ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگىڭ-روھىڭ سامان بولماس

1995
ژىل
8-ئىيۇل
№26
شەنبە
(3983)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات
ЖАҢА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970-ژىلى 1-يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

مەملىكەت تەغدىرىنى خەلق ھەل قىلىدۇ

سۈرەتتە: قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ 2-سېسسىيەسىدىن كورۇنۇش.

ئى. بۇدنېۋىچ ۋە ئا. ئۇستېنېنكو چۈشەرگەن سۈرەتلەر. (قاز تاگ).

30-ئىيۇن كۈنى ئالمۇتىدا پارلامېنت ئۆيىدە قازاقستان خەلقلىرى ئاسامبلېيەسىنىڭ ئىككىنچى سېسسىيەسى ئېچىلدى. ئۇ ئاسامبلېيە رەئىسى، جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇنىڭ بۇيرۇغىغا مۇۋاپىق چاقىرىلدى.

مەملىكەتنىڭ بارلىق رېگىونلىرىدىن مەزكۇر فورۇمغا دولەت باشلىغى يېنىدىكى كونسۇلتاتىۋ- مەسلىھەت ئورگىنى بولۇپ ھېساپلانغان ئاسامبلېيەنىڭ 300دىن ئوشۇق ئەزاسى كەلدى. ئۇلار ئاھالىنىڭ تۈرلۈك قاتلاملىرىغا ۋاكالەتلىك قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كوپلىگەن يۇقۇرى كۋالىفىكاتسىيەلىك يۇرىستلار، ئىختىساتچىلار، سىياسەتشۇناسلار، خەلق ئېگىلىگى كوپچىلىك ساھالىرىنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن مۇتەخەسسىسلىرى بار.

سېسسىيەگە شۇنداقلا ھوكۇمەت ئەزالىرى، مىللىي-مەدەنىي مەركەزلەرنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن پاتاللىرى، پرېزىدېنت ۋە مىنىسترلار كابىنېتى ئاپپاراتلىرىنىڭ جاۋاپكەر خادىملىرى، ئىجتىمائىي-سىياسىي بىرلەشمىلەرنىڭ، مىللىي ۋە ئىجادىي زىيالىلارنىڭ، ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، چەت ئەللەرنىڭ ئالمۇتىدا تۇرۇشلۇق دىپلوماتىك ۋاكالەتخانىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى تەكلىپ قىلىندى.

سېسسىيەنى نۇرسۇلتان نازارباييۇ ئاچتى.

كۈن تەرتىۋى تەستىقلەندى. ئۇنىڭغا ئىككى مەسلە:

قازاقستان جەمىيىتىنى ئېخمۇ دېموكراتىك ئىسلاھ قىلىش پروبلېمىلىرى توغرىلىق:

قازاقستان خەلقلىرى ئاسامبلېيەسى ئىجرائىي كاتىۋاتىنىڭ سېسسىيە ئارىلىغىدىكى ۋاقىتتا ئەمەلگە ئاشۇرغان ئىشى توغرىلىق مەسلىلەر كىرگۈزۈلدى.

شۇنىڭدەكلا سېسسىيە ئىشىنىڭ رېگلامېنتى قوبۇل قىلىندى.

كۈن تەرتىۋىنىڭ بىرىنچى مەسلىسى بويىچە ئاسامبلېيە رەئىسى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇ «بېسىپ ئوتكەن يولنى قايتا چۈشۈنۈش ۋە جەمىيەتنى بۇنىڭدىن كېيىن دېموكراتىك ئىسلاھ قىلىش» ناملىق دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى.

سېسسىيەنىڭ بىرىنچى يىرىمىدا مۇزاكىرىلەردە ئاقتوبە ۋىلايىتىنىڭ ھاكىمى ساۋېلىي پاچىن، تالدىقورغان ۋىلايەتلىك تارىخىي-مەدەنىي مىراسنى قوغداش كومىتېتىنىڭ رەئىسى، ۋىلايەت ھاكىمى يېنىدىكى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئېگېۋبېك دالغاباييۇ، شەرىق ئۈچۈق گۇمانىتار ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، شەرقىي قازاقستان كورېيلار ئاسسامبلېيەسىنىڭ پرېزىدېنتى نىكىفور كان، جېزقازغان ۋىلايىتىنىڭ ھاكىمى قاجمۇرات ئاغمانوۋ، «ئاقتاۋترانسگاز» كادىرلار بولۇمىنىڭ باشلىغى، «لاد» سلاۋيان ھەرىكىتى ماڭغىستاۋ ۋىلايەتلىك تەشكىلاتى كېڭىشىنىڭ ئەزاسى لىدىيا سۋىربودىنا، ئاقتوبە ۋىلايەتلىك مەسلىھەت-دېپۇتاتلار ژىغىنىنىڭ كاتىۋى ئامانگېلدى سىردىقوۋ، «ئۇكرائىسكي نوۋىنى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇكرائىن مىللىي-مەدەنىي مەركىزىنىڭ رەئىسى ئالېكساندر گاركاۋېتس، غەربىي قازاقستان ۋىلايىتى قازاقستان خەلقلىرىنىڭ كىچىك ئاسسامبلېيەسىنىڭ كاتىۋى، يازغۇچى ئېنگېلىس غابباسوۋ، ۋىلايەتلىك «يوژنىي كازاخستان» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى يۇرىي كرىيۇخىن، يۇستىتسىيە مىنىسترى ئاغاشباي شايكېنوۋ، «دوېچې ئالدگېماينې» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى كونستانتىن ئېرلىخ، خەلق يازغۇچىسى ئىۋان شېگولىخىن سوزگە چىقتى.

تەنەپپۇستىن كېيىن دوكلاد بويىچە مۇنازىرىلەر داۋاملاشتى. ئۇلارغا جامبۇل ۋىلايەتلىك تېرە-تەناسىل دىسپانسېرىنىڭ باش دوختۇرى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى مارس ئابدۇسېمەتوۋ، شائىر ئېچىلىقنى قوغداش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شەمەي ۋىلايىتى «پرېئىرتىش» سلاۋيان ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى ۋياۋچىسلاۋ كوبىرىن، «كازاختىستورگ» دولەت تاشقى سودا شىركىتى ترانسپورت بولۇمىنىڭ باشلىغى، ئەرمەن مىللىي مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ستېپان ساركسيان، خەلق ئارا «قازاق تىلى» جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى، ئاكادېمىك ئابدۇۋەلى قايداروۋ قاتناشتى.

سوزگە چىققۇچىلارنىڭ ھەممىسى پرېزىدېنت ن. نازارباييۇنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا ۋە بېۋاستە قاتنىشىشى بىلەن ئىشلىنىپ چىققان يېڭى كونستىتۇتسىيەنىڭ لايىھىسىنى ئومۇمەن ماقۇللىدى، مەملىكەت ئۈچۈن موھىم بولغان موشۇ ھوججەتكە بىر قاتار ئۇزىتىشلەرنى تەكلىپ قىلدى، ئېنىق پىكىرلەرنى ئېيتتى.

سوھبەت يەكۈنىنى دولەت باشلىغى چىقاردى. ئۇ سېسسىيە قاتناشقۇچىلىرىنىڭ سوزلىرىنى تەھلىل قىلىپ ئاسسامبلېيە ئەزالىرىغا لايىھىنى ئومۇمخەلق مۇھاكىمە قىلىغان ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئوتكۈزۈلۈشىگە مۇلۇك شەكىللىرىدىن قەتئىي ئەزەر، بارلىق كوللېكتىۋلاردا ئوتكۈزۈلۈشىگە ياردەملىشىشنى تەۋسىيە قىلدى.

سېسسىيەگە قاتناشقۇچىلار قارار قوبۇل قىلدى. ئۇنىڭدا ن. نازارباييۇنىڭ دوكلادىدا بايان قىلىنغان مەملىكەتتىكى ئىجتىمائىي-سىياسىي ۋەزىيەتكە بېرىلگەن باھاغا ۋە جەمىيەتنى بۇنىڭدىن كېيىن دېموكراتىك ئىسلاھ قىلىش چارىلىرىغا كېلىشكەنلىكى ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

ئومۇمەن ئاسسامبلېيە يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسىدە ئەكس ئەتكەن پرىنسىپال يادىشلارنى ماقۇللىدى ۋە پرېزىدېنتنىڭ ئۇنى ئومۇمخەلق مۇھاكىمىسىدىن كېيىن جۇمھۇرىيەت رېفېرېندۇمىدا قوبۇل قىلىش توغرىلىق تەكلىۋىنى قوللاپ قۇۋەتلىدى.

ئاسسامبلېيە ئىجرائىي ۋە ۋاكالەتلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنى، ئىجتىمائىي-سىياسىي بىرلەشمىلەرنى، ئەمگەك كوللېكتىۋلىرىنى، مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنى، مەملىكەتنىڭ ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنى يېڭى ئاساسىي قانۇنىنىڭ لايىھىسىنى كەڭ مۇھاكىمە قىلىشنى ئۇيۇشتۇرۇشقا، مۇھاكىمە ۋاقتىدا ئېيتىلغان ئومۇملاشتۇرۇلغان پىكىرلەر بىلەن تەكلىپلەرنى ئۆگىنىش ۋە قاراپ چىقىش ئۈچۈن دولەت باشلىغى يېنىدىكى يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسى بويىچە ئېكسپېرت-مەسلىھەت كېڭىشىگە ئەۋەتىشكە چاقىردى.

ئاندىن كېيىن ئاسسامبلېيە رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى پاۋېل ئاترۇشكېۋېچ كۈن تەرتىۋىنىڭ ئىككىنچى مەسلىسى بويىچە ئەخبارات بىلەن سوزگە چىقتى.

شۇنىڭ بىلەن قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ ئىككىنچى سېسسىيەسى ئوز ئىشىنى تاماملىدى.

(قاز تاگ).

*

تەھرىراتتىن: گېزىتخانلىرىمىزنىڭ تەلىۋىگە بىنائەن قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسى ئەزالىرى ئارىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تىزىمىنى ئېلان قىلىۋاتىمىز:

قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسى كېڭىشىنىڭ ئەزالىرى:

زىيا سەمەدىي، خەلق يازغۇچىسى.

رابىك ئىسمائىلوۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

ئاسسامبلېيە ئەزالىرى:

يارمۇھەممەت ئابدۇللايېۋ، جەنۇبىي قازاقستان ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

مارس ئابدۇسېمەتوۋ، جامبۇل ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

يولداش ئازاماتوۋ، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى.

زىنەت ئەكبەروۋا، قازاقستان خەلق ئارتىستى.

قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ، ئۇيغۇرلارنىڭ دۇلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى.

رەھىمجان قاسىموۋ، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

تۇرغانجان روزاخۇنوۋ.

رەھىمجان توختاخۇنوۋ، پانفىلوۋ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

ھوسمان ھاشىموۋ، تالغىر ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

ئىلشات ھوسمانوۋ، چېلەك ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى.

يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسىنى مۇھاكىمە قىلىمىز

دەۋر تەلىۋى

يېقىندا ئالمۇتىدا قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ 2-سېسسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. مەخسۇس مۇخبىرىمىز يادىكار سابىتىي مەزكۇر سېسسىيەنىڭ ئىشتىراكچىسى قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسى كېڭىشىنىڭ ئەزاسى، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، ئالىم دابېك ئىسمائىلوۋ بىلەن سۆھبەتلەشكەن ئىدى. تۆۋەندە ئەينە شۇ سۆھبەتنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلدۇق.

— مەلۇمكى، قازاقىستان پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋنىڭ پەرمانى بىلەن بېيىل مارتتا قازاقىستان خەلقلىرىنىڭ ئاسسامبلېيەسى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭ دەسلەپكى سېسسىيەسى بولغان ئىدى. ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي قازاقىستان خەلقلىرىنىڭ 2-سېسسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. 2-سېسسىيەدە پرېزىدېنت قازاقىستان يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ لايىھىسى ھەققىدە دوكلاد قىلدى. كونستىتۇتسىيە لايىھىسىنىڭ بۇ سېسسىيەدە مۇھاكىمە قىلىنىشى قانداق؟

— ئەسلىدە كونستىتۇتسىيە لايىھىسىنى پارلامېنت ئىشلەپ چىقىشى، مۇھاكىمىدىن ئۆتكۈزۈشى كېرەك. ئەگەركى كونستىتۇتسىيەنى ھازىرقى شارائىتتا قوللىنىشقا بولمايدىغانلىقىنىڭ ئۆز سەۋەبلىرى بار. مەسىلەن، پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋنىڭ تەكىتلەشىگە قارىغاندا، ئىلگەرىكى كونستىتۇتسىيە پارلامېنت بىلەن پرېزىدېنت ئوتتۇرىسىدا مۇرەسسەگە كېلىش ئاساسىدا قوبۇل قىلىنغان ئىكەن.

ئەندى پارلامېنت مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن قانۇنسىز دەپ ئېتراپ قىلىنىپ تارقىتىۋېتىلگەندىن كېيىن يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسى قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ 2- سېسسىيەسىگە مۇھاكىمىگە قويۇلدى.

— قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ 2- سېسسىيەسىدە ئاساسىي جەھەتتىن قانداق مەسىلىلەر قارالدى؟

— قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ 2- سېسسىيەسىدە ئاساسىي جەھەتتىن قازاقىستاننىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ لايىھىسى مۇھاكىمە قىلىندى ۋە ئۇنى ئومۇمخەلق مۇھاكىمىسىگە سېلىش تەۋسىيە قىلىندى. سېسسىيەدە جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋ كونستىتۇتسىيە لايىھىسى ھەققىدە چوڭ دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى ۋە ئۆزى لايىھەگە بەش تۈزىتىش كىرگۈزدى. سېسسىيە ئىشتىراكچىلىرىمۇ يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسىگە بەزى تۈزىتىشلەرنى كىرگۈزدى. سېسسىيەدە بىزگە تارقىتىلىپ بېرىلگەن يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسى بىلەن ئۇنىڭ مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان ۋارىيانتى ئوتتۇرىسىدا پەرقلەر بار. ئەينە شۇ ژۇقۇرىسىدا ئېيتىلغان تۈزىتىشلەر ئىناۋەتكە ئېلىنىپ، ئالدى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغانلىقتىن سەل ئۆزگىرىشلەر بولغان.

— مۇستەقىل قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دەسلەپكى كونستىتۇتسىيەسى بىلەن ئۇنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتسىڭىز؟

— يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسىنىڭ ئاساسىي يۆنىلىشى ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىشقا قارىتىلغانلىقى ئادەمنى خۇشال قىلىدۇ، ئادىي پۇخرادىن تارتىپ جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىغىچە قانۇن ئالدىدا باراۋەر. كونستىتۇتسىيە لايىھىسىدە قازاق تىلى دۆلەت تىلى دەپ تەكىتلىنىپ، رۇس تىلىغا رەسمىي مۇئامىلە تىلى سالاھىيىتى بېرىلگەن، دېمەك رۇس تىلى، قازاق تىلى بىلەن بىر قاتاردا تۇرىدۇ. شۇداقلا مەزكۇر ھۆججەت بويىچە، دۆلەت قازاقىستاندىكى بارلىق خەلقلەر تىللىرىنىڭ قوللىنىش دائىرىسىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ، ئۇلارنى ئۆگىنىش ۋە تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۈچۈن شارائىت يارىتىش توغرىلىق غەمخورلۇق قىلىدۇ. شۇنداقلا پۇقرالارنىڭ دۆلەت تىلىنى ياكى باشقا تىلنى بىلمەسلىكى باھانىسى بىلەن ئۇلارنىڭ ھوقۇقلىرى ۋە ئەركىنلىكلىرىنى چەكلەش مەنئي قىلىنىدۇ.

ئەندى پارلامېنت ئىككى پالاتىدىن- ئۇزاقلىقى پالاتاسى-سېنات ۋە تۆۋەنكى پالاتا-مەجلىستىن ئىبارەت. بۇ پالاتىلار داۋاملىق ئىشلەيدىغان ئاساستا قۇرۇلىدۇ. دېپۇتاتلار سانى كەسكىن قىسقارتىلىپ، ئىلگىرىكى 175 نىڭ ئورنىغا 102 دېپۇتات سايلىنىدۇ. سېناتتىكى دېپۇتاتلار تەركىبىنىڭ يېرىمى ئىككى يىلدا بىر يېڭىلىنىپ تۇرىدۇ.

يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسىدە ھۆكۈمەتكە مۇستەقىل ئىشلەش ھوقۇقى بېرىلگەن، پرېزىدېنت ئۇنىڭ ئىشلىرىغا ئېۋاستە ئارىلاشمايدۇ. جۇمھۇرىيەت ئالىي سوتى، ئاربىتراژ سوتى، باش پروكورورلىرى ھەر بىرى ئايرىم ئۆز ئالدىغا پائالىيەت ئېلىپ بارغان بولسا، ئەندى بۇ 3 ستروكتۇرا بىرلەشكەن ھالدا، بىر سىستېما ئۇيۇشتۇرۇلۇپ ئىش ئېلىپ بارىدۇ.

— ئاساسىي قانۇن لايىھىسىدە گراژدانلىق مەسىلىلىرى قانداق تەكىتلەنگەن، ئۇ جۇمھۇرىيەت خەلقلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرىگە ئۇيغۇن تۈزۈلگەنمۇ؟

— ئىلگىرى چەت ئەللەردە ياشايدىغان قازاقلارغا قوش گراژدانلىق بېرىش كۆزدە تۇتۇلغان ئىدى. ئەندى يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسىدە ھەممە قازاقىستان گراژدانلىرى پەقەت ئۆز مەملىكىتىنىڭ گراژدانى بولۇپ ھېسابلىنىدىغانلىقى تەكىتلەنگەن، ھېچ كىمگە قوش گراژدانلىق سالاھىيىتى بېرىلمەيدۇ. جۇمھۇرىيەت گراژدانلىقىنى مەھرۇم قىلىنىشى مۇمكىن ئەمەس، شۇنداقلا قازاقىستان دائىرىسىنىڭ سىرتىغا ھەيداپ چىقىرىلىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ قائىدىلەر جۇمھۇرىيەت خەلقىرىنىڭ مەنپەئەتلىرىگە ئۇلۇق ئۇيغۇن كېلىدۇ.

— ئاساسىي قانۇن لايىھىسى پەقەت قازاقىستانلىق مۇتەخەسسىسلەر تەرىپىدىن تۈزۈلگەنمۇ، ياكى ئۇنىڭ ئىشىغا چەت ئەللىك ئېكسپېرتلار قاتناشتىمۇ؟

— ئاساسىي قانۇن لايىھىسىنى تۈزۈش ئىشى ئۆتكەن يىلى دېكابردا باشلانغان. لايىھىنى ئىشلەش بويىچە ئېكسپېرت- كونسۇلتاتىۋ توپقا ئاتاقلىق يۇرىست-ئالىملار، ئىختىساسلار كىردى. ئەندى ئۇلارغا ئۇزاق يىللىق دېموكراتىيە تەجرىبىسىگە ئېگە ئىلغار سىۋىلىزاتسىيەلىك دۆلەتلەر- ئاقش، فرانسىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە ئېكسپېرت-مۇتەخەسسىسلىرى يېقىندىن ياردەم بەردى.

— ئاساسىي قانۇن لايىھىسىنى تەرغىپ قىلىش ھازىر ئەڭ مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى. بۇ ئىشقا مەخسۇس مەسئۇل توپ بەلگىلەندىمۇ؟

— كونستىتۇتسىيە لايىھىسىنى مۇھاكىمە قىلىش 30-ئىيۇلغىچە داۋام قىلىدۇ. موشۇ مۇھىم ھۆججەتنى كەڭ دائىرىدە تەرغىپ قىلىش مەخسىتىدە 7 كىشىدىن ئىبارەت گۇرۇپپا تەستىقلەندى، ئۇنىڭغا ئاسسامبلېيە خىزمەت ئاپپاراتىنىڭ خادىملىرى، ئايرىم مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەئىسلىرى، ئاتاقلىق يازغۇچىلار كىردى.

— مەزمۇنلۇق سۆھبىتىڭىزگە رەھمەت..

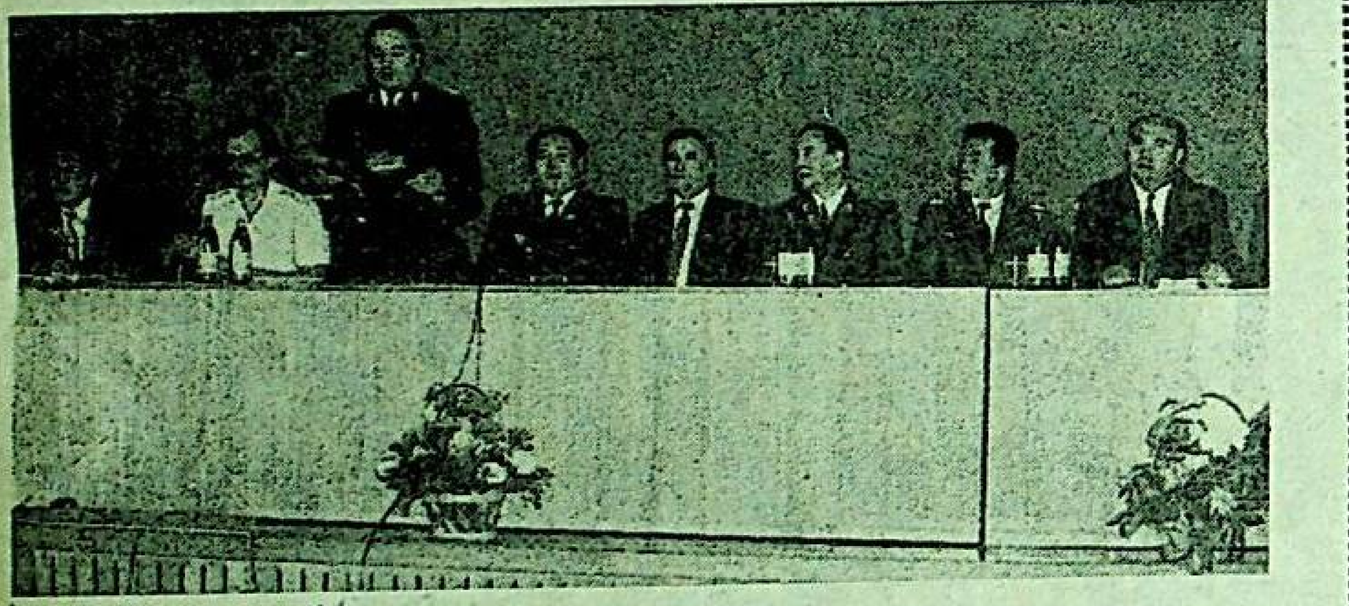

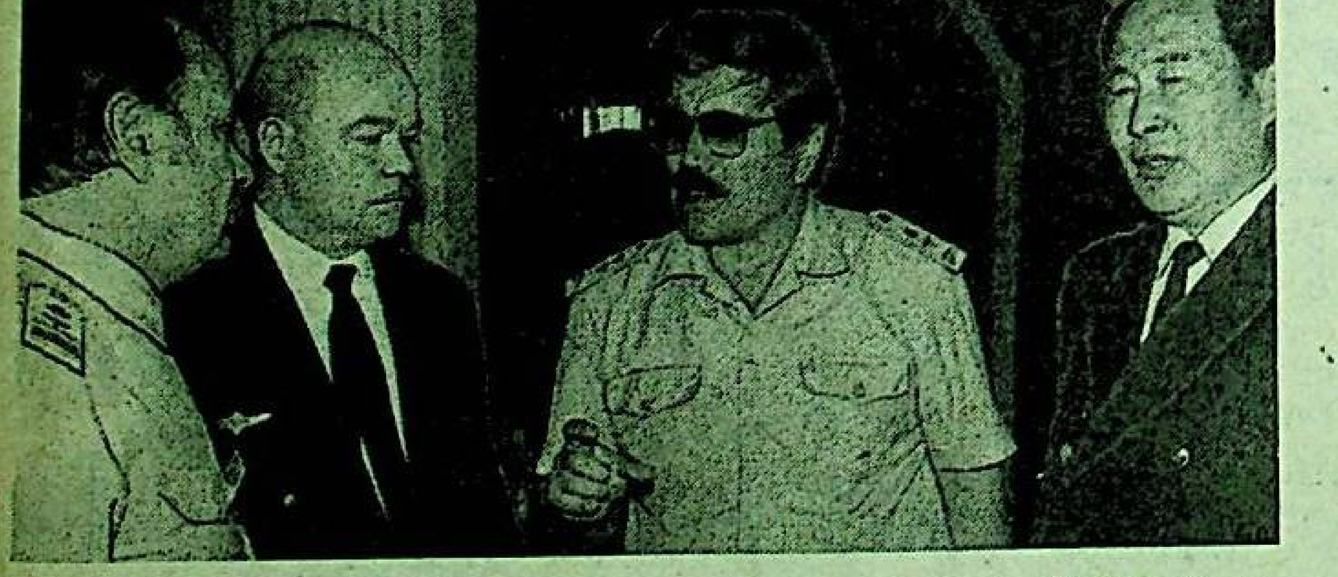

يېقىندا «قازاقىستان ئائۇئي جولى» مىللىي ئاۋىاكومپانىيەسى قارمىغىدا ئۇچقۇچىلار ئاكادېمىيەسى ئېچىلدى.

ئاكادېمىيەدە مېخانىكلار، رادىوئېلېكترىكلار ۋە ئاۋىائىنژېنېرلار تەييارلىنىدۇ. ئاكادېمىيەنىڭ ئېچىلىش مەراسىمىغا روسسىيە، ئۇكرائىنا، بېلوروسسىيە، ۋە باشقا دېگىونلاردىن ۋەكىللەر كەلدى.

سۈرەتلەردە: 1. ئاكادېمىيەنىڭ ئېچىلىش مەراسىمى.

2. «قازاقىستان ئائۇئي جولى» مىللىي ئاۋىاكومپانىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى ئا. ب. جولۇبايېۋ (ئوڭدا) بىلەن ئاكادېمىيەنىڭ رېكتورى ئا. م. گرېس.

3 ھەر خىل ئاۋىاكومپانىيەلىرىنىڭ رەھبەرلىرى.

ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ژىللار ۋە ئادەملەر

بەختلىك ئاتا

ئالمۇتىغا يېقىن جايغا ئورۇنلاشقان قىزىل غەيرەت يېزىسى- باغۇ-بوستانلىق، گۈزەل يېزىلارنىڭ بىرىدۇر.

نۇراخۇن 1924-ژىلى ساۋۇت ئاكا ھەم ئايىمخان ھەدىلەرنىڭ ئائىلىسىدە ئەينە شۇ قىزىل غەيرەت يېزىسىدا تۇغۇلغان، ئۇ شاۋدۇن، شارۋانەم، رۇستەمدىن كېيىنكى تۆرتىنچى پەرزەنت ئىدى، مېھرىۋان ھەم ئەمگەكچان ئاتا-ئانا بۇلاردىن كېيىن يەنە ئۈچ پەرزەنتنى باغرىغا باستى. كۆپ باللىق ئائىلىدە تۇغۇلۇپ تەربىيەلەنگەن نۇراخۇن ئاكا 1941-ژىلى 17 ياشتا ئىدى. شۇ ژىلى باشلانغان ئۇرۇش بۇ ئائىلىنىمۇ دەرت- ئەلەمگە بولۇمەي قويمىدى. ئۇلار دەسلەپ فرونتقا بالىلارنىڭ چوڭى شاۋدۇننى ئۇزۇتتى. خوشلىشىش پەيتىدىكى ئۇنىڭ: «قەدىرلىك ئاپا، دادا، ئۇكىلىرىم خاتىرجەم بولۇڭلار، بىز ئېسىلار بىلەن بولغان جەڭدە چوقۇم يېڭىپ قايتىمىز...» دېگەن سۆزلىرى نۇراخۇن ئاكىنىڭ ئېسىدە يادىدا. شاۋدۇن فرونتقا ئاتلىنىپ ئارىدىن بىرەر ژىل ئۆتەر-ئۆتمەيلا ئۇ توغرىلىق ئۆيگە قارا خەت كېلىدۇ. ئۇنىڭدا موسكۋا ئۈۋىدىكى جەڭلەرنىڭ بىرىدە قازا بولغانلىقى خەۋەرلىنىدۇ.

ئاكىسىنىڭ قازاسى نۇراخۇننىڭ دۈشمەنگە بولغان ئەپرىتىنى قاتتىق قوزغىغان ئىدى. ئاز ئۆتمەيلا 1942-ژىلى ئىيۇن ئېيىدا ئاكىسى رۇستەم، ئاۋغۇست ئېيىدا بولسا نۇراخۇن جەڭگە ئاتلىنىدۇ.

نۇراخۇن ئاكا دەسلەپ تۈركمەنستاننىڭ بايرامەلى شەھىرىدىكى ئالتە ئايلىق كۇرسقا ئوفىتسېرلارنى تەييارلايدىغان ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ. ئۇ باشلىقلىرىغا: «مېنى تېزىرەك فرونتقا ئەۋەتىڭلار» دەپ ئىلتىماس قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاشخاباتتىكى 45-تاغلىق ئاتقۇچىلار پولكىغا ئەۋەتىلىدۇ. نۇراخۇن بۇ يەردە بارى يوقى 20 كۈن ھەربىي تەييارلىقتىن ئۆتكەندىن كېيىن، شىمالىي كاۋكاز فرونتىغا ئەۋەتىلىدۇ. بۇ 1942-ژىلىنىڭ ئايىغى ئىدى. مەزكۇر فرونتتا شىددەتلىك جەڭلەر بولىۋاتاتتى. كۈچلۈك بېكىنگەن دۈشمەن ھېچ چېكىنەر ئەمەس. ھەربىي تەجرىبىسىنى تونجا قېتىم گروزىيانىڭ تۇئاپسى شەھرىنى ئازات قىلىش ئۈچۈن قىلىنغان ھۇجۇمدا قوللىنىدۇ.

— بىز كەچ كىرگەندە ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئىدۇق، — دەپ ئەسلەيدۇ نۇراخۇن ئاكا، — بىز ھۇجۇمنى شىمالدىن باشلىدۇق. چۈنكى ئېسىلار غەرىپ تەرەپكە بېكىنگەن ئىدى. مۇمكىن بولسا بىزنىڭ پولك جەڭچىلىرى دۈشمەننى ئارقىسىغا چېكىندۇرۇپ تۇئاپسى شەھرىنى ئېگىلەش كېرەك ئىدى. بىزنىڭ قىسمىنىڭ ئۇنىڭغا كۈچى يەتمىدى. نۇراخۇن ئاكا بۇ جەڭگە ئاخىرىغىچە قاتنىشالمىدى، ئۇيۇقسىزلا پارتلىغان گراناتنىڭ پارچىسى ئۇنىڭ پۇتىغا تېگىدۇ. نۇراخۇن ئاكا سوچى شەھىرىدىكى گوسپىتالدا ئىككى ئاي داۋالانغاندىن كېيىن 4-ئاتقۇچىلار پولكىغا كېلىپ قوشۇلىدۇ. ئۇ ئىككىنچى جەڭدە قاتتىق ياردار بولدى. بۇ يەنە گروزىيە يېرىنىڭ گېلىنجىك ئۈۋىدىكى جەڭ ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدىن ئانچە ئېرى ئەمەس جايدا پارتلىغان گراناتنىڭ پارچىلىرى ئۇنىڭ بېشى، بىقىنى ۋە يامپىشىغا چېچراپ تېگىدۇ. پۈتۈن تېنى قانغا مىلەنگەن نۇراخۇن شۇ جايدىلا ژىقىلىپ، ھوشىدىن كېتىدۇ. بۇ 1943-ژىلىنىڭ باھار پەسلى ئىدى. ئۇ ئېغىر ياردار بولغاچقا گوسپىتالدا ئۇزاق ياتىدۇ.

كېيىن ئارقا سەپتىكى ماخاچكالا گوسپىتالىغا ئەۋەتىلىدۇ. ئۇ يەردە نۇراخۇن ئاكا ئىككىنچى دەرىجىلىك ئاكا دىاگنوزى بىلەن ئۆيىگە قايتتى. تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرت قىزىل غەيرەتكە 1943-ژىلىنىڭ يېزىدا كېلىدۇ. ئۇ يۇرتىدىكى ئېغىرچىلىقلارنى كۆرۈپ، قول قوشتۇرۇپ ئولتارمىدى. ئۇنىڭ سالامەتلىكىمۇ تېخى تولۇق ئەسلىگە كەلمىگەن ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئاشلىق خامىنىدا تارازىچى بولدى. خېلە ياخشى بولغاندىن كېيىن ھارۋىكەش بولۇپ ئاشلىق توشىدى.

ئۇزاققا سوزۇلغان ئۇرۇش ھەممىنى جۇلمەرتىپ قويغان ئىدى. نۇراخۇن ئاكا پەقەت ئەمگەك قىلىش ئارقىلىق خەلقنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلىنىدىغانلىقىنى چۈشەنگەچكە كېچىنى-كېچە دېمەي ئىشلەيدۇ. ئۇ 1952-ژىلى ئۈرگۈن يېزىسىدىكى مېخانىزاتورلار كۇرسىنى تاماملاپ تراكتورلارنىڭ بىرىنى باشقۇرىدۇ. مانا شۇنىڭدىن بۇيان تا دەم ئېلىشقا چىققىچە مېخانىزاتور بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1979-ژىلى دەم ئېلىشقا چىققان ئۇ يەنە ئۆز قىزغىنلىقى بىلەن 1982-ژىلغىچە ئېگىلىكنىڭ قوش فېرمىسىدا ئەمگەك قىلدى.

نۇراخۇن ئاكا جەڭلەردە كۆرسەتكەن جاسارىتى ئۈچۈن «قىزىل يۇلتۇز» ئوردېنى، كۆپلىگەن مېدالىلار بىلەن مۇكاپاتلانغان. ئۆتكەن 1994-ژىلىنىڭ دېكابر ئېيىدا نۇراخۇن ئاكا شانلىق 70 ژىللىق تەۋەللۇدىنى ئائىلىسىنى ۋە قومۇ-قېرىنداشلىرى بىلەن تەنتەنىلىك نىشانلاپ ئۆتكەن ئىدى. نۇراخۇن ئاكىنىڭ رەپىقىسى ئۇربۇۋى ھەدە ۋە ئۇلارنىڭ بەش بالىسى، ئون نەۋرىسى، قومى-قېرىنداشلىرى ۋېتېرانلىرى ئۇلۇق غالىبىيەتنىڭ 50 ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن قىزغىن تەبرىكلىدى.

پ. باقىيېۋ.

تالغىر ناھىيەسى.

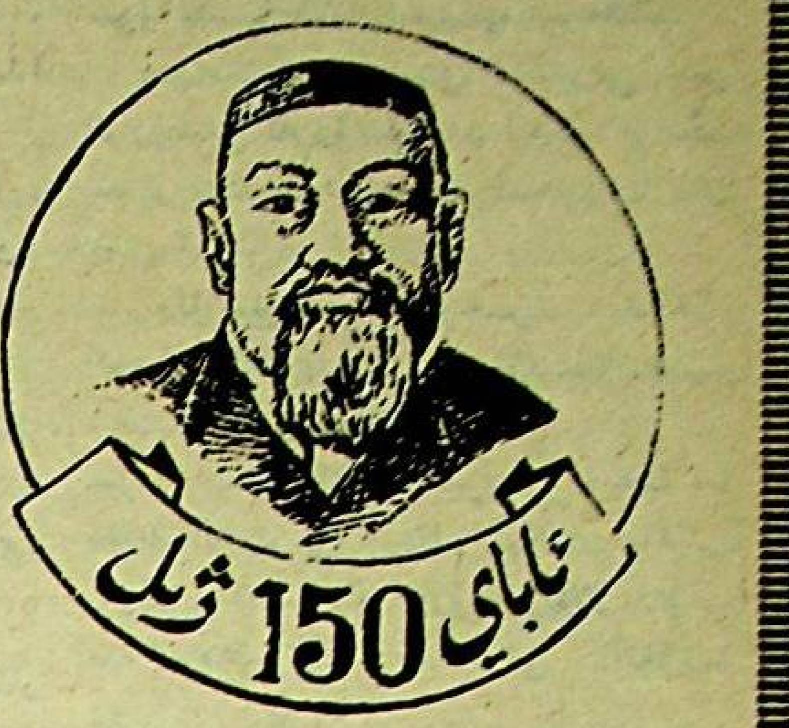

ئۇلۇغ ئەدىپكە ئەقىدە

ئۇ- تولۇق ئوتتۇرا بويلۇق، كەڭ پېشانىلىق، قاڭشا بۇرۇن، كۆزلىرىدىن ئىچكى ئوتلۇق ھىس-تۇيغۇ تۇغيانلىرى يەشىن زەررىلىرىدەك چاقناپ تۇرىدىغان ئاق-سېرىق ئادەم ئىدى. ئۇ بىرەر كىشى بىلەن گەپلىشىپ قالغان تەغدىردە ھېچ قانداق كىنايە ياكى تەئەددىلىك ئىبارىلەرنى ئىشلەتمەستىن، بەلكى سوھبەتدىشىنىڭ كۆزىگە تىك قارىغان ھالدا (ئۇنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر) بار ۋۇجۇدى بىلەن ھەربىيلەرگە خاس راۋان ھەم كەسكىن سۆزلەيتتى. مۇمكىن بۇ ئۇنىڭ جىسمىغا شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋى دەۋرىدە مىللىي ئارمىيەدە خىزمەت قىلىپ يۈرگەن ۋاقىتلاردا سىڭگەن خىسلەتتۇر.

- خەلقىمىزدە: «ئېيتماق تىلىڭ كويىدۇ، ئېيتماسڭ دىلىڭ» دېگەن ياخشى بىر نەقىل بار،- دەپ گەپ باشلىغان ئىدى ئۇ كەمىنە بىلەن بولغان سوھبەتلىرىنىڭ بىرىدە،- بىز 62-يىلى چوچەكشەھرىدىن كېڭەش ئىتتىپاقىغا ئوتكەن بىر تۈركۈم شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ جەڭچى-ئوفىتسېرلىرى ئەشۇ ۋاقىتتا خىتاي ۋە كېڭەش ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىغا چۈشكەن سوغ دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەر تۈپەيلىدىن جانجان ۋەتىنىمىزنىڭ ئىستىقلالىيتى ئۈچۈن يەنە بىر مەيدان ئېچىش پۇرستى كەلسە، ھەجەپ ئەمەس، دەپ پەرەز قىلىشقان ۋە ھەتتا شۇنداق بولۇشى چوقۇم دېگەن ئىشەنچىگە كەلگەن ئىدۇق. ئەپسۇسكى، ئىككى بۈيۈك ئىمپېرىيە مەنپىيتى ئالدىدا ئون مىليون ئۇيغۇرنىڭ مىللىي مەنپىيتى ئىككىنچى-ئۈچىنچى ۋە ئۇنىڭدىنمۇ تۆۋەن ئورۇندا تۇرۇشىنى كېيىن چۈشەندۇق. ئەسلىدە: «ئوزەڭ ئۈچۈن ئول يىتىم» دېگەنلىرىمۇ شۇ ئېكەندە!

ھە، 1962-يىلى ئەتىيازدا ئاتالمىش شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ تارباغاتاي ۋىلايىتىدىن، خۇسۇسەن چوچەك شەھىرىدىن كوچ-كوچ بىلەن (توغرىراغى قاچ-قاچ بىلەن) چىقىپ، قازاقستاننىڭ شەمەي ۋىلايىتىگە قاراشلىق قاراۋۇل (ئاباي ناھىيەسى) يېزىسى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كولخوز-سوۋخوزلىرىغا جايلاشتۇرۇلغان تورت يۈزدىن ئوشۇق (بۇ پەقەتلا شۇ ئاباي ناھىيەسىگە تەئەللۇق رەقەم) ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ بىرسى ئۇقۇرىدا بىز بىر قۇر سۆھبەتلەپ ئوتكەن سابىق مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرى مەرھۇم قۇربان سىدىقنىڭ ئائىلىسى ئىدى.

- بۇ يەرگە كېلىپ جايلىشىپ، ئارىدىن بىر-ئىككى ھەپتە ئوتكەچ، بىز بىر قانچەيلەن موتىۋەر بوۋايلىرىمىزنى ھەمرا قىلغان ھالدا سوۋخوزدىن ئالغان مەخسۇس ژۈك ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ، ئۇيغۇرلار ئۈچۈنمۇ ئەزىز ھەم بۈيۈك ئىنسان ئاباي قۇنانبايېۋنىڭ جىدىباي مەنزىلىدىكى قەبرىنى زىيارەت ئېتىپ، روھى پاكىغا قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ قايتىش ئۈچۈن باردۇق،- دەپ سۆزلەپ بەرگەن ئىدى قۇربان ئاكا ئەشۇ 63-يىللىرى،- قۇرئان ئوقۇشنى ئوقۇدۇغۇ، ئامما ھەممىمىزنىڭ دېگىدەكلا كوڭلۈمىز يېرىم بولۇپ يالدۇق. چۈنكى، چوپۇلدىن قويۇلغان نەقىشىنكار ئېھاتىدىن باشقا شائىر قەبرىسىنىڭ ئەتراپىدا بىرەر دەل-دەرەخت ۋە ھەتتا بىرەر گۈل-گىيا يوق ئىدى. ئەتراپ-يېقىندا قويۇن قوغلىغان قامقاقلار، سەھرا سەلكىنىدە ئۇشقىتقان چىغ-شىۋاقلارلا، خالاس.

مۇتەپەككۇر شائىر قەبرىگاھىنىڭ ئەشۇنداق غېرىبانە ھالىتىنى كورۇپ، بىر قانچە كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئوتكۈزگەن قۇربان ئاكا ھېچ ئىككىلەنمەستىنلا شۇ چاغدىكى ئاباي ناھىيەسى ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى رىمقان غابدۇللىننىڭ ھۇزۇرىغا كىرىدۇ.

-مەرھۇم مۇختار ئەۋېزوۋنىڭ «ئاباي يولى» ئېپوپېيەسى ئارقىلىق پۈتۈن دۇنيا ئىلىم ئەھلىگە مۇبارەك نامى مەنزۇر ۋە مەشھۇر بولغان ئۇلۇق ئاباي قەبرىگاھىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى،- دەيدۇ قۇربان ئاكا قىسقىچە سالام-ئېلىك، تونۇشلۇقتىن كېيىن ئاساسىي مەخسىتىنى ئىزھار قىلىپ،- پەقەت مەرھۇمنىڭ روھىغىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل قازاق خەلقىگە، ئاندىن قالسا، بارلىق سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقىگە ھاقارەت دەپ ھېساپلايمەن.

- قۇربېكې، نىيىتىڭىز خالىس، ياخشى نىيەت. لېكىن تاشلىق ۋە شورتاڭ ئەشۇ جىدىباي سەھراسىدا دەرەق بۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا بىرەر گۈل ئوستۇرۇش مۇمكىن ئەمەس،- دەيدۇ رەئىس قەتئىيەتلىك بىلەن،- قىلغان ئەجرىڭىز، چىققان چىقىم، ئاقىۋەتتە، شامالغا سورۇلىدۇ...

«ئىنتىلگەن يېتەر مۇراتقا»- دېگەنلىرىدەك، ئۇلۇق ئەدىپكە چىن كوڭلىدىن ئەقىدە باغلىغان قۇربان ئاكا، ئاقىۋەت، شەمەي ۋىلايەتلىك ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ ياردىمى بىلەن ئاباي يادىكارلىقىنى چىمەنزار-بوستانلىققا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئالتە مىڭ سوم مەبلەغ ئالىدۇ ۋە شۇ كۈنىڭ ئەتىسىلا ئائىلىسى- ئانىسى تۇردىخان، رەپىقىسى رابىيە ھەم پەرزەنتلىرى شوھرەت ۋە جۇرئەتلەر بىلەن جىدىبايدىكى ئاباي قەبرىگاھى يېنىدىكى **«ئاباي مۇزېيى ئويى»** دەپ ئاتالمىش تورت ئېغىز ئويىنىڭ ئىككى ئېغىزىغا كوچۇپ بېرىپ، ئىشقا كىرىشىدۇ.

«بۇنىڭدىن ئون يىلغا تولمىغىدەك ۋاقىت ئىلگىرى پۈتكۈل ئاباي ناھىيەسىنىڭ تەۋەسىدە قولدىن تىكىپ-ئوستۇرگەن دەرەق بىلەن گۈلنى شىپالىقا ئىزدەپ تېپىش قىيىن ئىدى،- دەپ يازىدۇ ۋىلايەتلىك «ئىرتىس» گېزىتىنىڭ 1964-يىلى 22-نويابىر سانىدا بېسىلغان «باغ بىنا قىلغان باغۋەن» ناملىق ماقالىسىدا ژۇرنالىست ژ. ژۇلىسژانوۋ،- ئۇ چاغدا قاراۋۇل، قايىنار يېزىلىرىنىڭ تۇرغۇللىرى بۇ تەۋەدە دەرەقمۇ، يەل-يېمىشمۇ، گۈلمۇ ئوسمەيدۇ، باكارغا ئاۋارە بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق دېيىشىدىغان. كېيىنكى ۋاقىتلارغا قەدەر بۇ، ئەينى مەنىسىدە، شۇنداق بولۇپ كورۇنگەن ئىدى». بىراق؛ ئارىدىن ئىككى يىل ئوتەر-ئوتمەس ۋاقىت ئىچىدە قۇربان ئاكا ئوز ئائىلە ئەزالىرى بىلەن شائىر قەبرىگاھى ئەتراپىغا 5 مىڭ تۈپ گۈل، 8 مىڭ تۈپ ھەر خىل مەدەنىي دەرەقلەرنى تىكىپ، ئۇلارنىڭ تەل-توكۈس ئەي بولۇشى ئۈچۈن ئەجىر سىڭدۇرىدۇ. 180 چاسا مېترلىق تاشلىق-كىرىچ يەرنى كولاپ ئېلىپ، ئۇنۇملۇك قارا توپا بىلەن توشقۇزىدۇ. 400 مېترگە يېقىن ئېرىق قازىدۇ. يېرىم كىلومېتر (مۇزېيدىن-قەبرىگىچە) يولنى قۇم-شېغىل بىلەن چىڭداپ چىقىدۇ.

«قىسقىسى، قۇربان-ئاباي يادىكارلىقىنىڭ ئەتراپىنى يېشىللاشتۇرۇشقا جان-تېنى بىلەن بېرىلگەن، ئوزىنىڭ پۈتكۈل ئائىلە ئەزالىرىنىڭ كۈچ-غەيرىتىنى موشۇ ئىزگۇ مەقسەتكە بەخشەندە قىلغان ئادەم»،- دەپ يازىدۇ ئوز ماقالىسىدا ژ. ژۇلىسژانوۋ سەمىيەت بىلەن.

قۇربان ئاكىنىڭ بۇنداق ھالال مېھنىتىنىڭ مېۋىسىنى كورگەن ۋىلايەت ھەم ناھىيە رەھبەرىيىتى ئۇنىڭغا چەكسىز مىننەتدارلىق ئىزھار قىلىشىپ، **«سوتسىيالىستىك قازاقستان»** (ھازىرقى «ئېگېمېن قازاقستان») گېزىتىدىن مەخسۇس مۇخبىر مېدېۋ سەرسېكېيېۋنى تەكلىپ قىلىشىدۇ. ئۇ ئاتالمىش روزنامىنىڭ 1-سەھىپىسىدە ئېلان قىلىنغان **«ۋاپانداغى ۋاسىل باق»** («باياۋاندىكى يېشىل باغ») ناملىق ماقالىسىدا: «... يالغۇز مەنلا ئەمەس، بەلكى بىللە يۈرگەن بىر توپ زىيارەتچىلەر مۇ كەڭ سەھرانىڭ نەزەردىن يىراق قوينىدا قارشى ئالدىدىن لاپلا قىلىپ پۈتۈن گۈزەللىگى بىلەن مەپتۇنكار ھوسنىنى ئاچقان گۈل-بوستان ئارىلىغا مەستانە ھالدا قاراپ، ئۆزۈلدىن-ئۆزاق تۇرۇپ قالدۇق»،- دەپ يازغان ئىدى (قاراڭ. «سوتسىيالىستىك قازاقستان»، 1964-يىل، 18-ئوكتەبىر، 244 (12594)-سان).

دەرھەقىقەت، قۇربان ئاكىنىڭ ئاباي قەبرىگاھىنى گۈل-بوستانغا ئايلاندۇرۇش يولىدىكى ئىزگۇ ئارزۇسى ۋە ئۇنىڭ تۈنجى قەدىمى ھەم جىسمانىي، ھەم روھىي-مەنىۋىي تەرەپتىن ئاسانلا ئەمەلگە ئاشقىنى يوق، ئەلۋەتتە. كىملەردۇر «قۇربان تورت تال دەرەق، ئىككى تال گۈلنى تىكىپ قويۇپ، دولەتنىڭ ئالەم-جاھان مەبلىغىنى ئوزلەشتۇرۇۋالدى»، دېسە، (خۇسۇسەن بۇ بىزنىڭ ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىز)، كىملەردۇر «ئاباي قەبرىگاھىنىڭ بېشىدا ئۇنىڭ ئوز ئەۋلادلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئولتۇرۇشى كېرەك ئىدى...»، دېيىشىپ، ئوكتە چىقىشتى. بۇنداقلارغا ژۇرنالىست ژ. ژۇلىسژانوۋ ژۇقۇرىدا قەيت قىلىنغان ماقالىسىدا: «ئۇلار جىدىبايدا كېيىنكى ژىگىرمە يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئوزلىرىنى ئابايىنىڭ ئەۋلادلىرىمىز دەپ ھېساپلايدىغان ئەچچىلىگەن ئادەم ئولتارغانلىغىنى بىلەمدىكەن؟ ئەشۇلارنىڭ قايسى بىرى ئاباي قەبرىگاھىنى گۈل-چىمەنگە پۇركەشتە قالچىلىك ئەجىر سىڭدۇردى؟ قانداق ئىز قالدۇردى؟»،- دەپ كىنايە بىلەن جاۋاپ بېرىدۇ.

-مەن ئاباي ئويى مۇزېيىدىكى ماتېرىياللار بىلەن يېقىندىن تونۇشۇش ھەم ئۇنى تولۇقتۇرۇش جەريانىدا،- دەپ ھېكايە قىلغان ئىدى قۇربان ئاكا مەرھۇم ئۇلۇق-كىچىك تىنىپ،- ئۇنىڭ ھەقىقەتەنمۇ بۈيۈك مۇتەپەككۇر شائىر ئېكەنلىگىنى، ئۇنىڭ قازاق خەلقىگە قارىتىلغان ئەقلىيە سوز-مىسرالىرىنى ئەينەن بىزنىڭ ئۇيغۇرلارغىمۇ ئىشلىتىش مۇمكىن ئېكەنلىگىنى چۈشەندىم. ھەتتا، ئاباي ئېيتقان ھاياتى ئاچچىق ھەقىقە-لەر خىسلىتىدىن ئىللىقى كۆپىرەك بىزنىڭ مىللىتىمىزگىمۇ تەئەللۇق:

- ئىشىم تولغان ئۇۋۇمېن ئورت، سىرتىم دۇردېي،- دېگىنىچۇ، ئۇنىڭ، ۋاھ، ھەسرەتا!

ھە، مېنىڭ نەزىرىمدە قۇربان ئاكىمۇ ۋەتەن ھەم مىللەت ئىشقىدا **«ئىچى تولغان ئاغۇ-ئوت، سىرتى دۇردەك»** بولۇپ، ئورتىنىپ ئالەمدىن ئوتكەن ئىنسانلارنىڭ بىرسى.

مەرھۇمنىڭ ئويىدىكى ئۇچرىشىشلارنىڭ بىرىدە (ئۇ ئىنتايىن مېھماندوست كىشى ئىدى) ئالبوم ۋە گېزىت-ژۇرناللارنى ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپ، بىر ھوججەتكە كوزۇم چۈشۈپ قالدى. ئۇ «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەتكە تەيىنلەش گۇۋاھنامىسى» ئىدى. ئۇنىڭ تولۇق مەتنى توۋەندىكىچە:

«خىزمەتكە تەيىنلەش گۇۋاھنامىسى. نومېرى-184.

يولداش قۇرۋان سىدىق

سىزنى ئاۋتونوم رايونى جامائەت خەۋپسىزلىگى ئازارىتى مەدەنىيەت قوغداش باش قارما باشلىقىنىڭ ئورۇنباسارلىقىغا تەيىنلىدۇق.

رەئىس: سەيپىدىن ئەزىزى.

1956-يىلى 13-ئوكتەبىر».

- ھەي جېنىم ئۇكام. 5-كورپۇس قىلىپ قايتىدىن تۈزۈلگەن مىللىي ئارمىيەمىزنى تارقىتىپ، ئوفىتسېرلارنى مەمۇرىي خىزمەتكە يوتكىگەندە ماڭا تەككەن ئەمەل (ئۇ چاغدا پودپولكوۋنىك ئىدىم) شۇ بولدى. بۇ ھەممەتنىڭ ماھىيىتىدە يەنىلا «ئوز گوشىنى-ئوز يېغىدا قورۇش» غەرىزى بار ئىدى، مەلئۇنلەنىڭ،- دەپ ئېغىر خورسىنگەن ئىدى قۇربان ئاكا مېنىڭ «ھەجەبا، ئەشۇ خىزمەتتە ئىشلەۋەمەپسىز؟» دېگەن سوئالىمغا جاۋابەن.- ئومۇت بىلەن چىقساق، «ئىشەنگەن تاغدا كىيىك ياتمىدى» دېگەندى يەنە رەھمىتى...

قەتئىي ئىرادىلىك قۇربان ئاكىنىڭ پەرزەنتلىرىمۇ ئىلىم-پەنگە ئىنتىلىسمەن، ئەمگەكسويەر ئوغلانلاردىن بولۇپ ئەر يەتتى. مەرھۇمنىڭ چوڭ ئوغلى شوھرەت ھازىر پەن نامزاتى، قازاقستان يېزا ئېگىلىگى ئىنستىتۇتىنىڭ يېزا ئېگىلىگىنى ئېلېكترلەشتۇرۇش فاكۇلتېتى سىرتقى ئوقۇتۇش بولۇمىنىڭ دېكانى، ئاباي نامىدىكى قازاقستان پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ رەسساملىق فاكۇلتېتىنى 1967-يىلى تاماملىغان جۇرئەت ئالمۇتا ۋىلايىتى، جامبۇل ناھىيەلىك مەدەنىيەت سارىيىدا باش رەسسام. ئۇ 1974-79-يىللىرى بولۇپ ئوتكەن جۇمھۇرىيەتلىك ياش رەسساملار كورگەزمىسىگە **«بۇلۇتلۇق كۈن»، «ئەسلەش»، «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانى ئەلىيە مولداغۇلوۋا»، «تاغ سىمفونىيەسى»، «كۆز كۈنى» قاتارلىق ئونلىغان** سۇرەت ۋە پورتېرېتلىرى بىلەن قاتنىشىپ، ماددىي مۇكاپاتلارغا مۇيەسسەر بولغان.

ئۇلۇق ئاباي تەۋەللۇدىنىڭ مۇبارەك 150 يىللىقى خەلق ئارا مىقياسىدا نىشانلىنىۋاتقان ئەمەلدىكى يىلى بىز شائىرنىڭ قۇتلۇق قەبرىگاھىغا تۈنجى كوچەت بىلەن تۈنجى گۈل-چېچەك تىككەن ئەمگەكچان ئۇيغۇر پەرزەنتى- قۇربان ئاكا سىدىقنى پەخرىلىنىش تۇيغۇسى ئىلكىدە ياد ئېتىمىز. ئۇنىڭ ئەللامە ئەدىپكە بولغان ئەقىدىسى- قازاق خەلقىگە بولغان ئەقىدىسى. ئۇنىڭ مېھنەت مېھرى-ئۇيغۇر- قازاق خەلقلىرى دوستلۇق رەمزىنىڭ ئۈچمەس زەررىسىدۇر.

ئالماسبەگ.

پەزىلەت

بۇ ئايالنى ھاياتتا بولىدىغان تەڭ ئۈلتۈلماس خۇشاللىق دەملەردە كۆردۈم. ئۇنىڭ ئەكسى-مۇسىبەتتىمۇ ئۇچراتتىم. بولۇپمۇ مۇنداق دەقىقەلەردە كىمنىڭ كىم ئىكەنلىكى دەرھال بايقىلىدۇ. بۇ ئايال بولسا خۇشاللىقتا دەرھال بايقىلىدۇ. بۇ ئايال بولسا خۇشاللىقتا ھەركىمگە يولەك، مۇسىبەتتە تىرەك بولىدىكەن. مۇنداق يۈكسەك ئىنسانىي پەزىلەت ئىككىنىڭ بىرىنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ. ئۇ قەت ئادەمنى قەدىرلەيدىغان، كۆيۈنۈپ كورگەن ئىنسانلارغىلا خاس.

تەكشۈرۈش بىلەن بەلت بولۇپ، مەلدە خېلە ۋاقىتنى ئوتكۈزۈپ قويغان ھېپزەم ئىتىزغا بېرىشقا ئالدىراپ تاتتى. ئىلگىلىكنىڭ «قىزىل تام» چاستىكىسىدا يەر ھايدىلىۋاتاتتى. ئۇ نېمە بولۇۋاتىدىكىن؟

كومىسسىيە چۈشتىن كېيىن ئىگىلىكنىڭ باشقا ساھالىرى بىلەن تونۇشقان بولدى. شۇ پەيتتىن پايدىلىنىپ، ھېپزەم ئىتنى مىنىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا كىرىشكەن دېھقانلار تەرەپكە يول ئالدى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ، سوقىنىڭ ئىزى بىلەن مېڭىپ، دېھقان باللارنىڭ يېنىغا كەلدى.

—ئىشلار ئىلگىرى، باللار!—ھېپزەم ئۇلارنىڭ چىرايلىرىنى كورۇپ، بىر قىسملا بولۇپ قالدى. ئوسمۇرلەرنىڭ قاپاقلىرى چۈشۈپ، يۈز كوزىنى توپا بېسىپ كېتىپتۇ.

—دەرمان يوق ھەدە،—سوز باشلىدى باللارنىڭ ئىچىدىن ئىمىنجان شايىروۋ،— قوساق ئاچ. سوقىغا يولەنگەدەك ماغدىر قالمىدى...

ھېپزەم خېلىغىچە نېمە دەرىنى بىلمەي داڭ قېتىپ قالدى. بىراق ئۇنىڭ ئويى باشقا ئەمەس ئىدى. «ھازىر باللارنىڭ يوغان يەپ، ياخشى كىيىپ، ئويناپ كۆلىدىغان ۋاقتىلار ئىدى. ئامال قانچە، ئوقۇشلارنىمۇ توختىتىپ، دەپتەر، كىتابلارنىمۇ ۋە روپ قويدۇڭلار. ئېمىس— فاشىستلار ھەممىمىزنىڭ گۈلدەك ئېچىلغان بەختىمىزگە پالتا چاپتىغۇ تاڭ، قەستى قىلغانلار پەست-خار بولۇپ قالار ھەم...».

— ھازىر كولخوزنىڭ بۇنىڭدىن ئارتۇق موھىم ئىشى يوق، شۇنداقمۇ ھەدە،— ئىمىنجاننى قوۋەتلىدى ۋولدەمىر خىتپوۋ،—بوش تاغار تۇرە تۇرمايدۇ، دېگەندەك، قوساقتىن تالاراپ كېتىپ بارىمىز. ئەگەر تېرىلغۇنى موشۇنداقلا كوز قاراشتا بولىدىكەن، سىلەر مەلگە چىقىپ كېتىمىز. سوقىسىنى بېرىدىغان ئادەمگە بېرىۋېتىپ، باشلىقلار.

— ھەي قارا كوزلىرىمەي، كىچىككىنىلار باردە، تېخى،— ئاران جۇرئەت قىلىپ ئۈن قاتتى كاتىپ،— ئەگەر فاشىست جاللاتلىرى بىزنىڭ تېچ ھاياتىمىزنى بۇزۇپ، ئەنسىزلىككە سالمىغان بولسا، سىلەرنى كىم ئىتىزغا چىقىپ ئىشلەشكە زورلاتتى دەيسىلەر. باشقا قانداق چارە بار. ئوزەڭلار لاپ كوروپ بېقىڭلار!. ئەگەر سىلەر ئىشلىمىسەڭلار بىزنى قوغداۋاتقان ئەسكەرلەرگە نېمە ئەۋەتىمىز، ئوزىمىز نېمە يەيمىز؟ تايانغان ئوغۇل بالىدىن مۇنداق گەپ چىقىشىنى ئويلىمىغان ئىدىم.

باللارنى بىر تەرەپتىن ئۇيالدۇرۇپ، بىر تەرەپتىن روھلاندۇردى ھېپزەم،— ھازىر ئىشلەپ، پىشقاندا ئوزەڭلارغا ياخشى، قوساق تويغۇزۇپ راست ئېيتىسىلەر، ئەتە-ئوگۈندىن سىلەرگە ئالاھىدە نورما بەلگۈلىمىز.

— ئەتە-ئوگۈنى قويۇپ تۇرۇپ، بۈگۈنكى كۈننىڭ كېچىنى قىلىپ بېرىڭلچۇ، ھەدە،— چۇقراشتى، باللار.

— ئىگىتلەر مۇنداق بولسۇن،— ئۇلارنى دەۋەتلەندۈردى ھېپزەم،— سىلەر خېلىدىن بېرى دەم ئېلىۋاتقان كورۇنىسىلەر، مۇنداق قىلساق ئىش پۈتەمدۇ؟ بىلمەمەن ئوغۇل باللار بەرداشلىق ۋە غەيرەتلىك كېلىدۇ. سىلەر ئىشنى داۋالماشتۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن يازىغا بېرىپ كېلەي. ئەگەر ئۇن بولسا ھەر بىرىڭلارغا بىردىن بوغاچ پىشۇرغۇزۇپ ئەكېلىمەن، كېلىشتۇققۇ؟

— كېلىشتۇق، بىراق ئوكۈزلەر يامان ھېرىپ كەتتى،— دېدى باللارنىڭ ئىچىدىن بىرى.

— بوپتۇ، ئوكۈزلىگەندە، مېنىڭ ئېتىمنى سوقىغا قوشۇڭلار، ئوكۈزلەر سەل چېلىۋالسۇن،— ھېپزەم ھەر قاچانقىدەكلا يادرەمگە تەييار، تېرىلغۇنى قانداق قىلىپ بولمىسۇن چاپسانراق پۈتۈرۈشنىڭ كويىدا ئىدى.

كاتىپ باللارغا بەرگەن ۋەدىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى ئويلىدى.

— ئۇ باللارچۇ، ھېلىگەرلىك قىلىۋاتىدۇ، سىزنىڭ تومۇرىڭىزنى ئوبدان ئۇتۇۋالغان،—قارشىلىق بىلدۈردى بىرىگادىر. كاتىپ يوشقىلىق قىلىپ، ئاغزىدىن چىققاننى ئورۇنلاپ بېرىۋاتسا، ئويىغا كەلگىنىنى دېمەمدىغان. ئۇلار ئادەم، باشقىلار نېمە ئىكەن. ھەممە تەڭ ئىشلىگەندە، بارىنى تەڭ يەيدۇ، بىرىگادىر پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ كاتىپى جىمىلەپلا كەتتى.

— سىزنىڭ بالىلىق چاغلىرىڭىز بولار ئىككىدىن باشقىچەراق ئوتكەن بولسىدى. قارا، ئالدى-كەينى سوغۇتى ئاغىزدىن كەتمىگەن، ئوسۇۋاتقان پەتى. بىز بۇ ياشلارنىڭ بۈگۈنكىسى بىلەنلا ساناشماي، ئەتىكى كۈنىنىمۇ ئويلىشىمىز كېرەكقۇ، ئاخىر. كىم بىلىدۇ كەلگۈسىدە ئۇلارنىڭ ئىچىدىن قانچىلىك ئادەملەر يېتىلىدۇ.

— ئۇن بارمۇ؟— ئاشپەزگە مۇراجەت قىلدى ھېپزەم.

— ئازراق بار،— قىسىلىپلا ئارانلا سوز قاتتى ئايال.

— دەرھال شۇنىڭدىن بىرەپچىنى يەر ھايدىۋاتقان باللارغا ئېلىپ قالىپ، قازانغا يېقىپ، پىتى توغاچ پىشۇرۇڭ.

كاتىپ جەھلى چىققان بىرىگادىرغا نان پىشقاندا چاپسان باللارغا يەتكۈزۈپ بېرىشنى ئېيتىپ قويۇپ، ئوزى قوي قوراسىغا كەتتى.

ھېپزەم قويلار قوشماقدىلىپ، سېغىلىۋاتقاندا كەلدى. تېكلىپ تۇرۇپ، بىر چاغلىق سوتنى مۇيسىگە ئېلىپ، ئىتىزغا راۋان بولدى. كېلىۋاتقاچا ئانا ئېچىلىپ كەتتى. ئۇلى ئەپلەپ تۇرۇپ، قاراڭغۇدا ئاران قوش بېشىغا يېتىپ كەلدى، بىراق ۋاقتتا بازىندا مۇ ئىسسىق توغاچلار كەلتۈرگەن ئىدى. يەر ھايداۋاتقان باللار ئىسسىق توغاچ بىلەن سوتنى ئىچىپ دەرمانغا كىردى.

— ھەدە سىزگە رەھمەت، ئەگەر بۇ كۈن كەلمىگەن بولسىڭىز، موشۇ يەردىلا ئۇيقۇغا كېتىپ قالاتتۇقمىكىن،— دېدى كۆچ كىرىپ. ئوكۈزلەرلا مېڭىپ بېرىدىغان بولسا، كېچىچە يەر ھايدايمىز. سىزنى ئوغۇللىرى بىلەن پايزىغا قايتىشىڭىز تىلەپ ئىش باللار ئىشتا ياڭلىۋاشتىن كورىشتى.

* * *

باراتوۋلىنىڭ دادىسى ياقۇپ، ياشلىق كۈچ-غەيرەتكە تولغان مەزگىلدە بايلارغا مالايلىق قىپتۇ. ئىنقىلابتىن ئىلگىرى ھەقىقەتتىن سوزلىگەنلىكى ئۈچۈن باي ياللاقچىلاردىن نورۇسىز تاياق يەپ، شۇنىڭ زەربىدىن ئاغرىقىقا چېلىقىپتۇ. يېزىدا كېڭەش ھاكىمىيىتىنىڭ ئورنىلىشىنى كورگەندە قىن-قىتقا پاتماي خوشال بولۇپتۇ. كولىلىق خوراپاتلارغا قارشى كورەشكە كوگلىيە بىلەن ئاتلىنىدا قولى يەتمەي، 40 يېشىدا ئارمانلا ئۇيقۇ كېتىپتۇ. دادىسى ۋاپات بولغان 1928-يىلى ھېپزەم 7 ياشلىق قىز ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئائىلىسى ئىككى ئوغۇل، ئۈچ قىز بىلەن 34 يېشىدا قاپتۇ.

— ئاكىلارغۇ يولىنى تاپتى، ياخشى، قالغانلىرىڭلارغا شۇ ئەقىل ئېتىپ، يول كورسىتەر،—دەيدىغان ئۇرخان ئانا.

ئەمەلىياتتا باشقىچە بولدى. يېڭى دەۋر بۇ ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھەر قايسىسىنىڭ ئوزى خالىغان يولىدىن مېڭىشقا چەكسىز ئىمكانىيەت ياراتتى. پەرزەنتلەرنىڭ چوڭى، ئابدۇللام يارەكەت پېداگوگىكا ئوچېلىشىشنى ئىگەللاپ ئۇيغۇر ناھىيىسىنىڭ كىچىك دېخان كەتمەن يېزىلىرىدا، يەركەنت ناھىيىسىنىڭ سادىر يېزىسىدىكى مەكتەپلەردە دىرېكتور بولۇپ ئىشلىدى. ئەندى ھېپزەمنىڭ ھايات يولى بولسا باشقىچە ساۋاتسىزلارنى ئوقۇتىدىغان ئوز يېزىسىدا ساۋاتلىدى. ئوقۇتىدىغان قىسقا كۇرستا ئوقۇدە، يېڭىدىن ئويۇشتۇرۇلغان ئارتېلدا ھىساپچى بولۇپ ئىشلىدى.

ئوما باشلانغاندا ۋىجدانلىق قىز قولىغا ئوغاق ئالماي تۇرالمىدى. ئونىڭ يولىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن «مەن، مەن» دېگەن ئەركەكلەر بىلەن بەسلىشىدىغان بولدى.

—مۇشتۇمدەك تۇرۇپ، بۇ قىزنىڭ جىننىڭ كۈچلۈكىنى قارىماسدىغان، ماختىدى بىرىگادىر ئىزىپ قوربانوۋ. ئەيمەنمەيلا راسا پالۋان بىلەن مۇساپىقىگە چۈشتى، ھەمدۇ ك دېگەندەك ئوماد چىنىققان ۋقىرى بورىدى، بىرىگادىرنىڭ بۇ سوزى ھېپزەمنىڭ قولىغا يەتتى.

ئىنتىلىشتا ئەيىپ يوق. ئەمەلىيات كورسەتتى، دېيىش بىلەن چەكلەندى ئومچى قىز نوز كۈچگە ئىشلەنگەن ھالدا.

ھېپزەم بىر ژىلى ئاتلىمايلا شۇ ژىلنىڭ ئوزىدىلا 25-30 سوتى يەرنىڭ ئاشلىقنى ئوردى. ئىلغارلار قاتارىدىكى ئوروئن ئېلىپ، سوغاتلارغا ئېرىشتى. شۇ، 1932-ژىلى ئۇ، پارتىيە ئەزالىقىغا ئالىنىپ قوبۇل قىلىندى. ھوسۇل تويغاندۇقلاشتۇرۇلۇپلا ياقۇپ پەرىشتە بىر ژۇللۇق ژىگىت بىلەن تويلىنىش تويمۇ تويلىنىدۇ.

كولخوز پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ كاتىپى ناھىيە مەركىزى بىلەن تونىيىۋسى ئارىلىغىدا قاتناشقاندا. كۆيىنچە ئالغۇز مالچىلىق. ئۇلداق يولىنى تونۇسىز ئوغەزكلىنى بولسۇنمۇ؟ ئۇ مۇنداق ۋاقىتلاردا ئەسكە كىرگەندىن بۇلەلدى بېشىدىن ئوتكەن كەچكىلەرنى، ياخشى، ياماللىقلارنى بىر قۇر ئەسلەپ چىقاتتى.

—1934-ژىلى يولداش ياقۇپ باراتوۋ ناھىيە ئەدلىيە ئىشلىكىدە ھېپزەم بىر ژىللىق پارتىيە مەكتىپنى يەتەرىدى. ھەرزۇلۇقى ئىشلاردا ئىشلىدى.

1939-ژىلى ياقۇپ باراتوۋنى ئاياگوزكە ناھىيەلىك سالامەتلىكنى ساقلاش بولۇمىنىڭ باشقۇرۇشقا ئەۋەتكەندە، ھېپزەم ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى ئاياللار بولۇمىدە ئىشلىدى.

ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى باشلانغاندا ئۇلار خىزمەت بابى بىلەن شەمەي شەھىرىدە تۇراتتى. بۇ مەزگىلدە ھېپزەمنىڭ يولدىشى ئوبلاستلىق سىياسى بولۇمنىڭ باشلىقى ئىدى. شۇ ئۈلكىشقا ئۇ نەچچە قېتىم فرونتقا ئەۋەتىلىشنى ئوتۇنۇپ ئەرزە يازغىنىغا قارىماي، قالدۇرۇلغان ئىدى.

—بىرگىمۇ نوۋەت كەلدى. ئانتقا قى ئىشتكىنلا سوزلەپ كىرىپ كەلدى ياقۇپ،—كېچە—كۈندۈز ئوي كورمەي دېگەندەك ئىشلەۋاتقان ئىدى، ئوخلۇمۇ كەچلەپ قايتقان ئىدى. كەيپىياتى يامان ئەمەستەك. يېڭىلا بالىسىنى ئۇخلاتقاچ ئوگەك باستان ھېپزەمنىڭ قولىغا يولدىشىنىڭ ئاۋازى چىلىقتى.

—ئويقۇڭلارنى بوزمىسامۇ بولاتتى، بىراق ئامال يوق. ئەتە ھەربىي كوممىسسارىياتقا، چۈشەندۈرۈش بېرىشكە باشلىدى ياقۇپ،—دەرھال يولغا چىقىپ كېتىدىغان ئوخشايمىز.

موشۇ ئايتا ھېپزەم ياقۇپقا، بىر ئاتلىق ئوقلىقەندىكى كورەككە قارىدى. نېمە ئېيتارنى بىلمەي، ھەرىكەتسىز گويا ھەيكەلدەك قېتىپ تۇرۇپ قالدى.

بىر—بىرىگە قاتتىق ئۈن قاتماي ناھايىتى سەممىمىي ۋە ئىناق ياشاۋاتقان بۇ ئائىلە ئەزالىرى ئايرىلىش گىرۋىكىدە تۇرۇپتۇ. ئەندى كورۇشۇشمەك نېسىپ بولامدۇ، يوقمۇ، نامەلۇم. ھازىر ئۇلار ئامالسىز قالغاچ جوروپمۇ كېتىپ بارمايدۇ. كىم بىلىدۇ؟

ئويقۇسىز دېگەندەكلا فرونتقا ئاتلانغان يولدىشىنى ئۇزىتىش، كوڭۇلدىكى تولىغان ئويلىرىنى تاپشۇرۇش، قوچاقتىكى ئارىسى بىلەن يولغا تەييارلىنىش، ئۇزاق سەپەر بولارنىڭ ھەممىسىنىڭ ھۆددىسىدىن ھېپزەم يالغۇز ئوزى چىقىۋاتتى. «باشقا كەلگەندە باتۇر» بولۇپ كېتىدىكەن، ئۇ چاغدا كوچۇپ-قونۇش دوستىن ئۇزاقلىقى پەرۋاسىز، ئۇنى ئابىغا باسالمايۋ ئوزىرىگە چۈشۈپ قالغان ئانا بىر ئامالپ، گۇدەكنى ئايرىپ ئالسىنىك ئىشتىگە ئىسلىپ بىرىش كويىدا قالغان ئىدى. شۇ ئىدا يولدا ئارقان جايلارى بۇگۇلكى قورقۇنچلۇق ئوتۇۋاتقان كېچىلىك يول ئاۋازى قېلىپ كىرەدىشىپ كېتىپ بارغاندەك ئۇيۇلاتتى ھېپزەمگە.

ئۇرۇش ژىللىرىدا ھ. باراتوۋا بىر كۈنى ئىدارىدا تولۇق ئوقۇغانلىقىنى ياكى بىر كۈن ئويدە خاتىرجەم ئۇخلىغىنىنى ئەسلەلمەيدۇ. ھازىر بولسا ئۇ مۇشكۇل ئوتمۇش كۈنلىرىدە خاتىرلىگەن بۇ ئىشلار بىر ياسانمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ۋاقىتلاردا ھەممىنى يۈزىدىشىن بىلەن تەڭ كوردى. ئۇرۇشتا قۇربان ئاتالغاندا يۇرتبولۇپ كەتكە قايمۇردى. ئۇنتېم—بىسىرلارنىڭ بېشىنى سىلىدى، ئانامە قايتقانلىرىغا غەمخورلۇق قىلدى.

ئۇنىڭ بىر زەمبىل گوش بولۇپ قايتتىم، مانا، دەپ مەيۈسلەندى ھېپزەمنىڭ يولدىشى ياقۇپ بىر كۈنى ئۇلارنىڭ جاراھىتىنى تېگۈۋاتقاندا.

دۈشمەن ئوقىدىن ساق قالغان ئادەمگە بۇ نېمە يەنە بىر-ئاز بەرداشلىق بولسىچۇ، ساقىيىپ كېتىسىز، ھېپزەم سەۋرىك بىلەن سوزلىدى.

—بۇ يارىلار ساقىيمايدۇ ياكى جانىنى ئالامدۇ، كىم بىلىدۇ. ئۇلىك ئۇستىد بىر پۈتەمىدىن يولدىشى ئالىمان. مەيۈسلەندى ۋە ئەدەن ھىمايىچىسى.

—نېمە دېگىنىڭىز، بۇ كۈنگە يەتكىنىمىزنىڭ ئوزى بىر غەنىيمەت ئەمەسمۇ. ئولگىنىڭ چوڭى بولغاندا سىزنى سورىغىدىسا ئەدىن كېيىپ بىرەتتىم.

—راست ئېيتتىسىز. سىلەرنى بىر كورۇشنى ئارزۇ قىلغان ئىدىم، ئۇنىڭغىمۇ يەتتىم. ئەندى ئولسەم ئارمان يوق.

—ئۇنداق دېمەڭ ئىجى ئەڭگەن. كوروپ قالارسىز، يەنە ئوزىغۇن خىزمەت قىلىمىز ئەگە!

ھېپزەمنىڭ ئاغرىغان بىرسى ئوگما ساقىلالىدى، توغرا ئېيتقان ئىكەن، ياقۇپ باراتوۋ ناھىيىدە ئۇزۇن ژىللار داۋامىدا رەھبىرى خىزمەتلەردە ئالقۇزدى.

—سىزگە قوشۇلغان تەقدىرىمدىن رازىمەن،— دېدى يولدىشىدىن بىر نەچچە ژىللار ئىلگىرى ئۇ تومۇر بىلەن خوشلىشىش ئالدىدا.

ھ. باراتوۋ ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئۇ تىلغان ژىللار مايپىندا قىرغىزساي يېزىسىدىكى باللار باغچىسىنى باشقۇردى. ھېپزەم ئوچۇنچىسىدىن باغچىنىڭ پائال ئىشلىشىگە ئەمىلەشتىن ئوگۇاي ياھىدى.

—مەن باغچىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەندە كوتاپچىلار بولىدىغان، بىر نەچچە قېتىم كوچۈشكە توغرا كېلىۋېيدى. ئۇلارنى ئىستىدىن، نان پېشودىنىن پېچلەرگە ئوزەم سېلىپ چىقاتتىم. پوتەرگە ئىشىدىن قائاتانلىقنى سوزلىدى،—ئويلاپ قارىسام، ئوزۇغۇن ئىشلارغا كۆچ ئېلىشقانىكەنمەن. ئىنسان ھەممە ئەرسىگە قادىر ئىكەن. ئەۋرۇ بولغاندا ھەممە ئىشلارنىڭ ھەممىسى ھۆددىسىدىن چىقتۇق. بىر مەللا ئەمەس، ھەممىدىڭ نداق ئىش ئوتتى.

—بىراق ھېپزەم ھەدەمدىكى خىسلەت ھەممىدە بىر خىلدا بولۇۋەرمەسلىكى مۇمكىن—دېدى سەككىز بالىسى باراتوۋلار ئائىلىسىدىن ئائىلىسىنى باغچىدا ئوستۈرگەن ئاتۋدىن ئىسلاموۋ.

ھېپزەم ھەدەمگە يولۇققان غەيرىتنى دېمەمسىز، ئوزىنىڭ بىلگەنلىرىدىن گەپ باشلىدى تەربىيىچىلىدىيە ئاتلىقى سپىۋاك مەن بۇ ئايال بىلەن ئۇزۇن ژىللار بىللە ئىشلىدىم. ئوزۇمۇشتا ئۇيغۇن بىر ئۇرسىلەرتادەمگەجىلىكقە كېلىپ تاقىلىپتۇ. مەن شەخسەن ھېپزەم ھەدەمنىڭ ۋوجۇدىنى تېگەللىگەن ئىنسانىي پەزىلەتكە قايىل قالاتتىم.

دېمىسىمۇ ھ. باراتوۋا ئىنسىمز ئېدى. ئۇ ئائىلىسىگىمۇ، جەمئىيەت ئىشلىرىغىمۇ ئوخشاشلا قانات ياياتتى. يەگە باغچىغا ئوتۇن كېرەك بولساسىيەلا پالتا قىستۇرۇپ، تاقتا ئوتۇنغىلى چىقاتتى. ئىگىز چوگىلار بىلەن ئوتۇنلار قارىلار ئوتتۇرىسىدىكى يېشىلىپ ياتقان. قارا ئوپلىق يەرگە ياغىيۇ ئىرىپ، ياش ئوسمورلەرنى تامالاپلاتتۇرۇشقا پايدىلىنالاتتى.

مېھرىلىك ئىنسان باغچىدىكى كوپ-ئىنك باللىرىغا ئوخشاشلا ئائىلىسىنىمۇ قوش-قوش ئوغۇل ۋە قىزلىرىنى قاتارغا قوشتى. ھەم ئائىلىسىدە، ھەم باغچىدا تەربىيىلەنگەن ياش ئوسمورلەرنىڭ ھەممىسى جەمئىيەتىمىزگە پايدىلىق كىشىلەر بولۇپ يېتىلدى.

—ئانا ئوچۈن پەرزەنت دايىم پەرزەنت بولۇپ قالىدىكەن. بىر چاغلاردىكى كېچىكىنە گودەكلەرنىڭ ئوسۇپ، چوڭ بولىشىنى، ئوي ئوچۈپ، ئوقەت قىلىپ، بىر كىشىلىك ئىشنىڭ پېشىنى تۇتۇپ ئىشلەۋاتقىنىنى ئالقىشلىغىنى ياكى كورگەندە بېشىم ئاسمانغا يەتتى. مەنمۇ بىكارغا ياشىمىغانلىقىمنىڭ رازى بولۇپ قالىمەن.

گ. غىياسىدىنوۋا.

ئەل غېمىدا سەكپارە

ياركەنت تەۋەسىدىكى ئىناۋەتلىك كىشىلەر ھەققىدە ئويلىغىنىمدا ئەڭ ئالدى بىلەن مېنىڭ كۆز ئالدىمغا بەستى پالۋانلارنى ئەسلىتىدىغان ئەمگەكچان، خۇش پېئىل سابىت غەنىيېۋ كېلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن دەسلەپ ھەربىي خىزمەتكە ماڭغاندا تونۇشقان ئىدىم. بارا-بارا بۇ تونۇشلۇق ئۈزۈلمەس قىيامەتلىك دوست-ئاغىنىگەرچىلىككە ئۇلاشتى. مانا ئارىدىن بىلىنمەي ئوتتۇز يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت مابەينىدە بىرەر قېتىم بىر-بىرىمىزنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتىشكەن ئەمەسمىز. مېنىڭ بىلەنلا ئەمەس، سابىت باشقىلار بىلەنمۇ سەممىي مۇناسىۋەت ئورنىتىپ كېلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن ھەممە دوست-بۇرادەرلىرى ئارىسىدا قەدىرلىك.

يېقىندا سابىت ھاياتىنىڭ 55 باھارىنى قارشى ئالدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن يۇرتداشلىرىنىڭ ئالدىغا كەڭ دەستىخان يايدى. ئادەمنىڭ كىملىكى موشۇنداق ۋاقىتتا بىلىنىدىكەن. ئۇ يەرگە كەلگەن ئاھايىتى كۆپلىگەن كىشىلەر ئۇنىڭ نامىغا سەممىي تەبرىك، تەسىرلىك گەپلەرنى قىلدى. ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسى توغرا ۋە ھەقىقەت ئىدى. ئەمگەك قىلغاننىڭ ئۆزى يورۇق دېگەن موشۇ ئىكەن. ئۇلار ئېيتقىنىدەك سابىت بارلىق ئاڭلىق ھاياتىنى ئادىلانە ئەمگەككە، ئادەملەرگە خىزمەت قىلىشقا بېغىشلاپ كەلمەكتە.

سابىت غەنىيېۋ دېھقان پەرزەندى. دادىسى مۇتەللىپ ئاكا ئۆمۈر بويى ئەجداتلارنىڭ قۇتلۇق كەتمىنىنى تۇتۇپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. ئۆز ئېلىدە تۇرمۇشنىڭ راھىتىنى كۆرمەي، ئورۇنسىز خورلىنىشلارغا ئۇچرىغان ئۇلارنىڭ ئائىلىسى 1955-يىلى سابىق كېڭەش ئېلىگە كۆچۈپ چىقىپ دەسلەپتە كۆكچېتاۋ ۋىلايىتىنىڭ «كوممۇنىزم» كولخوزىغا ئورۇنلىشىدۇ. مۇتەللىپ ئاكا بۇ يەردىمۇ بىلەك تۈرۈپ ئىشلەپ كۆكتات ئۆستۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئائىلە پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ داڭلىق «ئوكتەبرنىڭ 40 يىللىقى» كولخوزىغا كۆچۈپ كېلىپ، بۇ يەردە تۇراقلىشىپ قالدى. بۇ يەردىمۇ مۇتەللىپ ئاكا ئاتا كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئېگىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا مۇناسىپ ئۈلۈش قوشتى. پەرزەنتلىرى ئىچىدىكى بىر تال ئوغلى سابىتمۇ بۇ يىللىرى ئەن يېتىپ قالغان ئىدى. ئۇ ياركەنت شەھىرىدىكى يەتتە يىللىق مەكتەپنى تاماملىغىنىدىن كېيىن ئىشلەپ چىقىرىشقا بىرەتولا كىرىشىپ كەتتى. دەسلەپ دېھقانچىلىق ساھاسىدا ئەمگەك قىلدى. ئىدرەكلىك يىگىت بىلىم-سەۋىيەسىنى كۆتۈرۈشنىمۇ ئەستىن چىقارمىدى. ئۇ ئىشلەپ يۈرۈپ شەھەردىكى ئون بىر يىللىق كەچكى ياشلار مەكتىۋىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملاپ چىقتى. شۇندىن كېيىن ھەربىي خىزمەتنى ئوتەشكە ئاتلىنىدۇ. ئۈچ يىل مابەينىدە ئۇ لېنىنگراد ۋە باشقىمۇ شەھەرلەردە خىزمەت قىلىپ قايتتى.

سابىت يۇرتىغا كەلگەندىن كېيىن بىرەر ھونەر ئۆگىنىشنى ئارمان قىلىدى. شۇ مەخسەتتە ئۇ قورغاس يېزىسىدىكى ئىككى يىللىق يېزا ئېگىلىكى مېخانىزاتسىيە ئۇچىلىشىغا چۈشۈپ، ئۇنى تاماملىغاندىن كېيىن كولخوزدا تراكتورىست-كومباينىيور بولۇپ ئىشلەيدۇ. دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق ساھالىرىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا مۇناسىپ ئۈلۈشىنى قوشىدۇ. بىر-ئىككى يىلدىن كېيىن ئەمگەك مەيدانىدا ئۆزىنىڭ ھەر تەرەپلىملىك قابىلىيىتى بىلەن كۆزگە چۈشكەن سابىت غەنىيېۋنى كولخوز مەمۇرىيىتى مېخانىك خىزمىتىگە كۆتۈرىدۇ. ئۇ بۇ خىزمىتىنى ۋىژدانەن ئورۇنلاپ يۈردى.

مۇھىم ئىشلاردا سىنالغان س. غەنىيېۋ كېيىنكى يىللاردا ئەڭ جاۋاپكەر ئۇچاستىكا- ئورۇق تەييارلاش، ساقلاش ئامبىرىنى باشقۇرۇش ۋەزىپىسىگە تەيىنلەندى. ئۇنىڭ مانا موشۇ بىر يەردە ئۈزلۈك ئىشلەۋاتقىنىغا يىگىرمە يىلغا يېقىن ۋاقىت بولدى.

- ئېلگىرى بۇ يەردە مىڭ توننىدىن ئارتۇق ئورۇق تەييارلىناتتى. ئۇنىڭغا بولغان ئېھتىياجمۇ زۆرۈرى ئىدى. كولخوزدا تەييارلانغان كوموقوناق، بۇغداي، كۆكتات ۋە باشقا زىرائەتلەر ئورۇقلىرى جۇمھۇرىيىتىمىزدىلا ئەمەس، چەت ئەللەردىكىمۇ ئوز خېرىدارلىرىنىمۇ ئېۋەتىلەتتى، - دەيدۇ س. غەنىيېۋ ئۇ بەرىكەتلىك يىللارنى ئېسىغا ئېلىپ.

ئامباردا ھازىرمۇ ئىش ئۈزۈلۈپ قالغىنى يوق. بۇرۇنقى ۋاقىتلاردىكىدەك بولمىسىمۇ ئورۇق تەييارلاش داۋاملىشىۋاتىدۇ. سابىتنى ھەر كۈنىسى ھەر ئىش ئورنىدىن تاپىسىز. ئۇ جاۋاپكەرلىك ئىشىدا ئۆزىگە مەسلىھەت بېرىپ، يېقىندىن ياردەملىشىپ كېلىۋاتقان تەجرىبىلىك ئاگرونوملار تېن ئىن گىر، ماھمۇت نىيازوۋلارنىڭ نامىنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ. بۇ يەردە ئىشلەۋاتقان كىمدىن سورىماڭ ئۇلار س. غەنىيېۋ توغرىلىق پەقەت ياخشى سۆزلەرنى ئېيتىدۇ.

س. غەنىيېۋ ئوز ئىشىغا مەسئۇلىيەتلىك بىلەن قارايدىغانلىقى بىلەن بىللە يۇرتدارچىلىق ئىشلىرىنىڭمۇ غەمخورچىسىدۇر. ئۇنى ياركەنت شەھىرى ئاھالىسىلا ئەمەس، ئوسەك ۋادىسى جامائەتچىلىكى ئەمۇنىلىق، سوۋاپلىق ئىشلارنىڭ تەشەببۇسكارى، دەۋەتچىسى دەپ تونۇيدۇ. ئۇ يۇرتدارچىلىق ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا، سوزگە چەۋەر، ماھىر تەشكىلاتچى . شەخسەن مېنىڭ ئۇچۇن ئۇ باشقۇرمىغان توي-توكۈن، كەچلەر ئوز دەرىجىسىدە ئوتمىگەندەك سېزىلىدۇ. ئۇنىڭ ھەر قاچان ئەل غېمىدا سەھپارە بولۇپ ئۇۋرگەلىگىنى كورىسىز. ئۇ ھەر كىمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا تىرىشىدۇ. ئادەملەرگە خىزمەت قىلىشتەك ئالىي جاناپ ئىشقا ئۇ ئوز ئۆرىگىنىڭ ئەمرى بىلەن تۇتۇش قىلىدۇ.

جامائەتچىلىك ئىشلارنىڭ جان كويەرى سابىت غەنىيېۋ ئوزۇن يىللاردىن بۇيان شەھەردىكى ھاجىمەللىسىنىڭ يىگىت بېشى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ مەھەللە تۇرغۇنلىرىلا ئەمەس، شەھەر جامائەتچىلىكى ئارىسىدا مىللىي ئورپى-ئادەتلىرىمىزنى جانلاندۇرۇش، مەدەنىيىتىمىزنى تەرغىپ قىلىش جەھەتتىن سىڭدۈرۋاتقان ئەمگىكى چوڭ. ئۇنىڭ تەسىرى بىلەن كۆپ يەرلەردە توي-توكۈن، ئەزىر-چىراقلارنى ئوتكۈزۈش تەرتىپكە سېلىنىپ، ئوشۇق ئىسراپچىلىق چەكلەندى. بۇ خۇسۇستا ئاللاھىدە تەكىتلەپ ئوتۇدىغان نەرسە شۇكى، ھاجىمەللىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇيۇك شائىرى بىلال نازىمنىڭ ئۇمۇرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى ياشاپ، ئىجات قىلغان يۇرتى، شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ س. غەنىيېۋ مەھەللە موتىۋەرلىرى، تۇرغۇنلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، بىرىنچى بولۇپ ئەدىپكە ھەيكەل ئورنىتىش تەشەببۇسىنى كوتەرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ مەسىلە بىلەن شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى جىددىي شۇغۇللاندى. مۇقەددەس ئىشقا جامائەتچىلىك ماددى جەھەتتىن ياردەملەشتى. نەتىجىدە مەھەللىنىڭ گۈزەل جايىدا مەشھۇر شائىرغا ھەشەمەتلىك ھەيكەل ئورنىتىلدى. شۇنداقلا يىگىت بېشى ۋە ئاكتىۋىستلىرى تەشەببۇسى بىلەن شەھەرنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى چوڭ قەبرىستانلىق تازىلىنىپ رەتكە كەلتۈرۈلدى. مەنزىرىلىك دەل-دەرەق كوچەتلىرى تىكىلدى.

س. غەنىيېۋ ئەدەبىياتنى، سەنئەتنى چىن ئىشتىياقى بىلەن سويۇپ، قەدىرلەيدىغان ئىنسان. كۆپ ئوقۇپ، ئاز-تولا ئىجادىيەت بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا چىقىۋاتقان كىتاپلارنى، «ئارزۇ» ژۇرنالىنى ئاھالىغا تارقىتىشتا تەر توكۈۋاتقانلارنىڭ بىرى. «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» ۋە «ياركەنت تەۋەسى» گېزىتلىرىنىڭ ئەڭ ئۇلگىلىك ئاكتىۋىستى ۋە جانكويەرلىرىدىن ھېساپلىنىدۇ. بۇلۇپمۇ گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاش باشلانغىنىدا ئۇنىڭ تىنىمسىز خەلق ئارىسىدا بولۇدىغان كۈنلىرى باشلىنىدۇ. ئۇ ئويمۇ-ئوي كىرىپ تەشۋىق، چۈشەندۈرۈش ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، مۇشتىرى توپلايدۇ. يىگىت باشلىرىنى بۇ مۇھىم كامپانىيەگە سەپەرۋەر قىلىدۇ.

سابىت غەنىيېۋ ھەقىقەتتە ئەجايىپ تىنىمسىز ۋە ئەمگەك سويگۈچ ئىنسان. ئۇ ئوز تەشەببۇسى بىلەن مەكتەپ ئېچىپ، ئۇنىڭغا ئەرەپ ھەرىپى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىغىنى ئۆگىنىشكە قىزىققۇچىلارنى جەلىپ قىلدى. ئۇلارغا ئوزى ھەقسىز دەرس بېرىۋاتىدۇ. ئوقۇغۇچىلىرى داۋاملىق تولۇقتۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. ئوتكەن ۋاقىت بىر ئەچچە ئوتلىغان كىشىلەر بۇ يېزىقنى ئۆگىنىپ چىقىپ، ئۇنىڭ بىلەن يېزىلغان گېزىت، كىتاپلارنى ئوقالايدىغان بولدى. ھازىر ئۇلار «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ تۇراقلىق ئوقۇغۇچىلىرى.

ئۇنىڭ مۇنداق خەيرىلىك ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىدا رەپىقىسى خالىدەمنىڭمۇ ئۈلۈشى بار، ئەلۋەتتە. ئۇ مۇ پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى خەلققە خىزمەت قىلىشقا بېغىشلىغان ئۇرانە ئانا. ئۇ ناھىيەلىك مەئىشىي كومبىناتىدا كۆپ يىللار ئەڭ ئۇلگىلىك ۋە ماھىر تىكىنچى بولۇپ ئىشلەپ، ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقتى. ئۇلار ئىناق ئائىلىدە بەش پەرزەنتنى تەربىيەلەپ قاتارغا قوشتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوزلىرى تاللىغان مۇتەخەسسىسلىكلىرىنى ئېلىپ ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇ مۇمەن ئائىلە ئىختىسادىي غەم-تەشۋىشتىن يىراق، شۇندىمۇ س. غەنىيېۋ بىغەم ياشىمايدۇ. ئۇ ھەر قاچان ئەل غېمىدە. خەلقى خىزمىتىدە ئابروي تاپقان سابىت غەنىيېۋقا كەلگۈسى ئىشلىرىدا يەنىمۇ ئۇتۇقلار يار بولۇپ، ئۇزاق ئۆمۈر سۈرۈشىگە تىلەكداشلىق بىلدۈرىمىز.

ئا. تودىياروۋ.

ياركەنت شەھىرى.

مەكتەپ ۋە ھايات

يېڭى ئۇسۇل بىلەن

بايسېيىت يېزىسىدىكى ئىسمايىل تايىروۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ياش ئەۋلاتلارغا بىلىم بېرىش تەلەپلەر دەرىجىسىدە يۈرگۈزۈلمەكتە. بۇ ئوقۇش دەرگاھىنىڭ مەمۇرىيىتى، پېداگوگلار كوللېكتىۋى جۇمھۇرىيەتتە يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بەرگەن ھالدا، ئوقۇغۇچىلارغا بىلىم ئاساسلىرىنى ئەتراپلىق ئۆگىتىش يولىدا يېڭى ئوقۇش مېتودىكىسى بىلەن ئىش ئېلىپ بارماقتا.

يېقىندا بىز، مەزكۇر بىلىم دەرگاھىدا بولۇپ، 1994-1995- ئوقۇش يىلىدا ئوقۇغۇچىلارغا پۇختا بىلىم بېرىشتە قىلىنغان ئىشلار ھەققىدە مەكتەپ ئىلمىي مۇدىرى مالىك مەخپىزوۋ بىلەن سوھبەتلەشكىنىمىزدە، ئۇ بىيىلقى ئوقۇش يىلىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ۋەزىپىلەر توغرىلىق تەپسىلىي توختىلىپ، مۇنداق دېدى:

- بىيىلقى ئوقۇش يىلىدا مەكتىۋىمىزدە 764 ئوغۇل-قىز بىلىم ئالدى. جۈملىدىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ پۇختا ئوقۇشى ئۈچۈن بارلىق دەرسلەر كابىنېتلىق سىستېما بويىچە يۈرگۈزۈلدى. ھازىر مەكتىۋىمىزدە ئالىي ۋە مەخسۇس بىلىمگە ئىگە بولغان 70 مۇئەللىمدىن تەركىپ تاپقان پېداگوگلار كوللېكتىۋى ئوقۇتۇش ۋە تەربىيە ئىشلىرىنى يېڭى تەلەپلەر ئاساسىدا ئېلىپ بېرىشقا ئالاھىدە كوڭۇل بولمەكتە.

ئەلدى بىيىلقى ئوقۇش يىلىنىڭ يەكۇنلىرى ھەققىدە توختىلىدىغان بولساق، مەكتەپ بويىچە باشلانغۇچ سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆلگۈرۈشى يۈز پروتسېنتنى، ئۇمۇمىي ئوقۇتۇش ساپاسى 47 پروتسېنتنى تەشكىل قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا بىيىل 90 ئوقۇغۇچى ئانا مەكتەپنى تاماملىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە 44 ئوقۇغۇچى 11- سىنىپنى، 46 ئوقۇغۇچى 9- سىنىپنى تاماملاپ، مۇستەقىل ھايات يولىغا قەدەم باسىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەكتەپ بويىچە بىيىل 4 ئوقۇغۇچى ئوقۇشنى ئالتۇن مېدال بىلەن تاماملاش ئالدىدا تۇرىدۇ.

بىيىلقى ئوقۇش يىلىدا ناھىيە مەكتەپلىرىدە ئوقۇتۇش، تەلىم-تەربىيە ئىشلىرى يېڭى ئوقۇش مېتودىكىسى بىلەن يۈرگۈزۈلدى. بىزنىڭ مەكتەپ كوللېكتىۋىمۇ ناھىيەدىكى باشقا مەكتەپلەرگە ئوخشاش نوۋوسىبىرسكىدا تۇرۇشلۇق پېداگوگ ئىۋان رادچېنكونىڭ ئوقۇتۇش، تەلىم-تەربىيە بويىچە يېڭى مېتودىنى قوللانغان ھالدا، ئىش ئېلىپ باردى. مەزكۇر مېتودنىڭ ئەۋزەللىگى شۇنىڭدىن ئىبارەتتەكى؛ ئوقۇغۇچىدا ئادىل ئىنسانىي خىسلەتلەرنى مۇجەسسەملەشتۈرۈش، ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىكى ھەمكارلىق، ئوقۇتۇشنى دېموكراتىك ھالدا يۈرگۈزۈش، ئوقۇغۇچىنىڭ مۇستەقىل ھالدا ئىش ئېلىپ بېرىشى ئۇنىڭدا ئاساس قىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا مەكتەپ بويىچە مەزكۇر مېتود بويىچە بارلىق مۇئەللىملەرگە ۋە بىلىم ئېلىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا ئالكېتا بېرىلدى. ئالكېتىغا ھەر بىر پەن مۇئەللىمى، ئوزىنىڭ دەرس بېرىش مەدەنىيىتى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوزلەشتۈرۈش قابىلىيىتى، مۇئەللىملەرنىڭ ۋە ئوقۇغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرىلىق تولتۇرۇلسا، ئوقۇغۇچىلار ئالكېتىغا ھەر بىر ئوقۇغۇچى پەن مۇئەللىملىرىنى تاللاۋېلىش ھوقۇقى بارلىقى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ كوللېكتىۋى ئارىسىدىكى ئالاقىلىرى، ئادەمگەرچىلىك، خىسلەتلەرنى ئۆگىنىشى توغرىلىق تولتۇرىلىدۇ.

ئەلدى دەرىستىن سىرت ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا يۈرگۈزۈلگەن ئەمەلىي چارە-تەدبىرلەر ھەققىدە سۆز قىلىنىمىزدا، مەكتەپتە پېداگوگلارنىڭ ھەمكارلىغىدا مۇزېي تەشكىل قىلىندى. مۇزېيغا ئۇيغۇر تارىخىغا ۋە بايسېيىت يېزىسىنىڭ بەرپا بولۇشىغا ئائىت تارىخىي ھوججەت، كىتاپلار ۋە رەسىملەر قويۇلدى. مەزكۇر مۇزېينى ئېستېتىكىلىق تۈردە ياساشتا ۋە ئەقىشلەشتە رەسسام ئەخەت باقىيېۋ ئاھايىتى كوپ كۈچ چىقاردى. ئۇ ئوزىنىڭ ھەر خىل تېمىلارغا ئائىت ئىشلىگەن رەسىملىرىنى مەكتىۋىمىزگە سوغا قىلىپ، قالدۇردى.

بۇنىڭدىن تاشقىرى، بىيىل جۇمھۇرىيەت خەلقى ئۇلۇق غالىبىيەتنىڭ 50 يىللىغىنى ئىشاللاپ ئوتتى. بۇ چوڭ، دۇنياۋىي ئەھمىيەتكە ئىگە سەنەلى مەكتىۋىمىزنىڭ پېداگوگلار كوللېكتىۋى ۋە ئوقۇغۇچىلىرىمىز كاتتا تەييارلىقلار بىلەن كۈتۈۋالدى. يېزىمىزدىكى ئۇرۇش ۋېتېرانلىرى بىلەن ئۇچرىشىشلارلى ئوتكۈزۈپ، ئۇلارنىڭ ئېگىلىك ئىشلىرىغا يېقىندىن ياردەم كورسىتىپ تۇردى.

ئەلدى، تەلىم-تەربىيە ئىشلىرىنىڭ تەلەپلەر دەرىجىسىدە مۇۋاپىق ئوتكۈزۈلۈشىدە، مەكتىۋىمىزنىڭ پېداگوگلار كوللېكتىۋى ئەستايىدىل ئەمگەك قىلماقتا. مەكتەپتە ھەر بىر پەن مۇئەللىمى ئوقۇغۇچىلارنىڭ پۇختا بىلىم ئېلىشى ئۈچۈن ئوز بىلىمىنى، تەجرىبىسىنى سەرپلەشكە تىرىشىدۇ. مەسىلەن، بىيىل ناھىيەلىك بىلىم بېرىش مائارىپ بولۇمى تەرىپىدىن نوۋەتتىكى مۇئەللىملەرنى مۇتەخەسسىسلىكى بويىچە ئاتتېستاتسىيە ئىشى يۈرگۈزۈلدى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە 30 دىن ئوشۇق مۇئەللىم «ۋۇقۇرى دەرىجىلىك پېداگوگ» نامىغا ئىگە بولدى.

ئۇمۇمەن ئالغاندا، ھازىر جۇمھۇرىيەتتە يۈز بېرىۋاتقان ئېغىر ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار ھەر بىر پېداگوگلار كوللېكتىۋلىرىغا ئوز تەسىرىنى يەتكۈزۈۋاتىدۇ. بىزمۇ، باشقا ساھا ئىشچى-خىزمەتچىلىرىگە ئوخشاش بارلىق قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، ياش ئۆسمۈرلەرنىڭ، يەنى كېلەچەك ئېگىلىرىنىڭ پۇختا بىلىم ئېلىشىغا بارلىق كۈچ-قۇۋۋىتىمىزنى، بىلىمىمىزنى سەرپلەشكە دايىم تەييار.

ياقۇپ سەممەدىي.

چېلەك ناھىيەسى.

جەزىرە بۇرھانوۋا

كېيىنكى پۇشايمان

(ھېكايە)

گۈلنىسام كەچقۇرۇللۇغى ئۈچ ياشلىق ئوغلى رىناتنى يېتىلەپ، بىزنىڭ ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۆزىنى زورلاپ ئاراللا كۈلۈمسىرىگەندەك قىلغىنى بىلەن ئىچكى كۆيۈنۈش ھەسرىتى تېشىغا چىقىپ تۇرغاندەك، ئىنتايىن روھى پەس ئىدى. ژىغىدىن ھېلىراقتىلا توختىغان رىنات بولسا، ئېسەدەپ تۇراتتى.

— كېلىڭلار، قېنى مەرھەمەت، ژۇقۇرى ئۆتۈڭلار،— دەپ ئۇلارنى خۇش تەبەسسۇم بىلەن تەكلىپ قىلدىم. رىناتنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، بېشىنى سىلاپ، «ئېمىشكە ژىغلىدىڭ، ئاپپاق ژىگىت، ئېيتقىنا!»— دېيىشىمگە ئۇ «دا...دا!» دەپلا ژىغىنى سالدى.

رىناتقا ئويۇنچۇقلارنى بېرىپ، ئەركىلىتىپ، «داداڭ كېلىدۇ، بالام، ئۇ ژىراق يەرگە ئىشقا كەتكەن، ساڭا چىققىدا ئاۋتومات، ماشىنىلارنى ئېلىپ كېلىدۇ...»— دەپ ئاۋۇتۇپ، ئاراللا ژىغىسىنى بېسىۋېدىم، ئالدىن گۈلنىسا زالغا كىرىپ، دىۋاننىڭ بىر چېتىدە ئولتۇرىشى بىلەنلا ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ، ئۈن سېلىپ ژىغلاپ كەتتى...

گۈلنىسانىڭ دەل موشۇ تۇرقىدىكى نادامەتلىك ژىغىسىغا ئىچىم بەكمۇ سىرىلىپ كەتتى.

— قويۇڭ، گۈلنىسام، سىزگە نېمە بولدى، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، رىناتقۇ كىچىك، ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەيدۇ. قويۇڭ، ژىغلىماڭ. ھايات دېگەندە ئادەمنىڭ بېشىغا نەچچە تۈرلۈك ئىشلار چۈشىدۇ، سەۋرى قىلىڭ! ژىغلىماڭ!— دەپ بىلگىنىمچە تەسەللى بەردىم.

— رىنات يېرىم كېچىدە «دا...دا!» دەپ ژىغلىغىنىچە ئويغىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ پەسلىمىگىنىگە ئاپامنىڭ ئاچچىغى كېلىپ: «ھاڭراتمىغىنا، مونۇ نېمەڭنى!» دېمەسمۇ قاراڭ، ھەدە. ئاپامنىڭ بۇ دېگىنىگە ئۆزەمنىڭ گوشزىدە كۆڭلۈم تېخىمۇ ئەسكى بولۇپ كەتتى،— دېدى ئەجايىپ بىر چۈشكۈنلۈك، مەيۈسلۈك بىلەن لەۋلىرى تىترىگەن پېتى بارماقلىرىنىڭ ئۇچىدە كوز ياشلىرىنى سۈرتۈپ.

— ھېچقىسى يوق، گۈلنىسام، ئاپىڭىزنىڭمۇ بىرەر نەرسىگە نېرۋىسى بۇزۇلۇپ قالغاندۇر، بەلكىم. ئۆزىڭىزنىڭ ئاپىسىغۇ، ئېغىر ئالماڭ. ئۇ، بەلكىم، سىزنىڭ تەغدىرىڭىزنى ئويلىغاندۇ،— دېدىم سەممىيەت بىلەن.

بىز بىر ئاز پاراڭلىشىش ئەسناسىدا قىزىم دەستىخان تەييارلىدى. ئاڭغىچە، كىچىكلەر ئۈچۈن مۇلتفىلىم باشلاندى-دە، رىنات خېلىلا ئېچىلىپ قالدى. ئوغلىنىڭ كۈلۈمسىرىگەن كەيپىياتىنى كورگەن گۈلنىسامنىڭمۇ كۆڭۈل غەشلىكى بىر ئاز يېنىكلەشكەندەك بولدى. ئۇلار تېلېۋىزور كورۇۋاتىدۇ، مېنىڭ خىيالىم بولسا، گۈلنىسامدا...

*

ھوسمانجان بىلەن رۇقىيەمنىڭ بەش پەرزەنتى-ئىككى ئوغۇل، ئۈچ قىزى بولىدىغان. ئۇلار پەرزەنتلىرىنى ياخشى تەربىيەلەپ، ئۆز كۆڭۈللىرىدىكىدەك قاتارغا قوشتى. چوڭ ئىككى قىزى تۇرمۇشقا چىقىپ كەتكەن، كەنجىسى مەكتەپتە.

ئوغۇللارنى چوڭ قىلىپ، «كېلىن چۈشۈرىمىز» دېگەن ئىزگۈ-ئارمان ھەر قانداق ئاتا-ئانىغا شاتلىق ۋە ئۇمۇتۋارلىق بېغىشلايدىغان تەبىئى ھالەت، ئەلۋەتتە. ھوسمانجان بىلەن رۇقىيەمۇ ئەشۇنداق شېرىن ھېس-تۇيغۇلار ئىلكىدە ئىدى. ھەتتا ھوسمانجان ئۆزى قۇرۇلۇشچى-ياغاچچى بولغاچقا، دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئىككى ئوغلىغا ئاتاپ، ئوخشاش قىلىپ، راسا كېلىشتۈرۈپ ئۈچ ئېغىزدىن ئۆي سالدى. بۇ ئۆيلەرنىڭ گۈزەللىكىنى كورگەن ھەر كىمنىڭ بەھرى-دىلى ئېچىلاتتى، ھەۋەسى كېلەتتى.

ھەي، ئاتا-ئانا دېسىڭىزچۇ. ئانا قەلبىنىڭ جاھالدا قىياسى يوققۇ! رۇقىيەمۇ مېھرى-دەريا قەلبى بىلەن بولغۇسى كېلىنىنىڭ غېمىنى يەپ، شېرىن ئارزۇلار ئاغۇشىدا ئاقاتتى. ھەتتا ئۇ بەزى چاغلاردا قېيناتا-قېيىنلەرنىڭ بىر-بىرلىرى بىلەن چىقىشالماسلىقلىرىنى ئاڭلاپ: «توۋۋا! كېلىنلىرى بىلەن چىقىشالمايدىغان قېينانىلارنىڭ ئۆزلىرى ئەيىبدار بولسا كېرەك. خەقنىڭ قىزىنى قويىنغا ئېلىپ، بىلمىگەن-چۈشەنمىگەنلىرىنى ئۆگىتىپ، ئائىلىسىگە سىڭدۈرۈۋالىدىغان قېينانا نېمىشكە كېلىنى بىلەن پېتىشمىسۇن... ئوغۇللىرىمىزنىڭ ياخشى كورگەن قىزلىرىنى، ئەلۋەتتە، بىزمۇ ياخشى كورىمىز...»،— دەپ، رۇقىيەم دايىم ھاياتنىڭ كۆڭگەي تەرىپىنى ئېيتىپ ژۈرىدىغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇنداق ياخشى، مېھرىۋان ئاتا-ئانا بىلەن قۇدىلىشىشقا خېلە-خېلە كىشىلەر ئارزۇمەن ئىدى.

ۋاقتى-سائاتى يېتىپ، رۇقىيەمنىڭ قوش مېغىزدەك ئىككى ئوغلى ئۆزلىرىنىڭ سۆيگەن قىزلىرى ھەققىدە ئېيتقىنىدا، ئانا ئۆزىنى چەكسىز بەختلىك ھېس قىلىپ، كەيپىياتى كۆتىرىلىپلا كەتتى. ئۇنىڭ تەساۋۇرىدا ئىككى كېلىن-ئىككى قاناتتەك ئىككى تەرىپىدە ژۆرگەندەكلا قىلاتتى...

ھوسمانجاننىڭ تەساۋۇرىمۇ رۇقىيەمنىڭكىدىن كام ئەمەس ئىدى. ئانا پەرزەنتلىرىنىڭ گەپلىرىنى ئۇنىڭغا ئېيتقىنىدا ئۇ: «ئانداقتا تويىنى تېزراق قىلايلى. بىزنىڭ كۈتكىنىمىزمۇ شۇغۇ!»،— دېدى شاتلىق ئىچىدە.

مانا، شۇنداق قىلىپ، تورت-بەش ئاينىڭ ئىچىدىلا رۇقىيەم بىلەن ھوسمانجان ئارزۇ-ئارمانلىرىغا يېتىپ، قوش كېلىنلىكمۇ بولۇشتى. «كېلىننىڭنى كەلگەندە كور، كوشۇگىگە كىرگەندە» دېگەنلىرىدەك، بۇلارنىڭ چوڭ كېلىنى ئايشەم خۇددى ئاتا-ئانىنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدەك، يېڭى ھاياتنى شۇنچىلىك بىر ھەۋەس بىلەن چىرايلىق، يېقىملىق باشلىدى. بۇ قىزدىكى قېينانا-قېيناتا ۋە ئائىلىدىكى باشقا چوڭ كىچىكلەرگە بولغان مۇناسىۋەت، مېھماندوستلۇق، سىلىق-سىپايە مۇئامىلىسى، سەۋرچانلىق، ئىشچانلىق ئوخشاش پەزىلەتلىرى بىلەن بۇ ئائىلىگە خۇددى قۇمغا سۇ سىڭگەندەكلا سىڭىپ كەتتى. بۇنىڭغا خۇشال بولغان ھوسمانجان: «ئايشەم مېنىڭ كېلىنىم ئەمەس، قىزىم...» دەپ، ھەر يەردە پەخىرلىنىپ سوزلەيتتى.

ئەپسۇسكى، ھوسمانجان بىلەن رۇقىيەمنىڭ ئىككىنچى كېلىنى- گۈلنىسامدىن كۆڭۈللىرى زادىلا سۇ ئىچمىدى. ئۇنىڭ مۇجەز-خۇلقى ئايشەمنىڭ پۈتۈنلەي ئەكسى ئىدى. ئاشخانىغا چىقىشمۇ، ئائىلە ئەزالىرى بىلەن بىر يەردە بولۇشمۇ ھېچ بىر ئېچىلىپ-يېيىلىپ ئولتارمايتتى. ئەقەللىسى، بىرەر قاچىنى ئېرى-بېرى قىلىپ قويمايتتى...

«بۇ قىز موشۇنداقلا بولسا، ياخشى ئەمەس. توۋۋا، توي قىلماستىن بۇرۇن شۇنچىلىك ئوچۇق-يورۇق، يېقىملىقلا بىر قىز ئىدىغۇ! بۇ قانداق بولغىنى، بالام بەختسىز بولۇپ قالمىسۇن» دېگەن ئوي بىلەن رۇقىيەم بارلىق ۋۇجۇدى بىلەن گۈلنىسانى ئۆي تۇتۇشقا، تەرتىپ-قائىدىلەرگە ئۆگەتمەكچى بولدى. بىراق ئانىنىڭ بۇ تىرىشچان-سەۋرچانلىقلىرى شامالغا سورۇلدى. كۆنەلگۈسىز خېمىرنى قانچە ئىسسىق يوگەپ قويساڭمۇ، ئېچىماي، بېزىرىپ تۇرغىنىغا ئوخشاش، تۇغۇلغان ئۆيىدە تۈزۈك تەلىم-تەربىيە ئالمىغان، ھېچ نەرسىگە ئۆگەنمىگەن گۈلنىسانىڭ ھېچ نەرسىگە خۇشتى يوق ئىدى. ئۇنىڭغا ئۆگەتكەن نەرسە، ئېيتقان سوزلىرىڭ-نەسىھەتلىرىڭ قۇدىلار تەرەپكە تەتۈرسى بولۇپ يېتەتتى.

ئىشتىن قايتقان نىجات ئۆينىڭ سەرەمجانلىقىغا خوشال بولۇپ (ئۇ ياشلىقىدىن سەرەمجانلىققا ئۆگەنگەن)، ئۈستۈن كەيپىياتتا گۈلنىسانى قارشى ئالدى. ئۇ باشتا بۇ سەرەمجانلىققا دىققەت قىلمىغاندەك بولۇپ، ئىچىدە «نىجات ئاخىرى تازىلاپتۇ-دە، بۇنى باشتىن شۇنداق ئۆگەتكىنىم ياخشى...»، -دېگەن ئوي بىلەن ئۆزىنىڭ «ئۇتۇغىغا» خۇرسەن بولدى. لېكىن كېيىن كىچىك سىڭلىسى زۇلفىيەنىڭ تازىلاپ قويغانلىقىنى ئاڭلاپ، نىجاتقا: «سىڭلىڭنىڭ مېنىڭ ئۆيۈمگە رۇخسەتسىز كىرىدىغان نېمە ھەققى بار. بۇلىڭدىن كېيىن ئۇلار مېنىڭ ئۆيۈمگە ئاياق باسمىسۇن...» دەپ كوكەملىك قىلدى.

بۇ مەسىلىدە نىجاتقىمۇ گويا ئايالىنىڭ سۆزى راستەك، چاك باسىدىغاندەك كورۇلۇپ كەتتى. ئالدىن سىڭلىسىغا: «ئىككىنچى سەن بىزنىڭ ئۆيىمىزگە قەدەم باسما. كېرەك بولسا، ئۆزىمىز تازىلىۋالىمىز!...» دەپ قوپاللىق بىلەن ۋاقىرىدى. شۇ كۈننىڭ ئەتىسىدىن باشلاپ نىجات قورانىڭ ئۆزىگە تېگىشلىك يېرىدىن بولۇۋېلىپ، دەرۋازىسىنىمۇ باشقا قىلىۋالدى.

كونىلارنىڭ «يامان ئايال خۇددى ياغاچ قۇرتىدەك، ئۇ ئەر كىشىنى ئىچىدىن يەپ، كاۋاك قىلىپ تۈگىتىدۇ» دېگىنى راست ئىكەندە. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش گۈلنىسامۇ نىجاتنى ئىچىدىن يەپ، تۈرلۈك يالغان-ياۋىداق گەپلەرنى قىلىپ، ئۇنى ئاتا-ئانىسى ۋە ئۇرۇق-تۇققانلىرىدىن ئايرىشنىڭ كويىغا چۈشتى. ئۇلارنىڭ ھەر قانداق ياخشى ئىشى-غەمخورلۇقلىرىنى ئەرزىمىگەندەك نەرسە، ياكى يوق قىلىپ كورسەتتىدە، ئۆز ئاتا-ئانىسى، ئۇرۇق-تۇققانلىرىنىڭ كىچىككىنە بىرە ئىشىنى يوغان قىلىپ، قالتىس ئىش سۈپىتىدە تەرىپلەيتتى. نىجات بولسا، «راست» دەپ چۈشىنەتتىدە، ئايالىنىڭ ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا ھورمىتى ئېشىپ، ئۆزىنىڭ قەۋمۇ-قېرىنداشلىرىدىن كۆڭلى ژىراقلىشىدىغان بولدى. توۋۋا، دەيسىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە گۈلنىسامنى لەقەم قويۇشقا قويۇپ بېرىڭ. رۇقىيەمنىڭ چوڭ كېلىنى ئايشەم- «خوشامەتچى»، ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى ئەخمەت بىلەن ماھىرەمنى بولسا، يۈز تۇرانە «يالاقچىلار» دەيتتى.

نىجاتنىڭ چىرايى سولۇپ، روھى چۈشۈپلا كەتتى. چۈنكى ئايرىم ئۆي تۇتقاندىن كېيىن تا تاماق ئېتىشتىن باشلاپ كىر ژۇيۇشقىچە بولغان بارلىق ئائىلە ئىشلىرى ئۇنىڭ ئۈستىگە چۈشتى. گۈلنىسا بولسا، ھەپتىلەپ-ھەپتىلەپ دېگىدەك ئانىسىنىڭكىدە، تۇققان ئۆيى، ئېرى بىلەن كارى يوق. ۋاقىت شۇنداق ئۆتىۋېرىپ، شۇ ئارىدا گۈلنىسا ئوغۇل تۇغدى.

ئېھ، ئاتا-ئانا دېسىڭىزچۇ! مېھرى دەرياغۇ-ئۇلارنىڭ. بىرىنچى نەۋرە كورۇش بىلەن ھوسمانجان بىلەن رۇقىيەم ھەممە خاپىلىقلىرىنى ئۇنتۇپ، چوڭ باشلىرىنى كىچىك قىلىپ، نىجاتنىڭكىگە تەبرىكلەپ كىرىشتى. ئالدىن كېلىنىنى يوقلاپ، قۇدىلارنىمۇ تەبرىكلەپ بېرىشتى...

ھوسمانجان بىلەن رۇقىيەم بوشۇك تويىنى قۇدىلارنىڭ دېگىنىدىنمۇ ئوشۇغىراق ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئالدىن گۈلنىسانى تولۇق رەسمىي-قائىدىلىرى بىلەن ئۆيگە ئېلىپ كېلىشتى.

گۈلنىسا ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، بىر ئاز ۋاقىت ئۆتەر-ئۆتمەيلا ئۇ يەنە كونا سەنىمىگە دەسسىدى. بىسەرەمجان، بېرىكەتسىز، ئورۇنسىزلا ئۇرۇشىدىغان ئادەتلىرىنى داۋاملاشتۇرىۋەردى. نىجات قانچە تىرىشىپ باقسىمۇ تۇرمۇشى ئوڭشالمىدى.

ھەر قانداق ئەر كىشى ئىشتىن ھېرىپ قايتىپ كەلگەندە، ئايالى ئۆيدە يوق بولسا، ئۆي-ئىچىنىڭ بىر تۈرلۈك كۆڭۈلسىز بولىدىغانلىقى ھەممىگە ئايانغۇ. نىجاتمۇ بىر كۈنى ئىشتىن قايتىپ كەلسە، گۈلنىسا ئادىتى بويىچە ئۆيدە يوق ئىكەن. بۇ ھالدىن تېرىككەن ئۇ دەرھال قېينانىسىنىڭكىگە باردى. ئىشىكتىن كىرىپ، سالامەلىك قىلىشقاندىن كېيىن ئوغلىنى ئەركىلەتكەن ھالدا گۈلنىساغا: «ئىشتىن قايتقىنىمدا ئۆيدە ئولتارساڭ بولمامدۇ، بالىنى ئۇ ياقتىن بۇ ياققا سورەشنىڭ نېمە ھاجىتى بار...»،— دېيىشىگىلا، خۇددى موشۇ سۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان چېغى، ئىچكەركى ئۆيدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ، قوللىرىنى تەرەپ-تەرەپكە پۇلاڭلاتقان قېينانا:

— مېنىڭ قىزىم بىر تاللا! خەقلەرنىڭكىگە ئوخشاش ئالتە تاز ئەمەس. مېنىڭ بۇنى كورگۇم كېلىدۇ، ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بارماي، نەگە باراتتى. قارا بۇنى، سېنىڭ ئۆيۈڭدە بالا بىلەن قانداق سۇ توشۇپ، ئوت قالايدۇ؟ ۋاھ، قانداق دېگەن نەرسە بۇ؟!— دەپ، ۋاقىراپلا كەتتى. نىجات بۇ ھازازۇللىقىغا قاراپ، غەزەپ بىلەن چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىۋالدى-دە:

— ئاپا، ئانداق بولسا قىزىڭىزنى نېمىشكە ئەرگە بەردىڭىز؟! ئىشنى قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ئولتارسۇن. بۇ يەرگە كەلمىسۇن دېمەيمەن، پەيتىنى تېپىپ، ئىككىمىز بىللە كەلسەك يارىشىملىق ئەمەسمۇ؟! بۇ قانداق دېگەن نادەمگەرسىزلىك!...— دېدىدە، ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

*

بىر كۈنى نىجات ئىشتىن قايتىپ كەلگىنىدە ئۆينىڭ ئىشىگى ئۇلۇق ئوچۇق تۇرغانلىقىنى، قورۇق-يالىڭاچ تورت تامنى كوردى. ئۇ ئانىسىنىڭ ئالدىغا كىردى. ئانىنىڭ ئېيتىشىچە: قۇدىسى ھېنىپەم بىلەن گۈلنىسا چوڭ بىر ژۈك ماشىنىسى بىلەن كېلىپ، ئۆيدىكى بار بىساتىنى بېسىپ كېتىشىپتۇ.

موشۇ ۋاقەدىن كېيىن نىجات ئوغلىنى باغچىغا بېرىپ كورۇپ ژۈردى. قېينانىغا نىسبەتەن قەلبىدە قاداق پەيدا بولغان ئۇ گۈلنىسالارنىڭ ئۆيىگە قەدەم باسمىدى...

سوت بولۇپ، گۈلنىسام ئېرىدىن ئاجراشقان ھوججەتلىرىنى قولىغا ئالغاندىن كېيىنلا ئۆزىنىڭ نىجاتتىن ھەقىقىي مەنىسىدە ئايرىلغانلىقىنى، رىناتنى بولسا تىرىك ژىتىم قىلىۋالغانلىقىنى ئويلاپ، بېشى پىرىدە پىقىراپ، ژۈرىكىنىڭ كويۇۋاتقانلىقىنى سەزدى. ئەلدى، ئۇ يوق...

«كېيىنكى پۇشايمان-ئۆزەڭگە دۈشمەن»،— دېگەنلىرى قانچىلىك ھاياتىي ھەققەت-ھە!

كېلىڭلار، ناخشا ئېيتايلى

سېلىماخۇن زەينالوۋ-خەلقىمىز تەن ئالغان كومپوزىتورلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ يېقىندا «سېغىندىم» ناملىق ناخشىلار كىتاۋىنى خەلققە سوغا قىلدى.
تۆۋەندە بىز سېلىماخۇن ئاھاڭغا سالغان شېئىرلارنىڭ بىر تۈركۈمىنى ناخشا ئىخلاسمەنلىرىنىڭ دىققىتىگە ھاۋالە قىلدۇق.

قەدىرىنى بىل

نىمشېىت شېئىرى

ئەي ۋەتەن ئەھلى، غەنىمەت دەۋرىنىڭ قەدىرىنى بىل،
تاشلا ھۇرۇنلۇقنى ئەمدى، ھەممە ئىشنى توغرا قىل.
سېھىر باغلاپ كەلسە جادۇ، قورقماينى باغرىنى تىل،
«چارە يوق تەغدىرگە» دەپ زەرداپ ۋۇتۇپ سەن بولما سىل.
شاخلىسۇن، يىلتىزلىسۇن خەلقىمدە بىرلىك، ئىتتىپاق،
ھەممە ئادەم كۆڭلىدە ۋەتەنگە بولسۇن ئىشتىياق.
كىرمىسۇن دۇشمەن ئاراغا، بولمىسۇن دىلدا نىقاپ،
ئوقىسۇن تۈرلۈك بىلىملەر باسمىسۇن كۆزنى چاپاق.
ھەر كىشى ئەل-يۇرتىنى قىلماقچى بولسا بەختىيار،
ئىشلىسۇن جان كۆيدۈرۈپ، بار ئىلكىدە ھەر ئىختىيار.
يېڭى خەلقچىللىق تۈزۈمدۇر بىزگە ئەڭ ئالى شۇئار،
بەرگۈسى بۈيۈك ۋەتەنگە، خەلقىمىزگە ئېتىۋار.

دىلخاھ ئەمەس

بىلال نازىم غەزىلى

ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىدە ئىشقى ئوتى پەيدا ئەمەس،
بولمىسا بۇلبۇل سۈپەتلىك يار ئۈچۈن شەيدا ئەمەس.
يار ئۈچۈن ئورتەنمىسە، يا كۆپ جاپالار چەكمىسە،
قىلمىسا جانىنى پىدا ئول ئاشىقى دىلخاھ ئەمەس.
ئاشىق ئەرسەن ئۇشبۇ سوزنى ئاڭلىغىن جانىڭ بىلەن،
ئەي موھىپ ئەھلى خىرەدسەن بۇ سوزۇم بىجا ئەمەس.
تەنە قىلما ئەي غەنى ئەھلى، مېنى پەقىر ئەھلى دەپ،
تالىۋى ياردۇر بىلالى، تالىبى دۇنيا ئەمەس.

سەجدەگاھىمدۇر

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر غەزىلى

بىلەمسەن دىلرابا ھوسنۇڭنى ئاختۇرغان نىگاھىمدۇر،
بۇ گۈلدۇر ماما-چاقماقلار مېنىڭ پەريادۇ-ئاھىمدۇر.
ئۆزەڭنى ئوت بىلەن ئاۋلا دېگەچ سەن سويگۇ سۇلتانى،
قەيەردە يانسا بىر يالقۇن، شۇ يالقۇن بارگاھىمدۇر.
ئاداشسام زۇلمەتى دەشتتە، تىگىرقاپ ناله چەكمەسمەن،
جامالىڭ شولىسى پارلاق ئۇمۇت بەخش سۈبھىئاھىمدۇر.
مالامەت، تەنە-تۆھمەتتىن، رەقىپتىن قىلمىدىم پەرۋا،
دىلىمغا ئورنىغان ئىشقىڭ ئىجاتكار باش پاناھىمدۇر.
سېنى ئويلاش بىلەن كۆڭلۈم تاپۇر ھەر جايدا مىڭ لەززەت،
خىيالىڭ كۈندۈزى ئاپتاپ، كېچەلەر كۆكتە ماھىمدۇر.
ئەگەر رەشك ئەيلىسە مەيلى ئەرەپ يۇرتىدىكى كەئبە،
موشۇ تۇپراق، ئانا تۇپراق مۇقەددەس سەجدىگاھىمدۇر.
كۆڭۈل مۈلكىدە جاي يوقتۇر سېنىڭدىن ئۆزگىگە مۇتلەق،
قەسەم يادىم ئۈچۈن مىسكىن مېنىڭ ئۆلمەس گۇۋاھىمدۇر.

باھار كەلدى

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر غەزىلى

باھار كەلدى، جاھان كۈلدى، كۈلەر مەستانە-مەستانە،
ئېرىپ قار-موز ئاقار تەگىز، ئاقار دۇردانە-دۇردانە.
باھار كەلدى چىمەن كۈلدى، چىمەندە گۈل تۈمەن كۈلدى،
نە كۈلكى ھەممە جان كۈلدى، كۈلەر جانانە-جانانە.
چېچەكلەر بەرگىدە شەبنەم، قۇياشتا يالتىرا ھەردەم،
ئېچىلغاچ گۈل، قىزىل مەيگە تولۇر پەيمانە-پەيمانە.
باھار كەلگەچ يېنىپ باققا قونۇپ بۇلبۇل يەنە شاقشا
سەنەمنۇ سەيلىگە چىقتى يۈرۈپ سەيلانە-سەيلانە.

ئۆيلىغىن

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر شېئىرى

ئۆلۈمنى ئۆيلىسا ھەر كىم بىلۇر ئۆز زاتىنى ئالدىن،
تۇغۇلماق سۆگرە ئۆلمەكلىك ئاياندۇر ھەممىگە ئايدىن.
لېكىن ئەدە، قاچان قانداق ئۆلۈشنى كىم بىلۇر ئالدىن،
پېشىلمەس بىر تۇگۇن بولدى بۇ مەۋزۇ دەۋرۇ-دەۋراندىن،
غېنىمەت بىل ئادەمزاتقا بېرەر تۇھپە ۋە خىزمەتنى.
جاھان باقى ئەمەس، لوقمان چېغىدا تاپمىدى دەرمان،
مىسالدۇر رۇھى ئىسكەندەر ۋە ھەتتا ئەركە چىڭگىزخان.
كېلىپ-كەتمەك ئۈچۈن مەشغۇل جاھانغا بىھساپ كارۋان،
ئۆتەر دۇنيا، كېچەر دۇنيا پەقەت خەلقلا سورەر دەۋران،
ئۇمۇر مەنزىلىدىن ئاپتىم ئاھايەت شۇ ھەقىقەتنى.
تۇغۇلغان ھەر بوۋاق ۋىغلاپ چۈشەرمىش يەرگە ئادەتتە،
ئەجەل كەلسە يەنە ۋىغلاپ كېتەرمىش كىشى ھەسرەتتە،
ۋەلېكىن ۋىغلىماي كەتكەن كىشىلەر ھەم بار ئەلۋەتتە،
كى شەرمەندە قىلىپ ھەردەم ئۆلۈمنى جەڭگىۋار سەپتە،
نە يەڭلىغ بەخت ئېدى بىزگە ئەگەر تاپساق شۇ پۇرسەتنى.
يېتىپ كۆز، سوغ شامال تەككەچ غازاڭ بولغان كەبى ياپراق،
ئۇمۇر مەنزىلىدە ئاخىر بولۇرمىز بىر دوۋا تۇپراق.
بۇ تۇپراقتا ئۈنەر بەزەن تىكەن ياكى خۇنۇك قامقاق،
ئېچىلغان بەزىسىدە گۈل چېچەپ خۇش ئەترىنى ھەر ياق،
دېمەك ھەر كىم بېرۇر شەخسەن ئۇمۇرگە ئۆزى قىممەتنى.

ئەسلەيمەن

ھاجى ئەخمەت غەزىلى

ئۇلۇق ھورمەتتە ئەسلەيمەن جەسۇر يولباشچى رەھبەرنى،
كۈرەش قۇربانى ئەخمەتجان ۋەتەنگە جان پىدا ئەرنى.
شىپا بەرگەچ ئۇنىڭ مېھرى دىلىغا ئەھلى دەرتمەنلىڭ،
ئەزىز بىلگەن گويا لوقمان كەبى بولەۋزى شەكەرنى.
نىشان ئەيلەپ كېلەچەكنى ئەسىللەر بەختىنى كوزلەپ،
يېمىش تىككەن گوزەل باققا توكۇپ ساپ قان بىلەن تەرنى.
ئۇنى بىزدىن جۇدا قىلدى رەھىمسىز بېۋاپا ژىللار،
يوشۇرغاندەك قارا پەردە ئەزەردىن ماھى پەيكەرنى.
زۇرەكتە يادلىنار مەڭگۇ سويۇملۇك نامى ئۇچمەستىن،
ئۇنۇتماس تارىخ ھېچ قاچان ئۇنىڭدەك زاتى كەۋسەرنى.

بىلسەڭ

مۇھەممەت ئىلى زۇنۇن غەزىلى

جۇدۇنلار قۇترىدى، ئالەم جاھالەت ئىلكىدە بىلسەڭ
ھاياتنىڭ شاتلىقى ئاھۇ-نادامەت ئىلكىدە بىلسەڭ.
گوھەر-دۇردانە ئاچچىق ئىس-تۈتەك قوينىدا كويمەكتە،
باھار بۇلبۇللىرى تۇتقۇن-ئاسارەت ئىلكىدە بىلسەڭ.
بىناكار-قۇرغۇچى پەستە، ئېگىزدە بۇزغۇچى تەلۋە،
بەخت-ئامەت خۇشامەتكوي ھاماقەت ئىلكىدە بىلسەڭ.
ئەلەم ئىسكەنجىسى قەھرىڭ ئوتىدا كۈل بولۇپ كۆلگەي،
دېسەڭ شۇكرى، ئۆتەر ئۇمۇرڭ ئاھانەت ئىلكىدە بىلسەڭ.
نىچۇن مىسران قىلىچ ئالماي قولۇمغا ئەي گۈلى رەنا،
مۇرادىم گۈل چېچەك ئاچماس تىلاۋەت ئىلكىدە بىلسەڭ.

ئەسسالام ئۇيغۇرۇم

ماخمۇت ئابدۇراخمان شېئىرى

ئەسسالام ئۇيغۇر خەلقىم ئەزىز ئۇيغۇرۇم،
قۇتلۇق نامىڭ قەلبىمدە مۇقەددەس تۇغۇم.
بۇ ھايات قاينىمىدا ئىشەنچ غۇرۇرۇم،
ئەسسالام ئۇيغۇر خەلقىم، ئەزىز ئۇيغۇرۇم.
ياقمىدىم بىدەردىلەرگە دەرتلىرىم بىلەن،
باقمىدى بېغەم ماڭا بىر مېھرى بىلەن،
ئۆزگىلەر تويىدا ژۇردۇم غەملىرىم بىلەن،
سېغىندىم ساڭا خەلقىم، ئەزىز ئۇيغۇرۇم.
تاپمىدىم دەرتلىرىمگە ئاختۇرۇپ چارە،
ئاداشقان تەلىيىڭدىن ئەيلىدىم نالە.
ناخشاڭدىن مۇڭلۇق دىلىم بولدى مىڭ پارە،
تاپالدىم ساڭا خەلقىم، ئەزىز ئۇيغۇرۇم.
پەرىشان ئارمانلاردا كويەر ۋۇجۇدۇم،
ھەسرەتتە بىقارارمەن ئەنسىز ئويلىرىم.
چارىسىز ئەقلى-ھوشۇم بولدى بۇرۇختۇم،
ئەسسالام ئۇيغۇر خەلقىم-ئەزىز ئۇيغۇرۇم.

ئەي نىگار

خېلىل ھەمرا غەزىلى

ئەي نىگار ئىشقىڭ بىلەن پارلىتاي دەمسەن مېنى،
لەيلىنىڭ مەجنۇنىدەك زارلىتاي دەمسەن مېنى.

تۇن ئارا ئېيتسام غەزەل سەن بېغىڭدىن
چىقمىدىڭ،
ياكى باغ ئەتراپىدا چارلىتاي دەمسەن مېنى.

پارچە جان جۇپتى بىلەن مەن يېگانە يارسىز،
ئۆزگىلەرنىڭ ئالدىدا خارلىتاي دەمسەن مېنى.

ئەر ئۈچۈن

ماخمۇت ئابدۇراخمان شېئىرى

بىللە بولسا شەيدا قىلغان نىگارىڭ،
بەخت مەدەت، بەخت مەدەت ئەر ئۈچۈن.
ژۇرگەن يېرى بولسا ئانا دىيارىڭ،
ئالتۇن دولەت، ئالتۇن دولەت ئەر ئۈچۈن.

بىر كېلىدۇ ئىنسان يورۇق دۇنياغا،
بۇ بەش كۈنلۈك ئالەم كۈرەش ئەر ئۈچۈن.

نامەت كەتسە ھالىن ئېيتىپ ھەر ياققا،
تىرىك ئۆلۈم شەپقەت ئەر ئۈچۈن.

دوست دېگىنى بولۇپ چىقسا بىگانە،
تۈگمەس دەرت، تۈگمەس دەرت ئەر ئۈچۈن.
دۇشمەن كوزىگە قارالمىسا مەردانە،
ئۆمرى ھەسرەت-ئۆمرى ھەسرەت ئەر ئۈچۈن.

تەلىيى بىر ئېچىلمىغان بەندىنى،
ئېغىر بەلكى كوتەرمەككە يەر ئۈچۈن.
پۇشايمانغا ئەچچە يېقىپ قەلبىنى،
ئامەت تىلەر ماخمۇت-سېلىم ئەر ئۈچۈن.

دوست بولما

بىلال نازىم شېئىرى

نادان بىلەن دوست بولما ۋىجدانى يوقتۇر،
يولى كەلسە دوست ساتۇر ئىمانى يوقتۇر.
نادانلارنىڭ دايىمى پىكرى بۇزۇقتۇر،
قىلار ئىشى، ھىممىتى بۇزۇقچىلىقتۇر.

نادانلارنى قويۇپ بەرسەڭ مەيلىگە،
ئەقلىن ساتىپ كىرەر جەھلە كەينىگە.
دوست بولساڭ كۈلكە قىلۇر جاھان ئەھلىگە.
نادان قىلار ئىشىنى ئويلاشى يوقتۇر.

نادانلاردىن قاچ نازىم، بولمىغىن سادىق،
ئۇلار بىلەن دوست بولساڭ، بولۇرسەن پاسىق،
نادان ئۈچۈن ئاچما دەرۋاز، تۇرسۇن ئۇ يېپىق،
نادانلاردا ئىشقى-مۇھەببەت يوقتۇر.

سېغىندىم

ماخمۇت ئابدۇراخمان شېئىرى

سېغىندىم مەن ئەي نىگارىم،
مېھرىڭ تولغان كوكرىگىمدە.
سىرداش، مۇڭداش ۋاپادارىم،
سېنىڭ ئىشقىڭ ژۇرىگىمدە.

سېنى دېدىم، سېنى دەيمەن،
ناخشامدا ھەم قىلدىم بايان.
بۇ كوڭلۇمنىڭ ئارامىسەن،
ئۆزەڭ بەختىم، پەخرىم ھامان.

سېنى ئەسلەپ ناخشا ئېيتسام،
سېغىنىش ئوتى يانار تەندە.
قانات بولسا ئۈچۈپ بارسام،
دېگەن ئارزۇ-ئۇمۇت مەندە.

ئەي ئاي ماڭا قىلغىن ئايان،
باغدىكى كىم ئەيلە بايان.
ئىلى، ئارىم سويگەن يارىم،
بۇ جاھاندا بولسۇن ئامان.

ئۆز خەلقىگە مۇھەببەت

(ئى. ئىبراگىموۋنىڭ «جۇجە ۋە ساموليوت» رومانى ھەققىدە)

ئىسرائىل ئىبراگىموۋ رۇس تىلىدا ئىجات قىلىۋاتقان ئۇيغۇر يازغۇچىسى. بىز بۇ ئىستېداتلىق ئەدىپ ھەققىدە گېزىتىمىز سەھىپىسىدە مەخسۇس ماقالە ۋە سوھبەتلەرنى بېسىپ، ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى توغرىسىدا گېزىتخانلارنى خەۋەردار قىلغان ئىدۇق. ئۇنىڭ «جۇجە ۋە ساموليوت» ناملىق رومانى ھەققىدە بۇنىڭدىن ئىلگىرى «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدە تەقرىز بېسىلغان ئىدى. تۆۋەندە دىققىتىڭلارغا ئاتاقلىق قىرغىز يازغۇچىسى چىڭگىز ئايتماتوۋنىڭ ئىسرائىل ئىبراگىموۋنىڭ مەزكۇر رومانى ھەققىدە يازغان ئىنكاسىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىمىز.

سۈرەتتە: يازغۇچى ئىسرائىل ئىبراگىموۋ.

ئىسرائىل ئىبراگىموۋ رۇس تىلىدا يازىدىغان قىرغىزستانلىق ئۇيغۇر يازغۇچىسى. ئۈچ رومان، بىر قانچە قىسسە ۋە ھېكايىلارنىڭ مۇئەللىپى.

ئۇ «سوۋېتسكايا پىساتېل» نەشرىياتىدا بېسىلىپ چىققان «قارىقات تەمى» ناملىق بىرىنچى رومانىدىلا ئادەتتە كۆزگە ئۈنچىۋالا چېلىقمايدىغان «ئاددىي»، «كىچىك» دەپ ئاتاشقا ئادەتلەنگەن ئىنسانغا، خەلق قەلبىنىڭ ئۆزىگە خاس غەزنىسى بولۇپ ھېساپلىنىدىغان ئىنسانغا چوڭقۇر قىزىقىدىغانلىقىنى بەلگۈلىگەن ئىدى. پەقەت ئاكادېمىيەلىك سوغ تەپەككۇر قىلغۇچىلار ئۈچۈن «كىچىك» مەۋھۇم، چېكىت بولۇپ ھېساپلىنىشى، ياخشىراق مەنادا ئېيتقاندا، بىر سىزىقنى تەشكىل قىلىدىغان بىر نەچچە چېكىت بولۇپ ھېساپلىنىشى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئەگرى ياكى تۈز بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ھەقىقىي سەنئەتكار ئۈچۈن بولسا «كىچىك» — پۈتكۈل بىر دۇنيا، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىگى پۈتكۈل بىر ئالەمدۇر. «كىچىكلەر» دۇنياسىغا كىرىش ئۈچۈن تالانت، تەجرىبە، سەممىيەت ۋە ئۇلچەملەرنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن ئاچقۇچ كېرەك. مانا موشۇلارنىڭ ھەممىسى ئىبراگىموۋنىڭ بىرىنچى رومانىدا سېزىلگەن. «كىچىك» ئادەملەر بىلەن تولغان ئىككىنچى رومان «جۇجە ۋە ساموليوتتا» بۇ ئەھۋال تېخىمۇ چوڭقۇر بايقىلىدۇ. بىپەرۋا بولمىغان مۇئەللىپنىڭ كۆزىدە، بىزنىڭ، كىتاپخانلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئۇلار روشەن خاسلىقىغا ئېگە، ژۈرەك ۋە قەلبلەرنى تەۋرىتىدىغان ۋە ئەستە قالىدىغان ئوبرازلاردۇر.

ئادەم جىسمانىي موجۇدات بولۇپ، دۇنيا بىلەن باغلانغان ھالدا ياشايدۇ. ئۇ يەر-يۈزىدىكى خوشاللىقلارنىڭمۇ، دەرت-ھەسرەتلەرنىڭمۇ مەنبەسىدۇر. ئىنسان ۋۇجۇدىدا تۇغما گۈناللار يوق، لېكىن ئۇرۇشقاقلىق ۋە شەپقەتسىزلىك ئۇچۇن تەبىتىدە يىلتىز تارتقان. ئىنسان ئەركىنلىگى ھېمىشەم چەكلەنگەن بولۇپ، ئۇ ھەر خىل ھەۋەسلەر ۋە ھاياجانلارنى ئاللاشقا ئېلىپ كېلىدۇ. مۇنداق ئاللاش ئۆز-ئۆزىدىن ھەممە رەزىللىكلەرنى يېڭىشقا ياردەم بېرىدىغان كورۇش روشەنلىگىنى تەلەپ قىلىدۇ. دەل مانا موشۇنداق تەپەككۇر ۋە بەدىي تەسۋىرلەر يازغۇچىنىڭ ئىنچام ئەكس ئەتتۈرۈشلىرىدە مۇجەسسەملەنگەن. ئۇ بولسا ئوقۇغۇچىدىن ئۆز تەجرىبىلىرىنى مۇئەللىپ كۆزىتىشلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كورۇش ۋە تەپەككۇر قىلىش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ.

روماننىڭ مەزمۇننى قايتا ئېيتىپ بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق؛ ئۇنى ئوقۇپ چىقىشنىڭ ئۆزى زور راھەت بەخش ئېتىدۇ. شۇنىڭغا قارىماي، مەن بەزى پەيتلەر ھەققىدە توختىلىپ ئۆتەي.

«جۇجە ۋە ساموليوت»— ئۇيغۇرلار ھەققىدە، ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، كېڭەش ئۇيغۇرلىرى ھەققىدە يەنى ئەزەلدىن تارتىپ ھازىرقى مۇستەقىل تۈركىي تىللىق مەملىكەتلەر زېمىنىدا ياشاپ كەلگەن، توتالتار تۈزۈم ئىز-تامغا بېسىپ كەتكەن تۇرمۇشنىڭ ئېغىر زىندىيەتلىرى ئىچىدە ئۆز ئالاھىدىلىكلىرىنى ساقلاپ قالالىغان خەلق ھەققىدە ھېكايە قىلىدۇ. قېرىنداش ئۇيغۇر خەلقى سابىق ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىدىكى قىرغىز، قازاق، ئوزبەك ۋە باشقا خەلقلەر بېشىدىن كەچۈرگەن قىسمەتلەرنى ئۆز بېشىدىن كەچۈردى. لېكىن ئۇنىڭ زېمىنىسىگە ھەممە جايلاردىكى ئازسانلىق مىللەتلەرگە ئوخشاش ياخشىلىقلار ئاز، ئاچچىق كەچمىشلەر كوپ چۈشتى. بۇ ھەقتىمۇ ئېيتىلغان، لېكىن ئوچۇق ئەمەس، بەلكى كىتاپلار سەھىپىلىرىدە ئېيتىلغان ئىدى. روماننىڭ ئەۋزەللىگى باشقا ئەرسىدە. يەنى ئىنسانىيەت غەزنىسى دۇنياسىغا چوڭقۇر ئازۇك چۆكۈشتە. تەپەككۇر ئاھاڭى بىلەن يۇمور مۇستەھكەم بىرلەشكەن پسىخولوگىزىمدا، يەنى ھەر قانداق سەنئەتكار ئۈچۈن ئىنتايىن مۇرەككەپ بولغان ۋە ئەسەرنى ھەقىقىي كەشپىياتقا ئايلاندۇرىدىغان خۇسۇسىيىتىدە.

روماننىڭ رۇس تىلىدا يېزىلىپ، روسچە بېسىلىپ چىققانلىقى ئۇيغۇرلار ئۈچۈن پايدىلىق. تۇرمۇش رىياللىقىمىز شۇنداق شەكىللەندىكى، ئەڭ قېدىمىي مەدەنىيەتكە، پەۋقۇلئاددە باي تارىخقا ئېگە ئۇيغۇر خەلقى ھەققىدە ئۆز دولەتلىرىگە ئېگە باشقا تۈركىي تىللىق خەلقلەرگە قارىغاندا، ئەپسۇسكى، ناھايىتى ئاز كىشىلەر بىلىدۇ. تالانت بىلەن، ئۆز خەلقىگە سەممىيەت ۋە مۇھەببەت بىلەن يېزىلغان «جۇجە ۋە ساموليوت» رومانى بۇ ئەپسۇسلىنارلىق كاۋاكنى يوقتىشقا كوپ دەرىجىدە ياردەم بېرىدۇ.

چىڭگىز ئايتماتوۋ.

ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا مەرھەمەت

ھازىر قازاقستاننىڭ بارلىق ئالىي ۋە ئوتتۇرا مەخسۇس ئوقۇش ئورۇنلىرىدا ئابىتۇرىيېنتلارنى قوبۇل قىلىش باشلاندى. ئۇيغۇر ياشلىرىنى ئۆز ئانا تىلىدا قانداق ئوقۇش ئورۇنلىرى كۈتۈۋاتىدۇ؟

ھازىرچە ئالمۇتا دولەت دارىلفۇنۇنىدا (ئاگئۇ)، خەلق ئارا ژۇرنالىستىكا ئىنستىتۇتىدا، شۇنداقلا ئەل-فارابىي نامىدىكى قازاقستان دولەت مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتى ژۇرنالىستىكا فاكۇلتېتى يېنىدىكى ئۇيغۇر بولۇمىدە ئانا تىلىدا بىلىم ئېلىشقا بولىدۇ. ژۇقۇرىدا ئاتاپ ئوتكەن خەلق ئارا ژۇرنالىستىكا ئىنستىتۇتىدا ھەق تولەپ ئوقۇيدىغانلىقىنى ئەستىن چىقارماسلىغىمىز كېرەك. قازاقستان دولەت مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئۇيغۇر بولۇمى ژۇرنالىستلارنى ھەقسىز تەييارلايدۇ. يەنى ھوججەتلەرنى قوبۇل قىلىش 20-ئىيۇلغىچە داۋام قىلىدۇ.

بىز مەزكۇر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ھوججەتلەرنى قوبۇل قىلىش كومىسسىيەسىنىڭ ئەزاسى، ژۇرنالىستىكا فاكۇلتېتىنىڭ تېخنىكلىق كاتىبى ئازار ساتىمبايېۋاغا يولۇقۇپ، ئوقۇشقا قوبۇل قىلىش تەرتىۋى توغرىلىق سورىدۇق.

— قوبۇل قىلىش كومىسسىيەسىنىڭ ئىشلەۋاتقىنىغا خېلە بولغان بولسىمۇ، تېخىچە ئۇيغۇر بولۇمىگە ھېچ كىم كەلگىنى يوق. ئەلۋەتتە، بۇ ئوقۇشقا كەلگۈچىلەرنىڭ ژۇرنالىستىكا فاكۇلتېتىدا ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ ئېچىلغانلىقىدىن خەۋىرى يوق بولساكېرەك. ئىمتىھانلار بەش پەن بويىچە ئېلىنىدۇ. ئۇلار ئۇيغۇر تىلى، قازاقستان تارىخى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، جۇغراپىيە، يېڭى تارىختىن ئىبارەت. ئىمتىھانلارنى تېست ئارقىلىق تاپشۇرىدۇ. ئاندىن ئۇلار ئۆز ئانا تىلىدىن باشقا پەنلەرنى قازاقچە ياكى روسچە تاپشۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئېگە.

يەنە بىر ئەسكەرتىدىغان نەرسە، ھوججەتلەرنى پەقەت گېزىتتا يورۇق كورگەن ماقالىلىرى بىلەن بىللە قوبۇل قىلىدۇ.

ب. سوپىيېۋ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى ئابدۇمجىت دولەتوۋقا ئايالى

مەرىيەمنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىدىكى «فارمېن» كافېسىنىڭ كوللېكتىۋى مەزكۇر كافې دىرېكتورىنىڭ مۇئاۋىنى شاۋكەت سادىقوۋقا موسكۋا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئاكىسى

تۇرسۇن مىرزىجان ئوغلى سادىقوۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

بىر توپ دوست-بۇرادەرلىرى كەمتەرىن ئىنسان، پېشقەدەم مەرىپەتپەرۋەر

تۇرسۇن مىرزىجان ئوغلى سادىقوۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتلىرىغا، ئۇرۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ، تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىدىكى مۇختەر ئەۋېزوۋ نامىدىكى دراما تېاترىدا «بارالىقلىقا مەرھەمەت» ئويۇن-كۈلكە ۋە ھەزىل كېچىسى بولۇپ ئۆتتى. بۇ ئويۇن، ھەزىل كېچىسى ئىلگەركىلىرىگە قارىغاندا يېڭىچە شەكىلدە بولۇپ، تاماشىبىنلار تەرىپىدىن قىزغىن قارشى ئېلىندى.

سۈرەتلەردە: «بارالىقلىقا مەرھەمەت» ئويۇن-كۈلكە ۋە ھەزىل كېچىسىدىن كۆرۈنۈشلەر.

ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر ئابدۇرېشىت قاسىموۋ

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59-84-33؛ باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ - 06-86-33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى - 81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى - 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى - 50-86-33.

تىراژى 4440

«Яңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-80

ئالا يۇرتلۇق ئامان بولسا، دەلكى -دەۋلەت سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

1995 ژىل
15-ئىيۇل
№27
شەنبە
(3984)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970-ژىلى 1-يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھەسى - ئۇمۇم خەلق مۇھاكىمىسىدە

جۇمھۇرىيەت يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ لايىھەسى ئېلان قىلىنىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ مۇھاكىمىسىگە سېلىندى. تۆۋەندە بىز ئەينە شۇ كونستىتۇتسىيە لايىھەسىگە بىر نەچچە ئىنكاسلارنى بېرىدۇق.

ئا. يۇساقوۋ، ئىشچى: مەن يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھەسىنى دىققەت بىلەن ئوقۇپ چىقتىم. كونستىتۇتسىيە لايىھەسىنىڭ 5-ماددىسىدا قازاق جۇمھۇرىيىتىدە ئىدېئولوگىيەلىك ۋە سىياسىي خىلمۇ-خىللىق ئېتىراپ قىلىنىدىغانلىقى، ھېچ قانداق ئىدېئولوگىيە دولەت ئىدېئولوگىيەسى ياكى مەجبۇرىي ئىدېئولوگىيە سۈپىتىدە ئورنىتىلىشى مۇمكىن ئەمەسلىكى، جەمئىيەت ۋە دولەت ئىنستىتۇتلىرىنىڭ (مەھكىمىلىرى) قوشۇلۇپ كېتىشىگە، دولەت ئورگانلىرىدا پارتىيە ۋە كەسپىي ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇشقا يول قويۇلمايدىغانلىقى ئالاھىدە تەكىتلىنىدۇ. مېنىڭچە جەمئىيەت ۋە دولەت مەھكىمىلىرىنى ئايرىش، دولەت ئورگانلىرىدىن پارتىيە ۋە كەسپىي ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنىڭ ئاجرىتىلىشى ناھايىتى توغرا قارار بولغان. بۇ پارتىيەلەرنىڭ ئۆز ئارا قارىمۇ-قارشىلىقلىرىغا ۋە قوبۇل قىلىنىدىغان قارارلارنىڭ سىياسىي كۆز قاراشلارغا بېقىندى بولۇپ قېلىشىغا يول قويمايدۇ. ئەندى قارىمۇ-قارشىلىقلارنى قويۇپ، ئىختىساتنى ۋە ئىشلەپچىقىرىشنى توغرا يولغا سالىدىغان، ئاددىي خەلقنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسىنى مۇۋاپىق ھالغا كەلتۈرىدىغان ۋاقىت پىشىپ يەتتى.

* * *

ئى. باراد پېنسونېر: يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھەسىدە ئىنسان ھوقۇقلىرىغا، ئۇلنى ھىمايە قىلىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈنگەن. ئۇنىڭدا بارلىق ئادەملەرنىڭ قانۇن ۋە سوت ئالدىدا باراۋەر، ھېچ كىمگە كېلىپ چىقىشى، ئىجتىمائىي ئەھۋالى، جىنسى، ئىرقى، مىللىتىدىن، تىلىدىن، دىنىدىن، تۇرۇشلۇق ئورنى ۋە باشقا ئەھۋاللاردىن قەتئىي نەزەر ھەر قانداق كەمسىتىش ئەھۋاللىرىغا يول قويۇلمايدىغانلىقى تەكىتلەنگەن، دېموكراتىيە پەيدىن-پەي ئەتتەنە قىلىنىۋاتقان ياش مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەسىدە ئىنسان ھوقۇقلىرىغا رىئايە قىلىش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغانلىقى بۇ پەقەت تەبرىكلەشكە ئەرزىيدۇ. چۈنكى ئۇيغۇرلار دىيارى- شىنجاڭدا ئىنسان ھوقۇقلىرى قوپال دەپسەندە قىلىنىۋاتقان، خەلقىمىز خورلىنىۋاتقان ۋە كەمسىتىلىۋاتقان بىر ۋاقىتتا مۇستەقىل قازاقستان ئۆزىنىڭ قوبۇل قىلىدىغان يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ لايىھەسىدە بارلىق ئادەملەرنىڭ قانۇن ئالدىدا باراۋەر ئىكەنلىكىنى، ھەر بىر ئادەمنىڭ شەخسىي ئەركىنلىككە ھوقۇقى بارلىقىنى جاكالايدۇ.

* * *

ر. ياقۇپوۋا، پېداگوگ: مەن جۇمھۇرىيەت يېڭى كونستىتۇتسىيەسى ئاڭلىغان ئىدىم. مانا ئەندى ئۇنىڭ بىلەن تونۇشۇپ چىقتىم. يېڭى ئاساسىي قانۇن لايىھەسىدە خۇددى، ئىلگەركىدەك، گراژدانلارغا دولەت ئوقۇش ئورۇنلىرىدا ھەقسىز بىلىم ئېلىشى كاپالەتلەندۈرۈلگەن ۋە مائارىپ دولەت نازارىتى ئاستىدا تۇرىدىغانلىقى ئالاھىدە تەكىتلىنىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي شارائىتتا ھال-ئەھۋالى ناچار ئائىلىلەر ئۈچۈن يېنىكچىلىك تۇغدۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، كونستىتۇتسىيە لايىھەسىدە قانۇن بىلەن بەلگۈلەنگەن تەرتىپتە خۇسۇسىي ئوقۇش ئورۇنلىرىدا ھەق تولەپ بىلىم ئېلىشمۇ كۆزدە تۇتۇلغان.

* * *

ھ. شەمشىدىنوۋ، تىجارەتچى: يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھەسى بىلەن تونۇشۇپ چىقىپ، ئۇنىڭ ھازىرقى ھايات تەلىۋىگە لايىقلاشتۇرۇلغان ھالدا پۇختا ئىشلەنگەنلىكىنى تەكىتلىگىم كېلىدۇ. مەزكۇر ھوججەتتە شەخسىي ھاياتنىڭ، ئائىلەۋىي سىرىنىڭ دەخلىسىزلىكى، ئادەمنىڭ قەدىر-قىممىتىنى، شەنىنى ھىمايە قىلىش بەلگۈلەنگەن. ئۇنىڭدا شۇنداقلا خۇسۇسىي ۋە دولەت مۈلكىنىڭ باراۋەر ھىمايە قىلىنىدىغانلىقى جاكالانغان. ئاساسىي قانۇندىكى بۇ ھاياتىي مۇھىم ماددىلار شەخسىي تىجارەتچىلىكنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە، بازار ئىختىسادىنى ئېخىمۇ جۇشقۇن رىۋاجلاندۇرۇپ، خەلقىنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى يۈكسەلدۈرۈشكە تۈرتكە بولىدۇ دەپ ئىشىنىمەن.

* * *

خ. ئىمەروۋ، تېببىي خادىم: ئاساسىي قانۇن لايىھەسى بىلەن تونۇشۇپ، ئۇنىڭدا پۇخراغا غەمخورلۇق قىلىش، ئۇنىڭ مۈلكىنى قوغداش، ئىنسان ھوقۇقىنى كاپالەتلەندۈرۈش مەزكۇر ھوججەتنىڭ دىققەت مەركىزىدە تۇرىدىغانلىقىنى ياقتال بايقىدىم. مەسىلەن، لايىھىنىڭ 25، 26-ماددىلىرىدا پۇخرالار تۇرۇشلۇق ئۆيلىرىنىڭ دەخلىسىزلىكى، پەقەت سوت قارارى بىلەنلا تۇرۇشلۇق ئۆيدىن مەھرۇم قىلىش مۇمكىنلىكى، باشقا ھېچ قانداق مەھكىمىنىڭ بۇنىڭغا ھوقۇقى يوق ئىكەنلىكى تەكىتلەنگەن.

قانۇن ئالدىدا ھەممە باراۋەر

ھازىر ئۇمۇمخەلق مۇھاكىمىسىگە تەكلىپ قىلىنغان كونستىتۇتسىيە لايىھەسى ھاياتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىشقا كۆڭۈل بۆلۈنگەن. لايىھىنىڭ 12-ماددىسىدا: قازاق جۇمھۇرىيىتىدە مەزكۇر كونستىتۇتسىيەگە مۇۋاپىق ئىنسان ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرى ئېتىراپ قىلىنىدۇ ۋە كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ، ئىنسان ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرى ھەر بىر ئادەمگە تۇغۇلغىنىدىن تارتىپ تەئەللۇق، مۇتلەق ۋە ئايرىلماس دەپ ئېتىراپ قىلىنىدۇ، قانۇنلارنىڭ ۋە باشقا نورماتىۋ ھوقۇق ھوججەتلىرىنىڭ مەزمۇنى بىلەن قوللىنىشىنى بەلگۈلەيدۇ» دەپ تەكىتلەپ، ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ئەڭ ئالىي قەدرىيات دەرىجىسىگە كۆتۈرىدۇ.

ئەندى لايىھىنىڭ 16-ماددىسىدا: «ھەر بىر ئادەم شەخسىي ئەركىنلىك ھوقۇقىغا ئىگە. پەقەت قانۇندا كۆزدە تۇتۇلغان ھادىسىلەردە ۋە شۇنداقلا قولغا ئېلىنغان شەخسكە سوتتا نارازى بولۇپ ئەرز بېرىش ھوقۇقى بېرىلىشى ھەم پروكۇرورنىڭ رۇخسىتى بىلەنلا ئۇنى تۇتۇش ۋە قاماققا ئېلىش رۇخسەت قىلىنىدۇ.» دېيىلگەن. بۇ ناھايىتى توغرا، لېكىن شۇ مىسرالاردىن كېيىن: «پروكۇرورنىڭ رۇخسىتىسىز شەخسنى قىرىق سەككىز سائەتتىن ئوشۇق تۇتۇپ تۇرۇشقا بولمايدۇ» -دەپ تەكىتلەنگەن. بىزنىڭ پىكرىمىزچە، بەزى بىر ئېغىر جىنايەت قىلمىشلىرىدا گۇمانلىنىپ قولغا ئېلىنغان شەخسنى ئىنىقلاش، كرىمىنال ئېكسپېرتىزا خۇلاسىلىرىنى توغرا چىقىرىش ئۈچۈن 48 سائەت ۋاقىت ئامايىتى ئازلىق قىلىدۇ. چۈنكى، ئەگەر جىنايەتچى باشقا شەھەرنىڭ، ياكى مەدەئەللىرىنىڭ بىرىنىڭ، ئادىمى بولسا، ئۇنىڭ شەخسىنى تولۇق، مۇيەسسەل ئېنىقلاش ئۈچۈن بېرىلگەن ۋاقىت ئېخىمۇ ئازلىق قىلىدۇ. روسسىيە فېدېراتسىيەسىدە ۋە باشقا دولەتلەر قانۇنلىرىدا مۇنداق ھادىسىلەردە شەخسىنىڭ زادى كىملىكى تولۇق ئېنىقلانمىغىچە ئۇنى 10 سۈتكىدىن، ئەندى بەزى بىر ئالاھىدە ھادىسىلەردە 30 سۈتكىغىچە تۇتۇپ تۇرۇش كۆزدە تۇتۇلغان. قازاقستان يېڭى كونستىتۇتسىيەسىدىمۇ بۇ مۇھىم پەيتكە كۆڭۈل بۆلۈنۈشى كېرەك.

ئە. مەمەتوۋ،

قازاقستان ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىكى مەتبۇئات مەركىزىنىڭ يېتەكچى خادىمى، مىلىتسىيە كاپىتانى.

«ئاباي تەلىماتى» كونفېرېنسىيەسى

جۇمھۇرىيەتلىك ئوقۇغۇچىلار سارىيىدا ئۇلۇق ئاباينىڭ 150 ژىللىق تەۋەللۇدىغا بېغىشلانغان «ئاباي تەلىماتى» ناملىق جۇمھۇرىيەتلىك ئىلمىي ئەمەلىي كونفېرېنسىيە بولۇپ ئۆتتى.

كونفېرېنسىيەنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىلىم مىنىسترى م. ژ. ژۇرىنوۋ كىرىشمە سۆز بىلەن ئاچتى. ئىككى كۈن داۋام قىلغان ئىلمىي كونفېرېنسىيەدە ئابايشۇناس، تىلشۇناس پېداگوگ ئالىملار، مۇئەللىملەرنىڭ ئالىمىي دوكلادلىرى تىڭشالدى. ئۇنىڭدا ئاباي مىراسىنىڭ قازاق ئەدەبىياتى بىلەن مەدەنىيىتىدىكى تۇتقان ئورنى، ئاباي تەلىماتى بىلەن بۈگۈنكى پېداگوگىكا، شائىرنىڭ تىل تەلىماتى توغرىلىق قىزىقارلىق تەرىزدىكى چوڭقۇر مۇھاكىمىلەر بولدى. شۇنداقلا تۈركمەنستان، ختاي، ئۆزبەكىستان، قىرغىزستان قاتارلىق مەملىكەتلەرنىڭ ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىنىڭ ئالىم، پېداگوگلىرى ئۆز دوكلادلىرى بىلەن سۆزگە چىقتى.

ئۇيغۇر سېكسىيەسىدە ئى. ئالتىنسارىن نامىدىكى بىلىم بېرىش مەسىلىلىرى ئىنستىتۇتىنىڭ خادىمى، پېداگوگىكا پەنلىرىنىڭ نامزاتى بۈۋىخان ئەلاخۇنوۋانىڭ باشقۇرۇشىدا «ئاباي ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە ئوقۇتۇش»، «ئاباي ۋە ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتى»، «ئاباي ئۇنى- دەۋر نەپەسى»، «ئاباي ئەسەرلىرىنى ئوقۇتۇش ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنى ئادەمگەرچىلىككە تەربىيىلەش»، «ئاباي ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى» قاتارلىق ئىلمىي پېداگوگىكىلىق دوكلادلار ئوقۇلدى.

كونفېرېنسىيەگە قاتناشقان ئۇيغۇر ئالىملىرى؛ ساۋۇت موللائۇدوۋ، شېرىپاخۇن باراتوۋ، داۋۇت ئىسىيېۋلار ئوقۇغان دوكلادلار ھەققىدە ئۆزلىرىنىڭ مۇلاھىزىلىرىنى، ئاباي ئەسەرلىرى توغرىلىق پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بولۇپمۇ ئاباي شېئىرلىرىنىڭ تەرجىمىسى ھەققىدە ساۋۇت موللائۇدوۋ ئىليا بەختىيا تەرجىمە قىلغان شېئىرلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقىي مەناسىنى تاپالىغى توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى ئىزھار قىلىپ، مۇھاكىمىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇردى.

كونفېرېنسىيەگە ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ ئەزاسى رەھىمجان قاسىموۋ، شەھەر ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللىلەر مۇئەللىملىرى؛ ئا. ئارزىيېۋا، گ. مەسىموۋا، گ. ساۋۇتوۋا، گ. تېيىپوۋا، ر. ئاۋاكوۋالار بىلەن زارەۋستوكا، دروۋبا، تۇركسىپ مەھەللىرىدىكى مەكتەپلەرنىڭ ئۇستازلىرى قاتناشتى.

كونفېرېنسىيە ئاخىرىدا ئى. ئالتىنسارىن نامىدىكى بىلىم بېرىش مەسىلىلىرى ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى، پروفېسسور ن. نۇراخمەتوۋ، قازاقستان بىلىم مىنىسترىنىڭ ئورۇنباسارى ش. بېركىمباييېۋالار تەرىپىدىن بىر نەچچە پېداگوگلارغا مۇكاپاتلار تاپشۇرۇلدى. شۇ جۈملىدىن، ئالمۇتا شەھەرلىك مۇئەللىملەرنىڭ بىلىمىنى يېتىلدۈرۈش ئىنستىتۇتىنىڭ مېتودىستى ئايىمقىز ھاشىموۋا «مائارىپ ئەلاچىسى»، ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئابدۇللا روزىباقىيېۋ نامىدىكى مەكتەپ مۇئەللىمى گۈلباھار ھاشىموۋا، ياركەنت شەھىرىدىن زاھىدەم شاكىروۋا «ھۆرمەت پەخرىي يارلىقى» بىلەن تەغدىرلەندى. شۇنداقلا ئالىمە بۈۋىخان ئەلاخۇنوۋا، غ. سەيدۇۋاققاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئالىملىرى ساۋۇت موللائۇدوۋ بىلەن ھەدىيەم ئەخمەتوۋالارغا «قازاقستان پېداگوگىكىسىنىڭ ئانتولوگىيەسى» كىتاۋى سوۋغا قىلىندى.

غ. ئىلاخۇنوۋا.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

ئالمۇتا شەھىرى.

قىرغىزستان پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋنىڭ تەبرىگى

قەدىرلىك دوستلار! ھۆرمەتلىك ستۇدېنتلار ۋە ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ پروفېسسور، ئوقۇتقۇچىلىرى، مېھمانلار، سىلەرنى موشۇ ئەجايىپ كۈن بىلەن، ھەتتا ئېيتىش مۇمكىنكى، بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىز ئۈچۈن، ئۇيغۇر خەلقى ئۈچۈن تارىخىي كۈن بىلەن تەبرىكلەشتىن ئىنتايىن خۇشالمەن. بۇ كۈن قىرغىزستان ئالىي مائارىپى تارىخىدا مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتتا تۇنجا ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ دۇنياغا كەلگەن كۈنىدۇر، مەن ھەممىڭلارنى مائارىپ ۋە مەدەنىيەتنىڭ بۇ ئەجايىپ بايرىمى بىلەن سەمىمىي ۋە قىزغىن تەبرىكلەيمەن. سىلەرنىڭ بولۇمىڭلارنىڭ تەشكىل تېپىلىشى كۆپلىگەن ئادەملەرنىڭ كۈچ چىقىرىشى ۋە ئىنتۇزىيازىمى، ھەممىدىن ئاۋال كۆرۈنەكلىك ئالىم ۋە پېداگوگ پروفېسسور، ئۇنىۋېرسىتېت رېكتورى سوۋېتبېك جابلونوبېك ئوغلى توكتوموشېۋنىڭ شەخسىي تەشەببۇسى تۈپەيلى مۇمكىن بولدى. ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدە قىرغىز دولەت مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا چوڭقۇر ۋە ھەقىقىي ئىلغار ئۆزگىرىشلەر يۈز بەرمەكتە. مۇنداق بولۇمنىڭ ئېچىلىشى ماڭا سوزلەپ بەرگەنلىرىگە قارىغاندا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش فوندىنىڭ رەھبىرى كۆرۈنەكلىك ئالىم ۋە يازغۇچى، ھازىرقى بولۇم دېكانى ئىسرايىل مومۇن ئوغلى ئىبراھىموۋنىڭ كۈچ چىقىرىشى تۈپەيلى مۇمكىن بولدى. مەملىكىتىمىزدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان باشقا خەلقلەرگە ئوخشاش دوستانە ۋە قېرىنداشلارچە مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ كوپ ئەسىرلەر مابەينىدە بىللە ياشاپ كېلىۋاتقان ئەمگەكچان ۋە تالانتلىق ئۇيغۇر خەلقى قىرغىزستان ئىقتىسادىنىڭ، مەدەنىيىتىنىڭ، مائارىپىنىڭ ۋە سالامەتلىكنى ساقلاش ساھاسىنىڭ، ھاياتنىڭ باشقا ساھالىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا سېزىلەرلىك ھەسسە قوشماقتا، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۈگۈنكى بايرام-ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ ئېچىلىشى- جۇمھۇرىيەتتىكى تۇنجا ئۇيغۇر ئالىي مەكتۈپنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى پەقەت قىرغىزستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە بارلىق قىرغىزستانلىقلارنىڭ بايرىمىدۇر. مەن ستۇدېنتلارغا ۋە ئوقۇتقۇچىلارغا، بولۇمنىڭ پۈتكۈل كوللېكتىۋىغا ژۇقۇرى بىلىم بېرىشنىڭ ئاسان بولمىغان يولىدا چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر سالامەتلىك ۋە بەخت تىلەيمەن. شۇنداقلا مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتىمىزنىڭ بارلىق فاكۇلتېتلىرى بىلەن، جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بىلەن دوستلۇق ۋە مۇۋاپپەقىيەتلىك ھەمكارلىق تىلەيمەن. بولۇمىڭلاردا تەربىيىلىنىپ چىققانلارنىڭ بىلىم ۋە كۈچ-قۇۋۋىتى بىزنىڭ ئورتاق ئۆيىمىز- قىرغىزستاننىڭ مۇستەھكەملىنىشى ۋە گۈللىنىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلسۇن.

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ئا. ئاقايېۋ.

سۈرەتتە ئۇيغۇر ستۇدېنتلىرى.

يەنە بىر مەرىپەت دەرگاھى

يېقىندا قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدە ئۇيغۇرلار ھاياتىدا مەنىۋى يۈكسۈلۈشنىڭ بىر نامايەندىسى بولغان خۇشاللىق ۋەقە يۈز بېرىپ، قىرغىزستان دولەت مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ يېنىدا ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ رەسمىي ئېچىلىش تەنتەنىسى بولۇپ ئوتتى. مۇنداق بىر مەرىپەت دەرگاھىنىڭ مەيدانغا كېلىشىدە ئاتاقلىق يازغۇچى، ئالىم ئىسرايىل ئىبراھىموۋنىڭ ئالاھىدە رول ئوينىغانلىقىنى تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. مەزكۇر بىلىم ئوچىقىنى بەرپا قىلىشتا ئۇنىۋېرسىتېت رەھبەرلىگى، ئۇيغۇر زىيالىلىرى، ئالىملار، جامائەتچىلىك، خەلقپەرۋەر، مىللەتپەرۋەر تىجارەتچىلەر دۇچ كەلگەن كوپلىگەن قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، كۈچ-غەيرىتىنى سەرىپ قىلدى. ئۇنىۋېرسىتېت رېكتورى پروفېسسور سوۋېتبېك توكتوموشېۋ رەھبەرلىگىدىكى قىرغىز ئالىملىرىنىڭ يار-يولەكتە بولۇپ كۆڭۈل بولۇشى، ئەزىز ئارىنبايېۋ كەبى ئۇيغۇر ئالىمىنىڭ ھەمكارلىشىشى نەتىجىسىدە تەشكىل قىلىنغان مەزكۇر بولۇمنىڭ ئېچىلىش مەراسىمى ھەقىقىي مەنادا خەلقىمىز مائارىپىنىڭ ئوزىگە خاس بايرىمىغا ئايلاندى.

مەراسىمنى قىرغىزستان دولەت مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رېكتورى س. كوكتوموشېۋ قىسقىچە كىرىش سوز بىلەن ئېچىپ، ئۇ تەنتەنە قاتناشچىلىرىنى بۇ چوڭ ئەھمىيەتلىك ۋەقە بىلەن قىزغىن تەبرىكلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن گولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى ئىسرايىل ئىبراھىموۋ بولۇمنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىش جەريانى، ئۇنىڭ ئالدىغا قويغان مەخسەت-ۋەزىپىلىرى ئۈستىدە تەپسىلىي توختالدى.

مەلۇمكى قىرغىزستاندا 50 مىڭغا يېقىن ئۇيغۇر ئاھالىسى ئىستىقامەت قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىغا قارىماستىن تا موشۇ كۈنگىچە بۇ يەردە بىرەر ئۇيغۇر مەكتۈۋى، تىياترى، مەدەنىي مۇئەسسەسى يوق ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇنىۋېرسىتېت يېنىدا ئۇيغۇر مائارىپىنىڭ بىر ئوچۇغىنىڭ پەيدا بولۇشى ئىنتايىن چوڭ ھادىسىدۇر. بۇنداق بىلىم دەرگاھىنىڭ تەشكىل قىلىنىشى ئالدى بىلەن قىرغىزستان ھوكۇمىتىنىڭ، ئالىملىرىنىڭ غەمخورلۇغى تۈپەيلى يۈز بەردى.

بۇ يەردە ئېچىلغان ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ مەخسىتى قىرغىزستان ۋە باشقا خوشنا ئەللەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنى زامانىۋى بىلىم بىلەن قوراللاندۇرۇپ، خەلقىمىزنىڭ مەدەنىي مائارىپ ئىشلىرىنى رىۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. شۇنداقلا ئۇ خەلق مائارىپى، پەنى، مەدەنىيىتى، دولەت باشقۇرۇش ساھالىرىدا ژۇقۇرى مۇتەخەسسىسلىككە ئىگە كادرلارنى تەييارلاشنى ئوز ئالدىغا ۋەزىپە قىلىپ قويغان.

دېمەك، ھازىرچە ئەمەلىياتتا بارلىق فاكۇلتېت ھوقۇقلىرىغا ئىگە مەزكۇر بولۇم قىرغىزستاندىكى يېگانە ئۇيغۇر مەرىپەت دەرگاھى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

بۇنداق بىر دەرگاھنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى ئاسانلىقچە يۈز بەرمىدى. ئۇ تەشكىلىي قىيىنچىلىقلاردىن تاشقىرى دەرسلىك، ئوقۇتۇش-مېتودىكىلىق ماتېرىياللارنىڭ يېتىشمەسلىگى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كاملىغى ئوخشاش قىيىنچىلىقلارنىمۇ يېڭىپ ئوتتى. بىيىل بولۇمنىڭ بىرىنچى كۇرسىنى 28 ياش مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملىدى. بۇ يەردە ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ تەشكىللىنىش، ئاياقىغا تۇرۇش جەريانىدا ئوزلىرىنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتىنى ئايىمىغان ز. مۇسابايېۋا، ئى. سايتوۋا كەبى ئالىملىرىمىزنىڭ نامىنى ئالاھىدە مىننەتدارلىق بىلەن تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. بولۇمنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا قىرغىز قېرىنداشلار بىلەن بىللە باشقا جۇمھۇرىيەتلەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئالىملىرىمىز مۇناسىپ ھەسسە قوشتى. شۇ قاتاردا بۇ جەھەتتىن قازاقستانلىق كەسىپداشلارنى چەتتە قالغىنى يوق.

يېڭى بىلىم ئوچۇغى ستۇدېنتلىرىنى ئوقۇش قوراللىرى بىلەن تەمىنلەش جەھەتتىنمۇ مەلۇم ئىشلار قىلىنىۋاتىدۇ، ھازىر پروفېسسور س. ئابدۇللايېۋ ئۇيغۇر تىلى بويىچە چوڭ ھەجىمدىكى دەرسلىك تەييارلاۋاتىدۇ. بىيىل ئۇيغۇر تىلى بويىچە ئەمەلىي ئوقۇتۇش قوللانمىسى نەشىر قىلىندۇ. بولۇم ئۇيغۇر تىلى ئەدەبىياتى ۋە رۇس تىلى ئەدەبىياتى، ئۇيغۇر تارىخى ۋە ئىنگلىز تىلى بويىچە مۇناسىپ كادرلارنى تەييارلايدۇ. ھازىرنىڭ ئوزىدە ئۇيغۇر بولۇمىگە چۈشۈش تەييارلىغىنى قىلىۋاتقان ئوغۇل-قىزلار پەقەت قىرغىزستاندىلا ئەمەس، قازاقستان، ئوزبەكستان ئوخشاش جۇمھۇرىيەتلەردىمۇ كوپەيمەكتە.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشتا ئىلدان ئابباسوۋ رەھبەرلىگىدىكى ئۇيغۇر ياشلىرى تىجارەتچىلىرى ئىتتىپاقى چوڭ رول ئوينىدى. ئۇلارنىڭ غەمخورلۇغى بىلەن بۇ ئېچىلىش تەنتەنىسىمۇ تەسىرلىك ئوتتى.

ئۇنىۋېرسىتېت زالىغا ژىغىلغان 500 گە يېقىن جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى، ئالىملار، مەدەنىيەت مائارىپى ۋەكىللىرى ئالدىدا بولۇم پائالىيىتى ھەققىدە توختالغان دېكان ئىسرايىل ئىبراھىموۋ قىرغىزستان ھوكۇمىتىگە، ئۇنىۋېرسىتېت مەمۇرىيىتىگە تەشەككۇر ئېلان قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن قىرغىزستان خەلق مائارىپى ۋەكىلى سوز ئېلىپ ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىنى سەمىمىي تەبرىكلىدى. بولۇم سپونسورلىرىنىڭ بىرى يالقۇن مۇئاروۋنىڭ سوزى سەمىمىيلىگى بىلەن ژىغىن قاتناشچىلىرىدا چوڭقۇر تەسىرات ھاسىل قىلدى. ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجەمبەردىيېۋ، تۈركىيە ئەلچىخانىسىنىڭ ۋەكىلى، رۇس، تۇڭگان، ئوزبەك، تۈرك مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئۇيغۇر بولۇمىگە چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلىدى. ئۇنىۋېرسىتېت پروفېسسور-ئوقۇتقۇچىلىرى نامىدىن سوز ئالغان زىبەم مۇسابايېۋا ستۇدېنتلارنى ئەڭ زامانىۋىي بىلىم بىلەن تەربىيىلەشكە پۈتكۈل ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۈچ-غەيرىتىنى سەرىپ قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئالمۇتىلىق پروفېسسور، ئاباي نامىدىكى پېداگوگىكىلىق ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر كافېدرىسىنىڭ باشلىقى ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ كەسىپداشلىرىنى ۋە ستۇدېنتلارنى ئالمۇتىدىكى ئۇيغۇر زىيالىلىرى نامىدىن تەبرىكلىدى. ئالمۇتىلىق تىجارەتچى «فارمېن» كافېسىنىڭ دىرېكتورى ماگىلان شەرىپوۋ ئۇيغۇر بولۇمىگە 20 مىڭ تەڭگە ھەدىيە قىلدى.

تەنتەنىلىك ژىغىن ئاخىرىدا ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ بىرىنچى كۇرس ستۇدېنتلىرى ۋە «ئارزۇ» ئانسامبلى كونسېرت كورسەتتى.

د. ياسىنوۋ.

سۈرەتلەردە: قىرغىزستان دولەت مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتى يېنىدا تەشكىل قىلىنغان ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ ئېچىلىش مەراسىمىدىن كورۈنۈشلەر.

سۈرەتلەرنى پ. ئەخمەتوۋ چۈشەرگەن.

ھېچ كىم، ھېچ نەرسە ئۇنتۇلمايدۇ

ئەل ئىچىدە قەدىرلىك

چونجا يېزىسىدا ياشىغۇچى يۇسۇپجان ئاكا نىيازوۋ يۇرتداشلىرى ئارىسىدا قەدىرلىك موتىۋەرلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر. ئۇزىنى قۇرۇق يېسىپ، چاچلىرىنى ئاق قاپلىغان يۇسۇپجان ئاكىنىڭ باغۋاران، كوكتاتزارلىغى ئىچىدە ژۇرگەنلىگىگە، ياكى نەۋرىلىرىنى ئەتراپىغا ژىغىۋېلىپ، ئۇلارغا قانداقتۇ بىر قىزىق ھېكايە، رىۋايەتلەرنى سوزلەپ بېرىۋاتقانلىغى كوزۇمگە چېلىقىدۇ. يېقىندا ئۇنىڭ بىلەن سوھبەت قۇرۇپ، ھايات يولى ھەققىدە ھېكايە قىلىپ بېرىشىنى ئوتۇندۇم. ۋېتېرانىنىڭ جان دىلىدىن چىقىرىپ ئېيتىۋاتقان سوزلىرىگە قاراپ پۇتكۇل ئومرىنى خەلق خىزمىتىگە سەرىپ قىلىپ ئوتكۇزگەن موتىۋەر جانلارنىڭ ھايات يولىنىڭ داغدام بولماي، قانچىلىك مەشەقەتلىك ئوتكۇللەردىن ئوتكەنلىگىگە يەنە بىر قېتىم كوز يەتكۇزدۇم. بولۇپمۇ ئۇرۇش،غالىبىيەت دەملىرىنى ئەسلەش ئۇلار ئۇچۇن ئالاھىدە ئەھمىيەتلىك.

شۇڭقارلىق يۇسۇپجان ئاكا يېزىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغان 1941-ژىلى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى باشلىنىپ كېتىدۇ. شۇ ژىلدىن باشلاپ مەكتەپ تاماملىغان ياشلار قاتارىدا كولخوزدا ئىشلەشكە باشلايدۇ. 1942-ژىلى يۇسۇپجان ئاكىنىڭ دادىسى ۋە ئىككى ئاكىسى ئارمىيەگە چاقىرتىلىپ، ئۇرۇش مەيدانىغا ئاتلاندى. لېكىن ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەيلا دادىسىنىڭ «قارا خېتى» كەلدى. ئۇنىڭىزمۇ ژۇرەكلىرى موجۇلۇپ، كوڭۇللىرى غەشلىكتە ژۇرگەن ئائىلە ئەزالىرىنى، بۇ ئورنى تولماس جۇدالىق تېخىمۇ غەم-قايغۇغا پاتقۇزدى. ئاز ۋاقىتتىن كېيىنلا، يەنى 1943-ژىلى يۇسۇپجان ئاكىمۇ ھەربىي خىزمەتكە چاقىرتىلدى.

مەيدانىغا ئاتلانغانلار بىلەن سارىوزەككە كەلگەن ئۇ پويېزد بىلەن ژىراق شەرىققە يول ئالدى. سپاسك، ئۇسسۇرىيسك شەھەرلىرىدە ئۇ بىر ئاز ۋاقىت ھەربىي مەشىقتە بولۇپ ئاندىن ئارتىللېرىيە پولكىدا لېنىنگراد مەيدانىغا ئاتلاندى. دەسلەپ بالتىق دېڭىزى بويىدىكى، ئاندىن كورىل-فىن جەڭلىرىگە ئىشتىراك قىلدى. ۋىبورگ شەھىرىنى ئازات قىلىش جېڭىدە ئېغىر يارىدار بولۇپ، تورت ئاي ھەربىي گوسپىتالدا داۋالىنىپ چىقتى. ئۇندىن كېيىن لاتۋىيە، لىتۋا، ئېستونىيە شەھەرلىرىنى نېمىس فاشىستلىرىدىن ئازات قىلىش جەڭلىرىگە قاتنىشىپ، غالىبىيەت كۇنىنى كېنىسبېرگ (ھازىرقى كالىنىنگراد) شەھىرىدە قارشى ئالدى.

ئۇرۇش تۇگىگەندىن كېيىن يۇسۇپجان ئاكا ستالىنگراد شەھىرىدە، پولشىدا ۋە باشقىمۇ بىر نەچچە شەھەرلەردە ھەربىي خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرۇپ، 1950-ژىلى ئانا يۇرتىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ كوپ ژىللار كەتمەن يېزىسىدىكى ماي ئىشلەپ چىقىرىش سېخىدا، كەتمەن ئورمان ئېگىلىگىدە ئىشلەپ 1986-ژىلى ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقتى.

-مەن بەختلىك ئاتىلارنىڭ بىرىمەن،- دەيدۇ يۇسۇپجان ئاكا ئۇستۇن كەيپىياتتا،- ئومۇرلۇك جۇپتىم، ئەمگەك ۋېتېرانى چىماخان بىلەن سەككىز پەرزەنت سويدۇق. ئۇلارنىڭھەممىسى ئالىي ۋە مەخسۇس ئوتتۇرا بىلىمگە ئىگە بولۇپ، ئوز كەسپلىرى بويىچە ئەمگەك قىلماقتا. ئانىسى ئىككىمىز پەرزەنتلىرىمىزدىن چەكسىز مىننەتدار. چۇنكى ئۇلار بىزنىڭ ئىشەنچە، ئۇمۇتىمىزنى ئاقلىماقتا.

يۇسۇپجان ئاكا بىلەن چىمەخان ھەدىنىڭ ئوندىن ئوشۇق نەۋرىسى بار. دەم ئېلىش كۇنلىرى تەرەپ - تەرەپتىن بالىلىرى، نەۋرىلىرى ژىغىلغان ۋاقىتتا ئوي ئىچى بايرام تەنتەنىسىدەك جانلىنىپ كېتىدۇ.

ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ شىددەتلىك جەڭلىرىدە قان كېچىپ، قەھرىمانلارچە جەڭ قىلغانلىغى، كورسەتكەن جاسارىتى مۇناسىپ باھالىنىپ، 2-دەرىجىلىك ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ئوردېنى ۋە كوپلىگەن جەڭگىۋار مېداللار بىلەن تەغدىرلەنگەن يۇسۇپجان ئاكا بىيىلقى ئۇلۇق غالىبىيەتنىڭ 50 ژىللىغى مەرىكىسىدە 70 ياشقا، چىمەخان ھەدە بىلەن ئائىلە قۇرغانلىغىغا 45 ژىل تولغانلىغىنى ئاتاپ ئوتتى. بۇ كۇنى ئۇنىڭ ئائىلە ئەزالىرى يەنە ئاتا-ئانىسىنىڭ ئويىگە جەم بولۇشۇپ،ژىراق-يېقىندىن كەلگەن مېھمانلارغا كەڭ دەستىخان يېيىلدى. مەراسىم ئۇستىدە ئۇلارنىڭ نامىغا قارىتا ئىللىق ئىنكاسلار، تەبرىك سوزلەر ياڭرىدى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ 1995-ژىل، 21-مارتتىكى پەرمانى بويىچە «ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ 50 ژىللىغى» يۇبىلېيلىق مېدالى تەسىس قىلىنغان ئېدى. شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك يېقىندا چونجا يېزىسىدىكى مەدەنىيەت ئويىدە غالىبىيەتنىڭ 50 ژىللىغىغا بېغىشلانغان مەراسىم بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭدا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ۋېتېرانلىرىنىڭ مەيدىلىرىگە بۇ يۇبىلېيلىق مېداللار تەنتەنىلىك تۇردە قادالدى. ئەينە شۇلارنىڭ ئىچىدە يۇسۇپجان ئاكا نىيازوۋمۇ بار. بۇ كۇنى ئۇنىڭغا شۇنداقلا پرېزىدېنتىمىز ن. نازاربايېۋنىڭ قول تامغىسى قويۇلغان قول سائىتى ۋە رادىو پرىيومنىك سوغا قىلىنىپ، ئۇچ مىڭ تەڭگە ماددىي مۇكاپات تاپشۇرۇلدى. ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانىغا «ناھىيەنىڭ پەخرىي گرازدانى» نامى بېرىلدى.

تۇرسۇنجان نىزاموۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

خاتىرىلەش تەنتەنىسى

بىيىلقى ئوقۇش ژىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىسمايىل تايىروۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە خەلقىمىز تارىخىدا ئوچمەس سەھىپە بولۇپ قالغان شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە مىللىي ئارمىيەمىز قۇرۇلغىنىنىڭ 50 ژىللىغىغا بېغىشلىنىپ ئوتكۇزۇلگەن كەچ ئاھايىتى تەنتەنىلىك ئوتۇپ، ئۇنىڭ قاتناشچىلىرىدا زور تەسىراتلار ھاسىل قىلدى.

مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى، ئۇستازلارنىڭ بۇ سەنەگە ئالدىن ئالا پۇختا تەيارلانغانلىغى بىردىن بايقىلىپ تۇراتتى. ئۇ يەرگە چوڭ ھەجىمدىكى شەرقىي تۇركىستاننىڭ خەرىتىسى ئېسىلىپ، جۇمھۇرىيەت بىلەن مىللىي ئارمىيەنىڭ يېرىم ئەسىرلىك تەۋەللۇدىغا ئائىت گېزىت-ژۇرناللار، باشقىمۇ ھەر خىل مەنبەلەردىن ئېلىنغان ماتېرىياللار سۇرەتلەر قويۇلغان. بۇ كورۇنۇشلەر ئۇنىڭغا قاتناشقانلارنىڭ كوڭلىدە ئالاھىدە ھاياجانلىق ھىس-تۇيغۇلار ھاسىل قىلماقتا ئېدى. بۇ ياش ئوسمۇرلەرنىڭمۇ كوڭلىدىن ئورۇن ئېلىۋاتقان ئوز دىيارىنىڭ مۇستەقىللىگىگە تەشنالىغىنىڭ ئىپادىسىدەك بىلىنەتتى.

ئەسىرلەردىن بېرى خەلقىمىزنىڭ ژۇرەك-باغرىغا ئورنىشىپ كېلىۋاتقان دەرتە موداسىنى ئەكس ئەتتۇردىغان ساتارنىڭ بوم، مۇڭلۇق ئاۋازىغا جور قىلىنىپ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئارزىگۇل قۇربانوۋا تەرىپىدىن ئىپادىلىق ئوقۇلغان شائىر ئا. دولەتوۋنىڭ «ۋەتەن» ناملىق شېئىرى ئۇ مەراسىمغا ژىغىلغان كىشىلەرنىڭ قەلبىدە تەۋرىنىش سېزىملىرىنى يەنىمۇ ئۇلغايتتى. شۇندا كەچنىڭ رەسمىي قىسمى باشلىنىپ، مەكتەپ مۇئەللىمى غىلاجىدىن ھوسمانوۋ مىللىي ئىنقىلاۋىمىز نەتىجىسىدە مەيدانىغا كەلگەن شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە ۋەتىنىمىزنىڭ تارىخىي تەغدىرى ھەققىدە دوكلاد قىلدى.

ئۇنىڭغا قوشۇمچە ژۇقۇرى سىنىپ ئوقۇغۇچىسى شاخمىنە دولەتوۋا ھازىرقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى دەپ ئاتىلىۋاتقان ئۇيغۇر ئېلىنىڭ سىياسىي- ئىجتىمائىي ھايات تەرىزى ھەققىدە ئىخچام ئوبزور ياسىدى. ئۇنىڭغا ئۇلۇشۇپ گۇلمىنا ئابدۇكەرىموۋا شائىر ئىلاخۇن جەلىلوۋنىڭ «كەچۇر ۋەتەن» شېئىرىنى جاراڭلىق ئوقۇغىنىدا ئوزىنى ۋەتىنىنىڭ ئىستىقلالىيىتى يولىدا پەرزەنتلىك ۋەزىپىسىنى ئوتەلمەيۋاتقان ئەيىپكار رېتىدە ھىس قىلغان شائىرنىڭ پىكرى بىلەن ئۇ تەنتەنىگە كەلگەنلەر ئورتاقلاشقاندەك ھالەت ھاسىل بولۇپ، ھەممىنىڭ كوڭلىدە ۋەتەن تۇيغۇسى جانلاندى. ئۇنىڭدىن كېيىن سوزگە چىققان مەكتەپ مۇدىرى ئا. دولەتوۋ ۋە باشقىلار خەلق ئازاتلىغى ئۇچۇن جەڭلەردە قۇربان بولغان مىللىي ئارمىيەمىز قوشۇنلىرىنىڭ جاسارىتى ئەۋلاتلار دىلىدا ھورمەت بىلەن مەڭگۇ ساقلىنىدىغانلىغىنى ئىزھار قىلىشتى.

مەراسىم ئاخىرىدا مەكتەپنىڭ سەنئەت ھەۋەسكارلىرى ئومىگى ئەزالىرى ۋەتەن ۋە مىللىي قەھرىمانلىرىمىز ھەققىدىكى ناخشىلارنى ئورۇنلاپ، تەنتەنە دەملىرىنى يەنىمۇ جانلاندۇردى. جۇمھۇرىيەتلىك «غۇنچە» باللار فېستىۋالىنىڭ لائۇرىياتى، ناخشىچى، سازەندە ھاسانجان ئېپپوۋنىڭ ئىجراسىدىكى «سالام لۇتپۇللا» ۋە باشقىمۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتىكى ناخشىلار كىشىلەرنى ھاياجانغا بولەپ، بۇنىڭدىن 50 ژىل ئىلگىرى قۇرۇلغان شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە مىللىي ئارمىيەنىڭ شانلىق كۇرەش يولى تەنتەنىلىك خاتىرلەندى.

تۇرسۇن تۇردىيېۋ.
چېلەك ناھىيەسى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ

پەرمانلىرىدىن

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى چەت ئەل پۇخرالىرىنىڭ ھوقۇقىي ئەھۋالىتى توغرىسىدا

(قانۇنىي كۇچكە ئىگە)

1- بولۇم. ئومۇمىي قائىدىلەر

1- باپ. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى چەت ئەل پۇخرالىرىنىڭ ھوقۇقىي ئەھۋالى توغرىلىق قانۇنلار.

چەت ئەللىك پۇخرالارنىڭ ھوقۇقىي ئەھۋالاتى توغرىلىق قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە ئاساسلىنىدۇ ۋە شۇنىڭغا بىنائەن چەت ئەل پۇخرالىرىنىڭ ئاساسىي ھوقۇقلىرى بىلەن ۋەزىپىلىرىنى، ئۇلارنىڭ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىگە كېلىشىنى، تەۋەسىدە بولۇشىنى، ئىستىقامىتىنى ھەم قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىن چىقىپ كېتىشىنىڭ تەرتىباتىنى ئىپادىلەيدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى چەت ئەل پۇخرالىرىنىڭ ھوقۇقىي ئەھۋالى توغرىلىق قانۇنلار مەزكۇر پەرماندىن ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باشقىمۇ قانۇن ئاكتلىرىدىن ئىبارەت.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى چەت ئەللىك پۇخرالارنىڭ ھوقۇقىي ئەھۋالى، شۇنداقلا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق ئارا شەرتنامىلىرى بىلەنمۇ ئىپادىلىنىدۇ...

2- باپ. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى چەت ئەل پۇخرالىرى بىلەن پۇخرالىغى يوق ئادەملەر

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى ئەمەس ۋە ئوزىنىڭ باشقا بىر مەملىكەتنىڭ پۇخرالىغىغا ئالاقىدار ئىكەنلىگىگە دەلىلى بار ئادەملەر چەت ئەل پۇخراسى ھېساپلىنىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى ئەمەس ۋە ئوزىنىڭ باشقا بىر مەملىكەتنىڭ پۇخرالىغىغا ئالاقىدار ئىكەنلىگىگە دەلىلى يوق ئادەملەر پۇخرالىغى يوق ئادەملەر ھېساپلىنىدۇ.

3- باپ. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى چەت ئەل پۇخرالىرىنىڭ ھوقۇقىي ئەھۋالاتىنىڭ پرىنسىپلىرى

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى چەت ئەل پۇخرالىرى بارلىق ھوقۇقلار بىلەن ئەركىنلىكلەرگە ئىگە، شۇنداقلا ئۇلارغا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىدە، قانۇنلىرى بىلەن خەلق ئارا شەرتنامىلاردا بەلگۇلەنگەن ۋەزىپىلەرنىڭ ھەممىسى جارى قىلىنىدۇ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرى بىلەن خەلق ئارا شەرتنامىلاردا نەزەردە تۇتۇلغان ئەھۋاللار بۇنىڭدىن مۇستەسنا.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى چەت ئەل پۇخرالىرى تەكتىگە، ئىجتىمائىي ۋە مۇلكىي ئەھۋالىغا، قايسى نەسىل ھەم مىللەتكە مەنسۇپلىغىغا، جىنسىغا، بىلىمىگە، تىلىگە، دىنىي كوز قارىشىغا، مەشغۇلاتى بىلەن ئۇنىڭ ماھىيىتىگە قارىماستىن قانۇن ئالدىدا باراۋەردۇر.

چەت ئەل پۇخرالىرىنىڭ ئوز ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىدىن بەھرىمەن بولۇشى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەنپىيەتلىرىگە ئۇنىڭ ئوز پۇخرالىرى بىلەن باشقا ئادەملەرنىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن قانۇنىي مەنپىيەتلىرىگە نۇخسان كەلتۇرمەسلىگى لازىمھەم بۇنى ئۇلارنىڭ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرىدا بەلگۇلەنگەن ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشتىن بولۇپ قاراش مۇمكىن ئەمەس.

4- باپ. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە مۇقۇم ئىستىقامەت قىلىدىغان ۋە ۋاقتىلىق ياشاۋاتقان چەت ئەل پۇخرالىرى

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە مۇقۇم ئىستىقامەت قىلغۇچىلار دەپ موشۇنىڭغا دەخلىدار ئىچكى ئىشلار ئورگانلىرى بېرىدىغان رۇخسەت بىلەن مۇقۇم تۇرۇشقا مەخسۇس ھوججەت ئالغان چەت ئەل پۇخرالىرى نەزەردە تۇتۇلىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى باشقىمۇ قانۇنىي ئاساستا ياشاۋاتقان چەت ئەل پۇخرالىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ۋاقتىلىق تۇرۇۋاتقانلار دەپ ھېساپلىنىدۇ، ئۇلار مەلۇم تەرتىبات بىلەن رويخەتكە ئېلىنىشى ھەم مەلۇم مۇددەت بولۇش قەرەلى تۇگىگەندىن كېيىن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر.

5- باپ. باش پانا بېرىش

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئىنسان ھوقۇقلىرى بۇزۇلۇشىنىڭ قۇرۇۋانى بولغان چەت ئەل پۇخرالىرىغا ۋە پۇخرالىغى يوق ئادەملەرگە باش پانا ھوقۇقىنى بېرىدۇ.

سىياسىي باش پانا بېرىش توغرىلىق مەسىلىنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ھەل قىلىدۇ.

2- بولۇم. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى چەت ئەل پۇخرالىرىنىڭ ئاساسىي ھوقۇقلىرى، ئەركىنلىكلىرى ۋە مەجبۇرىيەتلىرى

6- باپ. مېھنەت خىزمىتى ۋە دەم ئېلىش

چەت ئەل پۇخرالىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرى بىلەن خەلق ئارا شەرتنامىلار بەلگۇلىگەن ئاساس بىلەن تەرتىباتتا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ئەمگەك بىلەن مەشغۇل بولالايدۇ.

چەت ئەل پۇخرالىرى ئالاھىدە خىزمەت ئورۇنلىرىغا تەيىنلىنەلمەيدۇ ۋە ياكى مېھنەت خىزمىتىنىڭ مەلۇم بىر تۇرى بىلەن، ئەگەر بۇ خىزمەت ئورۇنلىرىغا تەيىنلەش ياكى موشۇنداق خىزمەت تۇرى بىلەن شۇغۇللىنىش قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرىغا بىنائەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخرالىغىغا ئالاقىدارلىق مۇناسىۋىتى بولسا، شۇغۇللىنالمايدۇ.

چەت ئەل پۇخرالىرى ئەمگەك مۇناسىۋەتلىرىدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخرالىرى بىلەن ئوخشاش ھوقۇقلاردىن پايدىلىنىدۇ ھەم شۇلارغا ئوخشاشلا مەجبۇرىيەتلىكتۇر.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ياشاۋاتقان چەت ئەل پۇخرالىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخرالىرى بىلەن ئوخشاش ئاساستا دەم ئېلىشقا ھوقۇقلۇق.

7-باپ. سالامەتلىكنى ساقلاش

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە تۇرۇۋاتقان چەت ئەل پۇخرالىرى سالامەتلىكنى ساقلاش ساھاسىدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پۇخرالىرىنىڭ ھوقۇقلىرىنى پايدىلىنىدۇ ۋە شۇلارغا ئوخشاشلا مەجبۇرىيەتلىك.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ۋاقتىلىق ياشاۋاتقان چەت ئەل پۇخرالىرىغا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ سالامەتلىكنى ساقلاش ئورگانى بەلگۇلىگەن تەرتىبات بىلەن تىببىي ياردەم كورسىتىلىدۇ.

ئابدوغوپۇر تۇردىيېۋ: «خەلقىم ـ ئۇ مىنىڭ ژۈرىگىم»

(ئوچېرك)

بۇ كىشىنى ئەزىزانە قەشقەردە بىلىدىغانلار نىڭ ھەممىسى «تۇردىيوپ» دەپ ئاتىشىدۇ. ئۇ نىڭ كىچىك پېىل ۋە كەمتەرىنلىكگە، خۇش-خۇي ۋە خۇش سوھبەتلىكگە، سېخى-ساخاۋەت لىكگە، دايىم خەلقىم دەپ يېنىپ تۇرىدىغانلى ىغا ھەمدە جاپاكەش، دەرتمەن ئەشۇ خەلققە كىچىككىنە بولسىمۇ خىزمەت قىلىش ئۈچۈن قو لىدىن كەلگەنىنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ كېلىۋاتقانلى ىغا قايىل بولۇشۇپ، تەسانىنا ئېيتىشىدۇ.

ـ مېنىڭ قەشقەردە تۇرۇپ ئىشلەۋاتقىنىمغا تورت ژىلغا يېقىن ۋاقىت بولۇپ قالدى،ـ دەپ سوز باشلىدى ئابدۇغوپۇر ئاكا تۇردىيېۋ مېنىڭ ئىش پائالىيىتى ھەققىدىكى سوئاللىرىمغا جاۋا بەن.ـ سىز مولجالىغىنىڭىزدەك، ئەزىزانە قەش قەرىيەدە تۇرمۇش تولىمۇ ئېغىر، خەلق نام راتچىلىقتا ياشايدۇ.ـ دەپ ئۇ ئۇلۇق كىچىك ئەپەس ئالدىدە، سىگارېتا تۇتاشتۇردى ۋە بىر ـ ئىككىنى قېتىپ-قېتىپ شورىغاندىن كېيىن سو زىنى داۋاملاشتۇردى.ـ شۇنداقمۇ ئائىلىلەر بار ىكېن، ئۇلارنى كورسىڭىز ژۈرەك ـ باغرىڭىز ئېزى لىپ ، ئىچىڭىز سىرىلىپ، كوزلىرىڭىزگە ئىختىيارسىز ياش كېلىدۇ... كىچىككىنە سوقما تام ئويلەر. ھەتتا ئىچى ھاكلانمىغان، ئوكۈزلىرىدىن تويا قويۇلۇپ تۇرىدۇ. كىچىك باللىرىنى ئېيتمىغانىنىڭ ئوزىدە بويىغا يېتىپ قالغان قىزلىرىغا قارىسىڭىز، چىرايلىرى سولغۇن، كوزلىرى مەيۇس-غەمكىن. ئۇستىدىكى كىيىملىرى بولسا، كونىراپ، كىرلىشىپ ئوز رەڭگىنى يوقاتقان، ژىرتىلىپ بىر نەچچە يېرىگە ياماق چۈشكەن، چەك-چەك يېرىلىپ كەتكەن ئاياقلىرىدا ئەسكى كەشە. بەزىلىرىدە ئۇمۇ يوق. مەكتەپلەرگە كىرىشۋاتقان يالاڭ ئاياق، ئۇستى-بېشى كىرلىشىپ مىنەتلىشىپ كەتكەن جۇل-جۇل كىيىملەردىكى ئايرىم بالىلارغا كوزىڭىز چۈشكىنىدە، ئىختىيارسىز ئۇھ تارتىسىز.ـ ئابدوغوپۇر ئاكا شۇنداق دەپ بىر نەچچە دەقىقە جىم-جىت بولۇپ قالدى. مەن ئۇنىڭ خىياللىرىنى بولمەس ئۈچۈن شۇك ئولتۇرىۋەردىم. ئۇنىڭ ئۇچار خىياللىرى قەشقەرىيەگە قاراپ قانات قاققان ئېدى...

... بىر كۈنى قەشقەردە ھەممە «تۇردىيوپ» دەپ نامىنى ئىززەت-ئېھتىرام بىلەن تىلغا ئالىدىغان بۇ كىشى بىر ئويگە كىرىپ قالدى. بىر خانىلىق ئوي. ئىشىكتىن كىرگەندە ئوڭ تەرەپتە مانتا ئوچاق. تورىدە ئەسكى ساندۇق. ئۇنىڭ ئۇستىدە قايسى ژىللىرى تىكىلگەنلىكى بەلگۇسىز، كونىراپ، كىرلىشىپ-مايلىشىپ كەتكەن بىر نەچچە ئورۇن-كورپە. يەردە بورا. بورىنىڭ ئۇستىدە بىر نەچچە يېرىگە ياماق چۈشكەن قارا كىگىز. كىچىكىنە دېرىزىنىڭ تەكچىسىدە لامپا. قازان بېشىدىكى ئويۇقتا تەشتەك ۋە ھېجىرىلار. ئويىنىڭ بار بولغان بىساتى ئەينە شۇلاردىن ئىبارەت، خالاس.

قازاندا ئېمىدۇ بىر نەرسە ۋارقىلاپ قايناۋاتىدۇ. ئويىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان جوزىغا جەينەكلىرىنى قويۇپ، ئىڭىگە تايانغان ھالدا ئولتارغان كىچىگى تورت-بەشلەردە، چوڭى ئون-ئون ئىككى ياشلاردىكى باشلىرىنى ئۇستىرا بىلەن قىرىپ چۈشىرىۋەتكەن ئۈچ ئوغۇل بىلەن بىر قىز قازانغا قاراپ مولدۇرلەپ تۇرىشىدۇ. بۇ كورۇنۇشلەرگە قاراپ ئېغىر خورسىنغان تۇردىيوپ چىرايى سارغىيىپ، كوزلىرى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ، ئورۇقلۇقتىن ئىككى مۇرىسى تۇگىنىڭ ئوركىشىدەك چىقىپ كەتكەن ئوي ئېگىسى ئايالغا قاراپ:

ـ قازاندا قايناۋاتقان ئېمە؟ـ دەپ سورىدى.

ـ چامغۇر ئېدى،ـ ئايال ئىتائەتكارلىق بىلەن شۇنداق دەپ قازاننىڭ تۇۋىنىنى ئاچتى. ھەقىقەتەنمۇ قازاندا قايناۋاتقان بەش-ئالتە تال چامغۇر ئىكەن،ـ كورۇۋاتىدىلا، باللارنىڭ قارنى ئاچ. موشۇنى ئىچۋالسا كىچىككىنە بولسىمۇ قۇۋۋەت بولۇدۇ ئەمەسمۇ؟!...

ئايالنىڭ قالغان سوزلىرى تۇرىيوپنىڭ قۇلىغىغا كىرمىدى. بېشى پىرىدە قايغاندەك بولۇپ، كوز ئالدى قاراڭغۇلاشتى ۋە بىر دەقىقىدىن كې يىن نەپەسىنى رۇسلاۋالدى. يانچۇغىدىن بىر ئو چۇم پۇلنى چىقاردىدە؛

ـ مانا مونۇ پۇلغا ئون، ماي-گۈرۈچ ئېلىپ يەڭلار!ـ دەپ ئوي ئېگىسى ئايالغا سۇندى. ئا يال ھەيران، باللارمۇ ھاڭ-تاڭ.

تۇردىيوپ بەش-ئالتە يۇز يۇەنىنى ئايالغا ئۇتقازدىدە، ئويدىن ئىشتىك چىقىپ كەتتى. ئۇ بۇ نامرات ئائىلىنىڭ قىيىن ئەھۋالدا قالغانلىقىنى بىر كىشىدىن ئاڭلاپ، ئاز-تولا بولسىمۇ يار دەم قىلىشقا كەلگەن ئېدى.

ئارىدىن بىر نەچچە ئاي ئوتۇپ، بىر كۈنى تۇردىيوپ ھېتكانىڭ ئالدىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقىنىدا، دەرەق سايىسىدىكى داق يەردىلا ئول تۇرۇپ ھەسرەتلىشىۋاتقان ئىككى دېخاننىڭ سوزلىرى قۇلىغىغا چالا-پۇلا ئاڭلاندىدە، قەدىمىنى ئاستىلاتتى.

ـ دۇنيادا ئېمە قاتتىق دېسە يوقسۇزچىلىق قاتتىق، دەپ تولا توغرا ئېيتقان ئىكەن. ئېمە قىلىشنى بىلمەي بېشىم قېتىۋاتىدۇ. ئەگەر باللارنىڭ كېسەل ئانىسىغا تەغدىر يېتىپ قالىدىغان بولسا، شورۇم ئېخىمۇ قاينايدۇ دەۋەرگىن، ئاداش،ـ دېدى ئۇستىگە كىرلىشىپ، بىر نەچچە يېرىگە ياماق چۈشكەن ئاق يەكتەك كىيىۋالغان، شاپاق دوپىلىق، ساقال-بۇرۇتلىرى ئوسۇپ كەتكەن كىشى ئوزىدىن ئانچىلا پەرىقلىنىپ كەتمەيدىغان ئاغىنىسىگە.

ـ ئازىراقلا پۇل تاپسائىغۇ ئايالىڭنى دوختۇرلارغا كورسەتسەڭ ياخشى بولۇپ كېتەتتى،ـ دېدى ۋىجەك قارا ئادەم.

ـ ئەشۇ پۇلنى ئەدىن تاپسەن. ئىشلەي دېسەڭ ئىش بولمىسا. چوڭ ئوغۇل بىلەن مەدىكار ئىشلەپ تېپىۋاتقان پۇل بىلەن قوساقنى ئاران بېقىۋاتىمىز.

ـ ئېيتما ئاداش، بۇ يوقسۇزچىلىقتىن ئاسمانغا چىقىپ كېتەي دېسەڭ ئېگىز، يەرگە كىرىپ كېتەي دېسەڭ قاتتىق بولۇۋاتىدۇ...

تۇردىيوپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ ئۇلار نىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇلار ئورۇنلىرىدىن دەست تۇردىدە، قولىنى كوكسىگە قويغان ھالدا ناتونۇش بۇ ئادەمگە قاراپ:«ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېيىشىپ «بۇ كىشىنى سەن تونامسەن؟» دې گەندەك، بىر-بىرىسگە قاراشتى.

ـ ئايالىڭىز كېسەلمىدى؟ـ سورىدى تۇردىيوپ ساقاللىق كىشىدىن.

ـشۇنداق، غوجام،ـ دېدى ئۇ ئىتائەتكارلىق بىلەن بېشىنى ئېگىپ.

ـ نەچچە بالىڭىز بار؟

ـ بەش. چوڭى ئون ئالتىدە، مەن بىلەن مەدىكارچىلىق قىلىدۇ. كىنجىسى تورت ياشتا.

ـ مانا مونۇ پۇلنى ئېلىڭىدە، ئايالىڭىزنى دوختۇرلارغا كورسىتىڭ! خۇدا شىپالىق بېرىپ ياخشى بولۇپ قالار،ـ دەپ تۇردىيوپ بەش يۇز يۇەنىنى ئۇ كىشىگە ئۇتقازدى.

ـ ۋاي، غوجام، ئوزلىرى كىم بولىدىلا؟ تونۇمىغان ئادەمگە مۇنچە كوپ پۇل بېرىۋاتقانلىرى ئېمىسى؟ بۇ پۇللىرىنى بىز.قالداق قايتۇرىمىز؟ـ دەپ ۋايساپلا كەتتى ئۇ كىشى.

ـ مەن سىلەرگە ئوخشاش بىر ئۇيغۇرمەن. ئىسمىمنى سورىمىسىلا. بۇ پۇل قەرىز ئەمەس، كوڭلۇمدىن چىقىرىپ، سىلىگە بېرىۋاتقىنىم. خۇدا شىپا بېرىپ، ئاياللىرى ياخشى بولۇپ كەتسۇن!ـ دېدى تۇرىيوپ.

ـ يائاللا، مۇنداقمۇ رەھىمدىل ئادەملەر بولۇدىكەن؟!ـ ياقىسىنى تۇتتى ئۇ كىشى.ـ خۇدا سىلىگە ئۇزاق ئومۇر ئاتا قىلغاي، بالاجاقلىرىنىڭ قىزىغىنى، ھالاۋىتىنى كورەدىلا! رەخمەت، غوجام، رەخمەت، مىڭلارچە رەخمەت سىلىگە!ـ دەپ ئۇ ئادەم كوزلىرىگە ياش ئېلىپ، تىترەك ئاۋازدا ئۇزاقتىن-ئۇزاق دۇئا قىلدى...

ئاللاتائالانىڭ نەزەرى چۈشكەن شۇنداق بىر زېمىندا ياشاپ، ئەشۇنداق نامرات- يوقسۇزچىلىقتا ھايات كەچۈرىۋاتقان ۋەتەنداش-قېرىنداشلىرىنىڭ ئېغىر تۇرمۇش-قىسمەتلىرىنىڭ شاھىدى بولغىنىدا، ئابدۇغوپۇر تۇردىيېۋ ھېچ چىداپ تۇرالماس ئېدى. «ئېھ خۇدا، موشۇ بەندىلىرىڭنىمۇ سەن ئەزىز قىلىپ ياراتقان ئەمەسمۇ؟ ئۇلارنىڭمۇ ئىنسانلارغا ئوخشاش ھايات كەچۈرىشى كېرەك ئېدىغۇ؟!..» دەپ ئىچىدىن مىڭ كويۇپ، مىڭ ياناتتى ۋە يانچۇغىدىكى پۇللىرىنى ئۇنداق نامرات ئادەملەردىن ئايىماس ئېدى.

1992-ژىلى قەشقەرگە بېرىپ، قەشقەر تاشقى سودا مەھكىمىسى بىلەن بىزنىڭ نارىن ۋىلايەتلىك خەلق ئارالىق تىجارەت فىرمىسى ئارىسىدا شەرتنامە تۈزۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىز بىرىنچى قېتىم تورغات ئىمپورت-ئېكسپورت يولىنى ئاچتۇق،ـ دەيدۇ ئابدۇغوپۇر تۇردىيېۋ،ـ بىز ئۇلارغا تومۇر-تەسەك، ژۇڭ-تېرە ۋە باشقىمۇ سانائەت خام ئەشيالىرىنى يەتكۈزۈپ بەردۇق. ئۇلاردىن شېكەر، يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك ۋە باشقىمۇ نەرسىلەرنى بارتېر ئۇسۇلى ئارقىلىق ئېلىپ تۇردۇق...

ھە، قەيەردە بولمىسۇن كىشىلەر بىلەن ئورتاق تىل تېپىشىپ ئىشلەشنى بىلىدىغان ئابدۇغوپۇر تۇردىيېۋ قەشقەر تاشقى سودا مەھكىمىسىنىڭ باشلىغى ۋاڭ دەي خۇ، ئۇنىڭ مۇئاۋىنى يالقۇنجانلار بىلەن ھەمكارلىقتا قىرغىزستاننىڭ نارىن ۋىلايىتى بىلەن قەشقەر ۋىلايىتى ئارىسىدىكى قېدىمىي ئىپەك يولىنى بىرىنچى قېتىم ئېچىپ، ھازىر كوپ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرماقتا. كىچىككىنە بىرلا مىسال، ئوتكەندە نارىن ۋىلايىتىنىڭ قويلىرىغا قوتۇر چۈشۈپ، مال قىرىلىش تەرىپىگە ئوتتى. كىرالىن كېرەك. ئەدىن تېپىشقا بولىدۇ؟ ئىلگىرى كىرالىن ئاۋستىرالىيەدىن ئېلىپ كېلىنەتتىكەن. ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق شارائىتتا ئۇ يەردىن كىرالىننى ئېلىپ كېلىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. شۇندا ئابدۇغوپۇر ئاكا بۇ مەسىلىنى ئاسانلا ھەل قىلدى. قەشقەردىن ئۈچ تونىنا كىرالىن ئېلىپ كېلىپ، قىرىلىش ئالدىدا تۇرغان ئون مىڭلىغان قويىنى ئامان ساقلاپ قالدى.

ھازىر قەشقەر شەھىرىدە يېنىك ئاۋتوماشىنىلارغا تېخنىكىلىق خىزمەت كورسىتىش ستانسىيەسىنىڭ ئىشلەۋاتقىنىغا خېلە بولۇپ قالدى. بۇ يەردە بارلىق ماركىدىكى يېنىك ماشىنىلار رېمونت قىلىنىدۇ. ئىشخانىدا ژىگىرمىگە يېقىن ساپ ئۇيغۇر-قەشقەرلىك ژىگىتلەر ئىشلەيدۇ. بۇ رېمونت ئىشخانىسىنى كىم ئاچقان دېسىڭىز، ئەشۇ تۇردىيوپ!

ـبىزنىڭ ئۇيغۇرلار كەتمەن چېپىشنىلا بىلىپ قالماي، تېخنىكىنىمۇ ئېگەللىشى كېرەك. مېنىڭ قەشقەردە يېنىك ئاۋتوماشىنىلارنى رېمونت قىلىدىغان ئىشخانىنى ئېچىشىمدىكى ئاساسىي مەخسەت ئەينە شۇ!ـ دەيدۇ ئابدۇغوپۇر ئاكا.

ھە، ئابدوغوپۇر ئاكىنىڭ شارائىتىدىن رېمونت ئىشخانىسىدا ئىشلەۋاتقان ئۇيغۇر ژىگىتلىرى ئىلگىرى كەتمەن چېپىش، تام سوقۇش، ئاشپەزلىك قىلىشتىن باشقىنى بىلمىگەن بولسا، ھازىر ئۇلار يېنىك ئاۋتوماشىنىلارنىڭ ھەممە تۇرىنى رېمونت قىلىپ ياساش ھۇنىرىنى ئېگەللىدى. ئا. تۇردىيېۋ رېمونت ئىشخانىسىنى ئېچىپ، قىرغىزستاندىن بەش رۇس مۇتەخەسسىسىنى ئېلىپ بارغان ئېدى. ئۇلار ياشلارغا ھۇنەر ئۇگەتتى. ھازىر ئۇ بەش مۇتەخەسسىستىن ئىككىسى قايتىپ كەلدى، ئۇچى قالدى. ئاز كۈندە ئۇلارمۇ قايتىپ كېلىپ، ھەممە ئىشنى ئەشۇ ژىگىتلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىدىغان بولىدۇ. ئا. تۇردىيېۋ ئىشخانىغا كېرەكلىك قىسىملارنىڭ ھەممىسىنى موشۇ ياقتىن يەتكۈزۈپ بېرىۋاتىدۇ.

ـ مېنىڭ يەنە بىر مەخسىتىم، غۇلجا شەھىرىدىمۇ ئەينە شۇنداق رېمونت ئىشخانىسىنى ئېچىپ، ياشلىرىمىزغا ھۇنەر ئۇگىتىش. خۇدا خالىسا ئۇ ئىشلارمۇ ئەمەلگە ئېشىپ قالار دېگەن ئۇمۇتتىمەن،ـ دەيدۇ ئابدۇغوپۇر ئاكا.

نارىن ۋىلايەتلىك خەلق ئارالىق تىجارەت فىرمىسىنىڭ قەشقەر ۋىلايىتىدىكى ۋەكىلى ئابدۇغوپۇر تۇردىيېۋنىڭ تەشەببۇسى ۋە كوپ كۈچ چىقىرىشى ئارقىسىدا قەشقەر ۋىلايەتلىك خروم زاۋۇدى بىلەن بىرلىشىپ، نارىن ۋىلايىتىنىڭ مىڭ قۇش دېگەن جايىدا خروم زاۋۇدى قۇرۇلدى. زاۋۇد ئاز كۈنلەردە ئىشقا چۈشمەكچى.

بىز ھېكايە قىلىۋاتقان ئابدوغوپۇر تۇردىيېۋ 1940-ژىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىلقا شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇ باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەشۇ يۇرتتا تاماملاپ،1955-ژىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى نېفت تېخنىكۇمىغا ئوقۇشقا باردى. تېخنىكۇمنىڭ بىرىنچى كۇرسىنى تاماملىغاندىن كېيىن ئۇلارنى قارامايغا نېفت بۇرغىلاش ئىشلىرىغا پراكتىكىغا ئېلىپ باردى. بۇ يەردە ئۇ 1961-ژىلغىچە ئىشلىدى ۋە ئاندىن غۇلجا شەھىرىگە قايتىپ كەلدى. ئا. تۇردىيېۋ تەغدىرنىڭ تەقازاسى بىلەن ئانا ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، 1962-ژىلى كېڭەش ئىتتىپاقىغا چىقتى. فرۇنزې شەھىرىگە (ھازىرقى بىشكېك) كېلىپ، فىنىس-ئەسۋاپ-ئۇسكۇنىلىرىنى ياساش زاۋۇدىغا ئوزىنىڭ ئەسلى كەسپىي توكار بولۇپ ئىشقا كىردى. ئۇ موشۇ زاۋۇدتا ئىشلەپ ژۈرۈپ ھەربىي خىزمەتكە ئېلىندى ۋە ئۇ يەردىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يەنە زاۋۇدتا ئىشلىدى.

ژىللار ئوتۇۋەردى. ئابدۇغوپۇر ئاكا ئائىلىلىك بولدى. ئومۇرلۇك رەپىقىسى زەينەپ ھەدە بىلەن ئىككى ئوغۇل، ئىككى قىز كوردى. قىزلىرىنى ياتلىق قىلىپ، ئوغۇللىرىدىن چوڭىنى ئويلەپ، ئەۋرە سويدى.

تەغدىر تەقازاسى بىلەن ئانا ۋەتىنى-كىندىك قېنى تامغان يۇرتىدىن، ئەزىز ئاتا-ئانىسىدىن، قېرىنداشلىرىدىن، يارو-دوستلىرىدىن ئايرىلىپ، ياقا يۇرتلاردا تەنھالىقتا، مۇساپىرچىلىقتا ئوتكەن ژىللاردا تارتقان ئازاپلىرى بىلەن كورگەن قىيىنچىلىقلىرىنى ئابدوغوپۇر ئاكا ھېچ ئۇنتۇغىنى يوق. ئۇ ۋەتەنسىز ژۈرۈپ ۋەتەننىڭ نەقەدەر ئۇلۇقلىغىنى، ئاتا-ئانا ۋە قېرىنداشلارنىڭ نەقەدەر ئەزىزلىگىنى ئۇبدان بىلىپ، چۈشەندى. يۇرتىنى-ۋەتىنى كىنەش، ئاتا-ئانا، قېرىنداشلارنى سېغىنىش ئۇنىڭغا ئارام بەرمەس ئېدى. خۇداغا شۇكرىكى، ژىگىرمە ئۈچ ژىلدىن كېيىن، يەنى 1985-ژىلى ئۇ ۋەتەنگە باردى. ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇسكى، ئۇنىڭغا ئاتىنىڭ دىدارىنى كورۇشكە نەسىپ قىلمىغان ئېكەن: ئەزىز ئاتىسى قۇناخۇن ئېخى بىر ژىل ئىلگىرىلا ۋاپات بولغان ئېكەن. شۇندا غەمگۇزار مېھرىۋان ئانىسى كوز ياش قىلىپ: «جېنىم بالام، كوز قارچۇغۇم بالام، جىگەرىم بالام، سېنىمۇ كورىدىغان كۈنلەر بولۇدىكەن... ئاتاڭ رەمتى كېچە-كۈندۈز ئابدوغوپۇرۇم دەپ، سېنىڭ دىدارىڭنى كورەلمەي بۇ دۇنيادىن كەتتى. خۇدايىم يەنە بىر ژىل ئومۇر بەرگىنىدە، سېنى باغرىغا بىر بېسىۋالغىنىدا، ئارمىنى قالماس ئېدى...» دەپ قايتىدىنلا ھازا ئاچتى...

ئابدۇغوپۇر ئاكىغا ئەلەم قىلغىنىمۇ ئەينە شۇ ئېدى. «مەن بالا بولۇپ ئاتا-ئانامنىڭ ئالدىدىكى ئوزەمنىڭ پەرزەنتلىك بۇرچۇمنى ئادا قىلالمىدىم. ئامال قانچە. مەرھۇم ئاتامغا قىلالمىغان

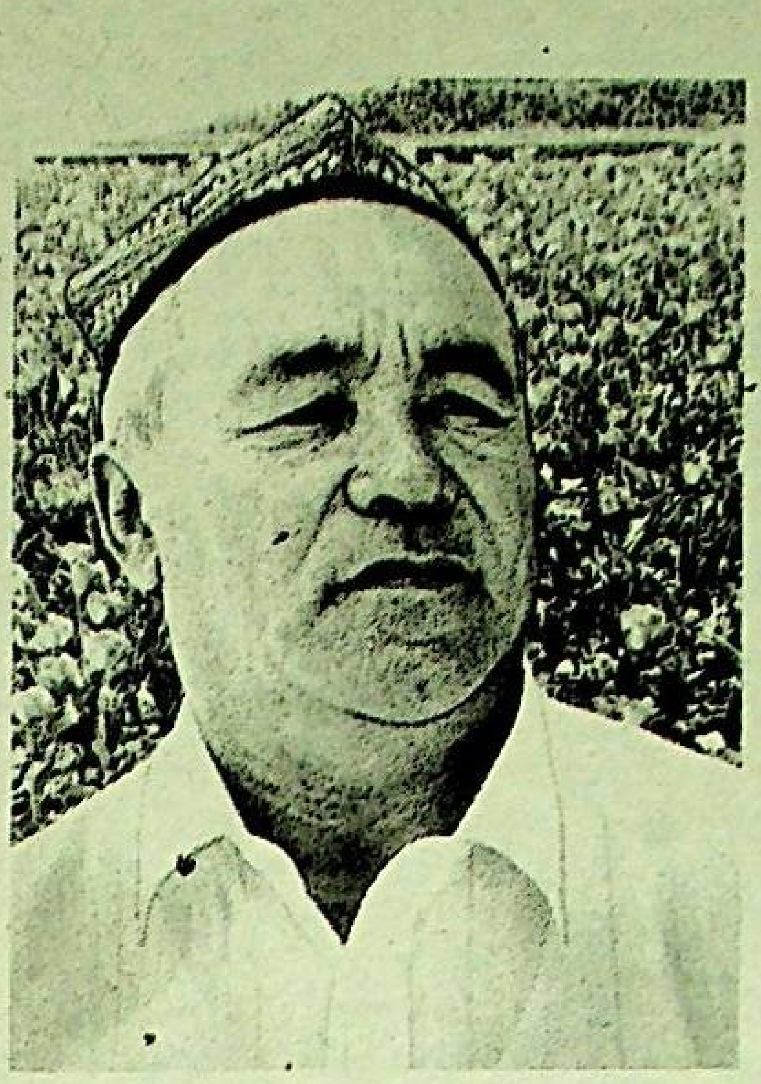

ئەجىر-ئەقىدىلىرىمنى ئەندى ئانامغا قىلىپ، ئانامنىڭ روھىنى خۇش قىلسام، بۇ مېنىڭ قەرزىم ھەم پەرزىمدۇر،- ئابدوغوپۇر ئاكا ئەنە شۇنداق قارار-مەخسەت بىلەن شۇ ژىلى ئائىلىسى ۋە قېرىنداشلىرىنى قىرغىزستانغا ئېلىپ كېلىپ، ئانا ۋە قېرىنداشلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئالدى. ئىككىنچى قېتىمدا ئۆزى ئانىسىنى مەككە-مەدىنىگە ئېلىپ بېرىپ، ئانا ئالدىدىكى پەرزىدىن ئەلھەمدۇلىللاھ بۇرچىنى ئادا قىلدى. ھازىر ئۇنىڭ ئانىسى مەريەمخان ھاجىم چوڭئانا 91 ياشقا كىردى.

بىشكەك شەھىرىدە ئابدوغوپۇر ئۇردىيېۋنى تىجارەتچى ياشلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك «ئاغا» دەپ ئاتىشىدۇ. كۆپنى كۆرگەن، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى كۆپ تېتىغان، ھايات ساۋاقلىرىدىن ئۆيىدىن دەرس ئالغان، ھەر قانداق شارائىتتا ئىشنىڭ كوزىنى تاپالايدىغان ئەقىل ئېگىسى ئابدوغوپۇر ئاكا ياللۇز ئۆز بېشىنىڭ غېمىنىلا ئەمەس، خەلقىنىڭ غېمىدا ياشاۋاتقانلىقىدىندۇر، قولىدىن كېلىشىچە ياشلارغا ئەقىل ئۆگىتىپ، يول-يورۇق كۆرسىتىپ، تىجارەت ئىشلىرىدا توغرا مەسلىھەت ۋە ياردەم بېرىپ كېلىۋاتقانلىقىدىندۇر. ياشلارنىڭ ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ غەمخورچىسى، تايانچىسى ھېسابلاپ «ئاغا» دەپ ئاتىشى ئەنە شۇنىڭدىن بولسا كېرەك.

- بۇ قېتىم ئۆيدە-بىشكەكتە سەل ئۇزاغراق تۇرۇپ قالدىم. بولمىسا كوپىرەك ۋاقتىم قەشقەردە ئۆتۈۋاتىدۇ. ئۇ ياقتا قىلىدىغان ئىشلار كۆپ. شۇنداقمۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك تېلېفون ئارقىلىق سۆزلىشىپ تۇرۇۋاتىمەن،- دەيدۇ ئابدوغوپۇر ئاكا.- بۇ يەردە كوپىرەك تۇرۇپ قېلىشىمنىڭ بىر سەۋەبى، بىز موشۇ بىشكەك شەھىرىدە ئايىم-ئايىم فىرمىلارنى قۇرۇپ، ئىشلىرىنى ئوبدان يولغا سېلىۋالغان تىجارەتچى ژىگىتلەر باش قوشۇپ، «قېنى ژىگىتلەر، ئاچچىنى ياخشى تاپتىڭلار، ھازىرمۇ تاپىۋاتىسىلەر. بۇنىڭ ئۈچۈن قىرغىزستان ھوكۈمىتىگە رەھمەت! تاپقان ئاچچىنى باغرىمىزغا بېسىپ ياتمايلى، خەلقىمىز مەنپەئىتى ئۈچۈن بىرەر پايدىلىق ئىش قىلايلى» دېگەن مەخسەت-مۇددىدا بىلەن ياش تىجارەتچىلەرنىڭ ئاسسوتساتسىيەسىنى قۇرماقچى بولدۇق. يېقىندا ئۇنى قۇردۇق. ئاسسوتساتسىيە بىر ئىككى تىجارەتچىنىڭ ئىككى ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىشى بىلەن قۇرۇلدى. خەلق قوللاپ-قۇۋۋەتلىدى. ئاسسوتساتسىيەنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ ئىلدان (دەنىك) ئابدۇللا ئوغلى ئاباسوۋ سايلانــدى...

تىجارەتچىلەر ئاسسوتساتسىيەسىنى قۇرۇشنىڭ تەشەببۇسكارى ۋە تەشكىلاتچىلىرىنىڭ بىرسى بولغان ئابدوغوپۇر تۇردىيېۋ ئېيتقاندەك، ئۇلارنىڭ مۇددىئاسى پەقەت خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، خالاس. ئاسسوتساتسىيە ئاساسەن 17 تۈرلۈك ئىشنى قىلىشنى ئۆز ئالدىغا مەخسەت قىلىپ قويغان. ئۇلار بىشكەك شەھىرىدە ئۇيغۇر ئانسامبلىنى قۇرۇش، ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان مەھەللە-يۇرتلاردا ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنى ئېچىش، دوختۇرخانىلارنى سېلىپ، ئاغرىقلارنى داۋالا-دەرمەك بىلەن ھەقسىز تەمىنلەش، ئىختىسادىي ئاچار ئائىلىلەرگە ماددىي جەھەتتىن ياردەم بېرىش ۋە ئۇلارنىڭ ياخشى ئوقۇغان بالىلىرىنىڭ ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىدا بىلىم ئېلىشى ئۈچۈن ئىختىسادىي جەھەتتىن يار-يۆلەكتە بولۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كوپلىگەن خەيرلىك ئىشلاردۇر.

ھە، ئابدوغوپۇر ئاكا ئېيتقاندەك، خەلقىمىز مەنپىيىتى يولىدا مۇنداق خەيرلىك ئىشلارنى قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئاسسوتساتسىيەنى كوپچىلىكنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلەپ، مەنىۋىي جەھەتتىن بولسىمۇ يار-يۆلەكتە بولۇشى كېرەك.

- مەن خەلقىمنى سويۈمەن. خەلقىم رازى بولغىدەك كېچىككىنە بولسىمۇ ئىش قىلىپ، ئۆز ئارقامدىن ياخشى نام، ئىز قالدۇرالسام ئۇزەمنى چەكسىز بەختلىك ھېس قىلغان بولار ئىدىم. سەۋەۋى، خەلقىم-ئۇ مېنىڭ سوقۇپ تۇرغان ژۈرىكىم!- دەيدۇ سوھبىتىنىڭ ئاخىرىدا ئابدۇغوپۇر ئاكا تۇرىپ.

ئالىمجان باۋدۇنوۋ.
بىشكەك شەھىرى.

بىزنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىمىز

سەرگەردانلىق كۈنلەر

مەن بۇ ئەسلىمەمدە 1961-ژىلى ئائىلىسى بىلەن ئافغانىستانغا، ئاندىن تۈركىيەگە كوچۈپ كېتىپ، ھازىر ئىستامبۇل شەھىرىدە ياشاۋاتقان بىر تۇققان قېرىندىشىم- ھەدەم ئىزەتخان ھاجى ئايىم توغرىلىق ۋە ئۇنىڭ قانداق قىلىپ ئۇرۇق-تۇققانلىرىدىن ئايرىلىپ ئۇ تامانلارغا كېتىپ قالغانلىقى، بۇ جەرياندا كورگەن پاجەئەلىك سەرگۈزەشتىلىرى ھەققىدە ئۇزىنىڭ ماڭا ئېيتىپ بەرگەنلىرى بويىچە يېزىۋالغان خاتىرىلىرىمگە توختالماقچىمەن.

«شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىغا يار دەم» دېگەن ساختا باھانە بىلەن خىتاينىڭ ئىچكى ئولكىلىرىدىن مىللىونلىغان خىتاي ياشلىرى ھەم كوچمەنلىرى ئۇيغۇرلار دىيارىغا كوچۈپ چىقىشقا باشلىغاندا (1960-ژىللار) بۇ دەھشەتنىڭ ئاقىۋىتى تولىمۇ يامان بولىدىغانلىقىنى بايقاپ قالغان خەلق نە قىلارىنى، قاياققا باش ئالارىنى بىلمەي ھەلەكچىلىككە چۈشۈپ قالدى. ئالدى-كەينى بىر-ئىككى ھەپتە ئىچىدە بۇ چېگارىدىن ئون مىڭلىغان دېخانلار بىلەن چېگارا ياقىسىدىكى خەلقلەر ئۆزلىرى كوتىرەلىگىدەك قاچا-قومۇچ، كىگىز-كېچەكلىرىنى دۈمبىلىرىگە ئارتىشىپ، ئوي-ئىمارەتلىرى بىلەن مال-مۈلكلىرىدىن ۋاز كېچىپ س.س.س.ر-غا كوچۈپ چىقىپ كەتتى.

تەغدىر بىرلىرىمىزنى قار-مۇزلۇق پامىر تاغلىرىنىڭ ئۇ تەرىپىگە، يەنە بىرلىرىمىزنى ئالمۇتا ئېتەكلىرىگە ئەكىلىپ تاشلىدى. ئانام رەھمەتلىك ھىجرانلىقتا ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ژىغلاپ بۇ دۇنيادىن ئۆتتى. توۋا دەيمەن، «تاغ، تاغ بىلەن كورۈشمەس، ئادەم بىلەن كورۈشەر» دېگەن سوز راس ئىكەن. بىز بۇ ياققا چىقىپ، ئىككى-ئۈچ ژىل ئۆتۈپ بىر ئاز ئەس-ھوشىمىزنى ژىغىپ ئالغاندىن كېيىن ئافغانىستانغا كەتكەن قېرىنداشلىرىمىزنى خەت ئارقىلىق بولسىمۇ ئىزدەپ تېپىش كويىغا چۈشتۇق. شۇن-

سۈرەتتە: ئىزەتخان ھاجى ئايىم.

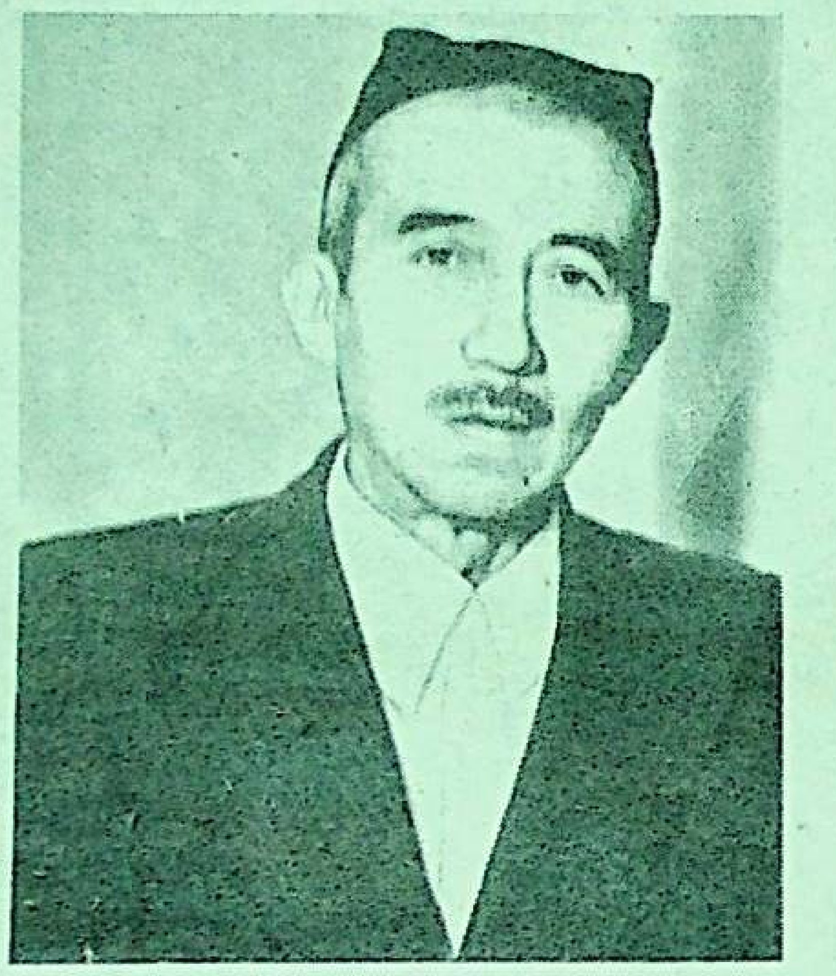

سۈرەتتە: مەرھۇم ئابدۇللا ھاجىم.

«سوۋېت گراژدانى» دېگەن پاسپورتى بارلار س.س.س.ر-غا كوچۈپ كېتىشمەكتە. مانا موشۇنداق بىر ئەھۋالدا تۇرىۋاتقاندا خىتاي ساقچى ئورگانلىرى تەرىپىدىن «ئافغانىستان گراژدانلىرى بولسا ھوججەتلىرى سۈرۈشتۈرۈلمەي تىزىمغا ئېلىنىدۇ...» دېگەن ئۇختۇرۇش تارقالدى. بىزنىڭ يۈتىمىز چىلپەڭزىدىمۇ ئۆز زامانىسىدا ئافغانىستاندىن كارۋانلار بىلەن بىللە بۇ ياقلارغا كېلىپ قالغان، كېيىن مەلۇم سەۋەپلەر بىلەن ئۆز يۇرتلىرىغا كېتەلمەي ئوي-جاي، بالا-چاقىلىق بولۇپ تۇرۇپ قالغان جاپپارخان دېگەن بىر ئافغان ئۆتكەن. ئۇنىڭ شېرىپ ئافغان، ئابدۇراخمان، ئابدۇساتتار دېگەن ئوغۇللىرى بولغــان ئىكەن.

ھەدەمنىڭ قىز تەككەن ئېرى ئۆلۈپ كېتىپ، غۇلجىدا تىرىكچىلىك قىلىدىغان ئابدۇللام ئەتكەن چاي دېگەن كىشىگە تېگىدۇ. ئابدۇللام بولسا ژۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان ئابدۇراخمان ئافغاننىڭ ئوغلى ئىكەن.

كوممۇنىستىك تۈزۈم خەلقنى جېنىدىن جاق تويغۇزۇپ تۇرغان بىر پەيتتە، ژۇقۇرىدا ئېيتىلغاندەك، بىز ئافغان دېگەنلەرنى ئافغانىستانغا كېتىشكە، ھەتتا ئافغانىستان چېگارىسىغىچە ترانسپورت ۋە يول خىراجەتلىرىنى ھوكۈمەت تەرىپىدىن بېرىپ يولغا سالىدىغانلىغى توغرىلىق ئۇختۇرۇلدى. شۇنداق قىلىپ 1961-ژىلى ئىيۇلدا بىز ھەدەملەر بىلەن خوشلاشتۇق، چىلپەڭزىدىن، جەمى ئون نەچچە ئائىلە (قىرىقتىن ئوشۇق ئادەم) غۇلجىدىن ماڭىدىغانلار بىلەن قوشۇلۇپ مېڭىش ئۈچۈن چوڭ ژۈك ماشىنىلىرى بىلەن غۇلجىغا ژۈرۈپ كەتتى. بىز ژىغا-زار قىلىپ، ئۇلارنى «بارسا كەلمەس» يولغا ئاتلاندۇرغاندەك بولدۇق.

دەرقەقىقەت، مانا ئارىدىن ئون ئاي ئۆتمەي 1962-ژىلى ئاپرېل ئېيىنىڭ ئاخىرلىرى، ماي ئېيىنىڭ باشلىرىدا قورغاس چېگرىسى ئېچىلىپ-

داق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئافغانىستاندىن تاشكەنت شەھىرىگە بىر ئويلۇك غۇلجىلۇق ئادەملەر كوچۈپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. ۋە ئۇلاردىن ئافغانىستانغا چىقىپ كەتكەنلەرنى ئىزدىگەنلەر بولسا كابۇلغا خەت يازساڭلار ئادرېسى بولمىسىمۇ خېتىڭلارنى كابۇل پوچتىسى ئىزدەپ تېپىپ بېرىدۇ» دېگەن سوزنى ئاڭلىدۇق. مانا شۇنىڭدىن كېيىنلا بىز كابۇلغا خەت سالدۇق. ئارىدا ئىككى-ئۈچ ئاي ئۆتۈپ توپ-توغرا بىزنىڭ ئالمۇتىدىكى ئادرېسىمىزغا ھەدەملەردىن خەت كەلدى. «خەت يېرىم دىدار» دېگەن راست ئىكەن. خەتنى ئوقۇپ ئۆزىمىزنى قېرىنداشلىرىمىز بىلەن خۇددى يۈزمۇ-يۈز كورۈشكەندەك ھېس قىلــدۇق.

كەتكەنلەر كېلىدۇ، كەتمەنلىگەنلەر كەلمەيدۇ

1979-ژىلى ماي ئايلىرى ئىدى. پۈتۈن ئەتراپ گۈل-چىمەنگە ئورۇلۇپ، ئالمۇتا شەھىرىنىڭ بۈككىدە دەل دەرەقلىق تەبىئىي مەنزىرىسى ئەجايىپ بىر گوزەل تۇس ئالدى. دەل موشۇنداق تەبىئەتنىڭ كىشى كۆڭلىگە زوق-شوق بېغىشلايدىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىزنىڭ ئائىلىمىزدە ئەجايىپ بىر خوشاللىق كۈن بولدى. ئادەملەر بېشىغا دەرت-ئەلەملەر كەلگەندە كوزلىرىدىن قان-ياش ئاققۇزغاندەك ژۈرەك يېرىلغىدەك بىر خوشاللىقتىمۇ توختىماي ياش تۆكىدىكەن.

ئارىدىن توپ-توغرا ئون يەتتە ژىل ئۆتۈپ، بەزى جىگرالنىڭ ئۇ تەرىپىدە «بارسا كەلمەس» يولغا ئاتلاندۇرغان قېرىنداشلىرىمىز- ئابدۇللا ھاجىم ئاكىمىز بىلەن ھەدەم ئىززەتخان ھاجىملار خۇددى دۇنياغا ياڭلىۋاشتىن تورىلىپ كەلگەندەك تۈركىيەنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدىن كېلىشتى. ئۇ ژىللىرى چەت ئەلدىن بىرەر كىشى ئالمۇتىغا كەلسە تونۇغان، تونۇمىغان ھەممىلا ئادەم كەلگەن كىشىلەر بىلەن كورۈشۈپ-مۇڭدىشىپ

قېلىشنى ئارزۇ-ئارمان قىلىپ، ژىراق-يېقىندىن ئىزدىشىپ كېلەتتى. مانا بىر ئايغا يېقىن ۋاقىت ئوتتى، ئېخچىلا بىزنىڭ ئويدىن كەلگەن-كەتكەنلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى ئەمەس. ژىراق-يېقىندىكى تۇققانلار مېھمانلارنى ئوز ئويلىرىگە تەكلىپ قىلىشىپ، بۇ ئارىلىقتا بىر نەچچە قېتىم كەلگەنمۇ بولدى. ئابدۇللا ھاجىم ئاكىمىز بولسا فرۇنزې (ھازىرقى بىشكېك) شەھىرىدىكى ۋاپات بولۇپ كەتكەن بىر تۇققان ھەدىسىنىڭ بالىلىرىنى تېزرەك بېرىپ كورۈشكە ئالدىراتتى. لېكىن كېيىن ئۇلارنىڭ قىرغىزستانغا بېرىشىغا رۇخسەت بەرمەي قويدى. ھەتتا ئالمۇتا ئەتراپىدىكى تۇققانلارنىڭ ئويلىرىگە بېرىشكىمۇ رۇخسەت ئېلىش كېرەك...

مانا ئارىدىن بىر قانچە ژىللار ئوتتى، ئابدۇللا ھاجىم ۋاپات بولۇپ كېتىپ ھەدىمىز بالىلىرىنىڭ قولىدا قالدى...

سەرگەردانلىق كۈنلەر ...

ياخشىلىقنى ئۆز يېرىدىن تاپالمىغان ئادەم ھەر قانچە ئالەم كەزگەن بىلەنمۇ تاپالمايدۇ... بۇنى بىزگە ھايات كورسەتتى. گەرچە دىنى ئېتىقاتىمىز بىر بولغان بىلەن، كېلىپ-چىقىش تېگى-تەكتىمىز باشقا خەلقلەر بولغاشقا كوچمەنلەر ئۆزلىرىنىڭ ئافغانلىق بولۇپ قېلىشىغا كوزى يەتمەي ئاخىرى تۈركىيەگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. ھەم ئۇ يەرگە ئۇزلۇشۇپ كەتتى. ھەقىقەتەنمۇ بىز تۈركىي خەلقلەر ئۆزىمىزنىڭ بىر خەلق ئىكەنلىگىمىزنى بارغانسېرى چوڭقۇر تونۇپ يەتمەكتىمىز. تۈركىيەگە بېرىپ يەرلەشكەن ئىككى يۈز ئائىلىدىن ئوشۇق كوچمەن شەرقىي تۈركىستانلىقلارنى تۈركىيە ھوكۈمىتى ئافغانىستاندىن سامولىيوتلار بىلەن تۈركىيەگە كوچۈرۈپ كەلگەن ۋە ئۇلارنى جان سانىغا قاراپ ئويلەر بىلەن تەمىنلىگەن. بىر ژىلدىن ئىككى ژىلغا قەدەر ھەر بىر ئائىلىگە يېمەك-ئىچمەك ۋە كىيىم-كېچەك خىراجەت پۇلى بېرىپ تۇرغان ئىكەن. خۇداغا مىڭ قەتلەك شۈكرى- دېگەن ئىدى ھەدەم،- بىز ئافغانىستاندىن تۈركىيەگە كەلگىچە بولغان بەش ژىل ئارىلىقتا ئافغانلارنىڭ تىلىنى ھېچ بىر ئۆگىنەلمىدۇق. ئۇلارنىڭ ئۆرپ-ئادىتى بىزگە زادىلا يېقىنمۇ كەلمەيدىكەن. مەدەنىيىتى تۆۋەن، خۇراپى ئىكەن. ئۇ ژىللارنى ئويلىسام ھازىر تېنىم تەيمىنىدۇ.

- خىتايلار سىلەرنى ئافغانىستانغىچە يەتكۈزۈپ قويدىمۇ دەمسەن؟- دەپ سورىغان ئىدى ھەدەم.- ياق ئۇلار بىزنى غۇلجىدىن قەشقەرگە ئېلىپ كەلدى. بىزنىڭ ئالدىمىزدا قەشقەر، يەكەن، خوتەن ۋىلايەتلىرىدىن كوچكەنلەر چېگارىدىن بىزدىن بۇرۇن ئۆتۈپ كېتىشكەن ئىكەن. بىز غۇلجىدىن كەلگەنلەر تا تۈركىيەگە بارغىچە ئايرىلماي بىللە بولدۇق. تاشقۇرغان دېگەن تاغلىق كىچىككىنە بىر ناھىيەدە تاجىكلار كوپ سانىنى تەشكىل قىلىدىكەن. بىزنى شۇ يەرگىچە ماشىنىلار بىلەن يەتكۈزۈپ، ئەندى بۇنىڭدىن كېيىنكى يوللارغا ئافغان پادىشاسى ئۆزى ئىگە بولىدۇ...»، «شىنجاڭدا بېسىلغان كىتاپ، ژۇرنال، گېزىت ياكى باشقىمۇ ھوججەتلەر بولسا ئۇنى بىزگە تاپشۇرۇڭلار»- دەپ ھەممىزنى بىر كۈن شۇ يەردە ياتقۇزۇپ بىر-بىرلەپ ئاختۇرۇپ بار نەرسىلەرنى ژىغىپ ئالدى. ئەتىسى تاڭ يورۇشى بىلەن ئارىلىغى يۈز مېتر كېلىدىغان تىك يارلىق ئاسما-كورۈكتىن ژۈك-تاقىمىزنى تاجىكلارغا ئۇ قاناتقا ئوتكۈزۈپ بېرىشتىڭ كىرا ھەققىنى بېرىپ ئۆزىمىز بالىلارنى يېتەكلەپ ئۆتتۇق. مانا ئالدىمىزدا ئاسمانغا تاقاشقان پامىر تاغلىرى يازنىڭ راسا ئىسسىق كۈنلىرى بولسىمۇ بىز ئۇ يەردە قېلىن كىيىملىرىمىزنى كىيىۋېلىشقا مەجبۇر بولدۇق. بىزگە ئېگە بولىدىغان ئافغانلارنىڭ قارىسىمۇ كورۈنمەيدۇ. پامىرغىچە بولغان ئارىلىقتا ژۈكلىرىمىزنى تاشقۇرغانلىق تاجىكلار يەتكۈزۈپ بەردى. ئەندى ئۇلار بۇنىڭ ئۇ يېقىغا بىزگە بېرىشقا بولمايدۇ، ...لاگلار ئۆلۈپ كېتىشكىلا مۇمكىن،- دەپ قايتا تىق چېكىلدى. بىز بۇ دەھشەتلىك ...

(ئاخىرى 6-بەتتە)

سۆنماس زۇلفىقار

(تارىخىي قىسسىدىن پارچە)

ئەبىجان تۇرسۇن

بىر ئاي زور تەييارلىقلاردىن كېيىن ئۇرغۇن سوغا سالاملارنى ئېلىپ، بارچۇق ئارت تېكىن ۋە ئىسمايىل 5 مىڭ كىشىلىك خىل قوشۇننىڭ ھىمايىسى ئاستىدا كىرېۋلېن ۋادىسىغا قاراپ يولغا چىقتى. توپ-توغرا بىر ئايدىن كېيىن ئۇلار كىرېۋلېن ۋادىسىغا جايلاشقان چىڭگىزخان ئوردىسىغا يېتىپ كەلدى. مەنزىرىسى ناھايىتى گوزەل بۇ ۋادىدا ئوت-چوپلەر ئىنتايىن مول ئوسەتتى. موڭغۇللار خېلىلا بۇرۇن بۇ يەرنى ئوزىنىڭ مۇقەددەس ماكانى قىلىپ، ئۇنىڭ ھەر بىر گىياسىنى خۇددى ئوزلىرىنىڭ جانلىرىنى ئاسرىغاندەك ئاسرىشاتتى. چىڭگىزخان نويانلىرىنى ژىغىپ، ئوزىنىڭ موڭغۇللارنىڭ خاقانى ئىكەنلىكىنى مانا، موشۇ ۋادىدا جاكالىغان ئىدى. ئىسمايىل توپ-توپى بىلەن يايلاپ ژۈرگەن ئىلقىلارنى، قوي، كالا پادىلىرىنى، تومۇر ساۋۇتلۇق لەشكەرلەرنى كوروپ، بۇ ماكاننىڭ پات ئارىدا پۈتۈن ماۋارەئۇننەھىر، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ژىراق يەرلەرگە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى مولچەرلىدى. ئۇ ئوڭ يېنىدا ئەتراپتىكى مەنزىرىلەرنى تاماشە قىلىپ كېتىۋاتقان ئارت تېكىنگە بۇرۇلۇپ قاراپ قويدى.

— كەپ قالدۇق، — دېدى ئارت تېكىن خۇشاللىق بىلەن ئىسمايىلغا قاراپ، — بىز ھازىر ئالەمنىڭ ئىگىسى بۈيۈك چىڭگىز قاغان بىلەن كورۇشىمىز. ئۇ ئۇيغۇرلارنى ناھايىتى ياخشى كورىدۇ، ھورمەتلەيدۇ. ئۇنىڭ يېنىدا تاتاتوڭا قاتارلىق بىر نەچچە ئۇيغۇر مەسلىھەتچى، پۈتۈكچى ھەم تىلماچلىرى بار. سىز ئۇنىڭ بىلەن كورۇشكەندە قەيسەر، كەسكىن بولۇڭ. دادىللىق بىلەن سوزلەڭ. ئۇ ئەقىللىق، تىز پۈكمەس ئادەملەرنى ياخشى كورىدۇ. ئارت تېكىن سوزىنى تۈگىتىپلا چىڭگىزخاقاننىڭ قارارگاھىغا قاراپ، ئېتىنى قامچىلىدى. ئىسمايىلمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چېپىپ كەتتى. ئۇلار توپ-توپى بىلەن ئۇياقتىن-بۇ ياققا ئوتۇپ كېتىۋاتقان كېزىچىلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، ئاستىغا ئۈچ جۈپ تومۇرچاق ئورنىتىلغان ئىككى گەز ئېگىزلىكتىكى چوڭ ھارۋا ئۈستىگە قۇرۇلغان بىر ھەيۋەتلىك كىگىز ئويىنىڭ ئالدىدا ئاتتىن چۈشۈشتى. ھارۋىنىڭ تورت بۇجىگىگە تورت دانە بايراق تىكىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىرىسىدىكى توققۇز دانە كىچىك بايراقچىلار مەيىن شامالدا لەپىلدەيتتى. ئويىنىڭ ئەتراپىدا كېزىكچىلەر نۆۋەتتە تۇرۇشاتتى. خەۋەرچى كېزىك ئارت تېكىننىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن ئوردىغا كىرىپ كېتىپ، ھايال بولماي يېنىپ چىقتى-دە، چىڭگىزخاننىڭ قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى مەلۇم قىلدى.

ئارت تېكىن ئىسمايىلنى باشلاپ ئوردىغا كىردى. بۇ ئىسمايىل ئۈچۈن يېڭىلىق ئىدى. چۈنكى، بۈگۈن ئۇ تۇنجى قېتىم بۇ ۋەھىمىلىك يايلاق شاھىنىڭ ئوردىسىنى كورۇشكە مۇيەسسەر بولۇۋاتاتتى. ئۇ ئات ئۈستىدە ژۈرىدىغان خەلقىنىڭ ئورپى-ئادەتلىرىنى، مىجەز-خۇلقلىرىنى بىلمەيتتى. شۇڭلاشقا ئۇ ئارت تېكىن بەجا كەلتۈرگەن بارلىق رەسمىيەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئەپچىللىك بىلەن ئورۇنلىدى.

كورۇشۇش رەسمىيىتى ئورۇنلىنىپ بولغاندىن كېيىن خاقاننىڭ بۇيرىشى بىلەن بۇ ئىككەيلەن پەگاننىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئىككى كىچىك كورپە ئۈستىدە بەداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى. ئارقىدىنلا كېنىزەكلەر ئۇلارنىڭ ئالدىغا بىردىن ئىككى كىچىك شىرە كەلتۈرۈپ، ئۈستىنى تۈرلۈك نازۇ-نېمەتلەر بىلەن تولتۇرۇۋەتتى. ناھايىتى نەپىس ئىشلەنگەن خىتاي كۈمۈش سىركايىلىرىغا بولسا قىمىز قۇيۇلدى.

— ھەممەتلىرىگە رەخمەت، ئۇلۇق خاقانىم! — دەپ ئۇلۇك خىتاپ قىلدى ئارت تېكىن ساغەر (قەدەھ، مەي قاچىسى)نى بېشىدىن ئېگىز كوتۈرۈپ، — سىللىنىڭ ئەشۇ قۇدرەتلىك قوللىرىنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا بىز ناھايىتى بەختلىك ياشىماقتىمىز. بىز سىللىنىڭ ئۇرلۇق يۈزلىرىگە، ئاقىلانە تەنبىھلىرىگە تەشنا بولۇپ كەلدۇق. — ئارت تېكىن قوچۇنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا بىر-بىرلەپ بايان قىلىۋاتقان چاغدا، ئىسمايىل چىڭگىزخانغا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىغا نەزەر تاشلىدى.

چىڭگىزخان تەختىگە چوككەن ھالدا ئولتۇراتتى. تومۇرلىرى كوپۈپ چىققان، ئۇزۇن-ئۇزۇن بارماقلىرى بىلەن شالاڭ ساقىلىنى سىلايتتى. ئوزىگە ئۇرغۇن ۋەھىملىك سىرلارنى يوشۇرغان ئەشۇ بىر جۈپ قىسىق كوزلىرى بولسا، بىر خىل چۈشىنىكسىز تۇيغۇ بېرەتتى. ئوڭ يېنىدا بۇدرە چېچى مۈرىسىگە چۈشكەن يوغان كوزلۈك، قارا قاشلىق، ئىككى مەڭزى سەل ئالدىغىراق ئوسۈپ چىققان ئاقىل قوماندانى مۇقالى ئولتۇراتتى، سول يېنىدا بولسا، قوي كوزلىرى تىنىمسىز چىملداپ تۇرىدىغان كەكە ساقاللىق، قاڭشالىق، چاسا يۈزلۈك ئەللامە تاتاتوڭا ئارت تېكىننىڭ بايانىنى ئۇنىڭغا توختىماي تەرجىمە قىلىپ بېرىۋاتاتتى.

— يېنىمدىكى ھەمرايىم ئىسمايىل، — دېدى ئارت تېكىن ئۇنىڭ مورىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، — مېنىڭ يېڭى مەسلىھەتچىم، قابىل بادىرىم. ئۇ دۈشمەنلىرىمىزنىڭ ئەڭ مۇھىم ئەھۋاللىرىنى ئىگەللەپ، ئوزلىرىگە مەلۇم قىلىش ئۈچۈن يېنىمغا كەپتىكەن. ئۇنى ئالدىلىرىغا باشلاپ كەلدىم.

— ئەي، ئۇلۇغ خاقانىم! — دەپ خىتاپ قىلدى ئىسمايىل ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوڭ قولىنى كوكسىگە ئېلىپ، — كەمىنە قۇللىرى ھالاكەت تۇمانلىرىنى بوسۇپ ئوتۇپ، مەشرىقتىن پارلاۋاتقان بىر نۇرغا قاراپ ئات سالغىنىمغا بەش ئاي بولغان بۈگۈنكى قۇتلۇق كۈندە، ئىنشائاللا، مەزكۇر كۈننى كورۇشكە مۇيەسسەر بولدۇم. قۇللىرىنىڭ كوڭلى ناھايىتى خۇشال. ئەپسۇسكى، خەستىلەنگەن ئۇرغۇن كوڭۇللەر تېخى ئەمىن تاپقىنى يوق. شۇڭا دەردىمنى بايان قىلىشقا ئىجازەت بەرگەيلا؟!

— سوزلە! — دېدى چىڭگىزخان بۇيرۇق تەرىقىسىدە. ئۇ كۈچلۈكنىڭ قەشقەر، خوتەن ئەھلىگە كەلتۈرگەن بالايى-ئاپەتلىرىدىن تارتىپ، ئۇنىڭ خارەزم شاھ مۇھەممەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگىچە، خارەزم قوشۇنلىرىنىڭ تۈزۈلمىسى، خەلقى ۋە جۇغراپىيىلىك ئەھۋالى، كۈچلۈكنىڭ كۈن ساين كۈچىيىپ، شۇنچە قۇدرەتلىك خارەزمگىمۇ تەھدىت سېلىپ، قىنىغا پاتماي قالغانلىقى، ھەتتا چىڭگىزخانغىمۇ ھۇجۇم قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى بىر-بىرلەپ بايان قىلدى.

چىڭگىزخان ئىسمايىلنىڭ بايانىنى سەۋرچانلىق بىلەن ئاڭلىدى. ئۇ ئىسمايىل سوزلەۋاتقاندا كوزلىرىنى مەھكەم ژۇمۇپ، گويا ئۇخلاۋاتقاندەك ئولتۇراتتى. تاتاتوڭا بولسا يېقىملىق ئاۋازدا ئىسمايىلنىڭ بايانلىرىنى تەرجىمە قىلىۋاتاتتى.

— سېنىڭچە، قانداق قىلماق كېرەك؟ — دەپ سورىدى چىڭگىزخان ئۇيۇقسىز كوزلىرىنى چەكچەيتىپ.

— سىللىنىڭ ئارزۇلىرى پۈتۈن ئالەمنىڭ ئىگىسى بولۇشمۇ؟ — دەپ قايتۇرۇپ سورىدى ئىسمايىلمۇ چىڭگىزخانغا تىكىلىپ قاراپ.

— بۇنى ماۋۇ تەختىمدىن سورا! — دېدى ئۇ مىيىقىدا كۈلۈپ. ئۇ قەتئىيلەشتى:

(داۋامى بار).

سەرگەردانلىق كۈنلەر

قۇتۇلۇش ئۈچۈن چاپسانراق داۋاندىن ئوتۇپ كېتىشكە ھەرىكەت قىلدۇق. ئەرلەر بولسا ژۈكلەرنى دومبىلىرىگە ئارتىشىپ، تاغ چوققىلىرىدىن پەسكە قاراپ بىر-بىرلەپ كېلىشمەكتە. تەۋەككۇلگە كېتىۋاتىمىز. بىزگە يول باشلاپ ماڭغان بىرەر كىشىمۇ يوق. تاغدىن-تاغقا ئېشىپ كېلىۋاتساق ئالدىمىزدىن بىر نەچچە ئاتلىق ئادەم چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىغا ئاسقان قەلەمچە، مىلتىقلىرى بار، بىز ئافغان پادىشاسى ئەۋەتكەن ئادەملەر ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ ئۇلارغا ھورمەت بىلدۈرۈپ تۇرغان ئورنىمىزدا تۇرۇپ قالدۇق. ئۇلار بىزنىڭ ھەممىمىز ژىغىلغىچە ئالدىمىزنى توساپ، ئاتلىرىنىڭ ئۈستىدىن چۈشمەي تۇردى. بىز بولساق ئۇلارغا ئوز تىلىمىزدا دەرت-ئەھۋالىمىزنى ئېيتىشقا باشلىدۇق. ئارىدا بىرىسىنىڭ مىنگەن ئېتى، كىيىملىرى باشقىلاردىن ئوزگىچە كورۇنۇپ تۇراتتى. بوينىغا ئاۋتومات، يېنىغا ماۋزېر ئاسقان قەددى-قامەتلىك كەلگەن ئادەم بىزگە قاراپ قازاقچىلاپ — سىلەر قەيەردىن كەلدىڭلار؟ — دەپ سورىدى. بىز — غۇلجىدىن، — دەپ جاۋاپ بەردۇق.

— سىلەر بۇ ياققا قانداقلارچە كېلىۋاتىسىلەر؟ — دەپ سورىدى ئۇ يەنە.

— ئافغانىستان پادىشاسى مۇھەممەد رىزاخاننىڭ بېجىندىكى خىتاي باشلىقلىرى بىلەن قىلغان كېلىشىمى بويىچە ئافغانىستان پۇخراسى بولۇش پىتىدە كېلىۋاتىمىز.

— ئاراڭلاردا سىلەرنى باشلاپ كېلىۋاتقان كىشى بارمۇ؟

— يوق.

— خەير، ئەمىسە سىلەر ئوزىمىز ئىكەنسىلەر، بولمىسا بىز سىلەرنى ئارقاڭلارغا قايتۇرۇپ جازالىغان بولاتتۇق...

بىزگە بۇ سوزلەرنى ئېيتقان كىشى موشۇ پامىر تاغلىرىنىڭ ش.ئۇئار بىلەن بولغان چېگارىسە لدۇق. ياق ئۇ بۇ ياقتا تۇرسۇن، بىزنىڭ ھاقول دېگەن قازاق كىشى ئىكەن. ئۇ بىزنىڭ ھالىمىزغا ئېچىنىپ بىر ئاز ياخشىلىقمۇ قىلغان بولدى. «قوش گۈمبەز» دېگەن يەرگىچە ژۈكتاق ھەم ئوزەڭلارنى ئات-ئۇلاقلار بىلەن يەتكۈزۈپ قويىمىز، ئۇنىڭ پەدىلىگە سىلەرنى ئېلىپ بارغان ئادەملەرگە ئوزلىرى سورىغان نەرسە كېرەكلەرنى بېرىسىلەر، — دېدى. بىز ئامالسىزلىقتىن كېلىشتۇق. ئۈچ كۈن ژۈرۈپ «قوش گۈمبەزگە» كەلدۇق. كىرا ھەققى ئۈچۈن ئۈستى-بېشىمىزدىكى كىيىم-كېچەك، ئورۇن-كورپە، چىنە-قاچىلىرىمىزنى بېرىپ ھېساپلاشقان بولدۇق. يول ئازاۋىدىنمۇ، يە ئەجەل يەتكەنلىكتىنمۇ، ئىش قىلىپ خۇدانىڭ تەغدىر-ئىرادىسى بىلەن ئارىمىزدىكى مەكسۇرجاننىڭ دادىسى قاسىم ئافغان دېگەن سەكسەن ياشتىكى كىشى بىلەن ئىسھاقنىڭ ئاكىسى يەتمىش ياشلىق ئىسرائىل دېگەن ئىككى بوۋىيىمىز موشۇ «قوش گۈمبەزگە» يېتىپ كەلگەندە ۋاپات بولدى. يەرلىك كولاشقا ئۇلگىرەلمەي تاغنىڭ كامىرىغا قويۇپ، ئالدىنى تاش بىلەن توساپ يېپىپ كەتتۇق. «موزاي گۈمبەزگە» يېتىپ كەلگەندە كىراغا بېرىدىغان ھېچ نەرسىمىز قالمىدى. «ئىككى ھاشىم» دېگەن يەرگە كەلگەندە كىيىملىرىمىزنىڭ تۈگمىلىرىنى ئاتقا تېگىشىپ جان ساقلىدۇق.

بەندى كىراغا، ئاش-ئوزۇققا تېگىشىشكە يارايدىغان كوزگە كورۇنەرلىك ھېچ نەرسە قالمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يول ئازاۋىنىڭ دەردىدە ھەممىمىز لادېگىدەك ئاغرىپ يېتىپ قالدۇق. «ئىككى ھاشىمدىن» بەدەخشان شەھرىگە بېرىش ئۈچۈن يەنە 150 كىلومېتىر يول ژۈرۈش كېرەك ئىكەن. بىز يول بويى ئافغانىستان پادىشاسى بىزنىڭ ئالدىمىزغا ئات-ئۇلاق ئەۋەتىدۇ، دەپ كە لدۇق. ياق ئۇ بۇ ياقتا تۇرسۇن، بىزنىڭ ھالىمىزغا يېتىدىغان بىرەر «قېرىنداش» ئافغانمۇ چىقمىدى. بىز «ئىككى ھاشىمدىن» ئارىمىزدىكى يول ژۈرۈشكە يارىماي قالغانلار بىلەن كىچىك باللارنى بىر باينىڭ ماشىنىسىغا «ئالمەن» دېگەن نەرسىسىنى بېرىپ بەدەخشان شەھرىگە ئاپىرىپ قويىدىغانغا كېلىشىپ، قالغانلىرىمىز پىيادە يول ژۈرۈپ كەتتۇق. بىز بەدەخشانغا كېلىپ بىر باي ئافغاننىڭ مېۋىلىك بېغى بار چوڭ قوراسىغا چۈشتۇق. بۇ باي بىزنى ئەتەي ئوز ھويلىسىغا چۈشەرگەن ئىكەن. بىر كۈن دېمىمىزنى ئالدۇرۇپ ئەتىسىگىلا ئەرلەرنى باغنىڭ ئويمان-دوڭ يەرلىرىنى تۈزلۈتۈپ، توپا توشۇشقا ئىشقا سالدى. ئاياللار باينىڭ ئويلىرىنى تازىلاپ، تاملىرىنى سۇۋاپ، كىر-قاتلىرىنى ژۇيۇشقا كىرىشتى. بۇ يەردە بەش-ئون كۈن ھادۇغىمىزنى چىقىرىپ، كابۇلغىچە بېرىشنى مەسلىھەت قىلغان ئىدۇق. بىراق بىز چۈشكەن قورانىڭ ئىگىسى بىزنى بىر ئاي بېكارغا ئىشلىتىپ، تۇتۇپ قالدى. مانا پايتەخت كابۇلغىمۇ ئايغىمىز يەتتى. ئەپسۇسكى، پادىشا تۇرغان بۇ چوڭ شەھەردىمۇ بىز بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى. بىز ئەندى پادىشادىن «ياردەم» كۈتىدىغاننى قويۇپ، بىر ئامال قىلىپ جان ساقلايدىغانغا كىرىشىپ كەتتۇق. ئاكاڭ ئابدۇللام ئىككى باللىنى يېنىغا ئېلىپ، ئېمىسلارنىڭ بىر تېرە ئەيلەش، سورتلاش كارخانىسىغا ئىشقا ئورۇنلاشتى. مەن بولسام تۇغۇت ھەمشىرىسى بولۇپ كۈندۈلۈك خىراجىتىمىزگە چۈشلۇق پۇل تېپىپ ئىشلەپ ژۈردۈم. كابۇلغا كەلگىنىمىزگە ئۈچ-تورت ژىل بولغان بولسىمۇ ئېخچىلا بىر ئېغىز ئويگە ئىگە بولالماي، ئويدىن ئويگە كوچۈپ ژۈردىمىز. مانا شۇنداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقاندا سېنىڭدىن كەلگەن بىر خەتنى بىرلىرى بىزگە يەتكۈزۈپ بەردى. خېتىڭنى ئوقۇپ مىڭ بىر پۇشايمان يېدۇق، ئازراق تەخىر قىلىپ تۇرغان بولساق سىلەردىنمۇ ئايرىلماي ھەممىمىز ئالمۇتىغا كوچۇپ چىققان بولاتتۇقكەن. شۇنىڭدىن كېيىن كابۇلدىكى س.س.س.ر ئەلچىخانىسىغا بېرىپ: «بىز سوۋېت ئادىمى، ئالمۇتىدا قېرىنداشلىرىمىز بار. بىزگە شۇ ياققا كېتىشكە رۇخسەت قىلساڭلار» — دەپ بىر نەچچە قېتىم ئەرىز قىلىپ كىردۇق، ھەل بولمىدى.

ئاخىرى غايىپتىن كەلگەندەك تەئەت مۇسابايېۋ دېگەن ئىسمى شەرىپى بىزگە ۋەتەندە توتۇش بولغان كىشى تۈركىيەدىن كابۇلغا كېلىپ قالدى. ئۇ بىز بىلەن كورۇشۇپ، تۈركىيەگە كوچۇپ بېرىشىمىزغا مەسلىھەت بېرىپ، ھەممىمىزنىڭ تىزىمىنى ئېلىپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ بىز 1966-ژىلى تۈركىيەگە كوچتۇق.

خاتىمە

رىۋايەتلەردە بىر كىشى يەنە بىردىن دۇنيادا نېمە قاتتىق؟ — دەپ سورىغاندا كەمبەغەللىكنىڭ قاتتىقلىقىنى ئېيتقان ئىكەن. ياق، بۇمۇ قاتتىق ئەمەس، ئەگەر كۇچۇكنى ئايىمساڭ ئەدە بولسا بىر بۇردا نېنىڭنى تېپىپ يەلەيدىكەنسەن. دۇنيادا ئانا ۋەتىنىدىن، ئەل-يۇرتتىن ئايرىلىشتىنمۇ ئارتۇق قاتتىق ھېچ نېمە يوق ئىكەن، — دېدى ھەدەم. دەرۋەقە راس، خۇدا بىزنىڭ پېشانىمىزغا سەرگەندانلىقنى يېزىپ قويغىنى يوق، ئۇنى ئوزىمىز تېپىپ ئالدۇق. بىز مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلار ئالدىدا ئەندى پەقەت بىرلا يول بار، ئىستىقلالىيەتكە تېزىراق ئېرىشىشىمىز ئۈچۈن بارلىق ۋاستىلەر بىلەن ۋەتەن داۋاسىنى قەتئىي ئېلىپ بېرىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

بىزنىڭ باشتىن كەچۈرىۋاتقان جاھانكەزدىلىكىمىزنىڭ خۇلاسىسى ئەنە شۇ.

ئىۋرايىم بارات.

ئەسسەۋت،

ئاباي نامىدىكى خەلقئارا كونكۇرس ساھىبى

جان خوشنام

(«غالىبىيەت ئاخشىلىرى» تۈركۈم ئارىخىنىڭ ئەڭ جەڭگىۋار يالدامىسى مىسالى. مىنىن)

* * *

بىر خوشنام دەۋر، ئام خوشنام،
بىر خوشنام دەۋر، يان خوشنام.
لېكىن ئانام ھەمىشەم
دەيدۇ ئۇنى—جان خوشنام.

غېچىرلايدۇ ئۆزگەندە
ئۇنىڭ ياغاچ ئايغى.
سۈيەپ ئۇرار ھەر جايدا،
ئۇلى قولتۇق ئايغى.

ئىچمەس ھاراق—شاراپنى،
چېكەر پەقەت ماخوركا.
سايرىتىدۇ گارمونىنى،
تەكلىپ قىلسىڭىز توپقا.

ئۆزەر دايىم خوش چاقچاق،
ئوخشىمايدۇ ئاكاغا.
ئايالىنى بارچە يۇرت
دەيدۇ كېلىن—تامار!!

بالىلىرى يوق ۋە لېكىن
خەت كېلىدۇ ھەر يالدىن.
كېلەر ھەتتا مېھمانلار،
موسكۋادىن... قازاندىن.

ئوردېنلىرى كوپ دەيدۇ،
بىراق بەرىن تاقمايدۇ.
بار خىسلىتى—مەردانە،
ماختاشلىرىلىك ياقمايدۇ.

ئېگىپ ئوتەر بېشىنى،
ھەيكەللەرنىڭ يېنىدىن.
ئېيىلىدۇ ئىزدىسە،
مەڭگۈلۈك ئوت قېشىدىن.

ئوقۇپ چىقار ھەر كۈنى
گېزىتلارنى ئۆزىمەستىن.
باش قويمايدۇ ياستۇققا
ۋەزىپە—ئىي كورمەستىن.

پاقىرايدۇ كوكسىدە
بىرلا ئالتۇن مېدالى.

تەييارلىنىپ غالىپ كۈن،
ياڭرىلايغا ئاماقنى.
قەدەھلەرگە بىر—بىرلەپ،
قويىدۇ ئاق ھاراقنى.

قەدەھلەرنىڭ ئېگىسى،
يوق جۈزدا بىراقتا.
قالغان ئۇلار ئەبەدىي
ئانا يۇرتتىن ئىراقتا...

ئامىس ئۇ ئەمەس ۋە لېكىن
ھاراق تولغان قەدەھلەر.
ھەر قايسىنىڭ ئامى بار،
ئەڭ ماتونەر، مۆلەۋۆرەر.

ئىچىدۇ ئۇ ھەسرەتتە،
ئىچىدۇ ئۇ شۇ كۈنى.
ھەر قەدەھكە پېشلاپ،
ئەڭ سەممىي سوزىنى.

قەدەھلەرنى بوشىتىپ،
قويار يەنە ئولتۇرۇپ.
«دوستلار» بىلەن مۆڭدىشار،
ئوزى يالغۇز ئولتۇرۇپ.

دەرت—ھالىنى ئېيتىدۇ،
ئۆزەك باغرىن كويدۈرگەن.
ساقچۇلارنى سوتلايدۇ،
ئەقىدىسىن ئۆلتۈرگەن!

ياراپ بىلىپتىن ئالدىغا،
ئىچىپ قويۇپ ئىچىدۇ.
خاتىرلارنى دارالارغا
ئىسىپ قويۇپ ئىچىدۇ.

بىر چاغ ئۇرۇپ، ئاۋايلاپ
گارمونىنى ئالىدۇ.
ئاڭلانمىغان ھېچ يەردە—
بىر ناخشىنى چالىدۇ.

ئوز تارىخىن گارمونمۇ
سوزلەر مۇڭلۇق كۈيلەردە.
باشلاپ كېتەر جەڭچىنى
يەنە ئوتلۇق كۈنلەرگە...

*

يېڭىش مارشى ياڭرىغان
يەر شارىدا شۇ كۈنى،
خوشنام قىپتۇ «ھەدىيە»—
يېڭىشقا بىر پۇتىنى.

قايغۇ—ئەلەم، ھەسرەتقۇ
بۇ پاجىە، بۇ شۇم دەرت.
سەن ئېمالچە رەھىمسىز
ئۇرۇش دېگەن جۇت—ئاپەت!

... قايتتى شۇلداق شىر ئوغلان،
ئوز يۇرتىغا كەچ كۈزدە.
يېڭىش كۈنى قالدۇرۇپ
بىر ئايغىن بېرلىندە!

كەلدى ئوغلى بالداقلىق
يۇرت باغرىغا ئانام دەپ.
ئېلى بولۇپ پايانداز،
قۇچاقلىدى بالام دەپ.

تىك كوتەردى يۇرت مېھرى
ئاياق بولۇپ بالىسىن.
ئاسمانغىمۇ ئۇچاردى
قانات پۇتۇپ بالىسىن.

ۋاقىت—ئەلا شىپاكار
ساقايتىسىمۇ كوپ دەرتنى.
ساقايتالماس، مىڭ ئەپسۇس،
ئۇرۇش سالغان ئەزىيەتنى...

*

جان خوشنامغا تەئەللۇق،
ئالىي ھورمەت، ئېھتىرام.
شەپقەت يېغىپ تۇرغاندەك
كوزلىرىدىن—مېھرىۋان.

بېرەر ماڭا كوپ ساۋاق
ئۇنىڭ قولتۇق تايىقى.
شۇ تاياققا مۇجەسسەم
ھاياتىنىڭ ۋارىقى.

ئېپتەھارى مەلەمنىڭ
ئاكا خوشنام—جان خوشنام.
غالىبىيەت ئاخشىسى
مەغرۇر خوشنام، خان خوشنام!

قېرىنداش ئەدەبىيلەر توھپىسى

مىللەت مەجمۇئەسى

شىنجاڭ—ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن تۈزۈلۈپ، مانا ئون ئالتە يىلدىن بۇيان ئۈزلۈكسىز نەشر قىلىنىپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ پەسىللىك مەجمۇئەسى—«بۇلاق» ژۇرنالىنىڭ يېقىنقى 1995—يىللىق 2—(ئومۇمىي 51) سانى ژۇرنالخانلار بىلەن يۈز كورۇشتى.

ھەقىقەتەن «مىللەت مەجمۇئەسى» دېگەن نامغا مۇناسىپ ژۇرنالنىڭ ئۇشبۇ سانى ھەزرىتى ئەلىشىر ناۋايىنىڭ ئىش ئىزىدىن قەلەم تەۋرەتكەن ئومەرباقى يەركەندىنىڭ «پەرھاد — شىرىن» ناملىق نەسرىي قىسسىسى بىلەن ئېچىلغان (نەشرگە تەييارلىغۇچى: بارات رەجەپ). شۇنداقلا بۇ ساندىن: تۇرسۇن ھوشۇرنىڭ تەييارلىشىدا شائىر ئىسمائىل مەھزۇننىڭ مۇخەممەسلىرى، ئىسرائىل يۇسۇپنىڭ نەشرگە سۇنۇشى بىلەن «تۇرپان بېزەكلىكتىن تېپىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى مانىي دىنى ھېكايىسىنىڭ پارچىسى»، «شەرىق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن» رۇبرىكىسىدا 15—ئەسىرنىڭ 2—يېرىمى ۋە 16—ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشاپ—ئىجات قىلغان ئوسمانلىق تۈرك شائىرى ۋەسفىينىڭ غەزەللىرى ھەم نەشرگە تەييارلىغۇچى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىننىڭ «ۋەسفىي ۋە ئۇنىڭ »دىۋانى ۋەسفىي» ناملىق ئەسەرى توغرىسىدا» سەرلەۋھەلىك ئىلاۋە ماقالىسى، قازاقىستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ چوڭ ئىلمىي خادىمى، پەن كاندىداتى ۋالېرىي مەخپىروۋنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ ئاساسىي قەھرىمانلارنىڭ ئىسىملىرى ھەققىدە» دېگەن ماقالىسى ھەم «خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن» رۇبرىكىسىدا «مىنكۈن باتۇر» داستانى، «يەكتە قارىغۇ» ناملىق چۆچەك، ئەپسانىلار، لەتىپىلەر ۋە پۇچۇنخان قوشاقلىرى ئورۇن ئالغان.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش لازىمكى، كلاسسىك ئەدەبىياتىمىز مۇخلىسلىرى ۋە ئىلىم ئەھلى «بۇلاق»نىڭ مەزكۇر ساندىن شائىر گۇمنامنىڭ يېڭى تېپىلغان غەزەللىرىدىن نەمۇنىلەر ئوقۇيدۇ. «شائىر گۇمنامنىڭ تولۇق دىۋانىنى كورۇش ئارزۇ يېتى تۇرۇۋاتقان مۇشۇ مەزگىلدە»—دەپ يازىدۇ نەشرگە تەييارلىغۇچى ئىستىداتلىق ئەدەبىياتشۇناس ئەسقەر ھۇسەيىن،—1993—يىلى قىزىلسۇ ئوبلۇسىنىڭ ئوستۇن ئاتۇش يېزىسىدىن شائىرنىڭ بىر تولۇق دىۋانى تېپىلدى. بۇ دىۋاننى ئەشۇ يېزىدىن يولداش تەلئەت تومۇر ساقلىغان...».

ئە. ھۇسەيىننىڭ خەۋرىچە، خوتەن قەغىزىگە خەتتى پارسىي بىلەن كوچۇرۇلگەن دىۋاندىن گۇمنامنىڭ غەزەل، مۇخەممەس، مۇسەددەس، مەسنەۋىي ۋە باشقا ژانىرلاردا يېزىلغان 5500گە يېقىن شېئىرلىرى ئورۇن ئالغان.

شۇنداقلا مەجمۇئەدە ئەسقەر ھۇسەيىننىڭ «ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيتىنىڭ ترانسكرىپسىيەلىك تېكىستىنى ئىشلەشتىكى بەزى يەڭگىللىكلەر» ناملىق ئىلمىي ماقالىسى ھەم ئىلھام جاباىرنىڭ «ئۇنجى ئەۋلاد ئۇيغۇر ئارخېئولوگى، ئالىي تەتقىقاتچى—ئابدۇقەييۇم خوجا» سەرلەۋھەلىك ئوچېركىغا ئورۇن بېرىلگەن.

ئالماسبەگ.

تەقرىز ۋە تەلقىن

تۇيغۇسى—پاك، پىكرى—چىن شائىر

ئەدىپ ئابلىز ھېزىمۇۋنىڭ پوئېتىكىلىق ئاۋازى ئۇيغۇر شېئىرىيتىدە ئالاھىدە يارقىن، ياڭراق ۋە جوشقۇن بولۇپ قالغۇسى. شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ۋەتەنداشلارىمىز بىز شۇئۇنارنى ئەزەردە ئوتتۇۋاتىمىز—ئىجاتكارنىڭ چوڭ ھەجىملىك «تەتۇر كىرپىك» ناملىق ئەسىرىنى بىرىنچىلەردىن بولۇپ ئەشىردىن چىقاردى ۋە ئۇ كەڭ كىتابخانلار ئاممىسى تەرىپىدىن ياخشى قوبۇل قىلىندى. ئەگەر بۇ ئەسەر چوڭ تىللارنىڭ بىرسىگە تەرجىمە قىلىنسا، ئۇنىڭ ھاياتى ئەبەتلىك بولىدۇ دەپ ئىشەنچلىك ئېيتالايمىز. دېمەك، شائىرنىڭ ئىجادىي ئەمگىكى مۇناسىپ باھالىنىشى لازىم، ئەلۋەتتە.

خوش، ئەدىپ ئىجادىنىڭ بەدىئىي كۆچى نېمىدە؟ سىرى قەيەردە ياتىدۇ؟

جۇجىلەر تۇخۇمدىن چىقىپلا،
ھەر تەرەپكە بېقىپلا،
«چىك—چىككە» كېلىپ تىلى،
قىچىشقاندەك گېلى،
— ھاۋا بولسا ئىسسىق،
يۇۋ، بۇ قانداق سېسىق...،—
دېيىشىپ، كورۇپ تۇخۇم شاكىلىنى،
ئىزدەشتى يوقىتىشىنىڭ ئامىلىنى.

ئاخىرى، دەسسەپ—چەيلەپ يوق قىلدى،
شۇنىڭ بىلەن كوڭۇللىرىن توق قىلدى.

بۇ قۇرلارنى ئوقۇغاندا ئادەم ھەر خىل ئويلار ئىلكىدە قالىدۇ. كورۇپ تۇرغىنىدەك، شېئىر ئېستېتىكىلىق سىزىم—ھەققانىيلىق، ئەينەن تۇرمۇش چىنلىقىغا ئاساسلانغان. بۇ پىكىرنىڭ ئاساسى توغرا بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئېنىقلىغۇچى كۈچى تۇۋەندەك قىلىدۇ. چۈنكى شائىرنىڭ ئېستېتىكىلىق ئىدېالى باشقىدەك بىلىنىپ كېتىدۇ. ئۇ قانداق؟

ئەدىپ—تۇرمۇش كۈزەتچىسى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ ئاۋازىدا ئەركىن ئويلاپ، ھەق پىكىر قىلالايدىغان شەخسنىڭ ئۈنى ياڭقال بايقىلىدۇ. بۇ يېنىك ئېيتىلغان پىكىر ئەمەس. تۇرمۇشىمىزدا پات—پات كەزلىشىدىغان پىكىر ۋە ئىنكاسلار تەسىرى ئەدىپ نەزەرىگە بىر تەرەپلىمىلىك ياكى بولمىسا ساختا، قېلىپلاشقان پېتى بىلەن قوبۇل قىلىنمايدىغانلىقىنى تەكىتلىمەكچىمىز. شۇڭا مۇئەللىپ سۇئالىي يەكۇنلەر چىقىرىشقا يول قويمايدۇ. ۋىژدانسىزلىق، پاراسەتسىزلىك، مەلەمەللىكنىڭ سىرى چوڭقۇر ئېچىلىپ، پاش بولۇشقا باشلايدۇ.

دېمەك، ئەدىپنىڭ ئەسەرىدە ئەركىنلىك ئەپەسى جوش ئۇرۇپ تۇرىدۇ.

ھەر قانداق ئەسەردە كوتىرىلگەن ھەر قانداق مەسىلە تەپەككۇرنى ئويغۇنلاشتۇرۇشنى، بىر يېشىمگە كېلىشنى تەقازا قىلىدۇ. ئەگەر بىز شائىرنىڭ ئاۋازىنى زەڭ قويۇپ تىڭشايدىغان بولساق، ئۇ چاغدا ئىككى چوڭ ھادىسىنىڭ بىر—بىرىگە قارىمۇ—قارشى تۇرغانلىقىنى بايقايمىز. ئەدىپنىڭ پىكرى بويىچە ئېيتقاندا، ئۇ ھەر قانداق شەخسنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا مەۋجۇت ئىككى باشلانمىغا ئېگە كۈچ. ئۇنىڭ بىرسى ئالىيسەۋىيەگە ئاساسلىنىدۇ. بۇ پاراسەتلىك تۇيغۇ.

1. «ھارسىز بالا—ھاماقەت».
2. «ئىرادىلىك ئېرىنمەس».
3. «ئۇيلۇق كوڭۇل ئويغاقتۇر».
4. «ئۇيات—ئۇياتچانغا دوست».

يەنە بىرسى بولسا، ئۇ شەخستەكى ئالىيسەۋىيەگە بېقىنمايدىغان ۋە ئۇنىڭغا ئىچكى ماھىيىتى بىلەن قارىمۇ—قارشى تۇرىدىغان تامامەن باشقا سېزىمدۇر. ئۇ، كوپىنچە، ئىرادىسىزلىكتىن پەيدا بولىدۇ. بۇ پاراسەتسىزلىكتۇر. ئۇ كەسكىن ئەۋج ئېلىپ كەتسە، ئۇقۇمغا ھەرگىز بېقىنمايدۇ. بۇ سېزىم ئوچۇن ھەر قانداق يېشىم، ئۇنىڭ سەلبىي ياكى ئىجابىي بولۇشىدىن قەتئىي ئەزەر، ئابسولىيوتتۇر.

قوپ—قۇرۇق ئۇستىخان بولسامۇ قاتقان،
بىر چاغلار قوينۇمدا مەرۋايىت ياتقان.

(«دېڭىز قۇلۇلىسى دەيدېكەن»).

ئىجاتكار ئوچۇن ئەڭ مۇھىمى — ئەشۇ ئىككى كۈچنىڭ ئارىسىدا مەۋجۇت ئاقابىللىقنى ئامايان قىلىش. دېمەك، ئەدىپ ھەر دايىم ئەڭ يارقىن ئوبرازلارنى ھەم ۋاقىئەلەرنى ئىتتىۋارغا ئالىدۇ. ئۇ بولسا ئوز ئىۋۋىتىدە، بىز باشتا تەكىتلىگىنىمىزدەك، تەپەككۇر قىلىش ئالاھىدىلىكىنى تەقازا قىلىدۇ.

موشۇ كۈندە

كىمنىڭ كىم بىلەن ئىشى.
لېكىن مۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا
ئولەمدۇ، ئوچەمدۇ كىشى!

راست، بۇ مەسىلىلەر ھازىرقى تۇرمۇشتا قېلىپلىشىۋاتقان پىسخولوگىيە، ئالىيسەۋىيە، خۇلقى—مىجەزنىڭ ئىپادىسى. ئەدىپ شۇ رېال ھاياتتىكى ھادىسىلەر ئارقىلىق ھېكمەتانە خۇلاسىلار چىقىرىدۇ. بەزىدە ئۇ يوشۇرۇن ۋە ئاھايىتى مەخپىي نىيەتكە ئايلىنىدۇ:

چاشقانلارغا قىزىقمايدۇ ئۈنچىلىك،
تۇتۇپ بەرسەڭ، قىزىقىدۇ شۇنچىلىك.

(«بىزنىڭ موشۇك»).

شائىرنىڭ مەسىلىلىرىدە ئاۋاز ھەر تۇرلۇك باشلانمىغا ئىگە. ئۇنىڭدىكى جەلىپ قىلىش قۇۋۋىتى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، تۇرمۇشتا چىنلىقنى سېزىش، چۈشىنىش مەۋقەسىدىن ئوقۇغۇچى ئالىيسەۋىيەسىگە كۈچلۈك تەسىر ئېتىشى. گويا، ئەيىپ ئوخشاش سەلبىي كاتېگورىيەلەر چوڭ مەناغا ئىگە بولىدۇ. ئۇلاردىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىنبىر ئامىلى—ئادەم ئوزى روھىي جەھەتتىن تازىلىنىشى، تەرەققىي قىلىشى كېرەك. بۇ ئۇلۇق ئىدىيە ئەمەسمۇ؟!

ئا. ھېزىمۇۋنىڭ پوئېزىيەسى ھاياتىمىزدا تولۇپ—تاشقان قارىمۇ—قارشىلىقلار، سەلبىي ھادىسىلەردىن قۇتۇلدۇرغۇچى قۇۋۋەتكە ئىگە.

1. كىم ئارىنى ساقلايدۇ،
ئۇنى خەلق ياقلايدۇ.

2. ئوموس—ئومرۇڭگە زىننەت،
ئوموس شۇڭلاشقا قىممەت.

دېمەك، پاك تۇيغۇ—ئەبەتلىك ھەم چەكسىز. ئۇنىڭغا ئىنتىلىش لازىم.

ئالىمجان ئىلىۋاللى.

خىتايلار ھالاكەتلەرنى كۈتمەكتە

ھازىر ئىككى مىڭىنچى يىل ئاخىرلىشىش ئالدىدا تۇرغان بولسىمۇ لېكىن خىتاينىڭ كۆپلىگەن ئاھالىسى تا موشۇ كۈنلەرگىچە قىزىل رەڭ كوز يېگىشتىن ۋە تەبىيى ئاپەتلەردىن قۇتۇلدۇرىدۇ، دەپ ئىشىنىدۇ. قىزىل زونتىكلارنى، بىرپۇكلارنى ۋە فۇفايكىلارنى چىقىرىدىغان جەلسۇ ئولكىسىدىكى فابرىكلار، مەھسۇلاتنى كوپلەپ ئىشلەپ چىقارماقتا، دەپ خەۋەر قىلىدۇ «جۇڭگو جىنىەن بائو» گېزىتى. بۇ تاۋارلار بازارغا كەلتۈرىلىشى بىلەن، ئاۋغۇست ئېيى ئۆزى بىلەن خىتايغا بولۇپ كورۇلمىگەن ئاپەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىغا خوۋۇپلىنىۋاتقان ئادەملەر تەرىپىدىن دەرھال سېتىۋېلىنىپ، تۈگەپ كېتىدۇ.

ئېمە ئۈچۈن ئەق موشۇ ۋاقىتتا ھەر خىل بالايى-ئاپەتلەر كۈتۈلىدىغانلىقى ئاي كالېندارى بىلەن ياشايدىغان ھەر بىر ئادەمگە ياخشى مەلۇم. چۈنكى 1995-يىلنىڭ ئاۋغۇستى- ئادەتتىكى ئەمەس، بەلكى «قوش» ئايدۇر. ئاي كالېندارىنىڭ قۇياش كالېندارى بىلەن خېلە كوپ پەرىقلىنىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ھەر ئۈچ يىلدا بىر قېتىم ئايلارنىڭ بىرىنى «كوپەيتىشكە» توغرا كېلىدۇ. بىيىل مەزكۇر ئوپېراتسىيەنى ئوتكۈزۈش ئاۋغۇستقا توغرا كەلدى. بۇ ھېچ قانداق ياخشىلىقنى ۋەدە قىلمايدۇ، چۈنكى سەككىزىنچى ئايدا دوزاقنىڭ ئىشكلىرى ئېچىلىپ، روھلار سىرتقا چىقىدۇ.

بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بالا-قازاغا، ئۆتمۈشنىڭ قالدۇقلىرىغا دوڭگەپ قويۇشقا بولاتتى، لېكىن بىزگە ياخشى مەلۇمكى، فاكتلار- تەرسا نەرسىدۇر. ئاخىرقى قېتىم قوش سەككىزىنچى ئاي 1976-يىلغا توغرا كەلگەن ئېدى. بۇ يىلى ماۋزېدۇڭ ئۆلدى، خىتاينىڭ شىمالىدىكى تاڭشان شەھرىدە كۈچلۈك يەر تەۋرەپ 240 مىڭ ئادەم ھالاك بولغان ئېدى. 1995-يىلى مەملىكەتنىڭ ئالىي لىدېرى-دىڭ شياۋپىڭنىڭ سالامەتلىكى ناچارلاشتى. ئاللىقاچان ئاددىي ئادەملەردىن ھېچ كىم ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشمىغان. ئەگەر دىڭ ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلسا، خۇددى ماۋنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن بولغىنىدەك تەبىي ئاپەتلەر يۈز بەرمەمدۇ؟

بۇمەسىلىنى ھەتتا مەلۇماتلىق سىنىپ ۋەكىللىرىمۇ ناھايىتى ئېھرىلىپ مۇھاكىمە قىلماقتا. بەزى ئادەملەر ھالاكەتلەر ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا باشلانغانلىقىنى ئىسپاتلىماقتا. خىتاينىڭ شىمالىدا ئىنقىلاپتىن كېيىنكى دەۋر ئىچىدە بىيىل ناھايىتى قاتتىق قۇرغاقچىلىق ئاپەتى يۈز بەردى، ئەندى شەرىقتە بولسا، ياڭزى دەرياسىنىڭ ئەتراپىدا سۇ تاشقىنى يۈز بەردى. يۈزلىگەن ئادەملەر ھالاك بولدى. قىسقىسى، ئەنسىرەپ ئەشۋىشلىنىشكە سەۋەپ بار.

ئەندى دېھقانلارغا كېلىدىغان بولساق، ئۇلار ئۆزلىرىدىن ئاپەتنى قىزىل رەڭلىك ئەرسىلەرنىڭ ياردىمى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى باشقا ئاماللار بىلەن چەتلەشتۈرۈشكە ئۇمۇت قىلماقتا. شۇنداقلا بۇتخانىغا سوغا ئېلىپ كېلىش ۋە روھلارغا يۈزدىن ئوشاق جوۋاۋلارنى تەييارلاپ، ئۇلارنى ئېچلاندۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ كورۇشنىڭمۇ ئەھمىيىتى بار.

تەيۋەندە ئۇ دۇنيا كۈچلىرىدىنلا ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا قىتئەدىكى خىتاي رەھبەرلىرىدىن كۆڭۈلسىزلىك ھادىسىلەرنى كۈتمەكتە. ئەدەبىياتچى جەن لايىن بولۇپ كورۇلمىگەن تىراژدا تارقىلىپ كەتكەن كىتاپ يازدى. مەزكۇر ئەسەرنىڭ مەزمۇنى شۇنداق تۈزۈلگەنكى، ئۇنىڭدا «قوش ئاۋغۇستتا» ئاۋال يەر تەۋرەش يۈز بېرىدۇ، ئاندىن خىخج ئارمىيەسى ئارالنى بېسىۋالىدۇ. ئەتىمالىم، ئەسەرنىڭ مۇنداق تۈزۈلۈشى تەيۋەنلىكلەر ئۈچۈن تامامەن ھەقىقەتكە مايىل ئەمەسلەردەك كورۇلمەيدۇ. فولد بىرژىسىدا ئاكسىيەلەر قىممىتىنىڭ چۈشۈپ كەتكەنلىكى بېكار ئەمەس، ئەندى بىر نەچچە يۈز ئادەم مۇھاجىر بولۇپ چىقىپ كېتىشكە رۇخسەت ئېلىش ئۈچۈن غەربىي ئەلچىخانىلىرىغا مۇراجەت قىلغان.

بېجىندا ۋەتەنداشلارنىڭ بۇ خىلدىكى خۇلۇق ھېسسىياتلىرىنى يوقىتا چىقىرىشقا ئىنتىلمىدى، دەپ ئېيتىش مۇمكىن ئەمەس. ھوكۇمەتنىڭ رەسمىي ۋەكىلى بىر نەچچە قېتىم تەيۋەنگە ھۇجۇم قىلىش تەييارلىنىۋاتقانلىقى توغرىلىق مىش-مىشلارنى رەت قىلدى. تەبىئەتنىڭ قەغىشلىرى توغرىلىق تېلېۋىدېنىي ئارقىلىق مېتېورولوگىيە مەركىزىنىڭ باشلىقى لى سەنجەن ئەخبارات بەرگەن ئېدى. ۋەھىمىگە چۈشۈش بىمەنىلىك، دەپ تەكىتلىدى ئۇ، چۈنكى 1938 ۋە 1957-يىللاردىكى «قوش ئاۋغۇست» ھېچ قانداق ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلمىدى. خىتايدا بولسا قۇرغاقچىلىق ۋە سۇ تاشقىنى ئاپەتلىرى پات-پات يۈز بېرىپ تۇرىدۇ.

لېكىن، چەت ئەل ژۇرناليستلىرى يېقىنقى ئايلارنىڭ ھاۋا رايى تەخمىنى قانداق ئېكەنلىكى توغرىلىق سورىغاندا، لى ئۇنى ئېيتالمايدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن. ئۇزاق مۇددەتلىك تەخمىنلەر بىلەن پەقەت دولەت رەھبەرلىكىلا تونۇشىدۇ. ئەندى قالغان پۇخراغا بولسا ئارتۇقچە مىش-مىشلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن پەقەت ئۈچ كۈنلۈك تەخمىنلەرنى خەۋەر قىلىدۇ.

ئەلۋەتتە، مىش-مىشلار ياشاشقاۋەتمەگەك قىلىشقا كاشىلا بولىدۇ، لېكىن بەرىبىر، روھلار ئازاتلىققا چىقىدىغان ئايدىن ئېمىنى كۈتۈش مۇمكىن؟

خەلق قۇرۇلۇشىغا ئايلاندى

ئۇيغۇر تىياترىنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى كوپچىلىكنى تولىمۇ ئويلاندۇرىدىغانلىقى تالاشسىز. بۇنى تەھرىرات پوچتىسىمىزگە خەتلەردىنمۇ بىلىشكە بولىدۇ. تىياترنىڭ بۈگۈنكى ئەينى ئەھۋالىنى بىلىش مەخسىتىدە ئۇيغۇر تىياترىغا باردۇق. كەچ كىرىپ قالغاچقىمۇ، قۇرۇلۇشچىلار كورۇنمەيدۇ، بۇزۇلغان بىنا ئېگىز قاشالار بىلەن توسالغان. قاراۋۇلنىڭ ۋاگون-ئويىدە تىياتر دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىينى ئۇچراتتۇق.

-ئىشلار ئىلگىرى! تىياتر دىرېكتورىنىڭ كابىنېتى ئەندى ۋاگوندىمۇ؟

-شۇنداق. تىياتىرىمىز رېكونستروكسىيەسى قىزغىن كېتىپ بارىدۇ. ئىشنى ئالغىر شەھىرىدىكى «ئاباد‌ئەد» قۇرۇلۇش فىرمىسى ئوز ئۈستىگە ئالدى. فىرمىنىڭ باش دىرېكتورى، ئۇيغۇر زىيالىسى ئابىدرىم ناسىروۋ. بىزنىڭ مەسىلىلىرىمىزنى چۈشىنىپ، قولىدىن كەلگەن ياردىمىنى بېرىۋاتىدۇ. ھازىرچە بىز پەقەت قۇرۇلۇشچىلارنىڭ ئايلىق ئىش ھەققىنى تولەۋاتىمىز.

تىياتر رېكونستروكسىيەسى ھەقىقىي مەناسىدا خەلق قۇرۇلۇشىغا ئايلاندى. يەنى تىياتر بىناسىنى سىلىشقا جاي-جايلاردا ئوتكۈزۈلگەن تېلېمارافوندىن چۈشكەن مەبلەغ ئاساس بولدى. ھازىر تىياتر رېكونستروكسىيەسىنى كەم مەبلەغ بىلەن تەمىنلەۋاتامدۇ؟ ھازىرچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەدەنىيەت مىنىسترلىكى بىر مىللىون يۈز مىڭ تەڭگە ئاجراتقان. بۇ ئاخچا پەقەت قۇرۇلۇشچىلارنىڭ ئايلىق مائاشى ئۈچۈن خەشلىنىۋاتىدۇ. ئېيتماقچى، ئاخىرقى يىللاردا مەدەنىيەت مىنىسترلىگىدە سەككىز مىنىستر يوتكەلدى. سەككىزىنچى مىنىستر- ئۇيغۇر تىياترىغا ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىۋاتىدۇ.

مىنىستر تالغات ماماشېۋ بىزنىڭ ئەھۋالىمىزدىن خەۋەردار بولۇپلا قالماي، پات-پات ئۆزى تىياترغا كېلىپ، ئىش بېشىدا بولۇۋاتىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ، خەلق تەشەببۇسى ئاخىرى مەدەنىيەت مىنىسترلىگىگىمۇ يەتتى. بۈگۈن-ئەتە تىياترنىڭ 4«ئا» بولۇگى ئۈچۈنلا مەدەنىيەت مىنىسترلىگى يەنە 6،5 مىللىون تەڭگە ئاجراتماقچى.

تىياتر رېكونستروكسىيەسى ئۈچۈن قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى نەدىن ئېلىنىۋاتىدۇ؟ تىياترنىڭ ھەقىقىي جانكۆيەرلىرى ئوزلىرىنىڭ ۋەدىلىرىنى ئەمەلىياتتا كورسەتمەكتە. مەسىلەن، «بېنت» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قۇزىيېۋ 75 كۇبومېتر بېتون، ئون توننا ئارماتۇرا، 21 پلىتا، 20 بلوك-بېتون، بەش توننا قەلەي ياردەم قىلسا، «ئالماتى تومىربېتون» ئاكسونېرلار جەمئىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئەخمەتجان شاردىنوۋ ئاۋتوترانسپورت بىلەن تەمىنلەۋاتىدۇ. «ئوبلىتپىلوكوممونوئېنېرگو» ئىشلەپچىقىرىش بىرلەشمىسىنىڭ باش دىرېكتورى ۋلادىمىر توختاسۇنوۋ تىياترنىڭ بارلىق سانتېخنىكىسىنى ئوز ھوددىسىگە ئېلىۋاتىدۇ. ئەندى «ئالماتاسفالتبېتون» زاۋودىنىڭ باش دىرېكتورى گېرى ئىسلاموۋمۇ ئوز ياردىمىنى بېرىشكە تەييار.

تىياتر رېكونستروكسىيەسى خەلق قۇرۇلۇشىغا ئايلانغانلىقىنى يەنە موشۇ مىسال ئېنىق ئىپادىلىسە كېرەك. دروۋبا، سۇلتانقورغان، كالىنىن مەھەللىلىرىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ ژۇقارقى سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى بىر كۈندىن ياردەملەشتى. ئەسلى، بىز ئۇيغۇرلاردا «ھاشار» دېگەن ياخشى ئەنئەنە بار. شۇ ئەنئەنىنى ئۇيغۇر تىياترىدا ئوقۇغۇچىلار باشلاپ بەرگەندىن كېيىن بىز، چوڭلار قاراپ ئولتارساق يەنە بولماس. ئالمۇتا ئەتراپىدىكى ئۇيغۇر يۇرتلىرىنىڭ ۋېكىتباشلىرى بۇ ئىشنى قولغا ئېلىپ، ھەر بىر مەھەللە، يۇرت بىر كۈندىن تىياترغا «ھاشارغا» كەلسە، ياخشى بولار ئېدى...

-مەن ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەخمىجان قاسىموۋقا ناھايىتى رازى،- دەيدۇ م. ئەخمەدىي سوھبەت ئاخىرىدا. رەخمىجان ئاكا ئۇيغۇر تىياترىنى رېكونستروكسىيە قىلىش بويىچە تەشكىل قىلىنغان خەلق ئازاۋتىنىڭ رەئىسى سۈپىتىدە ھەر كۈنى بىز بىلەن بىللە بولۇۋاتىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، تىياتر رېكونستروكسىيەسى جىددىي قولغا ئېلىندى. كېلەچەكتىمۇ «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» تەھرىراتلىرى بۇ خەلق قۇرۇلۇشىنىڭ كېتىپ بېرىشى توغرىلىق گېزىتخانىلارنى خەۋەردار قىلىپ تۇرىدىغان بولىدۇ.

رۇستەم باراتوۋ.
ئالمۇتا شەھرى.

«كازئېنېرگوتورگ» سودا-ئىشلەپ چىقىرىش بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىۋى مەزكۇر بىرلەشمىنىڭ باش بۇخگالتېرى تۇرسۇن نىياز ئوغلى ۋاسلوۋقا ئاتىسى

نىياز ۋاسلوۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ ئەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھرى زارە-ۋوستوكا مەھەللىسىنىڭ جامائەتچىلىگى يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ بىرى رەھىمجان بەرەيېۋقا ئايالى

راھەتبۇۋىنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

خىتاي بېخەتەرلىك ئورگانلىرىغا ياقمايدىغان مېھمان

خىتاي تاشقىرىغا نىسبەتەن ئىشىكنى ئېچىۋېتىش سىياسىتىنى جاكالىغاندىن كېيىن، ھەر يىلى يۈز مىڭلىغان چەت ئەللىكلەر ئۇنى زىيارەت قىلماقتا. بۇ يەرگە بارلىق مەملىكەتلەردىن، شۇ جۈملىدىن روسسىيەدىنمۇ تۇرىستلار كەلمەكتە. مېھمانخانىلارغا يېتەرلىك، ھەر قانداق دىتقا لايىق مارشرۇتنى تەكلىپ قىلىشى مۇمكىن. مېھمان ئۆزى كورۇشكە ئېگىشلىك بولمىغان جايلارنى كورۇش نىيىتىدە بولمىغان تەغدىردىلا ھەممە ئىش جايىدا بولىدۇ.

ئەسلى كېلىپ چىقىشى خىتايلىق ئامېرىكا گراژدانى گاررى ئۇ بەختكە قارشى، خىتايغا نەق ئەينە شۇنداق نىيەت بىلەن كەلگەن ئېدى. ئۇ قولىدىكى خىتاي ۋىزىسى بىلەن 19-ئىيۇن كۈنى قازاقستان بىلەن خىتاي ئوتتۇرىسىدىكى چېگارىدىن ئوتكەن ۋە پەرەز قىلىشلارغا قارىغاندا، چەت ئەللىكلەر ئۈچۈن بېرىش قىيىن بولغان شىنجاڭ ناھىيەلىرىگە ئىچكىرلەشنى نىيەت قىلغان. لېكىن، ئاخىرقى بىر نەچچە يىل ئىچىدە ئۈچ قېتىم ئۇنىڭ چېگارىدىن ئوتۇشىنى بايقىماي قالغان خىتاي بېخەتەرلىك ئورگانلىرى، بۇ قېتىم ئۇگىدەپ قالمىغان ئېدى. گاررى ئۇنى قولغا ئېلىپ سوراق قىلماقتا، لېكىن نەق قەيەردە سوراق قىلىنىۋاتقىنىنى پەقەت خەۋپسىزلىك ئورگانلىرى بىلىدۇ، خالاس. ئاقش ئەلچىخانىسى بىلەن خىخج كونسۇللۇق كېلىشىم ئاساسىدا ئامېرىكا گراژدانىنىڭ تۇرىۋاتقان جايى توغرىلىق مەلۇمات بېرىشىنى ئىلتىماس قىلدى ۋە دىپلوماتنى قورغاس شەھەرچىسىگە ئەۋەتتى. لېكىن گاررى ئۇ بۇ يەردە بولماي چىقتى. ئەتىجىدە ۋاشىنگتون ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا بېجىنغا كام دېگەندە ئۈچ قېتىم نارازىلىق بىلدۈردى.

قانداقتۇ بىر كوپ نەرسىلەرگە قىزىقىدىغان تۇرىست ئۈچۈن بېجىن ئاقش بىلەن مۇناسىۋەتلىرىنى مۇرەككەپلەشتۈرۈشنىڭ ئېمە ھاجىتى بار ئېدى؟- دېگەن سوئال پەيدا بولىدۇ. بىرىنچىدىن، گاررى ئۇ بىلەن يۈز بەرگەن ھادىسە باشقىلارغا ئىبرەت بولۇشى كېرەك. خىتاي رەسمىي شەخسلىرىنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، ئىلگىرى ئۇنىڭغا چەت ئەللىكلەر ئۈچۈن يېپىق بولغان رايونلارغا بېرىش مۇمكىن بولغان. ئەندى بۇ ھال جازاسىز قالماسلىقى كېرەك. ئىككىنچىدىن- گاررى ئۇ- ئادەتتىكى تۇرىست ئەمەس. خېلىدىن بېرى خىتاي بېخەتەرلىك ئورگانلىرى ئۇنى كۆزىتىپ ژۈرەتتى. چۈنكى ئۇ بۇ يەردىكى لاگېرلاردا ئازمۇ ئەمەس كوپمۇ ئەمەس- 19 يىل ياتقان ئېدىدە! ئۇ ئازاتلىققا چىقىپ ۋە ئاقشقا مۇھاجىر بولۇپ كېتىپ، بىر كىتاپ يازدى، ئۇنىڭدا بېشىدىن ئوتكەنلەرنى بايان قىلغان ئېدى. بۇنى ئاز دەپ، گاررى ئۇ يەنە تۈرمىگە تاشلىنىشىدىن قورقماي، خىتايغا ئەمەلىي شېرىك ئىزدەپ ژۈرگەن تىجارەتچى قىياپىتىدە كېلىپ، 50 لاگېرنى كوزدىن كەچۈرۈپ كەتكەن.

«ئىزۋېستىيە» مۇخبىرى. بېجىن.

«Йеңи хаят» [«Новая жизнь»], индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۈملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۈمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۈمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
ئا. قۇتلۇق.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېبەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ ەۋقىەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقىەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتقا كەلگەن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روھۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

1995
يىل
22-ئىيۇل
№28
شەنبە
(3985)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970-يىلى 1-يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھەسى - ئومۇم خەلق مۇھاكىمىسىدە

شەخسىي ھاياتنىڭ دەخلىسىزلىگى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن

مەن ئاساسىي قانۇن لايىھەسىنى ئوقۇپ، تونۇشۇپ، ئوزەم ئۈچۈن كوپلىگەن يېڭىلىقلارنى تاپتىم. مەسىلەن، مەزكۇر ھوججەتتە ھەر بىر ئادەمگە شەخسىي ھاياتىنىڭ، شەخسىي ۋە ئائىلەۋىي سىرىنىڭ دەخلىسىزلىك، ئوزىنىڭ شەنىنى ۋە ياخشى نامىنى ھىمايە قىلىش ھوقۇقى كاپالەتلەندۈرۈلگەن. ئۇنىڭدا شۇنداقلا ھەر بىر ئادەمنىڭ شەخسىي ۋكلادلىرى، ئېھتىيات مەبلەغلىرى، خەت-چەك ئېلىشىشلىرى، تېلېفون ئارقىلىق سوزلىشىشلىرى، پوچتا، تېلېگراف ۋە باشقا ئالاقىلار مەخپىيەتلىكى ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكى بەلگۈلەنگەن بولۇپ، مەزكۇر ھوقۇقنى چەكلەش پەقەت توغرىدىن-توغرا قانۇن بىلەن بەلگۈلەنگەن ھادىسىلەردە ۋە تەرتىپتە رۇخسەت قىلىنىدىغانلىقى تەكىتلەنگەن.

ئىلگەركى ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈم ھوكۇمرانلىق قىلغان 70 يىلدىن ئوشۇق دەۋردە سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدا بارلىق جەھەتلەردە ئىنسان ھوقۇقلىرى دەپسەندە قىلىنىپ، ھوكۇمران بولشېۋىكلارغا ياقمايدىغان، باشقا پىكىردىكى مىللىونلىغان ئادەملەر تەقىپلىنىپ، ئونلىغان يىللار جازا لاگېرلىرىدا ئازاپ چەكتى، جىسمانىي يوقىتىلدى. يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھەسى ئەينە شۇنداق باشباشتاقلىقلارغا يول قويمايدىغان قائىدىلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇ باشتىن ئاياق ئىنسان ھوقۇقلىرىنى كاپالەتلەندۈرۈشكە قارىتىلغان، ھازىرقى ھايات تەلىۋىگە جاۋاپ بېرىدۇ.

ئىسمائىل ئەنۋەرىي،
پېنسونېر.
ئالمۇتا.

* * *

ئادەم بىرىنچى ئورۇنغا قويۇلغان

ئاساسىي قانۇن لايىھەسىدە ئىلگىرىكى مۇنداق ھوججەتلەردىكىگە قارىغاندا دېموكراتىك، ئىنسان ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىش پرىنسىپلىرىغا ئۇرغۇن كوڭۇل بولۇنگەن بولۇپ، ئۇ ھازىرقى دەۋر نەپەسىگە ئۇيغۇن تۈزۈلگەنلىگى ياققال كورۇنۇپ تۇرىدۇ. جەمئىيەتتە بۇنىڭدىن كېيىن ئېھتىمۇ كەڭ كولەمدە ۋە ئىزچىل دېموكراتىك ئىسلاھاتلارنى يۈرگۈزۈش ئۇنىڭ شۇ دەرىجىدىكى ھوقۇق ئاساسىنى تەلەپ قىلىدۇ، ئەلۋەتتە، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ مۇھاكىمىسىگە قويۇلغان مەملىكەت يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ لايىھەسى جەمئىيەت ھاياتىنى ئىسلاھات قىلىش تەلەپلىرىگە جاۋاپ بېرىدۇ.

لايىھەدە قازاق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى ھەر قانداق شارائىتتا پۇخرالىقتىن مەھرۇم قىلىنىشى مۇمكىن ئەمەسلىكى، شۇنداقلا قازاقستان چېگرىسىنىڭ سىرتىغا ھايداپ چىقىرىلىشى مۇمكىن ئەمەسلىكى تەكىتلەنگەن، مەزكۇر كونستىتۇتسىيەگە مۇۋاپىق قازاق جۇمھۇرىيىتىدە ئىنسان ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرى كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ ۋە ئېتىراپ قىلىنىدۇ. يېڭى كونستىتۇتسىيەنىڭ بۇ قائىدىلىرى ئىنسان ھوقۇقلىرىنى، ئادەمنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ. بۇنى پەقەت قوللاپ-قۇۋۋەتلەشكە ئەرزىيدۇ.

م. مۇساخوجايېۋ،
دېخان.
تالغىر ناھىيەسى.

* * *

ھەممىمىز بىر بىرىمىزگە غەمخورلۇق قىلىشىمىز كېرەك

بىز مۇسۇلمان خەلقلەردە ئاتا-ئانىلارنى ھورمەتلەش، ئاجىزلارغا غەمخورلۇق قىلىش ئەزەلدىن كېلىۋاتقان ۋە قېنىمىزغا سىڭىپ كەتكەن ئەڭ ياخشى ئەنئەنىلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر. ھەر بىر ئاتا-ئانا ئوز پەرزەنتلىرىنى ئەڭ باشتىن باشلاپلا ئەينە شۇنداق ئادەمگەرچىلىك خۇسۇسىيەتلەر بىلەن تەربىيەلەشكە، ئۇلارنىڭ كېلەچەكتە جەمئىيەتنىڭ ئاڭلىق ئادەملىرىدىن بولۇپ يېتىلىشكە تىرىشىدۇ.

ئەندى مۇستەقىل قازاقستاننىڭ يېڭى ئاساسىي قانۇن لايىھەسىدە بۇ مەسىلىلەر ئوچۇق قەيت قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدا نىكا ۋە ئائىلە، ئانا، ئاتا ۋە بالا دولەت ھىمايىسى ئاستىدا تۇرىدىغانلىقى، بالىلار توغرىلىق غەمخورلۇق قىلىش ۋە ئۇلارنى تەربىيەلەش ئاتا-ئانىلارنىڭ تەبىي ھوقۇقى ۋە مەجبۇرىيىتى ئىكەنلىگى، بالاغەتكە يەتكەن ئەمگەككە قابىلىيەتلىك بالىلارنىڭ ئەمگەككە قابىلىيەتسىز ئاتا-ئانىلار توغرىلىق غەمخورلۇق قىلىشى لازىم ئىكەنلىكى ئېيتىلىدۇ. مەملىكەت ئاساسىي قانۇنىدا بۇ قائىدىلەرنىڭ تەكىتلىنىشى ناھايىتى ئورۇنلۇق دەپ ھېساپلايمەن، چۈنكى ھازىرقى ئىختىسادىي تۇراقسىزلىق ۋە قىيىنچىلىق زاماندا بەزى بالىلار ياشىنىپ قالغان ئاتا-ئانىسىغا غەمخورلۇق قىلىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى ئۇلاردىن ئاخچا تەلەپ قىلىپ، ئوزلىرىنىڭ مەجبۇرىيەتلىرىنى ئۇنتىغان ھالدا پارازىتلىق بىلەن ھايات كەچۈرمەكتە.

ب. ئاۋۇبايېۋا،
كوپ باللىق ئانا.
خەشكىلەڭ ناھيەسى.

* * *

سوز ۋە ئىجادىيەت ئەركىنلىگى كاپالەتلەندۈرۈلگەن

مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتى يېڭى كونستىتۇتسىيەسى لايىھەسىنىڭ ئېلان قىلىنغىنىغا كوپ ۋاقىت ئوتكىنى يوق. مەن ھاياتىمىزنىڭ بۇ ئاساسىي قانۇنىنىڭ لايىھەسىنى دىققەت بىلەن ئوقۇپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئىلگىرىكى كونستىتۇتسىيەلەردىن خېلە پەرىق قىلىدىغانلىغىنى، مەزكۇر ھوججەتتە ئىنسان ھوقۇقلىرى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇلغانلىغى ياققال كوزگە چېلىقىدىغانلىغىنى ئېيتىدىن بايقىدىم.

ئاساسىي قانۇن لايىھەسىدە سوز ۋە ئىجادىيەت ئەركىنلىگى كاپالەتلەندۈرۈلگەنلىگى، سېنزۇرىنىڭ مەنئى قىلىنىدىغانلىغى، ھەر بىر ئادەم قانۇن بىلەن مەنئى قىلىنمىغان ھەر قانداق ئۇسۇل بىلەن ئەركىن بولسا ئىجادىيەت ئەھلىگە داغدام يول ئېچىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ خەلق مەنپەيەتلىرىدە ئەركىن ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. بولۇپمۇ سېنزۇرىنىڭ مەنئى قىلىنىشى- بۇ دېموكراتىيەنىڭ يارقىن ئەنتەنىسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ت. روزباقىيېۋ،
پېداگوگ.
جامبۇل ناھيەسى.

* * *

شەخس ئەركىنلىگى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ

ئاساسىي قانۇن لايىھەسى بىلەن تونۇشۇپ چىققاندىن كېيىن مەزكۇر ھوججەتنىڭ شەخس ئەركىنلىگىگە، ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىشقا قارىتىلغانلىغىنى ھېس قىلىش تەس ئەمەس. ئۇنىڭدا ھەر بىر پۇخرانىڭ خۇسۇسىي ھاياتىنىڭ دەخلىسىزلىگى كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ. لايىھەدە: «گراژدانىنىڭ رازىلىغىسىز ئۇنىڭ شەخسىي ھاياتى توغرىلىق ئەخبارات يىغىش، ساقلاش، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ۋە تارقىتىشقا يول قويۇلمايدۇ. دولەت ئورگانلىرى، جەمئىيەت بىرلەشمىلىرى ۋە لاۋازىملىق شەخسلەر ھەر بىر گراژدانغا ئۇنىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن مەنپەيەتلىرىگە تەئەللۇق بولغان ھوججەتلەر، قارارلار ۋە باشقا ماتېرىياللار بىلەن تونۇشۇپ چىقىش ئىمكانىيىتىنى تەمىنلىشى لازىم»-دەپ تەكىتلەنگەن. بۇ پرىنسىپلار ھەقىقىي دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىك پرىنسىپلىرى بولۇپ، ئۇلار ھەر بىر شەخسكە ئۇنىڭ خۇسۇسىي ھاياتىنىڭ دەخلىسىزلىگىنى كاپالەتلەندۈرۈپلا قالماي، بەلكى ئۇنىڭ ھوقۇقلىرىنى ئوچۇق جاكالاپ، ئىلگىرىكى كوممۇنىستىك ھاكىم مۇتلەق تۈزۈم دەۋرىدە بولۇپ كەلگىنىدەك، ئادەم جەمئىيەتنىڭ بىر ۋىنتىگى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ئەزاسى ئىكەنلىگىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ.

ر. مەمەتنىيازوۋ،
ئىنژېنېر.
ئالمۇتا.

ئۇچۇر-ئۇچقۇنلىرى

19-ئىيۇل كۈنى ئالمۇتىدا قازاقستان، قىرغىزستان ۋە ئوزبەكىستان ھوكۇمەتلەر ئارا بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بېلارۇس، قازاقستان ۋە روسسىيە ئوتتۇرىسىدىكى تاموژنا ئىتتىپاقىغا قاتنىششىنىڭ مەسىلىلىرىنى ئەزەردە تۇتقان ئەھدىنامىغا ئىمزا چەكتى. ئەھدىلەشكۈچى تەرەپلەر قازاقستاننىڭ تاموژنا ئىتتىپاقىغا قاتنىششى، ئومۇمەن ئالغاندا، جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ خوشنا ئۈچ مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا ئومۇمىي ئىختىسادىي كەڭلىك ھاسىل قىلىش توغرىلىق قوبۇل قىلىنغان شەرتنامە دائىرىسىدىكى مەجبۇرىيەتلىرىگە زىت كەلمەيدۇ دېگەن پىكىرگە كېلىشتى.

*

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانلىرى بىلەن قارارلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەسىلىلىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگى دىياستىنىڭ ئىيۇلنىڭ 18-كۈنى بولۇپ ئوتكەن كېڭەيتىلگەن مەجلىسىدە جىنائىي ئىشلار بىلەن كۈرەششىنىڭ چارە-تەدبىرلىرىنى تاكامۇللاشتۇرۇش ۋە جەمئىيەتلىك تەرتىپ-ئىنتىزامنى مۇستەھكەملەش مەسىلىلىرى قارالدى. مىنىستىر بولات بايكېنوۋنىڭ بايانىتىدا ۋە سوزلەنگەن نۇتۇقلاردا جىنايەتچىلىككە خاتىمە بېرىشنىڭ بەزى بىر ئەقىلگە مۇۋاپىق ئۇسۇل-تەدبىرلىرى ئالاھىدە قەيت قىلىپ ئوتۇلدى.

*

قازاقستاننىڭ پەۋقۇللاددە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى قۇئانىش سۇلتانوۋ بېيجىڭدا خخج-نىڭ رەئىسى جياڭ زېمىنگە ئىشەنچ يارلىغى تاپشۇردى. ئاندىن كېيىن ئوز ئارا سوھبەت بولۇپ، ئۇنىڭدا خىتاي دولىتىنىڭ رەھبىرى قازاقستان مۇستەقىللىق ئالغاندىن كېيىنكى دەۋر ئىچىدە ئىككى مەملىكەت رەھبەرلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى شەكىللەنگەن مۇقۇم مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئەھمىيىتىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتتى. پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ 1991 ۋە 1993-يىللىرى خىتايغا قىلغان سەپىرى ۋاقتىدا ئۇنىڭ بىلەن ئوزىنىڭ ئۇچراشقانلىقلىرى ھەققىدە سەمىمىيەت بىلەن سوزلىدى. جياڭ زېمىن قازاقستان رەھبىرىگە ئەڭ ئىزگۇ تىلەكلىرىنى ئىزھار قىلىپ، بۇ يىل خىتايدا ئۇنى تەقازالىق بىلەن كۈتۈدىغانلىغىنى مەلۇم قىلدى. ئوز نۇۋىتىدە ئەلچى قازاقستان پرېزىدېنتىنىڭ ئەستائىدىل سالىمىنى يەتكۈزدى.

ئۇيغۇر ناھيەسى. ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى سوۋخوزدا ئوت-چوپ تەييارلاش ئىشلىرى قىزغىن يۈرگۈزۈلىۋاتىدۇ. بۇ يەردە بېدىنىڭ بىرىنچى ئورۇمىدىن ياخشى ھوسۇل ئېلىندى.

سۈرەتلەردە: 1. (سولدىن ئوڭغا) مېخانىزاتور ب. مۇختەروۋ، سۇچى ت. ئايتاخۇنوۋ بىلەن ھېساپچى ئا. سىسكايېۋلار.
2. چوپ چېپىشتىن كورۇنۇش.
ر. يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ئاياللار كونفېرېنسىيەسى

7-ئىيۇل كۈنى ياركەنت شەھرىدە قازاقىستان مۇسۇلمان ئاياللىرىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. بۇ كونفېرېنسىيەنى دۆلەتلەر ئارا ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ خانىم-قىزلار كېڭىشى ئۇيۇشتۇرغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسى مەخسەت يونىلىشى: ئانا ۋە باللارنىڭ سالامەتلىگى، پەرزەنتلەر تەربىيىسى، ئېكولوگىيەنىڭ بۇزۇلۇشى قاتارلىق مەسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ياركەنت شەھرىدە كونفېرېنسىيە ئېچىلغان چوڭ كلۇب بىناسىنىڭ ژۇقۇرسىغا «قازاقىستان مۇسۇلمان ئاياللار كونفېرېنسىيەسى دېلېگاتلىرىنى قارشى ئالىمىز» دېگەن پلاكات ئېسىلغان. كونفېرېنسىيەگە ئالمۇتىدىن 40 دېلېگات قاتناشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلاردىن باشقا قېرىنداش قازاق، تاتار ئاياللىرىمۇ بار.

دەسلەپ تەبرىك سۆز پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ئە. ئىبرايىمولدايېۋقا بېرىلدى. ئۇ كونفېرېنسىيە دېلېگاتلىرىنى تەبرىكلەپ، ئۇلارنى ياركەنت تەۋەسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقانلارنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي مۈئەممالىرى بىلەن تەپسىلىي تونۇشتۇردى.

كونفېرېنسىيەدە دۆلەتلەر ئارا ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى ئاياللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئەخترەم ئەخمەتوۋا «ئۇيغۇر خانىم-قىزلىرىنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي ھاياتتىكى رولى» توغرىلىق دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقىپ: «بۈگۈنكى ئېغىر شارائىتتا ئانىلار يەنىمۇ بەرداشلىق بېرىپ، ئانىلىق، مېھرىبانلىق رولىنى تېخىمۇ جارى قىلىپ، ياش ئۆسمىلەرنىڭ ساغلام ئۆسۈشىنى قوغداپ قېلىشىمىز لازىم» دەپ تەكىتلىدى. «بىلىم ھايات بۇلىغى» تېمىسىدا دوكلاد قىلغان پەن نامزادى بۇۋىخان ئەلاخۇنوۋا ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ بىلىم-تېخنىكا ئېلىشىنىڭ زۆرۈرلىكى ۋە بۈگۈنكى ئەھۋالى توغرىلىق توختالدى. ئۇ بىلىملىك ئۇيغۇر ئاياللىرى- ساناەتخان روزباقىيېۋا، گۈزەم ئىسمائىلوۋا، ئايشەم شەمىيېۋالارنىڭ ھايات يولى بۈگۈنكى ياشلارغا ئۈلگە-ئىبرەت بولىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. «شەرق ئاياللىرى- مۆھتىنىڭ ئازلىقى ئۈچۈن» دېگەن ماۋزۇدا سۆزگە چىققان ھۆرقىز ئىلىيېۋا لوبنۇر يادرو سىناق مەيدانىنىڭ ئىنسانىيەتكە كەلتۈرۈۋاتقان پاجىئەلىرىنى دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلاپ، ئانىلارنى لوبنۇر ئەجەل ئۆگسىنى يېپىش كۈرىشىگە چاقىردى. ئۇنىڭ سۆزىنى قوللاپ مۇنبەرگە چىققان باللار دوختۇرى ھۆرىيەت خۇدايبەردىيېۋا ئۇسەك تەۋەسىدە باللار ئاغرىغىنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى كۆپەيگەنلىگىنى، ئانىلارنىڭ كام قانلىقى سەۋەۋىدىن باللارنىڭ ۋاقتى تولماي تۇغۇلۇۋاتقانلىقى، شۇ سەۋەپتىن باللار ئۆلۈمىنىڭ كۆپ بولۇۋاتقانلىقىنى، بۇنىڭ ئۆپكى مەنبەسى ياركەنتتىن پەقەت 300 كىلومېترلا نېرىدا لوبنۇرنىڭ بولۇشى... موشۇ كۈنلەردە باللار بۇرۇنقىدىن 10 سانتىمېتر كام تۇغۇلۇۋاتىدۇ. مانا بۇ ئىنسانىيەت نەسلىنىڭ بۇزۇلۇش پاجىئەسى!- دېگەندە زالدىكىلەر تەۋرىنىپ ھەسرەتلەندى.

ئاياللار كونفېرېنسىيەسىدە مۇئەللىم باھارەم رەخمىتۇللايېۋا، پەن نامزادى رابىك ئىسمائىلوۋ، رەھىمجان قاسىموۋ، رېھىمجان توختاخۇنوۋ، ئازاتگۈل شاياخمەت قىزى، قۇرۋانبۇۋى ھاشىموۋا، ئايشەخانىم، پىسخولوگ كۈلەش ئورازبايېۋا، كلارا ۋېلىموۋا، پەن دوكتورى تامارا ئىلباقىيېۋا، ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ، شائىر س. مەمەتقۇلوۋ ۋە خ. ئىلاخۇنوۋلار مۇنبەرگە كۆتۈرۈلۈپ ئۆزلىرىنىڭ ئىزگۈ تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

كونفېرېنسىيە قاتناشقۇچىلىرى جۇمھۇرىيەت خەلقىگە مۇراجەئەتنامىسىنى يوللاش ۋە باللارنى ھىمايە قىلىش «بوبېك» فوندىنىڭ پرېزىدېنتى سارا نازاربايېۋاغا خەت يوللاشنى قارار قىلدى.

مەزكۇر ئاياللار كونفېرېنسىيەسىنىڭ ئەجداتلىرىمىز بىنا قىلغان ياركەنتتە ئۆتكۈزۈلگىنى بىجىز ئەمەس. ياركەنت قەدىمىي ئىپەك يولىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇ يەر كلاسسىك شائىرىمىز بىلال نازىم ئىستىقامەت قىلغان، ئىجات بىلەن شۇغۇللانغان تەۋەرۈك يۇرت. شائىر ئۆمەر مۇھەممەدىي «گۈللەر ئىرىپ» مەرىپەت ئۇرۇغىنى سەپكەن قۇتلۇغ جاي! تېخى تۇلۇغۇللا ئۇسەك بۇلبۇلى بولۇپ، شائىر خېلىل ھەمرا «ياركەنتنا مىسسىنى» پۈتكەندە ئۇنىڭغا ئىلھام بۇلىغى بولغان دەرگاھ بۇ! بۇ شەھەرنىڭ كىندىگىدە ۋېلىباي يولداشېۋ ئۆز سەرمايىسى بىلەن قۇردۇرغان ھەشەمەتلىك كاتتا مەسچىت سولەت تۆكۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇسەك ۋادىسى قەھرىمان ئوغۇل-قىزلىرىمىز سۇلاھى لۇتفۇللىنغا، مەرىيەم نىيازوۋاغا، ئادالەت زەينائۇدىنوۋا ۋە باشقىلارغا قانات پۈتكەن قۇتلۇق قەدەمگاھ!

كونفېرېنسىيە دېلېگاتلىرى ياركەنت شەھرىنى ئارىلاپ، ئۇلۇق شائىر بىلال نازىم يادىكارلىغىنى زىيارەت قىلدى ۋە شائىر خېلىل ھەمرا قەبرىگە گۈللەر قويۇپ، قۇرئان تىلاۋەت قىلدى. شۇنداقلا پەنجىم يېزىسىنىڭ كلۇبىدا كونفېرېنسىيە دېلېگاتلىرى بىلەن ئىللىق ئۇچرىشىش بولدى. زىياپەت دەستىخىنىدا دىلنى تەۋرەتكۈچى ناخشا-سازلار ياڭراپ تۇردى.

8-ئىيۇل كۈنى دېلېگاتلار كونفېرېنسىيە ئىشىنى ئۇتۇقلۇق يەكۈنلەپ، ئۆز قارارگاھلىرىغا خوشال-خورام قايتىشتى.

خۇرشىدە ئىلاخۇنوۋا،
(ئۆز مۇخبىرىمىز).
ياركەنت شەھرى.

سۈرەتتە: كونفېرېنسىيە قاتناشقۇچىلىرىنىڭ بىر گۇرۇپپىسى.
ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

ياخشى كىشىلەر يېنىڭىزدا

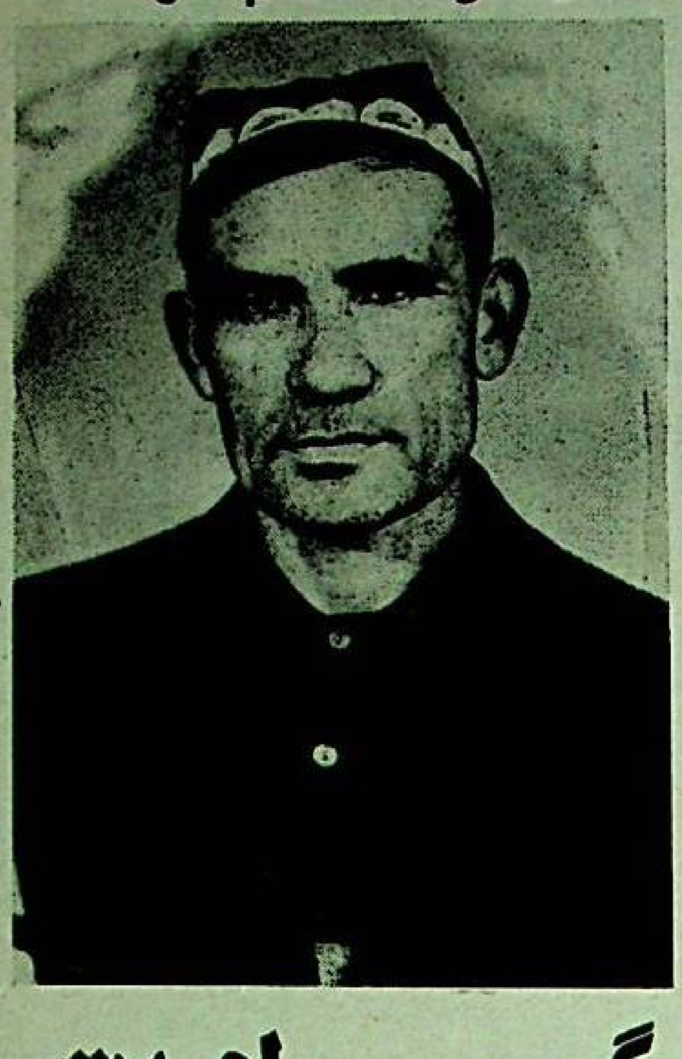

ئەمگەكنىڭ تېگى - راھەت

بۇ ماقالىمىزدا سىزگە تونۇشتۇرماقچى بولغان ئابدۇراخمان ساقىيېۋ، ئالغىر ناھىيەسىدىكى تۇرار رىسقۇلوۋ ناملىدىكى يېزىدا ئىستىقامەت قىلىدۇ.

ئابدۇراخمان 1940-يىلى ئاتۇش ناھىيەسىگە قاراشلىق كاتتايايلاق يېزىسىدا تۇغۇلغان. شۇ يەردە ئوسۇپ ئوقۇپ چوڭ بولغان. كېيىن جەمىيەت خىزمىتىگە قاتناشقان. 1960-يىللىرى شۇ ناھىيەدە ئېلىپ بېرىلغان سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇشىدا ئىش باشقۇرغان. ئاتالمىش ئۈچ قىزىلبايراق (باشيول، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش، خەلق كوممۇنىسى)دىن ئىبارەت ھەرىكەت يولغا قويۇلغان بۇ دەۋردە ھەممە ئادەم بىر تۇتاش نورما بىلەن تەمىنلىنەتتى. ئاچارچىلىق، ئاغرىق-كېسەل، ئۆلۈم كۆپەيگەن، «بەش خىل ئۇنسۇرلار» دەپ ئاتالغانلارغا نىسبەتەن ئازارەت، ئازاپ-ئوقۇبەت كۈچەيگەن ئىدى. ئۆز خەلقىنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان ئېغىرچىلىق، دەرت-ئەلەمگە، ھەسرەت، نادامەت، ياش توكۇشلەرگە چىداپ تۇرالمىغان ئا. ساقىيېۋ ئۆز ھوقۇق ئىمتىيازىدىن پايدىلىنىشنى لايىق كوردىدە تۇرغۇزۇلغان بىچارە خەلققە ئاشلىق ھەل قىلىپ بېرىپ، ئۇلارنى ئاچلىقتىن قۇتقۇزدى.

خىتاي رەھبەرلىرى مۇنداق كادىرلارنى «بۇزۇق ئۇنسۇرلار» قاتارىدا سانايتتى. ئابدۇراخمان ئاكا ئۇلارغا ياقماي قالدى. قارا تىزىمغا چۈشۈپ قالغىنىنى سېزىپ بىلگەن ئۇ، ئەندى نېمە قىلىش مەسلىسى ئۈستىدە ئويلاپ ئاخىرى ئىلى تەۋەسىگە چىقىپ كېتىشنى قارار قىلدى. شۇندىن كېيىن ئانا يۇرت، ئاتا-ئانا، قومى-قېرىنداشلىرىنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولۇپ بىر كېچىدە غايىپ بولدى.

1962-يىلى ئا. ساقىيېۋ چېلپەكزىگە كېلىپ تاغىلىرى ھامۇت، سەيدىنبايلارنى تاپتى. ئۇ چاغلاردا ئۇلارمۇ بىئارام ئىدى. بۇ ماي ئايلىرى بولۇپ خەلق ئۆي-ماكان، مال-مۈلكىنى تاشلاپ چېگارادىن كېچىش ئېلىگە ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. قاياققا بېرىشنى بىلمەي قايمۇققان ئابدۇراخمان تۇققانلىرى بىلەن بىللە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى.

«قەيەرگە بارساڭ قازانىڭ قۇلىقى تورت»، «ئىشلىسەڭ چىشلەيسەن» دېگەندەك ئۇ ئالدىقورغان تەۋەسىدىكى «موسابېك» سوۋخوزىدا دېخان بولۇپ ئىشلەشكە باشلايدۇ. ھازىرقى ئۆمۈرلۈك يولدىشى ئامىنەم بىلەن تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن بىر-بىرىگە ۋاپادار يولداشلاردىن بولۇپ، جاپا-مۇشەققەتنى يېڭىپ بىللە ئەمگەك قىلىپ ئۆز تۇرمۇشلىرىنى تىكلەپ گۈللەندۈرۈشكە كىرىشىدۇ.

1967-يىلى ئالغىر ناھىيەسىگە كۆچۈپ كەلگەن ئا. ساقىيېۋ ت. رىسقۇلوۋ كولخوزىغا ئورۇنلىشىدۇ.

دانىشمەن خەلقىمىز «ئەمگەك بىلەن ئەر كۆكرەر، يامغۇر بىلەن يەر...» دەپ توغرا ئېيتقان. ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى ئەمگەككە بېغىشلاپ ئېگىلىك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى، كىشىلىك تۇرمۇشىنىڭ پاراۋەن گۈللەپ ياشنىشى ئۈچۈن پائال ھەسسە قوشۇپ كېلىۋاتقان، بېتىنىم ئەمگەكچان ئىنسان ئا. ساقىيېۋنىڭ موشۇ بىر ئورۇندا ئىشلەپ كېلىۋاتقىنىغا 30 يىلدەك ۋاقىت بولدى. «كوچەت بىر ئورۇندا كوكلەيدۇ» دېگەندەك ئۇ موشۇ كولخوزدا دەسلەپ ھەر خىل ئىشلارغا قاتناشقان بولسا، كېيىنكى چاغلاردا سۇچىلار بىلەن ئىشلەشكە باشلىدى.

باغۋەنچىلىكنى ئاساس قىلغان بۇ كولخوزدا قوشۇمچە سىلوس ئۈچۈن كومۇقوناق، بېدە، ياڭيۇ ئوستۇرۇلەتتى. ئۇزاق يىللار مابەينىدا ئۇ باغ سۇغۇرۇش، كوچەت ئوستۇرۇش، قوناق ۋە ياڭيۇ ئېتىزلىرىنى سۇغۇرۇشتا-كۆپلىگەن يەرلەرنى كوكەرتىپ، مول ھوسۇل ئېلىشتا ئۇنىڭ قوشقان ئۈلۈشى زور بولدى. تاغلىق يەرنىڭ ئېتىز-ئېرىقلىرى تۈپ-تۈز بولمايدۇ. تەجرىبىلىك دېخان ئابدۇراخمان بۇنداق يەرلەرنىڭ قىر-سىرلىرىنى ئوبدان ئېگەللەپ، ئىشلەپ چىقىرىشتا ئىشچانلىق رولىنى جارى قىلدى.

بىر گېكتار باغ ۋە 14 گېكتار بېدىنى ئىجارىگە ئالغان ئا. ساقىيېۋ ئۇنى پەرۋىشلەپ كۈتۈپ، سۇغۇرۇپ، ئەتراپىنى قورشاپ ماللارنىڭ زىيان، زەخمەت سېلىشىدىن ساقلاپ كەلمەكتە. پىلان، ۋەزىپىلەرنىڭ ھوددىسىدىن چىقىش يولىدا جىددىي ئىشلىمەكتە.

شۇنداقلا ئا. ساقىيېۋ موشۇ يۇرتتا ياشاپ كېلىۋاتقاندىن بېرى جامائەت ئارىسىدا ئاممىۋىي ئىشلارغىمۇ پائال قاتنىشىپ ئالقىشقا ئېگە بولماقتا. «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ ھەر يىللىق مۇشتىرى توپلاش ئىشلىرىغىمۇ ئۆزىنىڭ خالىس ياردىمىنى بېرىپ كېلىۋاتىدۇ.

«ئەمگەكنىڭ تېگى راھەت»،- دەيدۇ ئاتا-بوۋىلىرىمىز. ئا. ساقىيېۋ ئائىلىسىنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىغا نەزەر سالسىڭىز، ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى كورىسىز. دەرھەقىقەت بۇ ئۇنىڭ ھالال ئەمگىكى تۈپەيلى قولغا كەلگەن بەختىدۇر. ئەمگەك ھالاۋىتىنى سۈرۈۋاتقان ئا. ساقىيېۋ بىلەن ئامىنەم ئۈچ پەرزەنتنى ئوستۇرۇپ قاتارغا قوشتى. شاكىرەم، مۇكەرەملەر ئۆز ئورنىنى تېپىپ خىزمەت قىلماقتا. ئوغلى ئارمان بولسا مەكتەپتە ئوقۇماقتا.

- خۇداغا شۈكرى، ئەھۋالىمىز يامان ئەمەس،- دەيدۇ ئابدۇراخمان ئاكا سۆھبەتلەشكەن چېغىمىزدا،- ھاياتتا كۆپ جاپا-مۇشەققەتلەرنىمۇ تارتتىم، راھەت-پاراغەتنىمۇ كوردۇم. موشۇ كەمگىچە مەن ئۈچۈن يېتىشمەي كام بولۇۋاتقان بىرلا نەرسە بار، ئۇ بولسىمۇ ۋەتەننىڭ ئازاتلىقى، مۇستەقىللىقى.

ئابدۇرىشىت قاسىمىي.

ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۈپونلىرى 30-سېنتەبىرگىچە قوبۇل قىلىنىدۇ

مىنىستىرلار كابىنېتى «ئاممىۋىي خۇسۇسىيلاشتۇرۇشنى تاماملاش توغرىلىق» توختام قوبۇل قىلدى. موشۇ ھۆججەتكە باغلىق خۇسۇسىيلاشتۇرۇش فوندلىرى ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۈپونلىرىنى خەلقتىن بېيىلقى سېنتەبىرنىڭ 30-غىچە قوبۇل قىلىدۇ.

توختامدا، شۇنداقلا، دۆلەت مۈلكىنى باشقۇرۇش بويىچە دۆلەت كومىتېتى ئاممىۋىي خۇسۇسىيلاشتۇرۇش دائىرىسىدە ئاكسىيەلەرنى ئائۇكسىونلارغا چىقىرىدىغان مەھكىمىلەرنىڭ سانىنى 150-گىچە كۆپەيتىشى ئېگىشلىك ئېكەنلىكى ئېيتىلغان. بۇنىڭغا ئايرىم لايىھەلەر بويىچە خۇسۇسىيلاشتۇرۇش تىزىمىغا كىرگۈزۈلگەن كارخانىلار ئاكسىيەلىرىنىڭ بىر قىسمىنى، ئاگروسانائەت ساھاسىنىڭ تەييارلاش، قايتا ئىشلەش ۋە خىزمەت كۆرسىتىش كارخانىلىرىنىڭ ئاكسىيەلىرىنى كۈپون ئائۇكسىونلىرىغا جەلىپ قىلىش ئارقىلىق قول يەتكۈزۈلدى.

ئاممىۋىي خۇسۇسىيلاشتۇرۇشنى 1996-يىلىنىڭ 1-يانۋارىغىچە تاماملاش پىلانلىنىۋاتىدۇ.

(قاز تاگ).

يۇرتتىن ئايرىلساقمۇ، يۇرتسىز قالمىدۇق

ئۈمۈتلەر ئىلكىدە ياشاۋاتىمىز

كەلگۈندىلەر تەرىپىدىن زوراۋاللىق بىلەن كۆرسىتىلگەن سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي قىسمىغا بەرداشلىق بېرىش تاقىتىنىڭ تۈگىگەنلىكى تۈپەيلى ئۇيغۇرلىرىمىز تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئاتا ۋەتىنى تاشلاپ ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستانغا كۆچۈپ چىققان يۈز مىڭلىغان ۋەتەنداشلار قاتارىدا بىزمۇ بىر توپ ئۇيغۇر ئائىلىسى قىرغىزىستاننىڭ پايتەختى يېنىدىكى لىبېدىنوۋكا يېزىسىغا كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدۇق. بۇ يەردىكى چوڭ كانالنىڭ سۈيى، ساپ ھاۋاسى ئاتا-بوۋىلىرىمىزدىن قالغان يۇرتنىڭ تەبىئىتىمىزگە ماس دېھقانچىلىق كەسپىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئەمگەك قىلىشىمىزغا قولايلىق بولدى.

ئىسسىق كۆل بويلاپ قەشقەر تەرەپكە ماڭىدىغان قەدىمىي ئىپەك يولى بويىغا جايلاشقان بۇ كىچىككىنە يېزىدا ياشايدىغان ھەر مىللەت ۋەكىللىرى بىزنى شۇندا قۇچاق ئېچىپ قارشى ئالغان ئىدى. ئۇلار بىزنى ۋاقىتلىق ئۆي-جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ھاجەتلىك يېمەك-ئىچمەكلىك بىلەن تەمىنلىدى. شۇندىن بۇيان ئۆي-جاي، مال-مۈلكلىرىمىزنى خاتىرجەم قىلدۇرۇپ قويۇپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇش شارائىتىدە بۇ ياققا چىققان بىزلەرگە دەسلەپكى ۋاقىتلاردا كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلارنى باشتىن كەچۈرۈشكە توغرا كەلدى. لېكىن تەقدىرگە تەن بەرگەن ھالدا جاپاغا چىداپ، ئەمگىكىمىز بىلەن يېزىنى گۈللەندۈرۈشكە كىرىشتۇق. بالىلىرىمىز ئوقۇشقا، بالىلار باغچىلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۆزىمىز [illegible] كولخوزدا ئىشلەپ، كېچىلىرى ئاي يورۇقىدا ئۆي تۇرغۇزۇشتۇق، كوچەت تىكتۇق. بوش ياتقان يەرلەرگە كەڭ كوچىلار، باغۇ-بوستانلىق ئۆيلەر ۋۇجۇتقا كەلدى. بىزنىڭ تىرىشچانلىقىمىزنى كۆرگەن باشقا مىللەت ۋەكىللىرى ئۇيغۇرلار ئىشچان، ئۇيۇشقاق ۋە بىر-بىرگە مېھرىۋان خەلق ئىكەن دەپ تەرىپلىشىپ يۈرۈشتى. يېزىغا دەسلەپ كەلگەن 42 ئۇيلۇك ئائىلىنىڭ ئىشلىرى ئۆرۈشۈپ تۇراقلاشقاندىن كېيىن ئەللى ھەر تەرەپتىن باشقىلارمۇ كۆچۈپ كېلىپ، يېزا بارغانسېرى ئاۋاتلىششقا باشلىدى. ھازىر بۇ يەردە 670 ئۇيغۇر ئائىلىسى ياشايدىغان چوڭ يۇرتلارنىڭ بىرىدۇر.

تۇرمۇش شارائىتىمىز بىر قەدەر قېلىپىغا چۈشۈپ، بۇ يەردە ئىلگىرىدىن ياشاپ كېلىۋاتقانلارنىڭ بىزگە بولغان ئىسسىق ئىلتىپاتى تۈپەيلى ۋەتەندىن ئايرىلىش جۇدالىقىنىڭ كۆيۈكلىرىمۇ بىر ئاز بېسىلدى. يېزىدىكى «كويبىشىۋ» ناملىق كولخوزنىڭ رەئىسى، ئىشلىگەن ئادەمنىڭ قەدرىگە يېتىدىغان سىلىق-سىپايە مۇئامىلىلىق، تاتار مىللىتىدىن بولغان غەينۇللا ئەختەمتوۋ دېگەن كىشى ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ ئەمگەك سۆيگۈچلىك خىسلىتىگە قىزىقىپ، ئۇ يەرگە كەينى-كەينىدىن كۆچۈپ كەلگەن يۈزلىگەن ئائىلىلەرنى كولخوزغا قوبۇل قىلدى. يېزىدىن ژىللار ئۆتۈپ، كۆپلىگەن ئەمگەك ئىلغارلىرى يېتىلىپ چىقتى. ھېتاخۇن نەسرى، يۇسۇپجان تومۇرچى، تېيىپ ئىدرىس، پەرھات سادىقوۋ، گۈلنۇر چەم ۋە باشقىلار ئەينە شۇلار مىسالىدىندۇر. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى كولخوزدا برىگادا، زۋېنولارنى باشقۇرۇپ، كولخوز ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا چوڭ ئۈلۈش قوشتى. تۇرسۇن تۇرپان، ھېتاخۇنلار يېزىلىق كېڭەشنىڭ دېپۇتاتلىقىغا سايلىنىپ، يۇرتداشلىرىنىڭ ھەر خىل مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش خىزمىتىنى ئاتقۇردى. كولخوزغا ئەزا بولمىغانلار شەھەردىكى ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى، قاتناش، قۇرۇلۇش، مەدەنىي مائارىپ ساھالىرىدا ئادىلانە ئەمگەك قىلدى. بىر قالچىلىرى ئوقۇپ ئىنژېنېر، تېخنىك، مۇئەللىم، دوختۇر، پەن نامزاتلىرى بولۇپ يېتىلدى.

1957-ژىلى «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى»)، 1970-ژىلدىن باشلاپ «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ چىقىشقا باشلىغانلىقى بىزنىڭ روھىي دۇنيامىزدىكى تەشنالىقىمىزنى قاندۇرۇش ئەۋزەللىكىنى ھاسىل قىلدى. قازاقىستان ھۆكۈمىتى غەمخورلۇقىدا چىقىۋاتقان بۇ ئىككى گېزىتىمىز ئارقىلىق جۇمھۇرىيەتلەردىكى مۇھىم مەسىلىلەر، خەلق ئارالىق ۋەقەلەر، خەلقىمىزنىڭ ئەمگەك پائالىيىتى، تىل-ئەدەبىيات، تارىخ ۋە مەدەنىي مائارىپىمىزغا ئائىت ماتېرىياللارنى ئوقۇپ، بەھرىمەن بولۇپ كېلىۋاتىمىز. ئىككى گېزىتىمىزنى ئىككى كۆز قارىچۇغىمىزدەك ھېس قىلىدىغان بولدۇق. يۇرتداشلىرىمىز مىرخەت ئىبراھىموۋ، ئابدۇسالام غاپپاروۋ ۋە موشۇ قۇرلارنىڭ مۇئەللىپى ئىختىيارىي مۇخبىرلار رېتىدە بىزنىڭ ھايات كورۇنۇشلىرىمىزنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ماقالىلىرى، ئىجادىي ئەمۇنىلىرى بىلەن گېزىتلىرىمىز ئىشىغا يېقىندىن ئارىلىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار ھەر ژىلى ئاتا تىلىمىزدىكى بۇ گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاش مەۋسۇمى باشلانغاندا گېزىتلىرىمىز ئاكتىۋىستلىرى سۈپىتىدە ئاھالى ئارىسىدا قىزغىن ئىش ئېلىپ بارىدۇ.

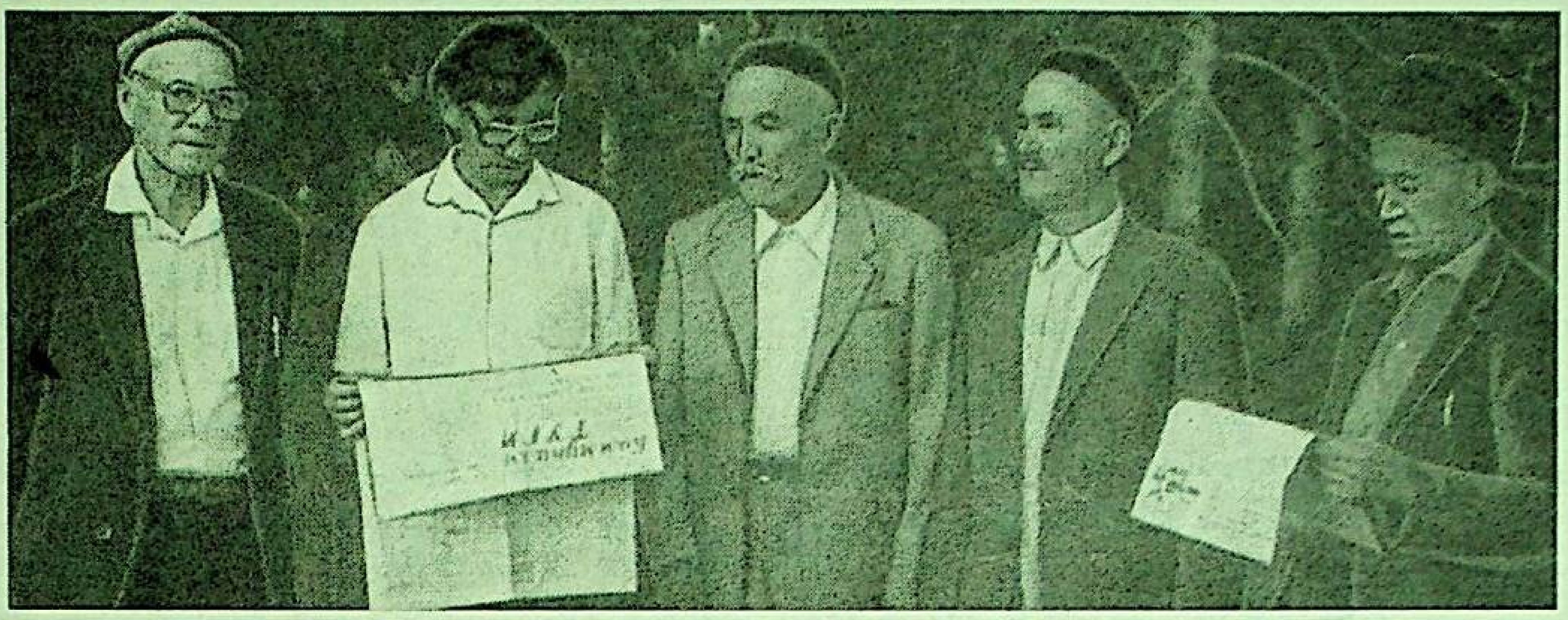

يېزىمىز شەھەر تەركىۋىگە قوشۇلغاندىن بېرى، يەنى 1975-ژىلدىن باشلاپ ئۇنىڭ جەنۇبىدىكى ئېتىزلىقتا ئالامېدىن ناملىق مىكرورايون تۇرۇشلۇق ئۆيلىرى سېلىندى. ئۇلارغا باشقا مىللەت ۋەكىللىرى قاتارىدا يۈزلىگەن ئۇيغۇر ئائىلىلىرى جايلىشىپ، يۇرتىمىزنىڭ دائىرىسى يەنىمۇ كەڭەيتىلدى. ياشلىرىمىز ئوسۇپ-يېتىلىپ، ئاتىلىرىنىڭ ئورنىنى بېسىپ، جامائىتىمىز سانىنى كۆپەيتتى. مىللىي ئۆرپ-ئادەتلىرىمىزمۇ ئۇيۇشقانلىق بىلەن ئۆتكۈزۈلۈپ كەلمەكتە. يۇرتبولۇپ ياخشى ئەنئەنىلىرىمىز جانلاندۇرۇلۇۋاتىدۇ. خەلقىمىزنىڭ مىللىي مەدەنىيەتلىرىنى ھىمايە قىلىش، دىنىي ئېتىقادىمىزنى كۈچەيتىش يولىدا كۈچ-غەيرىتىنى سەرپ قىلىۋاتقان ئابدۇمېجىت قارى ھاجىم، «ئىتتىپاق» رەئىسى نۇرمەھەممەت كەلجىيېۋ، ئۇ ئاتەشكىلاتنىڭ باشلىقى ئەكبەرجان باۋدىنوۋلار يۇرتىمىزدىكى ھەممىمىز ئۈچۈن قەدىرلىك كىشىلىرىمىزدۇر.

ناھىيەمىزدە قۇرۇلغان سەنئەت ھەۋەسكارلىرى ئۆمىكى ئۆز كونسېرت نومۇرلىرى بىلەن خەلقىمىزنىڭ كۆڭلىدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ. يۇسۇپجان قاسىم رەھبەرلىكىدىكى «خوشاللىق» ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبلى 1980-ژىلى ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت فېستىۋالىغا قاتنىشىپ لائورېات ئاتالدى.

دېموكراتىيە شارائىتى بىلەن دىنىي ئەركىنلىكىمىزگە كەڭ يول ئېچىلغانلىقى ئاھالى ئارىسىدا ئىمانلىق، ئادەمگەرچىلىك مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۈلغىيىشىغا تۈرتكە بولۇۋاتىدۇ. ياشلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى ھازىر يارامسىز ئىللەتلەردىن چەتنەپ، ئەدەپ-ئەخلاقلىق بولۇش يولىغا چۈشتى. كۆپچىلىك ئامىنىڭ ۋە دۆلەتنىڭ يارىدىمى بىلەن بۇ يەردە «مۇستاپا» ناملىق چوڭ مەسچىت سېلىندى. ئۇنىڭدا ئىبادەت قىلىدىغانلارنىڭ سانى بارغانسېرى كۆپەيمەكتە.

ئۆمۈمەن ئاسمىنىمىز ئوچۇق بولۇپ، مىللەتلەر ئارا زىدىيەت جاڭجاللار يۈز بەرمىسە ھازىرقى دەۋردىكى ئۆتكۈنچى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ كېتىدىغانلىقىمىزغا ئىشەنچىمىز كامىل. شۈكرى، يۇرتلاردىن ئايرىلساقمۇ يۇرتسىز قالمىدۇق. شۇندىمۇ بىزنىڭ كۆڭلىمىزدە ئاتا يۇرتىمىزدىكى ئون مىللىونلىغان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئۆز ئىستىقلالىيىتىنى قولغا ئېلىپ ھۆرلۈكتە ياشىسا ئىكەن دېگەن بىرلا ئارمان ئوتى لاۋلاپ يېنىپ تۇرىدۇ. ئەينە شۇ خىل ئۈمۈتلەر ئىلكىدە ياشاۋاتىمىز.

ت. قۇربانوۋ.
بىشكېك شەھىرى.

تىجارەتچى-تۇرىستلار ئۈچۈن

بىرلەشكەن ئەرەپ ئەمىرلىكى

بىرلەشكەن ئەرەپ ئەمىرلىكىنىڭ تەۋەسى 78مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 1مىللىون 860مىڭ ئادەم، ئۇنىڭدىن بارى يوقى 25پروتسېنتىنى يەرلىك ئاھالى-ئەرەپلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەمۇرىي بولۇنۇشى-7ئەمىرلىق. پايتەختى ئابۇ-دابى، فېدېرال دۆلەت مۇتلەق مونارخىيەدىن ئىبارەت بولۇپ، ھەر قانداق بىر پارتىيەنىڭ پائالىيىتى مەنئىي قىلىنغان. مونارخ-ئەمىر ھەر5ژىلدا7شەيختىن بىرى سايلىنىدۇ، ئاخىرقى 20ژىل ئىچىدە ئابۇ-دابى ئەمىرى مونارخ بولۇپ كەلمەكتە. ئاساسىي قانۇن چىقىرىش ئورگىنى-ئەمىرلارنىڭ ئالىي كېڭىشى، پارلامېنت ئورنىغا 40ئەزادىن ئىبارەت فېدېرال مىللىي كېڭەش ئىش ئېلىپ بارىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەر بىر ئەمىراتتا ئۆز قانۇنلىرى بار. مەملىكەت ئەمەلىيەتتە نېفت چىقىرىش، نېفت ۋە نېفت مەھسۇلاتلىرىنى سېتىش ھېساۋىغا ياشايدۇ. باشقا سانائەت مەۋجۇت ئەمەس. نېفتتىن باشقا مەھسۇلاتلارغا ئالماشتۇرۇش ۋە كىرگۈزۈلگەن تاۋارلارغا نىسبەتەن سېلىنىدىغان سېلىقلارنىڭ تۆۋەنلىكىدىن ماگىزىنلارنىڭ پوكەيلىرىدە ياۋروپادىن، ئامېرىكىدىن ۋە ياپونىيەدىن كەلتۈرۈلگەن ئەڭ ژۇقۇرى سۈپەتلىك خىلمۇ-خىل بۇيۇملار تولۇپ كەتكەن بولۇپ، جۈملىدىن ئۇلار ناھايىتى ئەرزەن باھالاردا سېتىلىدۇ. مىللىي ۋالىيۇتا دىرھەم قىممىتى تۇراقلىق بولۇپ، 3،65دىرھەم ئاقش دوللىرىغا تەڭ، مەملىكەتتە ئەرەپ تىلى-دۆلەت تىلى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ھۆكۈمران دىن ئىسلام.

شۇ نەرسە ھەيران قالارلىقكى، بىرلەشكەن ئەرەپ ئەمىرلىكىدىكى بارلىق ئىشچى كۈچىنىڭ 90پروتسېنتى-چەت ئەللىكلەر، ئۇلار-ئامرات ئەرەپ ئەللىرىدىن، ئىراندىن، بانگلادېشتىن، مالايزىيەدىن، ھىندىستاندىن، خىتايدىن كەلگەنلەر.

ئەمىرلىكنىڭ يەرلىك ئاھالىسى ئىشلەپ ئاۋارە بولۇشنى ئەۋزەل كورمەيدۇ، بۇ ھال ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا قانۇنىيدۇر: بالا تۇغۇلغاندا دۆلەت دەرھال ئۇنىڭ سچيوتىغا 1مىللىون دوللار ئاغدۇرىدۇ. يەرلىك ئاھالى بىر قاتار ئىمتىيازلارغا ۋە يېنىكچىلىكلەرگە ئىگە، ئەگەر قالداقتۇ بىرەر بەختلىك چەت ئەللىك يەرلىك ئەرەپ قىزىغا ئۆيلىنىپ قالغىدەك بولسا، بۇ قىزغا بېرىلىدىغان بوغۇجۇم ئائىلىگە تومۇرىنىڭ ئاخىرىغىچە ھەشەمەتلىك ياشاشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ بىزنىڭ ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ دىققىتىگە: بۇ يەردە ھېچ كىمنى ئۆز پۇخرالىقىغا قوبۇل قىلمايدۇ، لېكىن ھەر قانداق مۇتەخەسسىس، ئاساسىي جەھەتتىن ئېنىق خىمىيەسى ساھاسىدىكى مۇتەخەسسىس ياشاش ھوقۇقىغا ئىگە بولۇشى-دائىمىي ۋىزا ئېلىشى مۇمكىن، بۇ يەردە مائاش ناھايىتى ئۈستىن، بىرلەشكەن ئەرەپ ئەمىرلىكىگە ئىشلەش ئۈچۈن كەلگەنلەر مەملىكەتتە ئۇزاق ياشايدۇ، ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھەتتا مەكتەپلەر، مەسىلەن ھىندۇس مەكتەپلىرى پەيدا بولىدۇ. مەملىكەتتە ئەمەلىيەتتا جىنايەتچىلىك يوق ۋە بۇ تەبىي: مىللىونېرلارنىڭ بىر بىرىدىن ئاخچا سېلىنغان ھەميانلارنى ئوغرىلاپ كېتىشنى پەرەز قىلىش قىيىن، ئەندى سىرتتىن كەلگەن ئىشچىلار بولسا قالداقتۇ بىر قىلمىشى ئۈچۈن بۇ جەننەتتىن ھايداپ چىقىرىلىشتىن ئولۇمدىنمۇ يامان قورقىدۇ. لېكىن سپىرتلىق ئىچىملىكنى (جۈملىدىن، ئۆزىڭىز بىلەن 2لىتر ئېلىپ كېلىش مۇمكىن) خاتىرجەم سېتىۋېلىشقا بولىدۇ، بۇ يەردە چىلىمنى بارلىق جايلاردا دېگىدەك چېكىدۇ، لېكىن كۈندۈزكى تومۇز ئىسسىق چىلىم تارتىشقا ئىمكانىيەت بەرمىسە كېرەك-يازدا ھاۋانىڭ ھارارىتى 60گرادۇسقا يېتىدۇ، ئېيتايلۇق، ئىرانغا قارىغاندا ئەمىرلىكتە ئولۇم جازاسى ناھايىتى ئاز بېرىلمەيدۇ، شۇڭلاشقا سوتلايدىغانلار ئادەم يوق (لېكىن رەسمىي قائىدىلەر ناھايىتى قاتتىق ۋە پولىتسىيەگە نىسبەتەن ھۆرمەت ئالاھىدە، شۇنىڭ بىلەن بىللە بىرلەشكەن ئەرەپ ئەمىرلىكىدە گوموسېكسۇئالىستلار (غەيرىي-تەبىئىي ھالەتتە ئۆز جىنسىدىكىلەر بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلغۇچىلار) ناھايىتى ئورغۇن، بەزى بىر مەلۇماتلارغا قارىغاندا ئۇلار ئەرلەرنىڭ 20پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ، بەلكىم ئاياللارنىڭ يېتىشمەسلىكى بۇنىڭ سەۋەپلىرىنىڭ بىرىدۇر، لېكىن گوموسېكسالىزم ئۈچۈن بۇ يەردە ھېچ كىمنى جازالىمايدۇ. باشقا ئەرەپ دۆلەتلىرىدىكىگە قارىغاندا بۇ ئەلدە ئاياللار خېلە كۆپ ئەركىنلىككە ئىگە. ئوتتۇرا دەرىجىدىكى ئەمىرلىك پۇخراسىنىڭ ئايالى ماشىنا ھايدىشى (ئادەتتە ئەڭ ئېسىل ماركىلىق ماشىنىلار)، ئۆزىنىڭ ھالال جۈپتىسىز ئادەملەر ئارىسىدا پەيدا بولۇشى، ھەددىدىن ئاشمىغان ھالدا، خېلە زامانىۋىي كىيىنىشى مۇمكىن. ئوتتۇرا ھال ئائىلىنىڭ ئۆيى، بىزنىڭ چۈشەنچىمىز بويىچە خۇددى بىر سارايغا ئوخشاپ كېتىدۇ: ئەرلەر، ئاياللار ۋە باللار بولمىلىرى ئايرىم بولغان كام دېگەندە 10-12خانىدىن ئىبارەت 2-3 قەۋەتلىك، باسسېيىنغا، باقا ۋە باشقا قوشۇمچە قۇرۇلۇشلارغا ئىگە قورا-جايدىن ئىبارەت. ھەربىر ئائىلىدە بىر نەچچە ماشىنا، خىزمەتچىلەر ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئايرىم ئۆي بار. بىرلەشكەن ئەرەپ ئەمىرلىكى-راھەتلىنىپ دەم ئېلىش بىلەن بىر قاتاردا ياخشى تىجارەت قىلىپ كېلىدىغان مەملىكەتلەرنىڭ بىرى. ئالمۇتىدىن ئەمىرلىككە ئىككى مارشرۇت بارىدۇ-بىر رېيىس دۇبائىغا ۋە يەنە بىر رېيىس شارجۇغا (دۇبائىدىن 30كىلومېتر ژىراقلىقتا)يەتكۈزىدۇ. تۇرىستلار ھەركۈنى دەم ئېلىشقا دېڭىز بويىغا ئېلىپ كېلىدۇ. ئەندى ئايرىم ھەق تولىگەنلەر خالىغان جايغا، مەسىلەن ياۋروپا مەركىزىگە، دىسنېيلېند ئويۇن-تاماشا پاركىغا ئېلىپ كېلىنىدۇ. تىجارەتچى-تۇرىستلارغا بارلىق ماگازىنلار سائەت 13تىن 16گىچە دەم ئېلىشقا يېپىلىپ قالىدىغانلىقىنى، كېچىسى سائەت بىرگىچە ئىشلەيدىغان سۇپېرماركېت ماگازىنلىرى بارلىقىنى ئەسكەرتىمىز. ئويۇن-تاماشىلارغا توختىلىدىغان بولساق، ئۇلار كەچقۇرۇنلىقى، سالقىن چۈشۈشى بىلەن باشلىنىدۇ، ئويۇن-تاماشىلار بۇ ئىشتا دۇنيا تەجرىبىسىنى جەلپ قىلىش بىلەن ناھايىتى خىلمۇ خىل ئويۇنلارنى كۆزدە تۇتىدۇ، لېكىن ئۇلاردا ئارتۇقچە ھېچ نەرسە يوق، ئەمىرلىكتىن نېمە سېتىۋالغان ياخشى؟ جىھازلاردىن باشقا ئەمەلىيەتتە ھەممە نەرسىنى سېتىۋېلىشقا بولىدۇ، ئەندى كۆلەمى چوڭ تاۋارلارغا (جىھاز) كېلىدىغان بولساق، ئۇنى توشۇشتا مەلۇم قىيىنچىلىقلار تۇغۇلىدۇ.

ئا. مېكشېۋا،
«كرۇئىز» گېزىتىدىن.

خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى گېنوتسىد سىياستى

ھوكۈمران مىللەتلەرنىڭ باشقا خەلقلەر ئىنسان ھەقلىرىنى ئاياق-ئاستى قىلىپ، ئۇلارنىڭ مىللىي ئېرقى ۋە دىنىي ئېتىقاتلىرىنغا قارشى تۇرۇپ، شۇ يەرلىك مىللەتلەرنى جىسمانىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن يوق قىلىش ئۈچۈن ياۋۇزلۇق بىلەن ئېلىپ بارغان جىنايىتىنى خەلق ئارا ئىر مىندە گېنوتسىد سىياسىتى دەپ ئاتايدۇ.

خىتاي مۇستەملىكچىلىرىنىڭ شۇم ئايىغى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ پاك زېمىنىگە بېسىپ كەلگەن كۈندىن باشلاپ، ئۇلار بۇ ئۆلكىنىڭ تۈپ ئاساسىي خەلقى بولغان ئۇيغۇر ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ مىللىي روھىنى ئۆلتۈرۈش ۋە مىللەت سۈپىتىدە تارىختىن ئۆچۈرۈپ تاشلاش ئۈچۈن تۈرلۈك قەبىھ ئۇسۇللارنى قوللىنىپ كەلمەكتە.

شەرقىي تۈركىستانىنىڭ مەركىزىي لوبنۇر كولى ئەتراپىدا داۋاملىق ئاتوم-يادرو قوراللىرى ئۈستىدە سىناق ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ زەھەرلىك رادىئاتسىيە نۇرلىرى ئارقىلىق خەلقلەرنى تۈرلۈك جىگەر، ئۆپكە ئۇچەي راكى ۋە باشقا كېسەللەرگە مۇپتىلا قىلماقتا، بالىلار ناگىران تۇغۇلماقتا ۋە مەخسۇس ئۇكوللار بىلەن ئۆلتۈرمەكتە.

خىتايلار ئۇيغۇرلار زېمىنىدا ھەممە بايلىقلارغا يەككە-يېگانە خوجايىن بولۇپ قىلىشقا ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇيغۇر خەلقى خىتاي زۇلمى ئاستىدا كۆيۈپ-كۈل بولۇپ، يەنە قايتا تىرىلدىغان قېدىمىي-ئەپسانىۋىي قەقنۇس قۇشىدەك ئۇزىنىڭ ھايات بەخش، جەننەت ماكان زېمىنىنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى، مەدەت بېرىشى ۋە يار-يۆلەكى بىلەن ياشاپ كەلمەكتە.

خىتايلار ئاتوم-يادرو قوراللىرىنى سىناش بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنى قورقىتالمىدى. ئاتوم بومبىسىدىنمۇ كۈچلۈك ئىرادە ۋە ياشاش قابىلىيىتىگە ئىگە بولغان بۇ خەلق ئاتوم رادىئاتسىيەسىگىمۇ بەرداشلىق بېرىپ، يەنە ياشاشنى ۋە مۇستەملىكچىلەرگە قارشى كۈرەشنى داۋام قىلماقتا.

خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بارغان گېنوتسىد سىياستى مەلۇم نەتىجىلەرنى بەرگەن بولسىمۇ، ئۇيغۇرلارنى پۈتۈنلەي يوق قىلىپ تاشلاش قارا نىيىتىگە يېتەلمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى پۈتۈنلەي جىسمانىي يوق قىلىش ئۇخشاش ۋەھشى نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تۈرلۈك چارە-تەدبىرلەر بىلەن ئۇلارنى ناركوتىك چېكىملىكلەر: ئەپيۇن، نەشە، گېروين (خروئىن)لار ئارقىلىق زەھەرلەپ يوق قىلىش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت قىلماقتا.

مۇسۇلمانلارنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنى يوقۇتالمىغان بەزى غەرب ئىدېئولوگلىرى شۇ جۈملىدىن پروفېسسور زېۋېمېر شۇنداق دېگەن ئېدى: «مۇھەممەدىيلەردە (مۇسۇلمانلاردا) بىر شېشە ئېچكىلىك ۋە ئايال ئارقىسىدىن بولىدىغان ۋايرانچىلىقنى پۈتۈن باشلىق بىر ئوردا (قوشۇن) مۇقىللايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭ ياشلىرىنى ئىچىش ۋە چېكىشكە ئۈگىتىڭ» دەپ مۇسۇلمانلارنى قانداق قىلىپ قولۇقتا باشقۇرۇش يولىنى كۆرسىتىپ بەرگەن ئېدى. خىتاي قارا نىيەتلىرىمۇ شۇ يولدىن ئۇرۇپ ياشلارنى ئىچىملىك، چېكىملىكلەرگە ئۈگىتىپ، جىسمانىي ئاجىز، ئەقلى پەس، پەقەت بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىدىغان ئىتائەتچان قۇللارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا. ناركومانىيە سىياستى-دەھشەتلىك بولۇپ، پۈتۈن بىر مىللەتنى تۈپ يىلتىزىدىن قىرىپ تاشلاشقا قارىتىلغان.

ناركومانىيە: نەشە، ئەپيۇن، گېروين (خروئىن- ئاق دورا) ئوخشاش ئىنسان جىسمىنى ۋە ئاڭنى زەھەرلەيدىغان كۈچلۈك ئوغا ماددىلارنى ئۆز ۋاقتىدا ماۋزېدۇڭ، «ئاتومدىنمۇ كۈچلۈك يەرلىك خىمىيەۋىي قورال» دەپ ئاتىغان ئېدى.

خىتاينىڭ تاشقى سىياسىي ستراتېگىيەسىدە ناركوتىكنىڭ ئالاھىدە رول ئوينايدىغانلىغى 1958-يىلى ئۇخەن شەھرىدە جۇئېنلەي باشچىلىغىدا ناركوتىكا ئىشلەپ چىقىرىش ۋە ئۇنى سېتىشقا مەسئۇل ئۆلكە سېكرېتارلىرى قاتناشقان يىغىندىن كېيىن مەلۇم بولۇپ قالدى. ئۇ ۋاقىتتا خىتايلار يوشۇرۇن ھالدا ناركوتىكنى سېتىپ، چەت ئەل ۋالىيۇتىسىغا ئىگە بولۇپ، شۇ ئارقىلىق ئۇزىنىڭ ئارمىيەسىنى زامانىۋىي قوراللار بىلەن قوراللاندۇرۇش، پۈتۈن دۇنياغا خوجا بولۇش خام خىيالىدا بولغان ئېدى. ئۇخەن يىغىنىدىن كېيىن بۇنداق ناركوتىك ماددىلارنى يېتىشتۈرۈش مەيدانلىرى خىتايدا كەسكىن ئۆستى.

1956-1957- يىللىرى خىتايدا ئەپيۇن ۋە نەشە تەييارلاش مەيدانلىرى 250 مىڭ گېكتار بولسا، 1958- يىلىنىڭ ئاخىرىغا كېلىپ، بۇ مەيدانلار 319 مىڭ گېكتارغا يەتكەن. 1952-1957- يىللىرى خىتاي چەتئەللەر ئۈچۈن ئەجەل ئۇرۇغى بولغان ناركوتىك ماددىلارنى «دىپلوماتىك پوچتا» ياكى «مەخسۇس تاۋار» نامى ئاستىدا ھەر يىلى 2 مىڭ تونىنا ئېكسپورت قىلغان بولسا، 1958-يىلىدىكى ئۇخەن يىغىنىدىن كېيىن چەتئەللەرگە تۈرلۈك يوللار بىلەن چىقارغان ناركوتىكا 8 مىڭ توننىدىن ئېشىپ كەتكەن» (1978-يىل، «ۋزا روبېژوم» گېزىتىنىڭ 28-941 نومېرى 16-بېتىگە قاراڭ).

خىتاينىڭ ئالدىنقى سىياسىي ھەرىكەتلىرى بەربات بولغان بولسىمۇ، ئەپيۇن، نەشە ۋە خروئىن ئىشلەپ چىقىرىشىدا ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىگەن ئېدى. بۇ ئەجەل ئۇرۇغىنى خىتايلار شاڭگاڭ، ئاۋمىن ۋە بانكوك، غەربىتە ئۈرۈمچى، قەشقەر شەھەرلىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ئىران ئارقىلىق غەربىي دولەتلىرىگە چىقارغان.

ھازىر خىتايدا ئەپيۇننىڭ 26 تۈرى، نەشىنىڭ 13 تۈرى، گېروين (خروئىن)نىڭ 19 تۈرىنى ئىشلەپ چىقارماقتا. («ۋزا روبېژوم» گېزىتىنىڭ 1978-يىل 28-941-سانى-18-بېتىگە قاراڭ).

خىتايلار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ گېنوفوندىنى (ئەسلى- نەسەبىنى) بۇزۇش ۋە قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىۋاتقان قەبىھ گېنوتسىد-ناركومانىيە سىياستىنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرىنى كۆرگەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر دوختۇرى ۋە ئۇيغۇر مىللىي تىبابەتچىلىكىنىڭ پائال تەرغىباتچىسى بارى مۇخلىسوۋ: «ناركومانىيە ھازىرقى شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي پاجىئەسى بولۇپ، بۇنداق ھادىسە ئەزەلدىن ئۇيغۇرلاردا ۋە مۇسۇلمانلاردا بولمىغان، بۇ ئەسلىمىزنى قۇرۇتىدىغان قەبىھ ئادەت بىزگە تاشقىرىدىن (خىتايلاردىن-ت.ئى.) تېڭىلغان غەرەزلىك قەبىھ سىياسەتتۇر» دەپ ھەقلىق تۈردە ئېتىراز بىلدۈرگەن.

بارى مۇخلىسوۋ ئۇزىنىڭ دوختۇرلۇق ساھەسىدىكى ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىسىگە ئاساسلىنىپ مۇنداق دەپ يازىدۇ:

«بۇ ناركوتىك، نەشە، خروئىنلارنى دائىمىي ئىستىمال قىلىپ، ئۇنىڭدىن زەھەرلەنگەن ئادەملەرنىڭ بەدىنى قارىيىپ، تېگى-تېگىدىن سېرىق كۆرۈنۈپ، ئۇرۇقلاپ، كۆزلىرى ئۇرسىزلىنىپ، ئۆزى ھالسىزلىنىشقا باشلايدۇ. چوڭ مىيە پوستلىغىنىڭ، ژۇلۇنىنىڭ ئىشلەش قابىلىيىتى ھالسىراپ، نورمال ئىشلەشتىن قالىدۇ. نەتىجىدە ئادەمنىڭ خاتىرىلەش قابىلىيىتى زەئىپلىشىدۇ، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى يوقىلىدۇ،» ئادەمدە دايىم خىيالپەرەستلىك پەيدا بولۇپ، ئۈگىدەك باسىدۇ، روھى ھالىتى ئەسەبىلىشىپ، ھەر قانداق ئېغىر جىنايەتلەردىنمۇ قايتمايدىغان بولۇپ قالىدۇ.

چوڭ مىيە پوستلىغىنىڭ ۋە ژۇلۇنىنىڭ كېسەل بولۇشى ئۈچ يامان ئاقىۋەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

1. ياشلارنىڭ جىنسىي ئىقتىدارىنى تامامەن يوقىتىپ تاشلايدۇ.

2. ماددا ئالمىشىش جەريانىنىڭ بۇزۇلۇشى بىلەن ئۇرۇقلۇقنىڭ ھاسىل بولۇش جەريانى توختاپ، نەسىل قۇرىيدۇ.

3. ئۈچەينىڭ ھەرىكىتى پەسىيدۇ، قوساق كۆپىدۇ، ناركوتىك ماددىلار ئىستىمال قىلىنسا، ئادەمنىڭ بەدەنلىرى تارتىشىپ، پۈتۈن سۆيەكلىرى ئاغرىپ قاتتىق ئازاپلىنىدۇ. نەتىجىدە مۇنداق ئادەم بۇ دۇنيادا تىرىك مۇردىغا ئايلىنىپ، ئۆلگەن بىلەن تەڭ بولۇپ قالىدۇ.

ناركوتىكا ئىستىمال قىلغۇچىلار بالا كۆرگەندىمۇ ئۇلارنىڭ بالىلىرى زەئىپ ۋە ئاگىران بولۇپ تۇغۇلۇپ، ئەقلى ھوشى كام، پۇت-قوللىرى ئىنچىكە، قوسىغى يوغان ياكى پارالىچ بولۇپ تۇغۇلىدۇ. چۈنكى، ئۇرۇقلۇقنىڭ ئۆزىمۇ زەھەرلەنگەنلىكتىن ئۇنىڭدىن پەيدا بولغان تۆرەلمە كېسەل بولۇشى تەبىئىيدۇر».

پەزىلەتلىك يازغۇچىلىرىمىزدىن دىلدار ئەزىز ۋە سىدىقھاجى ئوخشاشلار قارا زۇلمەت ئىچىدە چاقنىغان يۇلتۇزدەك يالت ئېتىپ يېنىپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى ئىجتىمائىي پاجىئەسى بولغان خىتايلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى ناركوتىكا بىلەن زەھەرلەشكە ئوخشاش قەبىھ سىياسىتىنى ئۆز ماقالىلىرىدا پاش قىلىپ يازدى.

مەسىلەن، دىلدار ئەزىز خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا ناركوتىكا-ئەپيۇن، نەشە ۋە خروئىن ئوخشاش ئادەملەرنى زەھەرلەپ ئۇلارنىڭ نەسلىنى قۇرىتىدىغان ۋە خوجايىنلارنىڭ ئېيتقىنىنى شەرتسىز ئىجرا قىلىدىغان قۇللارنى تەربىيەلەش ئۈچۈن ئۇزاقنى كۆزلەپ ئېلىپ بېرىۋاتقان گېنوتسىد سىياسىتىنى پاش قىلىپ: «ۋېناس ھەيكىلىگە قاراپ ئويلىغانلىرىم» ۋە «ئىس-تۈتەك ئىچىدىكى كىشىلەر» ناملىق ئەدەبىي ئەخباراتلىرىدا مۇنداق يازىدۇ:

«مەن گېزىتتا يېزىلغان ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ پاجىئەلىك ئەھۋالىنى ئوقۇۋېتىپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. بېخەسلىكىمدىن ئۈستەل ئۈستىدىكى گېزىت-ژۇرنال ۋە قېلىن لۇغەت-

---

تارىخ سەھىپىلىرىدىن

ئىلى سۇلتانلىغىنىڭ يىمىرىلىشى

(ياكى تازابېك ۋاقەسى)

19-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا چار روسسىيەسىنىڭ ئىلىنى قوراللىق بېسىۋالغانلىغى تىلغا ئېلىنسىلا، ھامان تازابېك دېگەن كىشىنىڭ ئىسمى ئادەمنىڭ يادىغا كېلىدۇ. ئۇنداقتا تازابېك كىم؟

تازابېك 19-ئەسىردە ياشىغان تارىخىي شەخس بولۇپ، ئۇ قازاق خەلقىنىڭ چار روسسىيە تاجاۋۇزچىلىغىغا قارشى كۈرەشكەن مەشھۇر سەركەردىسى.

قېرىنداش قازاق خەلقى قېدىمىي زامانلاردىن تارتىپ ئوتتۇرا ئاسىيادە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان كۆچمەن خەلق بولۇپ، تارىخىدىكى ئويسۇن، ساك قاتارلىق خەلق تۈپلىرىنىڭ كېيىنكى ئەۋلادى. ئۇلار 15- ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قازاق دالاسىدا مۇستەقىل قازاق خانلىغىنى قۇرۇپ، ئەتراپىدىكى دولەت ۋە خەلقلەر بىلەن يېقىن خوشىندارچىلىق مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن.

16-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا موسكۋا كىنەزلىگىدىن تەرەققىي قىلىپ كېڭەيگەن چار روسسىيە ئورال تاغلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، تاجاۋۇزچىلىق قولىنى ئوتتۇرا ئاسىيەگە سوزدى. 18-ئەسىرنىڭ 30-يىللىرىغا كەلگەندە قازاق دالاسىغا بېسىپ كىرىشكە باشلىدى. 1731-يىلى كىچىك يۈزنىڭ خانى ئەبۇلقايىرخان ئۆزىنىڭ روسسىيەگە تەۋە بولغانلىغىنى جاكالىدى. شۇنىڭ بىلەن كىچىك يۈز چار روسسىيە تەرىپىدىن يۇتۇپ كېتىلدى. چار روسسىيە كۆپ ئوتمەي ئوتتۇرا ۋە ئۇلۇغ يۈزگە چاڭگال سېلىشقا باشلىدى. 1822-يىلى ئوتتۇرا يۈزنى بېسىۋالدى. 1864-يىلغىچە بولغان ۋاقىتتا ئۇلۇغ يۈزگىمۇ تاجاۋۇزچىلىق بىلەن بېسىپ كىرىپ، ئۇنىمۇ ئۆزىگە بويسۇندۇردى. شۇنداق قىلىپ، پۈتكۈل قازاق خانلىغى چار روسسىيە تەرىپىدىن ئىگەللەۋېلىندى. چار روسسىيەنىڭ قازاق دالاسىغا بېسىپ كىرىشى جەريانىدا قازاق خەلقى قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكىتىنى زادىلا توختاتماستىن ئاتلار ژىقىلسا، ئەۋلاتلار كۈرەشنى داۋاملاشتۇردى. بۇنداق قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىنىڭ ئىچىدە تەسىر دائىرىسى چوڭ، ۋاقتى ئۇزۇن بولغانلىرى 19-ئەسىرنىڭ 40- يىللىرى ئىساتاي، كېنىسارى يولباشچىلىغىدا چار روسسىيەگە قارشى كوتۈرۈلگەن خەلق قوزغىلىڭى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

چار روسسىيە باسقۇنچىلىرى قازاق خەلقىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىنى قانلىق باستۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا قازاق ژۇۋۇرى قاتلاملىرىغا مەنسەپ ۋە مائاش بېرىپ سېتىۋېلىپ، ئۇلارنى قازاق خەلقىنى ئېزىشتىكى قوراللىغا ئايلاندۇردى. چار روسسىيەسىنىڭ قازاق دالاسىنى ئۇتۇۋېلىپ، مۇستەملىكچىلىك ھوكۈمرانلىغىنى ئورنىتىشى ۋە قازاق خەلقىنى دەھشەتلىك باستۇرۇشى چارۋىچىلارنىڭ تۈركۈم-تۈركۈملەپ شىنجاڭ چېگراسى ئىچىگە كۆچۈپ بېرىش ۋاقەسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇ دەۋردە پۈتۈن جۇڭگو بويىچە جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا قارشى خەلق قوزغىلىڭى كوتىرىلىپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھوكۈمرانلىغىنى تەۋرىتىپ قويغانىدى. جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا خەلق قوزغىلاڭلىرى كوتۈرۈلۈپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ھاكىمىيەت ئاپپاراتلىرى پاچاقلىنىپ، بىر نەچچە يەرلىك ھاكىمىيەتلەر قۇرۇلدى. شۇ قاتاردا ئىلىدىمۇ ئىلى سۇلتانلىغى قۇرۇلدى. ئىلى سۇلتانلىغى چار روسسىيە ئوتتۇرىغا قويغان يولسىز تەلەپلەرنى رەت قىلىپ، ئۇنىڭ كېڭەيمىچىلىك ھەرىكەتلىرىگە قارشى تۇرۇۋاتاتتى. شۇ چاغلاردا ئۇلۇغ يۈزدە تۇرۇشلۇق ئالبان قەبىلىسىنىڭ ئاقساقالى تازابېك چار روسسىيە ئالداپ بەر-

لەر ئوتتۇرىدا دۆمدا بولۇپ كەتتى، ۋېناسنىڭ هەيكىلىمۇ يەرگە غۇلاپ چۈشتى. «مەن ۋېناس هەيكىلىنى قولۇمغا ئالدىم. شۇندا مەن بىلىدىغان بىر قىسىم ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئورنى، كۆڭلەكسى، ئۇنىسى ۋە ئازاپلىرى كۆز ئالدىمدا ئۆتۈشكە باشلىدى. كۆڭلۈمدە ۋېناس بىلەن ئەشۇ ئاياللار ئوتتۇرىسىدا ئوخشاشلىق باردەك هىس قىلاتتىم. ۋېناس ئايال! ئەي ۋېناس، سەنمۇ بىر قىسىم ئۇيغۇر ئاياللىرىدەك رىيازەت چەككەنمىدىڭ، ئازاپلانغانمىدىڭ؟! خورلانغانمىدىڭ، ئايال-ئايالنىڭ قايغۇسىنى، سەنمۇ ئايال بولغانلىقىڭدىن، ئۇلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولالامسەن؟!

ئۇيغۇر ئاياللىرى بۇ دۇنياغا ئەنقىلاش ئۈچۈن، دەرت-هەسرەتتە ئورتىنىش ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ؟ ئۇلارمۇ باشقا مىللەت ئاياللىرىدەك رىقابەت بەيگىسىنىڭ مەيدانىدا ماتالىشى مۇمكىن ئەمەسمۇ؟ ئەجدادلىرىدەك ئەجايىپ موجىزىلەرنى يارىتىپ، دۇنيا ئەللىرىنى هەيرەتكە قالدۇرالامسۇ؟..»

ئۈرۈمچىدىكى چوڭ كىچىك ماگىزىنلارنىڭ پەلەمپەيلىرىدە، كوچىلاردا تىلەمچىلىك قىلىپ ئۆرگەن ئاياللار ۋە ئوقۇش يېشىدىكى قىزلار، قەشقەر شەھىرىدىكى گۈزەل دوڭخو كولى بويىدا كۈي-كۈلدۈرۈشلا ئىپپەت-نومۇسىنى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان شۇ يەرلىك ۋە ئاقسۇ، خوتەندىن ئىچىپ كەلگەن ئاياللار، تارىختا ئۆزىنىڭ ئىشچانلىق، چېۋەرلىكى، گۈزەللىكى ۋە شايى-ئەتلەس كېيىم توقۇش ماهارىتىنىڭ ئۈستۈنلۈكى بىلەن دۇنياغا داڭق چىقارغان خوتەن قىزلىرىنىڭ بۈگۈنكى كۈندە ئىچكى ئۆلكىلەرگە ۋە هەتتا چوڭ قۇرۇقلۇقلارغا (خىتاينىڭ) سىرتىغا ئايرىپ سېتىلىشلىرى... كىمنىڭدۇر خىيالى توقۇپ چىقارغان چۆچەكمۇ ئەمەس، بۈگۈنكى كۈندىكى گۈزەل ماكانىمىز شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ، ئانامىزغۇل ۋە نۇزۇگۇم لارنىڭ ئوخشاش مەنگۈلۈك ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ پاجىئەلىك قىسمەتىدۇر.

دىلدار ئەزىز ئوزىنىڭ «ئىس - تاقتا ئىچىدىكى كىشىلەر» ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتىدا: «بىز ئىگىلىگەن ماتېرىياللارغا قارىغاندا، خىروئىن چەككۈچىلەرنىڭ كوپ قىسمى خىروئىن ئەكەلچىلىرىنىڭ مەخسەتلىك قىزىقتۇرۇشى ۋە ئالدىشى بىلەن زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش يولىغا كىرىپ قالدىكەن...

ئۈرۈمچى شەهىرىدىكى «... ...» شاراپخانىنىڭ خوجايىنلىرى خىتاينىڭ شەرقىي شىمالىدىن مەخسۇس كەلگەن ياش ئاچا-سىڭىللار بولۇپ، شىنجاڭنىڭ هەر قايسى جايلىرىدىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ قالغان قىزلاردىن يەتتە-سەككىزىنى مۇلازىمەتچىلىككە تاللاپ ئالغان. بۇ قىزلارنىڭ كىچىكلىرى ئون ئالتە-ئون يەتتە ياشلاردا، چوڭلىرى ژىگىرمە يەتتە، ژىگىرمە سەككىز ياشلارغا كىرگەن. خوجايىنلار بۇ مۇلازىمەتچى قىزلارنىڭ قورسىقىنى تويغۇزىدىكەن، بىرەر قۇر چىرايلىق كىيىم كىيدۈرۈپ قويىدىكەن، لېكىن ئىش هەققى بەرمەيدىكەن. مۇلازىمەتچى قىزلار هاراقكەش، ئەپيۇنكەشلەرگە ئۇلپەت بولىدىكەن، ئۇلار بىلەن تانسا ئويناپ، بەزىدە خېرىدارلار بىلەن سىرتقا چىقىپ كېچىنى بىرگە ئۆتكۈزۈپ كېلىدىكەن، بۇنداق ۋاقىتلاردا خوجايىنغا يەنە ئايرىم هەق تۆلەيدىكەن. بۇ مۇلازىمەتچى قىزلار خوجايىنلىرىنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن خېرىدارلارنى ئالداپ ژۈرۈپ ئۇلارغا خىروئىننى چەكتۈرىدىكەن... خەلقىمىزنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرىتىدىغان...مىللەتنىڭ ساقلىقىنى ئابوت قىلىدىغان بۇنداق يامان ئىللەتلەر ئەقلى جايىدا، ئىنسانىي تۇيغۇغا ئىگە ۋىژدان ئىگىلىرىنى قاتتىق ئويغا سالماي، ئازاپلىماي قالمايدۇ... مەن بۇ ئىشرەتخانە قۇربانلىرى زىيارىتىمنى ئاخىرلاشتۇرۇپ كېتىۋاتىمەن، ئامما خىروئىن خۇمارى تۇتقان چاغدا ئازاپلىنىپ، تولغىنىۋاتقان تىرىك ئەرۋاھلارنىڭ ئالە پەريادلىرى قۇلىقىمدا تۇۋدە ياڭرىماقتا...» دەپ يازىدۇ.

ماقالە ئاپتورى خىتاينىڭ شەرقىي تۈركستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان گېنوتسىد سىياسىتىنى پاش قىلىدىغان يەنە نۇرغۇن فاكتلارنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئىلگىرى چوڭ سودىگەرلەر بولۇپ كېيىن باشقىلارنىڭ ئۆگىتىشى بىلەن ناركوتىك ماددىلارنى ئىستېمال قىلىش يولىغا كىرىپ ۋەيران بولغان سودىگەرلەرنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ئېيتقان سۆزلىرىنى كەلتۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ:

«... ئويلاپ باقسام خىروئىن دېگەنمۇ ئاجايىپ نەرسە ئىكەن. ئەگەر بىرەر ئادەمگە (مىللەتكە - ت. ئى.) قەست قىلماقچى ياكى رەقىبىڭدىن ئۆچ ئالماقچى بولساڭ، ئۇنىڭغا بىر ئامالالا قىلىپ خىروئىن چەكتۈرۈپ، ئۇنى خىروئىنغا خۇمار قىلىپ قويسىڭلا كۇپايە قىلىدىكەن، چۈنكى، خىروئىنغا خۇمار بولغان ئادەمدە بولىدىغان ئازاپنى هېچ قانداق تىل بىلەن ئىپادىلەش مومكىن ئەمەس، دوزاقنىڭ ئازاۋىمۇ خىروئىننىڭ خۇمارى تۇتقان چاغدىكى ئازاپقا يەتمەس دەپ ئويلايمەن، مەن خىروئىننىڭ ئازاۋىنى بەك تولا تارتتىم، ئىقتىسادىم ۋەيران بولدى. تەن سالامەتلىكىممۇ ۋەيران بولدى...

ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى ئاغزىدىلا قالدى. ئۇ بىردىنلا كىرپىدەك تۈگۈلۈپ، خۇددى توڭلاپ كېتىۋاتقاندەك تىترەشكە، ئاغزى، بۇرنىدىن شالى ئېقىشقا، يەردە دومىلاپ، ئۆزىنىڭ بىلىگىنى چىشلەپ غاجىلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ خىروئىن خۇمارى تۇتتىمىكىن ياكى ئۆمرى ئاخىرلىشىپ جان ئالىشىۋاتامدىكىن؟ تۇۋۇۋا لىمىنى كۆتىدىغاندۇ، بەلكى پۈتۈن جەمىيەتنىڭ غەزەپ-نەپرەتكە كېلىپ، ئۆزىنى شۇ كۈنگە سالغان، خەلق ئارىسىغا ئۆلۈم ئۇرۇغىنى چاچقۇچىلارنى غەزەپ- يالقۇنىدا كويدۈرۈپ، كۈل قىلىۋېتىشىنىمۇ؟ياكى ئۆزى ئۆلگەندىن كېيىن ئۆز جەسەتىنىڭ خىروئىنغا خام ئەشيا قىلىنىشىنى كۈتەمدىغاندۇ...».

1994-ژىلى 19-يانۋاردا چىققان «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»گە ئۆز مىللىتىنىڭ تەغدىرىگە بىپەرۋا قاراپ تۇرالمايدىغان زىيالىلىرىمىزدىن سىدىقهاجى «موقىملىققا پايدىسىز ئامىللارنى چەكلەپ، تەقىقى-تۇرقى كېلىشكەن ئۇيغۇر قىزلىرىدىن مۇلازىمەتچى قوبۇل قىلىشنى ژىغىشتۇرۇۋېتىلى» ناملىق ماقالا ئېلان قىلغان. ماقالىدا ئۇ مۇنداق يازىدۇ:

«1993-ژىلىدىن بېرى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى بەزى ئاتالمىش شىركەت، مېهمانخانە، رېستۇران خوجايىنلىرى ئۈرۈمچىگە كېلىپ، هوكۇمەت ئورۇنلىرىنىڭ هېچ قانداق تەستىقىنى ئالماي، ئۆز غەرەزلىك مەخسەتلىرى ئۈچۈن رەڭمۇ-رەڭ ئېلانلار چىقىرىپ، قوبۇل قىلىش شەرتلىرىنى تەقتى-تۇرقى كېلىشكەن، ئاخشا، ئۇسسۇلغا ماهىر، بويى 168سم دىن ئېگىز ئۇيغۇر قىزلىرى ياتاق، تاماق هەقسىز، مائاشى 800-1000 يۈەنگچە» دېگەنگە ئوخشاش ئالدامچىلىق يولى بىلەن ئىچكى خىتايغا ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنى ئىنسان ۋىژدانى كوتەرمەيدىغان پاهىشەخانىلاردا مەجبۇرى تۇتماقتا...».

خىتاي زوراۋانلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەسىرلەر داۋامىدا شەكىللىنىپ كەلگەن ئەدەپ-ئەخلاق ئەنئەنىلىرىنى بۇزۇش، ئۇلارغا نىسبەتەن سىياسىي زورلۇق، ئىقتىسادىي بېسىم، ماددىي ۋە مەنىۋى ئۇغا بىلەن زەهەرلەپ ئەرلەرنى غورۇرىدىن، مىللىي ئىپتىخارىدىن، ئاياللىرىمىزنى شەرمى هايادىن، قىزلىرىمىزنى ئىپپەت- نومۇسىدىن، ئوغۇللىرىمىزنى مېهرى ئاقىبىتىدىن ئايرىش ئۈچۈن ئوچۇق ۋە پىنهان هەرىكەت قىلماقتا. هەتتا پۇل ئۈچۈن سېتىلغان ئۆز ئىچىمىزدىن چىققان ئادەملەر خىتايلار ئۈچۈن پاهىشەخانىلار ئېچىپ، مىللىتىمىزنىڭ ئانىسى ۋە داۋامچىسى بولغان قىزلىرىمىزنى ئالداپ، ئىپپەت،نومۇسىنى ئاياق-ئاستى قىلىپ،مىللەت نەسلىنى بۇزۇشقا هەرىكەت قىلماقتا. مانا بۇنىڭدىن مىللەتنىڭ گەۋهىرى ۋە گۈلى بولغان كېلەچەك ئانىلارنى بىر سىقىم پاخال پۇلغا ئالماشتۇرۇپ، ئۆزىچە ئۇنىڭدىن لەززەتلىنىپ يۈرگەن مىللىي مۇناپىقلار خىتايلار بىلەن ماسلىشىپ ئىش ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى كوروش مۇمكىن. ئۇلار مىللىي روهى يوق، ۋىژدانسىز، ئىمانسىز ئادەملەردۇر. ئەگەر ئۇلاردا ئىمان بولسا، مۇنداق هاۋايى ئەپسىگە بېرىلىپ، ئۆز مىللىتىنى، دىنىي ئېتىقادىنى خىتايلارغا ساتمىغان بولار ئېدى.

ئىسلام دىنىدا پۇل تېپىش هارام ئەمەس، بەلكى، ئۇنىڭ (پۇلنىڭ) قۇلى بولۇپ قېلىش هارامدۇر. مىللەت روهى ۋە ئىمان بۇ-مىللىون، مىللىون سوم پۇل بىلەن ئىگە بولغىنى بولمايدىغان بۈيۈك سائادەتتۇر. بۇ سائادەت هەقىقىي مىللەت تۇيغۇسى، غورۇرى بار پاك ئىمانلىق ئادەملەرگە نېسىپ بولىدىغان بۈيۈك نېمەتتۇر.

ئاللاتائالا هەر بىر مومۇن مۇسۇلمان بەندىسىنى ئۇنىڭ جەمىيەتتە تۇتقان ئورنى، مال-مۈلكى ۋە ياكى ئۇنىڭ جامالىغا قاراپ ئەمەس، بەلكى، ئۇنىڭ ئىمانلىق قەلبىگە ۋە مىللەت روهىنى، دىنى ئېتىقادىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قىلغان ئالى جاناپ ساخاۋەتلىك ئىشلىرىغا قاراپ باهالايدۇ.

بەزى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، جاهانگىر ناپالېون ئىسلام دىنىنىڭ بۈيۈك ئەۋزەللىكىنى هىس قىلىپ، ئۇنى قوبۇل قىلغان، هەتتا ئۇنىڭ ئۆلۈم توشەكى ئاستىدىن قۇرئان كەرىم چىققان. ئۇ هەقىقىي مومۇن مۇسۇلمانلار هەققىدە: «بىر مىللەتنىڭ ئەركەكلىرى مەرد ۋە جەسۇر، ئاياللىرى ئىپپەتلىك ۋە هايالىق بولسا، ئۇنداق مىللەتنى هېچ بىر كۈچ يېڭەلمەيدۇ، بۇ مىللەت مۇسۇلمان مىللەتتۇر» دەپ بۈيۈك باها بەرگەن.

خىتايلار: «شەرقىي تۈركستاندىكى ئۇيغۇرلارنى جىسمانىي قىرىپ تاشلىساق، بۇ زېمىننىڭ هەقىقىي خوجايىنى ئۆزىمىز بولۇپ قالىمىز» دەپ خام چوت سوقماقتا. ئۇ بۇ ئەزىز ماكانىنىڭ خوجايىنى بولالمايدۇ. چۈنكى، مەركىزىي ئاسىيادىكى 50 مىللىون تۈركىي خەلقلىرى، شۇ جۈملىدىن تەقدىر تەقەززاسى بىلەن ۋەتەندىن قاچقىپ چىقىپ كېتىپ، چەت ئەللەردە ۋەتەن گاداسى بولۇپ ياشاۋاتقان 2 مىللىوندىن كوپ ئۇيغۇر خەلقى بۇ ۋەتەننىڭ قانۇنىي مىراسخورى ۋە داۋاگەرىدۇر.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇستەقىللىقى مۇقەررەر جەريان. لېكىن بۇ مۇقەررەرلىك هەدىيە قىلىنمايدۇ. ئۇنى زالىملار قولىدىن تارتىپ ئېلىش بەختى، مىللەتپەرۋەر ۋە مىللىي ئازاتلىقتىن باشقا هېچ قانداق غەرىزى بولمىغان كۈرەشچان، ئىمانلىق ئادەملەرگە نەسىپ بولىدىغان بۈيۈك سائادەتتۇر.

ئىرپان توختىيېۋ،

تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزىتى، ئۆزبەكىستان دولەت تارىخ مۇزېيىنىڭ چوڭ ئىلمىي خادىمى.

گەن هەربىي مەنسەپنى رەت قىلىپ، ئۇنىڭ باسقۇنچىلىقىغا نارازى بولۇپ، ئىلى تەۋەسىگە كوچۇشنى قارار قىلدى. 1871-ژىلىنىڭ بېشىدا ئىلى سۇلتانى ئەلاخانغا خەت يېزىپ، قەبىلىسىنى باشلاپ ئىلىغا كوچۇپ بارىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ سەۋەۋىنى چۈشەندۈرۈپ، ئەلاخاندىن باش پانا بولۇشنى ئوتىنىپ سورىدى. ئەلاخان سۇلتان بولسا جاۋاپ خەت يېزىپ، تازابېكنىڭ ئىلتىماسىغا قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان چارروسسىيە هوكۇمىتى 1871-ژىلى 4-ئايدا ئەسكەر ئەۋەتىپ، تازابېك ئائىلىسىنى قورشىۋالدى. تازابېك قول ئاستىدىكىلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ، قورشاۋنى بۇزۇپ ئۆتۈپ، چارروسسىيە ئەسكەرلىرى بىلەن قاتتىق جەڭ قىلىپ، بىر نەچچە كۈنلۈك جىددىي يۈرۈش قىلىش ئارقىلىق مىڭدىن ئارتۇق ئائىلىنى باشلاپ، ئىلى تەۋەسىگە ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئەلاخان سۇلتان ئۇلارنى قۇچاق يېيىپ قارشى ئېلىپ، توققۇز تاراغا جايلاشتۇرىدۇ.

تازابېكنىڭ ئىلىغا كوچۇپ كېلىشى قازاق دالاسىدا زور تەسىر پەيدا قىلىپ، چارروسسىيە دائىرىلىرىنى قاتتىق ساراسىمىغا سالدى. چارروسسىيە هوكۇمىتى قازاق خەلقىنىڭ شىنجاڭ چېگراسى ئىچىگە كوپلەپ كوچۇپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئىلى تەۋەسىگە ئەسكەر كىرگۈزۈپ قۇراللىق بېسىۋېلىش ئۈچۈن ئىلى سۇلتانلىقىدىن تازابېكنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى نۇرغۇن قېتىم تەلەپ قىلدى. چارروسسىيەنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلتىماتۇم تاپشۇرۇپ، «ئەگەر قايتۇرۇپ بېرىشنى خالىمايدىكەنسىلەر، ئۇ هالدا سەن ۋە سېنىڭ خەلقىڭگە پايدىسىز بولىدۇ. بىز سىلەرگە ئارۋارىچىلىق تېپىپ بېرىپلا قالماي،بەلكى سىلەرنىڭ يۇرتۇڭلارنى ئىشخال قىلىۋالىمىز» دەپ ئەلاخان سۇلتانغا تەهدىت سالدى. ئەلاخان سۇلتان بولسا ئۇلارنىڭ يولسىز تەلەپلىرىنى قەتئىي رەت قىلدى.

ئەسلىدە چارروسسىيە ئىلى سۇلتانلىقىغا هۇجۇم قىلىش پىلانىنى 1871-ژىلى 22-فېۋرالدا، 14-مارتتا ئىككى قېتىم ئالاهىدە ژىغىن ئېچىپ بېكىتكەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن چارروسسىيە تازابېك ۋاقىەسىنى باهانە قىلىپ، 1871-ژىلى 15-مايدا ئىلىغا رەسمىي تەجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىنى قوزغىدى. ئەلاخان سۇلتان ئۆز قوشۇنىغا ۋە خەلقىگە رەهبەرلىك قىلىپ، تەجاۋۇزچىلارغا قارشى ئۇرۇشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى. تازابېكمۇ قول ئاستىدىكىلەرنى باشلاپ، باسقۇنچىلارغا قارشى ئازاتلىق يولىدىكى ئۇرۇشقا قاتناشتى. ئۆز ئېلىنى قوغداش ئۈچۈن قېرىنداش خەلقلەر مۇرىگە مۇرىنى تىرەپ، جەڭ قىلغان بولسىمۇ، تەجاۋۇزچىلار زامانىۋىي قۇراللار بىلەن قۇراللانغانلىقتىن، 9-ئىيۇن كۈنى باسقۇنچىلار كەتمەننى بېسىۋالدى. كەتمەن قولدىن كەتكەندىن كېيىن ئۇنى دۈشمەن قولىدىن تارتىپ ئېلىش ئۈچۈن خەلق پىدائىيلىرى قوزغىلىپ، يۈرۈش قىلدى. غەربتىن توقلەكبەگ ئەسكەرلىرى، شەرقتىن ئەلاخان سۇلتاننىڭ قوشۇنلى، جەنۇپتىن تازابېكنىڭ پىدائىيلىرى كەتمەننى قورشاپ، هۇجۇم قىلدى. دەسلەپ مەزكۇر قوشۇنلار تەجاۋۇزچىلارنى چېكىندۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن چار روسسىيەنىڭ ۋەتەن ساتقۇچ خائىنلارنى سېتىۋېلىشى، خەلقنىڭ ئارىسىغا بولگۈنچىلىك سېلىپ، ئىلى خەلقى ئارىسىدا مىللىي قىرغىنچىلىق پەيدا قىلىش نەتىجىسىدە 1871-ژىلى 2-ئىيۇن كۈنى مۇداپىئە ئۇرۇشى مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. باسقۇنچىلار قورغاس، سۈيدۈڭلەرنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن غۇلجا شەهىرىگە قاراپ هۇجۇم قىلدى. ئەلاخان ئامالسىز يېڭىلدى، ئۇنى چارروسسىيە هوكۇمىتى ئەسىرگە ئېلىپ كەتتى...

چارروسسىيە تەجاۋۇزچىلىرى ئىلىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن، تازابېكنى تۇتۇۋېلىپ ئالمۇتىغا ئېلىپ بېرىپ، قەتلى قىلدى. تازابېك قازاق خەلقىنىڭ ئەركىنلىكى، ئازاتلىقى، مۇستەقىللىقى يولىدا باسقۇنچىلارغا تىز پۈكمەي كۈرەشىپ، مەرتلەرچە قۇربان بولغان ئېدى.

خەير ساتتار،

«ئىلى كەچلىك گېزىتىدىن» ئېلىندى.

(داۋامى، بېشى ئوتكەن ساندا)

ئەيسجان تۇرسۇن

سۈنماس زۇلفىقار

(تارىخىي قىسسىدىن پارچە)

— مەن چىڭگىزخان ئاستىمدىكى بۇ بىر ئاددىي كۈمۈش تەختتىن ھۇزۇرلىنىپلا ئىشنى بولدى قىلىدىغان بولسام، سىلەر مۇسۇلمانلار مېنى مازاق قىلمامسىلەر؟ سەنمۇ قانداقسىگە مېنىڭ ئالدىمغا كەلگەن بولاتتىڭ؟! بىلگىنىكى، دۈشمەنلىرىم قاچان ماڭا ئالتۇن تەختلىرىنى سوغا قىلىپ تۈگىتىدىكەن، شۇ چاغدا مەنمۇ ئۇلارنى يوقىتىشتىن توختايمەن.

— ئانداقتا، سىللە ئالدى بىلەن ئەڭ ئەشەددىي، ئەڭ ئەرزىمەس دۈشمەنلىرى كۈچلۈكنى يوقاتسىلا، ئەينە شۇنىڭدىن باشلاپ سىللىنىڭ تەختلىرى ئالتۇندىن بولىدۇ.

— مەن كۈچلۈك ئۈستىگە بارسام، قەشقەر، خوتەن مۇسۇلمانلىرى ماڭا قارشى تۇرمامدۇ؟

— دۈشمەننى يوقىتىش ئۈچۈن ئاۋال دۈشمەننىڭ دۈشمىنىنى قولغا كەلتۈرمەك لازىم، ئاقىل خاقانىم.

— ئانداقتا خارەزىم بىلەن بىرلىشىمىزمۇ؟

— ياق، خاقانىم، ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىنغان، زۇلۇم-خورلۇق تارتىۋاتقان ئەل بىلەن بىرلىشىلا. يەنى سىللە بۇ ئەل خەلقىگە ئەركىنلىك بېرىلا. چۈنكى بۇ ئەل ئەركىسىزلىكنىڭ تەمىنى يەتكىچە تارتىۋاتىدۇ.

— سېنىڭچە، ياۋغا قانداق تەگسەك بولار؟

— ئوغۇللىرى جۇجىخان شىمالدىن قىسىدۇ، يەنى بالاساغۇنغا ھۇجۇم قىلىدۇ. سىللە ئۆزلىرى خوتەن، قەشقەرلەردىكى ئۇيغۇرلار بىلەن بىرلىكتە جەنۇپ تەرەپتىن ئىسكەنجىگە ئالسىلا. بارچۇق ئارت تېگىن شەرقتىن سۈرۈپ بارىدۇ. بۇ چاغدا خارەزىم شاھمۇ ئۆزلىگىدىنلا غەربتىن قىسىدۇ. شۇنىڭ بىلەن دۈشمەنلىرى يوقىلىدۇ.

ئىسمايىلنىڭ ئورۇنلۇق سۆزلىرىدىن مەمنۇن بولغان چىڭگىزخان باشقىچىلا روھلىنىپ كەتتى. ئۇ ئېغىر بەستىنى ئاران كۆتىرىپ، ئورە تۇردى-دە، ئىختىيارسىز قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— ژىگىت، يارايسەن!— دېدى ئۇ كۈلكىسىنى بېسىپ،— ئېيتقىنا، كۈچلۈك يوقالغاندىن كېيىن يەنە نېمە بولىدۇ؟

ئىسمايىل بۇ ئاقىل، تەدبىركار ۋە ھىلىگەر خاقاننىڭ مەخسىتىنى دەرھال چۈشەندى-دە، كەسكىن جاۋاپ بەردى:

— ئۇ چاغدا سىللىنىڭ ناملىرىنى پۈتۈن مۇسۇلمانلار دۇنياسى بىلىدۇ. پۈتۈن تاجۇتەختلەر ئۆزلىگىدىن بوشايدۇ، شاھلار تۇغۇلغىنىغا چاق تويىدۇ، ئۆزلىرى تېخىمۇ قاقاھلاپ كۈلىلا. قىسقىسى، سىللە كۈلگەن چاغدا پۈتۈن ئالەم ژىغلايدۇ.

— بەس، بولدى، تەنەڭنى قوي، ئىسمايىل،— دېدى چىڭگىزخان كۆڭلى سەل يېرىم بولغان قىياپەتتە.— بىلگىنىكى، مېنىڭ زۇلفىقارىمغا قارشى زۇلفىقار كۆتەرگەن ئادەملەر قانچە ژىغلىسا، مەن شۇنچە خوشال بولىمەن. لېكىن ئۇنداق قىلمىغانلار مېنىڭ ئۇلارنىڭ ئېگىسى ئېكەنلىكىمنى ئېتىراپ قىلسىلا كۇپايە.

— مۇقەددەس، خاقانىم، سىللە ھازىر دۈشمەنلەرنىڭ ئارىسىدا قالدىلا. شەرىق ۋە جەنۇپ تەرەپلەردە جۇرجىتلار بىلەن خىدىدلار ۋە يەنە تاڭغۇتلار سىللىگە يامان نىيەتتە بولماقتا. ئەگەر سىللە قەشقەر، خوتەننى قولغا كىرگۈزۈپ، قۇدرەتلىك خارەزىم شاھلىقى بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورنىتىپ، ئاندىن كېيىن ئاساسىي كۈچنى جۇرجىتلارغا قاراتسىلا غەلىبە پۈتۈنلەي سىللىگە مۇناسىپ بولىدۇ، شەۋكەتلىرىگە يەنە شەۋكەت قوشۇلىدۇ.

— سۆزلىرىڭ ناھايىتى ئورۇنلۇق، ئىسمايىل،— دېدى چىڭگىزخان غەمكىن چىرايىغا كۈلكە ژۈگۈرتۈپ،— ئەقلىڭگە، بارىكاللا! خالىساڭ، مەن سېنى ئوردامدا ئېلىپ قالاي، مەن بىلەن بىللە بولغىن.

— ھىممەتلىرىگە رەخمەت، بۈيۈك خاقانىم، ئەگەر سىللە مېنى موشۇنداق ئىشەنچلىك ھېساپلىسىلا، دەرھال ماڭا 3—4 تۈمەن خىل قوشۇن بەرسىلە. مەن كۈچلۈكنىڭ بېشىنى كېسىپ كېلىپ، ئاندىن سىللە بىلەن بىرگە بولىمەن.

ئىسمايىلنىڭ بۇ تەلىۋىدىن ھاياجانلانغان چىڭگىزخان تەختىدىن يەنە تۇرۇپ كەتتى. ئۇ چوڭقۇر بىر نەپەس ئېلىپ، سول يېنىدىكى تاتاتوڭاغا قارىدى. ئاندىن يەنە بارچۇق ئارت تېگىنگە تىكىلىپ نەزەر سالدى. ئاخىرىدا ئىسمايىلغا سىنچىلاپ قارىدى-دە سۆزلىدى:

— سىلەر— ئۇيغۇرلارنىڭ روھىڭلار بىلەن تېنىڭلارنى قانداق خۇدا بەرگەن؟! سىلەر نېمانچە ئەقىللىق، ئاق كۆڭۈلسىلەر. باشقىلاردا يوق پەزىلەتلەر سىلەردە بار. مەسىلەن، سەن— تاتاتوڭا مېنىڭ ۋە ئوغۇللىرىمنىڭ تۇنجى مۇئەللىمى. سەن مېنىڭ تۇنجى «جاساق» (موڭغۇلچە— نىزام، دەستۇر، قائىدە) ۋە تامغامنى يېزىپ بەردىڭ. مەن سەنسىز ژىراق يەرلەرگە ھەم يات ئەللەرگە خەت ئەۋەتەلمەيتتىم. سەن— ئوغلۇم بارچۇق ئارت تېگىن تۇنجى بولۇپ مېنىڭ ھەيۋەمنى ياتلارغا تونۇتتىڭ. سەن— باھادىرىم ئىسمايىل مېنىڭ ئەڭ يېڭى ئەقىلدارىم، بۈگۈن سەن مېنىڭ كۆزۈمنى يەنە بىر قېتىم ئاچتىڭ، مېنىڭ كەلگۈسى نىشانەمنى يەنە بىر قېتىم يورۇتۇپ بەردىڭ. ھازىر مەن سىلەرگە نېمە دەپ رەخمەت ئېيتىشىمنى بىلمەيمەن. مەن سىلەرگە شۇنداق ۋەدە بېرەيكى، چىڭگىز نامى يېتىپ بارغان بارلىق يەرلەرگە ئۇيغۇرلارنىڭ شەۋكەتلىك نامىمۇ بىللە بارسۇن! بارلىق ئەللەر مېنىڭ قۇلۇم بولغاندا ئۇيغۇرلار يەنىلا مېنىڭ ئەڭ يېقىن، ئەڭ ئىناۋەتلىك ھەم ئىمتىيازلىق ئۇلۇسۇم بولسۇن. مېنىڭ ئەۋلاتلىرىم بۇنى چوقۇم ئەستە تۇتسۇن!

— ئالەمنىڭ ئېگىسى چىڭگىز خاقانغا ئۇزۇن ئۇمۇر يار بولسۇن!— دەپ ئۇلۇك توۋلىدى ئىدىقۇت ۋە ئىسمايىللار، ئۇنىڭ ھاياجان ئىلكىدە ئېيتقان سۆزلىرىنى ئاڭلىغاچ.

ئۇلار ئەشۇ كەلگىنىچە، چىڭگىزخان ئوردىسىدا بىر ئاي مېھمان بولدى. خاقان ئىسمايىلنىڭ ئەقلى ۋە جەڭ ماھارىتىگە ناھايىتى قايىل بولدى. ئۇلار كەلگۈسى جەڭ-جېدەللەر ئۈستىدە كۆپ پىكىر-مۇلاھىزىلەر قىلىشتى. ئىسمايىلمۇ بۇ ياشانغان لېكىن ئۇمۇتۋار خاقاننىڭ پىلانلىرىنى سەۋىرچانلىق بىلەن ئاڭلاپ، قوللاپ-قۇۋۋەتلىدى.

چىڭگىزخان ئاخىرىدا، ئۆزىنىڭ ئەڭ يارامLIق كېزىكلىرىدىن بەش مىڭىنى، باشقا نويانلارنىڭ خىل لەۋكەرلىرىدىن ژىگىرمە مىڭىنى تاللاپ، بۇلارغا ئۆزىنىڭ قەيسەر باھادىرى جەبە نويانىنى قوماندان، ئىسمايىلنى مۇشاۋۇر ۋە قوشۇمچە قوماندان قىلىپ بېكىتتى. ئارت تېگىنمۇ قوجۇدىن ئون مىڭ ئۇيغۇر لەشكىرىنى تاللاپ بېرىدىغانلىقىنى جاكالىغاندا، چىڭگىزخان قاقاھلاپ كۈلگىنىچە، ئىدىقۇتنى ماختاپ كەتتى. ئۇلار پىلان بويىچە، 4-ئاينىڭ باشلىرىدا كىرپۈلىن ۋادىسىدىن يولغا چىقماقچى ئىدى. ئەپسۇسكى، شۇ مالدا ئانا-ساي (يېنېسېي) دەرياسى بويىدا ياشايدىغان قىرغىزلار تۇيۇقسىز ئىسيان كۆتىرىپ، موڭغۇللارغا ھۇجۇم قىلدى. بۇنى چىڭگىزخان، ئىسمايىل ۋە باشقىلار ئويلاپمۇ باقمىغان ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي جەنۇپ تەرەپتىكى جۇرجىتلار بىلەن تاڭغۇتلار چىڭگىزخانغا قارشى ھۇجۇم باشلىدى. چىڭگىزخان ئىلگىرى بۇلارغا بىر قانچە قېتىم ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنى تار-مار قىلغان ھەمدە ھەر ژىللىق تولەم تولەيدىغان قىلغان ئىدى. جىم ياتقان يېغىنىڭ بىردىنلا يوپۇرۇلۇپ كېلىشى چىڭگىزخاننى ئەنسىرىتىپ قويدى. لېكىن ئۇ، يەنىلا ئىسمايىلنىڭ يېڭى پىلانىغا قوشۇلۇپ، چوڭ ئوغلى جۇجى بىلەن ئۇنى قىرغىزلارنىڭ ئۈستىگە ئەۋەتتى. ئۆزى بولسا، مۇقالى ۋە بارچۇق ئارت تېگىن بىلەن بىرلىكتە جۇرجىت، تاڭغۇتلارغا قارشى ئاتلاندى. قانلىق ئېلىشىشلاردىن كېيىن ئاخىرى، جۇرجىتلار بىلەن تاڭغۇتلار ئۇرۇش توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. ئەھۋالنىڭ ئىنتايىن مۇرەككەپلىكىنى ھىس قىلغان ئىسمايىل ئەسلىدىكى كۈچلەكخاننى ئالدىن يوقىتىش پىلانىنى ئۆزگەرتىپ، ئەتراپتىكى يامان نىيەتلىك، پۇرسەتپەرەست دۈشمەننى باش كوتۈرەلمەس قىلىۋەتكەندىن كېيىن، ئاندىن كۈچلۈككە ھۇجۇم قىلىش نىيىتىگە كەلدى. ئۇ نويلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى قالدۇرماي، چىڭگىزخانغا ئېيتتى. چىڭگىزخانمۇ بۇنى توغرا تاپتى-دە، ئۇنى دەرھال مۇقالى بىلەن بىرلىكتە جۇرجىتلارغا ھۇجۇم قىلىپ، مۇھىم قەلئەلىرىنى تارتىۋېلىشقا ئەۋەتتى.

ئارىدا يەتتە ژىل ئۆتتى.

ئىسمايىلنىڭ ئوتكۇر قىلىچى ئاستىدا سانسىز ئەرلەرنىڭ بېشى كېسىلدى، ياۋنىڭ ھەيۋىسى پۈتۈنلەي سۇندۇرۇلدى. ئەندى ئۇنىڭ بىردىن-بىر ئارزۇسى-ئەسلىدىكى پىلان بويىچە كۈچلۈكنىڭ ئۈستىگە بېسىپ بېرىپ، ئازاپتا قالغان قېرىنداشلىرىنى قۇتقۇزۇش ئىدى. چىڭگىزخانمۇ بۇ پىلانىنى ئۇنتۇپ قالمىغان. ئۇ ئەسلىدىكى ۋەدىسى بويىچە جەبە باھادىر بىلەن ئىككىسىنى ئاتلاندۇردى. ئۇلار 4-ئاينىڭ باشلىرىدا كىرپۈلىن ۋادىسىدىن يولغا چىقىپ، قوجۇغا كەلدى. تەييارلىق تولۇق پۈتكەندىن كېيىن 35 مىڭ كىشىلىك قەيسەر ئەزىمەتنى باشلاپ، مەشەققەتلىك جەڭ سەپىرىگە ئاتلاندى. نىشان-خوتەنگە!

* * *

خوتەننىڭ مەسچىد قۇببىلىرى كوككە تاقاشقان. رەتلىك، ئامما تار كوچىلاردا بوگۈن ئادەتتىن تاشقىرى جىمجىتلىق، سۈرلۈك ساكىنلىق ھوكۈم سۈرگەن. قوللىرىنى قويۇشتۇرۇپ، دۈمچەيگىنىچە شەھدەم قەدەمدە مېڭىشقان كىشىلەرنىڭ چىرايلىرى تاتارغان، كوزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلار قانداقتۇر بىر ۋەھىملىك خىياللار بىلەن شەھەر مەركىزىدىكى ئالدىن-ئالا تەييارلانغان سەھنە ئالدىغا توپلانماقتا. سەھنىنىڭ ئىككى تەرىپىگە بەشتىن ئون دار بېكىتىلگەن. ھەر بىر دارنىڭ يېنىدا تۇرغان ئايمان چېرىگى قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ، بىر خىل ئالاھىدە ھەيۋە بىلەن ئۈن تۈنسىز تۇرۇشاتتى. سەھنىنىڭ ئۈستىدىكى خوتەن گىلىمى ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان تەختتە بىر جۈپ دەلدەڭ قۇلىقى ئالاھىدە كوزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان، ئورۇقتىنا كەلگەن كۈچلۈكخان بورە كوزلىرىدىن مەمنۇنىيەت نۇرلىرىنى چاقنىتىپ، سەھنە ئالدىدا ئۆزىگە تىز پۈكۈپ ئىتائەت قىلىپ تۇرغان تۈمەنلىگەن مۇسۇلمانلارنىڭ بىچارە قىياپەتلىرىنى تاماشە قىلىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئىككى يېنىدىكى يولۋاس تېرىسى سېلىنغان يولەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا ئىپەك كىيىملەر بىلەن پۈركەلگەن بىر-بىرىدىن گۈزەل ئىككى خوتۇنى، يەنى ئايمان نەسلىدىن بولغان ئاي خاتۇن بىلەن قارا خىتاي نەسلىدىن بولغان يا للۇغ خاتۇن كېنىزەكلەرنىڭ كۈتۈشىدە ئىنچىكە ئەگمە قاشلىرىنى ئويناتقىنىچە، ئازادە بىلەن ئولتۇرۇشاتتى.

ئالاھەزەل، بىر چاي قاينىمى ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن كۈچلۈك خان سەل-پەل قىمىرلاپ قويۇپ، سوز باشلىدى:

— ھەي، مۇسۇلمانلار! دۇنيانىڭ ئېگىسى بولماق ماڭا نېسىپ بولمىشتۇر. مەن سىلەرنى شارامورەن بويىدىن قېچىپ كېلىپ، گۈزەل زېمىنىڭلارنى تارتىۋالغان، ئەركىڭلارنى دەپسەندە قىلغان ئەشۇ قارا خىتايلارنىڭ قىلىچى ئاستىدىن قۇتقازدىم. ئەپسۇسكى، سىلەر مېنى بۈگۈنكى كۈنگىچە نوزەڭلارنىڭ ئېگىسى سۈپىتىدە كورمىدىڭلار. سىلەر ماڭا نېمىشقا بۇنداق ئوچمەنلىك قىلىسىلەر، بۇنى ھېچ بىلمىدىم. قېنى، ئاراڭلاردىن كىم چىقىپ، مېنى قايىل قىلالايدۇ؟ مەن بىلەن يۈز مۇ-يۈز مۇنازىرىلىشەلەيدۇ؟

كۈچلۈك خان سوزىنى تۈگىتىپ، دارلارغا قاراپ قويدى-دە، قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە:

— ھەي، بېچارە مۇسۇلمانلار! سىلەر نېمە دېگەن جۈرئەتسىز، نېمە دېگەن قورقانچاقھە! بىلىڭلاركى، سىلەر قانچە قورقساڭلار، مەن دارنى شۇنچە كوپەيتىمەن ھەم ئېگىزلىتىمەن. بۈگۈن سىلەرنىڭ موشۇ قورقانچاقلىقىڭلار، جۈرئەتسىزلىكىڭلارنىڭ بەدىلى ئۈچۈن سىلەرنىڭ ئەشۇ يوغان سەللىلىك بېشىڭلارنى مانا، شۇ دارلارغا ئاسىمەن،-دەپ سوزىنى داۋام قىلدى كۈچلۈكخان تەكەببۇرلۇق بىلەن.

بىر ئەسنا ئەتراپنى سۈرلۈك سۈكۈنات ئىلكىگە ئالدى. خېلىدىن كېيىن ئەلنىڭ ئالدىدا زۇكۇنۇپ ئولتارغان بىر سالاپەتلىك، نۇرانىي بوۋاي خانغا مىختەك قادالغان ھالدا بۇ جىمجىتلىقنى بۇزدى. ئۇ ئورنىدىن دەسسەدە تۇرۇپ، سالماقلىق قەدەم بىلەن سەھنە تەرەپكە ماڭدى. دەرھاللا يېتىپ كەلگەن ئىككى لەشكەر ئۇنىڭ مورىسىدىن قامالاپ تۇتۇپ، كۈچلۈكنىڭ ئالدىدا تىزلاندۇردى. لېكىن بوۋاي ئورنىدىن يەنە لىككىدە تۇردى-دە، قولىنى كوكسىگە ئېلىپ، قاتتال خانغا سالام بەردى، ۋە:

—مەن جاناپلىرىنىڭ تەلىۋىنى بەجا كەلتۈرمەك ئۈچۈن ئالدىلىرىغا كەلدىم، ئىجازەت بەرگەيلا؟!—دېدى مىيىغىدا كۈلۈپ.

— ئوزەڭ كىم بولىسەن؟ ئاموشەرىپىڭنى ئېيت!— دېدى كۈچلۈك قوپاللىق بىلەن.

— نامىم پۈتۈن خوتەن دىيارىغا تونۇش، ئاللانىڭ سادىق قۇلى-ھەزرىتى ئىمام ئەۋلادىدىن مۇھەممەت خوتەنىي.

— ھە-ئە، ئەسلىدە ئەلاۋىدىن مۇھەممەت خوتەنىي دېگەنلىرى سەن ئېكەنسەندە! مەن سېنى ياخشى بىلىمەن، سەن پۈتكۈل قاراخانىيلار ئىقلىمىغا مەشھۇر ئۇلۇما، ھەتتا سەن مەدرىسلەرگە مىڭلىغان تالىپلارنى ژىغىپ، ئوت قويرۇقلۇق قىلغان ھەمدە چىڭگىزخانغا ئەلچى ئەۋەتىپ، مېنىڭ بېشىمنى ئالدۇرماقچى بولغان قىلمىشلىرىڭنىمۇ ئوچۇق بىلىمەن. قېنى، جاۋاپ بەرگىنچۇ، سىلەر نېمىشقا ئىسلام دىنىدىن ۋاز كېچىپ، بۇتقا باش ئۇرمايسىلەر؟ مېنىڭ تايىپەم شۇنداق ئۇلۇغ، شۇنداق غالىپ تۇرسا، نېچۈن مېنىڭ تايىپەمنىڭ ئادەتلىرىنى قوبۇل كورمەيسىلەر؟— دېدى كۈچلۈك زەردە بىلەن ئەلاۋىددىن خوتەنىيگە ئالىيىپ قاراپ.

— ئاللانىڭ بىرلىكىگە شەك كەلتۈرۈش-بىز مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر جىنايەت، بىز ئىسلام يولىدا مېڭىشقا رازىمىزكى، سېنىڭ يولۇڭدا ھەرگىز ماڭمايمىز،— دېدى مۇھەممەت خوتەنىي كەسكىن قىلىپ،— ياخشىسى، بىزنى دىنىڭغا ۋە تايىپەڭگە كىرىشكە زورلىما، سەنمۇ ئوز يولۇڭنى تۇت، بىزمۇ ئوز يولۇمىزنى تۇتايلى!

(ئاخىرى بار).

دولقۇن ياسىن

بىر سەبى پەرزەنتكە تار كەلدى ۋەتەن

ئۇيغۇر بوۋىسىنىڭ مونولوگى

قىسمىتىم-تۇغۇلماي، كوز ژۇمماق ئىكەن،
ياتلارغا يات بولۇپ تورەلگەچكە مەن.
قىسمىتىم تۇغۇلماي، بۇغۇلماق ئىكەن،
بىر سەبى پەرزەنتكە تار كەلدى ۋەتەن.
مەن سېنى كوز ئېچىپ كورمەيمەن، ئانا،
سەن مېنى باغرىڭغا بېسىشتىن مەھرۇم.
چوڭ بولۇپ خيالىڭ سۇرمەيمەن، ئانا،
تۇغۇلماي ئولۇمگە قىلىندىم مەھكۇم.
ئايلار ئوتۇپ كەتتى، سائەتلار يېقىن،
ئىچىڭدە بولسامۇ سەن شۇنچە ژىراق.
پەلەيلىك قوللاردا پىچاقلار-چېقىن،
خالاتلىق تەنلەردە رەھىم يوق ئازراق.
مانا گىرت-گىرت قىلارمۇدھىش بىر ئاۋاز،
قارشىلىق قىلىشقا ئاجىزسەن، بېھۇش.
ئۇلارنىڭ قولىدا ھوكۇم، ئىمتىياز،
ھە، سەنچۇ؟
قەپەزدە تېپىرلىغان قۇش.
مەن بولسام ئالەمگە پاتمىغان بىر جان،
بىپايان زېمىنى تار كەلگەن ئەۋلات.
دوختۇرلار ئۇزىدە شاتلىق، قولى قان،
ئېھتىمال، مەن بۇگۈن مىڭىنچى، ھەيھات!
بىر-بىرلەپ قىرىشىپ تەگتۇشلىرىمنى،
مىڭلىغان ئانىنى قاخشىتىپ زار-زار.
دەپنىسىز كومۇشۇپ نەپرەت، ئوچۇمنى،
قىلغاچقا ھاياتقا بىزنى ئىنتىزار.
كەلگىندى مەمنۇلدۇر، بەختىدە چەك يوق،
قوشۇلنى يەڭگەن بىر سەردار كەبى شات.
بېرىلگەچ جەك قىلماي قىرىشقا ھوقۇق،
ملتىقسىز، قىلىچسىز ئولتىرەر جاللات.
بىزچۇ؟ باش پاناسىز، ھوقۇقسىز، تىلسىز،
ھەتتا توكەلمەيمىز كوزۇمىزدىن ياش.
ئەترايتا كىمسەلەر ژۇرەكسىز، دىلسىز،
قۇللۇققا باراۋەر بۇ ئەلدە بەرداش.
ملتىقسىز، قىلىچسىز ئولتىرەر جاللات،
قاتىللىق بابىدا بۇيۇك سەنئەتكار.
قوللىرى تىترىمەس، قىلماس ئېھتىيات،
زوزۇگتاك، ۋاڭجىڭلار روھى مەدەتكار.
دۇنيانى بىر كورمەي كەتتىم ئانىجان،
بىلمەيمەن قانداقكىن يەرۇ-ئاي، قۇياش.
بىلمەيمەن ژىراقمۇ، يېقىنمۇ ئاسمان،
مەن كەتتىم ئازارسىز پەرىشتە ئوخشاش.
كورگىنىم بىر نەرسە-قاتىللىق بولدى،
مېھرىنىڭ ئورنىنى ئالغان پىچاقلار.
دەقىقە مەن ئۇچۇن ھايات تۇيۇلدى،
ئانىجان، كوزۇڭ ئاچ، مېنى قۇچاقلا!
دەپ ناله قىلدىمۇ، ئۇنۇم يەتمىدى،
ژۇمۇلاپ كوزۇڭدىن چۇشتى تامچە ياش.
سەن ھالسىز، باشقىغا كۇچۇڭ يەتمىدى،
دۇنيا بوپ كورۇلدى شۇ يېشىڭ-سىرداش.

بىر تامچە ياش بولۇپ كەتتىڭ مەن بىلەن،
قايغۇمۇ، شاتلىقمۇ شۇ تامچىدا جەم.
ئۇنىڭدا مەن كورمەي، قالمىغان ۋەتەن،
بېۋاپا، تار دۇنيا ئۇندا مۇجەسسەم.
ھەجەپ ئىش: خىتايدا ھامىلدار بولۇپ،
بۇ ئەلدە پويېزلار ئادەم تۇغىدۇ.
پويېزدىن چۇشۇپلا ئېگىدار بولۇپ،
ئۇيغۇرنىڭ بالىسىن شۇلار بوغىدۇ.

قەلەمنىڭ دەردى چىق دەشتلىرىن كېزىپ
(ئابدۇشۇكۇر مەمتىمىن خاتىرىسىگە)

بىز ژىراق بولساقمۇ، يېقىندۇق شۇنچە،
پىكرىمىز ئوزگىچە، دەردىمىز ئوخشاش.
بىر زېمىن باغرىدا ئېچىلغان غۇنچە،
ئېتىقات بىر-ۋەتەن، بىر ئېدى قۇياش.
ساكىن سوزلىرىڭدە چاچماق شىددىتى،
رەقىپنى مات قىلغان مەنتىق، سالاپەت.
بۇيۇك ئۇستازلارنىڭ ئەقلى، ھىممىتى،
قەلبلەرنى رام قىلغان پىنھان كارامەت.
ساڭا تەلمۇرەتتى ئوتتۇز جۇپ نىگاھ،
ئوتتۇز چىراغبانۇ، ئوتتۇز كېلەچەك.
سەن ئېدىڭ شاگىرتقا بىر پۇتۇن دۇنيا،
ئوتتۇز بەدەن ئىچرە ئۇرغان بىر ژۇرەك.
مەنمۇ تىككەن ئېدىم جۇپ نىگاھىمنى،
شاگىرتلىق ھەۋەستە ياققاندىم قولاق.
ئۇستازدىن ئېلىشچۇن نۇر-زىيايىمنى،
سوئاللار بەرگەندىم، ئېھتىمال كوپىراق.
كېيىن مەن ھاياتقا يوللانىپ ئالدىم،
قەلەمنىڭ دەردى چىق دەشتلىرىن كېزىپ.
سېنىڭ ئالدىڭدىلا شاگىرت بوپ قالدىم،
تونۇلغان چاغدىمۇ شېئىرلار يېزىپ.
سېنىڭ ئالدىڭدىلا شاگىرت بوپ قالدىم،
تەكەببۇر تۇيغۇلار ئەگدى جىم-جىت باش.
سېنىڭ ئىزىڭ بىلەن درىگگە ئات سالدىم،
ئىلىم داۋىنىدا بولدۇڭ يولەكداش.
سەن گويا دەۋرىمىنىڭ فارابىسىدەك
زېمىندىن ئاسمانغا يايغاندا قانات،
شەمشىرى ئىلمىنىڭ ئوتكۇر بىسىدەك
زۇلمەتنى يارماققا تەق تۇرغان سائات؛
ژۇمران قاناتلارنى قايرىدى زامان،
تاپشۇرۇپ جاھالەت لەشكەرلىرىگە.
سەن دېدىڭ كوڭلىڭدە «بۇمۇ ئىمتىھان»
چىدىدىڭ تەلۋىلەر دوشكەلىرىگە.
كىمنىڭدۇ قولىدا قالدى ياشلىقىڭ،
كىملەردۇ مەسخىرە قىلدى سوراقسىز.
زەپ ئۇزاق سىنالدى ھەم بەرداشلىقىڭ،
ھايات بىر تېپىشماق، تەغدىر تۇراقسىز.
سەن يەنە قەد كەردىڭ بىلىم بېغىدا،
چاڭ-توپا ئىچىدە دات باسماس ئالتۇن.
ئەقلۇ-پاراسەت تولغان چېغىڭدا،
دېدىكى: ئېغۋالار ئىچرە يوقالسۇن.
پەلسەپە، سەنئەتتىن رۇبائىياتقا
يەتكەندە ئەقلىڭۇ، پاراسەت ئىلھام.
ئەندىلا شۇكرى ئېيتىپ سىرلىق ھاياتقا،
پىكىر شەرۋىتىدىن تولغان چاغدا جام؛
تۇس-رەڭسىز خەنجەرلەر توستى يولۇڭنى،
تارقالدى توھمەتۇ، ئىغۋادىن تۇمان.
كۇچ بىلەن توسالماي ئەقىل يولۇڭنى
يالىدىن بىر قۇرال ياسىدى زامان.
بۇ قۇرال ئالدىدا ئاجىز ئېدىڭ سەن،
گۇناسىز گۇناكار سادده سەبىدەك.
ئوز تۇرۇپ ياتلاردەك تىل، دەشنەم يېگەن،
ۋەتەندە مۇساپىر بىر ئەجنەبىدەك.
سېنى خائىن دېدى خائىنلار ئوزى،
ياسالدى ئىغۋادىن ساناقسىز ئوقلار.
ئۇيغۇرنىڭ غەمخورى بوپ قالدى ھەجەپ،
ئۇيغۇرلۇق پۇشتىنىڭ تايىنى يوقلار.
ۋىجدانسىز دەرس ئوتتى نومۇس،
ۋىجداندىن،
ساداقەت بابىدا سوزلىدى خائىن.
ئاقىلغا ھوجۇمنى باشلاپ ھەر يانىدىن،
سادده جامائەتنى قىلدى ئاتايىن.
«پۇۋ» دەپ ئوچرەلمەي ياندان چىراقنى،
ياسىسا جاھالەت، پىتنىدىن توپان.
ئاز دەپ تارتۋالتقان دەردۇ-پىراقنى
داناغا ئورىلار كولسا نادان؛
نەگىمۇ باراتتۇق؟
كىمدىن ئالاتتۇق
توشۇپ كەتكەن دىلغا دەرتلىرىمىزنى.
مەھكۇم بولماي بىزلەر، ھە، كىم بولاتتۇق،
ئاخماق ئەگەشتۇرسە ھەم خەلقىمىزنى.
شۇنداق توپا-چاڭلار سەپكەن زامان بۇ
ياخشىغا ئورا كوپ، يامانغا ھىممەت.
دانىشمەن ئاز تۇرۇپ خارۇ، ئەرزانۇ،
ئەلمۇ-ئەل قاتىرىغان ئېغۋاگەر قىممەت.
بۇ قىسمەت ئالدىدا ھەيران ئېدىڭ سەن،
ئەقلىدە بەقۇۋۋەت،
توھمەتتىن ئىمجان.
مەزلۇمدۇر پۇخراسى،
مەھكۇمدۇر ۋەتەن،
نادانلار توپىلىرى بولسا ھوكۇمران،
ئەپسۇسۇ ھەيرەتتە كوز ژۇمدۇڭ بېۋاق،
ياشاشقا ھەقلىق ۋە بولساڭمۇ تىمەن.
دانىشمەن خورلانسا، جاھىللار خۇشۋاق،
قىزغىنىش، ھەسەتتىن پىچاركەن كېپەن.
ئۇيغۇرلار زېمىنى نەسىمىسىدەك
سىغدۇرماي ئېلىڭغا، سەن كەتتىڭ شۇنداق.
كومۇلدىڭ دات باسماس خەنجەر بىسىدەك،
تىرىكلەر ئالدىدا بولۇپ بىر سوراق.

بىر زېمىن بېرىلگەن بىزگە ئەجايىپ
(تۇرپان دەپتىرىدىن)

بېشىدا قارلىق تاغ، شاھانە شاھىت،
ئاستىدا كوز يەتمەس باغۇ-ئوزۇمزار.
بىر زېمىن بېرىلگەن بىزگە ئەجايىپ،
ھەر گىيا ھەققىدە بىر رىۋايەت بار.
مىڭ ژىللار سىرىنى باغرىغا بېسىپ،
يوشۇرۇپ قەلبىگە ھېكمەتلىرىنى؛
بۇ ناھەق دۇنيادا بوينىنى قىسىپ،
ئوزگىگە بىلدۇرمەي ھەسرەتلىرىنى؛
دانىشمەن بوۋايدەك سەۋىرلىك، ئويچان،
ئون سەككىز ياشتىكى قىزدەك چىرايلىق.
قەد كېرىپ، باش ئەگمەي تاۋلىنار تۇپان،
قوينىدا كوپ خىسلەت، ساخاۋەت، بايلىق.
«مېھرىمىنىڭ قىياسى يالقۇنتاغ مېنىڭ،
چېچىلغان ئىشىق ئوتۇم قومۇلقلار ئارا.
ھەۋەستە چۇشمىدى كوزلىرى كىمنىڭ،
ئوغلۇمدىن يوشۇرغان تارىخقا قارا»—
دېگەن بىر سادا بار سۇكۇت باغرىدا،
بۇ سادا بەرداشنىڭ پىنھان خەنجىرى.
«غەزنۇم ئوت ئىرۇر، تەنلىرىم يارا،
مەن ئەلدە خورلانغان ئون يۇرتنىڭ بىرى».
دېيىدە گۇل ۋادى قىلدى ئىشارە،
مەن ئۇنىڭ ئوتىغا قاخلىنىپ ياندىم.
ئۇ دەرتمەن بولسىمۇ ئەمەس بېچارە،
غۇرۇرلى تۇرپاندىن ئۇگىنىپ ياندىم.

يارغۇل بويىدا

گوھەر زېمىنىمىنىڭ خىيابانىدىن،
ئۇزىتىپ تۇرغاندەك ئەۋلاتلارغا قول.
قەدىمي غۇرۇرنىڭ ھاياجانىدىن—
تىرىكلىك تاپقاندەك ياتىدۇ يارغۇل.

سېپىللار، كۇملاش ئوي، ئەگرى كوچىلار—
تارىخىم ئوزىگە چۇشكەن قورۇقلار.
باسقان ھەر قەدەمدىن تىلسىم تېپىلار،
ئەسىري كۇل ئاستىدا ئوچمىگەن چوغلار.

بۇ يەردە شائىرلار، شاھلارنىڭ ئىزى،
مۇھەببىتى قالغان ياش ژۇرەكلەرنىڭ.
بۇ يەردە ئۇيغۇرنىڭ ئوچمەس يۇلتۇزدى،
ئەقلىنىڭ تامغىسى بار زېرەكلەرنىڭ.

قەدىمي شەھەرگە قاراپ لال قالدىم،
پەخىرلىك ئۇيغۇلار قۇچاقلىرىدا.
تارىخىم دەشتىگە سىڭىپ يوقالدىم،
ئوت كويەر ئەجدادىم ئوچاقلىرىدا.

ئاشمىدىن كومزەكتە سۇ توشار جۇگان،
ئاڭلىنار بىر ناخشا ژىراق-ژىراقتىن.
ئىچۇلدۇر ئۇزلىرى ئوتبولۇپ ياتقان،
زىبا قىز نىگاھى تىكىلگەن ياقتىن.

سەگەك بوپ قەد كەرگەن تۇرلار-قاراۋۇل،
شەھەرنى ئارىلاپ ژۇرىدۇ سەردار.
تارىخنىڭ بىر شانلىق ۋارىخى يارغۇل،
خارابە بولسىمۇ ژۇرىگى ئۇرار.

ئۇ خۇددى ئۇندىمەس بۇيۇك شاھىتتەك،
مەدەت بوپ مەدەتسىز ئەۋلاتلىرىغا؛
ژىقىلماي تۇرۇپتۇ مەرت مۇجاھىتتەك،
چەك قويۇپ پەرزەنتلەر پەرياتلىرىغا.

تۇرۇپتۇ ئەجداتلار جاۋاۋى مىسال،
دېگەندەك: مەن ئۇيغۇر يۇرتى-ماكانى.
ئىدىقۇت مەن ئوزەم، تارىخ مەن ئوزەم،
ئوزگە ئەمەس،
ئۇيغۇردۇر بۇ يەر خاقانى.

غەرىپتىن-شەرىققە نەزەر

مىسكىن كېزىپ ژۇردۇم بەختلىكلەر ئارا،
لامانىش بوغزىنىڭ بويلىرىدا مەن.
ئاۋازى بوغۇلغان، ژۇرىگى يارا،
زەنجىربەنت ۋەتىنىم ئويلىرىدا مەن.

بۇ يەرلەر ئاتۇمنىڭ زەررىسىن كورمەس،
دېڭىزلار مۇساپىيا،
ئاسمان بېغۇبار.
بۇ يەردە بوۋاقلار تۇغۇلماي، ئولمەس،
ئانىلار قاخشىماس ژىغلىشىپ زار-زار.

كىچىك گوللاندىيە-چوڭ ئىشقا مەيدان،
ئەركىنلىك ئارىلى كەبى ئەتىۋا،
ئېلىدە بولغانلار ئۇچۇن خار، سەرسان،
بۇ يەردە دەخلىسىز بۇيۇك مىنبەر بار.

ئەينە ئۇيغۇر سوزلەر تىبەتلىك بىلەن،
تۇتقۇن ئەللىرىنىڭ مۇڭ-زارىن توكۇپ.
شۇندا بەھەيۋەتلىك مەيدانغا بىردەم
قالغاندەك تۇيۇلدى ھەسرەتلەر چوكۇپ.

بۇ تەڭسىز ئالەمنىڭ تەڭسىز قىسمىتى،
ئەركىنلىك دۇنياسىن قىلغاندا ھەيران:
داغلىق ۋەتىنىمنىڭ داغقى يوق ئېتى،
قايتىدىن تىللارغا چۇشكەندە بىر ئان؛

قەلبىمنى سەل كەبى باستى بىر غۇرۇر،
بەزلىدىم ئوزەمنى شۇكرانە ئەيلەپ.
«سېنىڭ شان-شوھرىتىڭ كومۇلمەس،
ئۇيغۇر»
دېدىم ئۇمۇت ئىچرە شۇندا ئەتەيلەپ.

دېدىم:
مىڭ ژىللارنى كومەلمەس ئەسىر،
زۇلمەتنىڭ باغرىنى يارغۇسى قۇياش.
ئەجداتلار ئورناتقان ئىستىقلال-قەسىر،
زامانىنى قېرىتار شۇ قۇياش ئوخشاش.

سەنئەتكە بېغىشلانغان ھايات

(مەخپىر باقىيېۋ — 80 ياشتا)

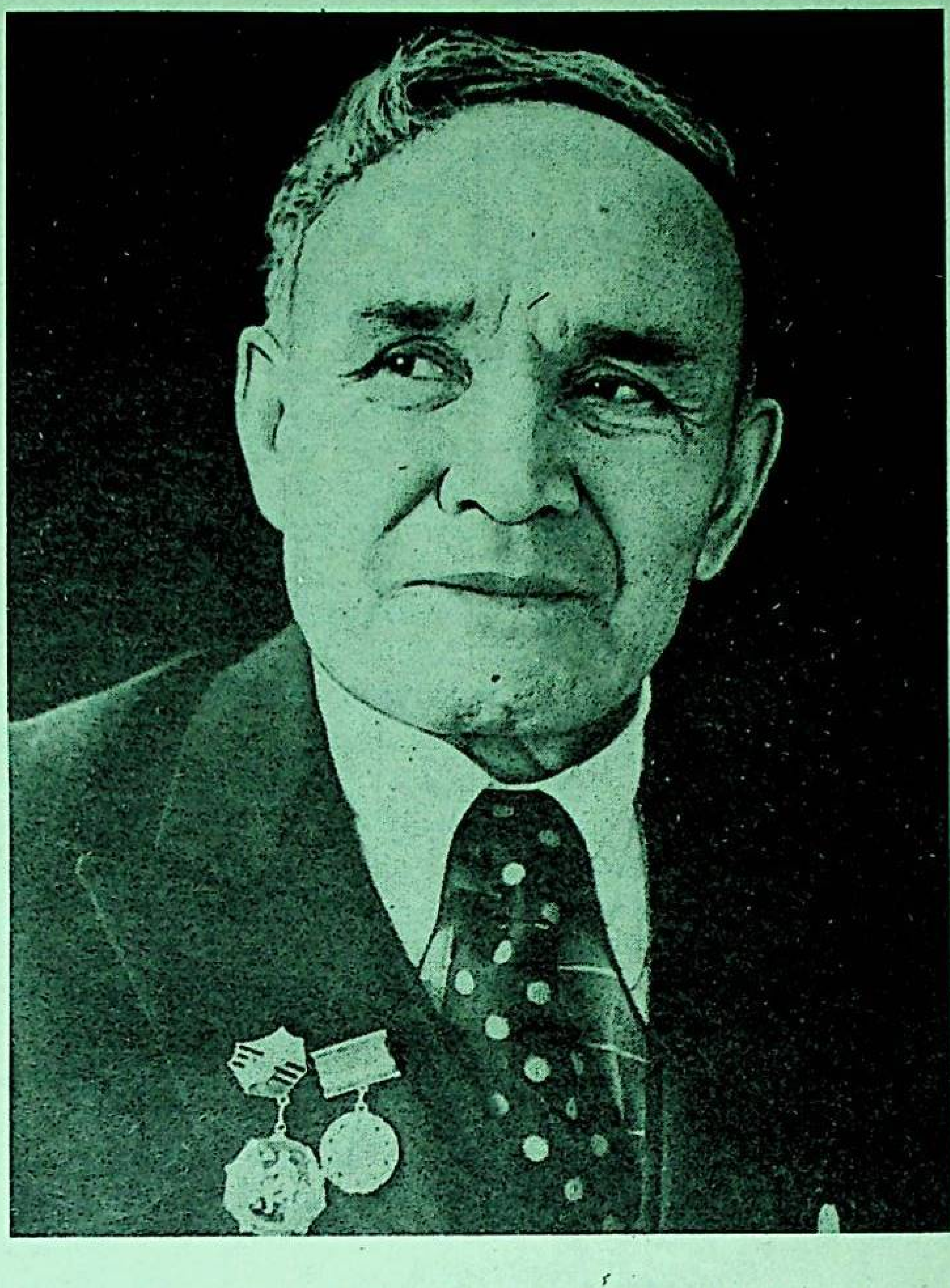

بالىلىقىدىن كۆڭۈلگە پۈككەن بىرەر كەسپى مۇداسىغا بىر ئۆمۈر سادىق بولۇپ ياشايدىغان، ئۇلىغا يېتىش يولىدا دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، يەتكەن پەللىلىرى بىلەن قەلبىدە ھوزۇرلىنىش ھېس قىلىپ ئۆتىدىغان شەخسلەرنى چىن مەنادىكى قايتماس كىشىلەر قاتارىدا ئېتىراپ قىلىش مۇناسىپتۇر. ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتى تەرەققىياتىغا ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى سەرپ قىلىپ كېلىۋاتقان ئاتاقلىق سەنئەتكار مەخپىر باقىيېۋ ئەنە شۇ خىل كىشىلەر مىسالىدىندۇر.

كەينى-كەينىدىن كارۋانلار توختىماي بېسىپ ئۆتىدىغان داڭلىق ئىپەك يولى بويىدىكى يېڭىشەھەر يېزىسىدا كەمبەغەل كاسىپ ئائىلىسىدە 1915-يىلى دۇنياغا كەلگەن م. باقىيېۋنىڭ بالىلىق دەۋرى ناھايىتى ئېغىرچىلىق، قايغۇلۇق كەچۈرمىلەر بىلەن ئۆتىدۇ. ئەمدىغىنا تەلپۈنۈپ، ئۈچ-تۆرت ياشقا تولغىنىدا مىڭلىغان بېگۇنا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بېشىغا ئاپەت ئېلىپ كەلگەن ئاتۇ پاجىەسى يۈز بېرىپ، يېزىغا دەھشەت سېلىپ بېسىپ كىرگەن قىزىل پاچاق مۇراۋيېۋنىڭ باش كېسەرلىرى ئېچ ئاھالىنى قىرغىنغا ئۇچرىتىدۇ. شۇندا ئاتىسى قۇربانباقىمۇ ئەيىپسىز ئېتىلىپ، گودەكنىڭ ياش قەلبىگە مەڭگۈ ئۆچمەس ھەسرەت ئوتىنى يېقىپ كەتكەن ئىدى.

ئۇ ئېغىر كۈلپەتتىن كېيىن بېشى گاڭگىراپ، كۆن كۆرۈشنىڭ غېمىدا قالغان خېلىچەم ئانا پەرزەنتلىرىنى ئېلىپ، ئالمۇتا شەھىرىنىڭ سۇلتان قورغان مەھەللىسىگە كۆچۈپ كېلىپ ئورۇنلىشىدۇ. ئېغىر يىللاردا ئاتىدىن چوشۇردەك قالغان باللىرىنى بېقىپ قاتارغا قېتىشى ئانىغا ئاسانغا چۈشكىنى يوق. شۇنداقمۇ بارلىق قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، ئۇ يەردىكى «پارىژسكايا كوممۇنا» كولخوزىدا تاڭ سەھەردىن قاش قارايغىچە تىنىمسىز ئىشلەپ ژۈردى. ئوغلى مەخپىرنىڭ ئوقۇپ بىلىملىك ئادەم بولۇشىنى ئارمان قىلىپ، شەھەردىكى سوپى زەرۋاتوۋ نامىدىكى مەكتەپكە ئوقۇشقا بەردى.

— ئۇ يىللار ئېغىرچىلىقلىرىنى ئويلىسام ئاچچىق ئەلەمدىن ھازىرغىچە ئېنىم شۈركىنىدۇ، — دەپ ئەسلەيدۇ ئۆتمۈش خاتىرىلىرىنى مەخپىر ئاكا باقىيېۋ، — قوساقنىڭ يېرىم ئاچ، يېرىم توقلىقى مەيلىغۇ ھەدەمنىڭ مايماق چىقىپ كەتكەن يوغان بەتىنكىسىنى كىيىپ مەكتەپكە كەلگىنىمدە باللارنىڭ ھەممىسىلا خۇددى مېنىڭ پۇتۇمغا قاراۋاتقاندەك ئۆز-ئۆزەمدىن خۇدۈكلىنەتتىم. شۇنداقمۇ ئاپامنىڭ قۇلىقىمغا قويۇپ ئەتكەن تىرىشىپ ئوقۇساڭ بالام، ياخشى، بىلىملىك ئادەم بولىسەن دېگەن نەسىھىتىنى ئويلاپ، ھېچ نەرسىگە پەرۋا قىلمىغاندەك بولۇپ تىرىشىپ ئوقۇپ ژۈردۈم. لېكىن تەقدىر تەقەززاسى شۇ بولدىكى، ئۇ قانچە كۈچەپ ئوقۇشقا ئىنتىلگىنى بىلەن ئائىلە شارائىتى ئۇنىڭ مەكتەپنى تاماملاپ چىققاندىن كېيىن تاشكەنتتىكە بېرىپ ئوتتۇرا ئاسىيە دۆلەت ئونىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا چۈشۈپ بىلىم ئېلىشقا باشلىغىنىدىمۇ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇش مۇمكىنچىلىكىنى بەرمىدى. دەرۋەقە بالىلىقىدىن يوقسۇزچىلىق، مىسكىنلىكتە ئۆسكەن م. باقىيېۋنىڭ گودەك چاغلىرىدىن تارتىپ مۇڭلۇق خەلق ناخشىلىرىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلاپ، بولەكچە تەسىرلىنىدىغان قەلبىدىكى ناخشا-مۇزىكا سەنئىتىگە بولغان ئىشتىياقى بارغانسېرى ئۇلغىيىشقا باشلىدى. ئاخىرى بۇ ھەۋەسى ئۇنى ئۇيغۇر تىياتىرىغا ئېلىپ كەلدى. بىردىن بىر كەسپىي مىللىي تىياتىرىمىزنىڭ شۇ مەزگىلدە توغۇلغان سەنئەتكارلىرى: خانخوجا ئىلىيېۋ، ۋاھاپ ئەزىموۋ (رېژىسسيور)، غۇلامخان جەلىلوۋ، خېلچەم ئىلىيېۋا جالال ئاسىموۋ، ئابدۇۋاھىي ساترۇۋلار بۇ ياش ژىگىتنىڭ سەنئەتكە بولغان قىزىقىشىغا كۆز يەتكۈزۈپ، شۇنداقلا راۋان ئاۋازغا ئىگە ئېكەنلىكىنى بايقاپ، ئۇنى تەربىيىلەشكە كىرىشتى. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ ئۈمۈتى ئاقلاندى، م. باقىيېۋ ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي ئۆز قابىلىيىتىنى كۆرسەتتى. دەسلەپتە خەلق ناخشىلىرىنى ئىجرا قىلىپ ژۈرگەن ياش سەنئەتكارغا ئەندى سەھنە ئەسەرلىرىدىكى ھەر خىل خاراكتېرلىق رولار تاپشۇرۇلىدىغان بولدى. ئۆزىگە بولغان تەلەپچانلىقى، ئۇستازلىرىنىڭ تەربىيىسىگە ئەمەل قىلىپ، دايىملىق ئۆگىنىش، ئىزدىنىش خۇسۇسىيىتى ئەندى ئۇنىڭ سەھنە سەنئىتىنىڭ نازۇك سىرلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشكە زەمىن ياراتتى. كىچىك يالداشما روللاردا سىناقتىن ئۆتكىنىدىن كېيىن كلاسسىك ئەسىرىمىز «ئانارخاندىكى» ھەمرا، «قوزى كۆرپېش، بايان سۇلۇۋدىكى» قوزىنىڭ روللىرىنى بابىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنلىشى ئۇنىڭغا شۇ يىللاردىلا شۆھرەت ئېلىپ كەلگەن ئىدى.

1940-يىلى كېڭەش ئارمىيەسى سېپىگە ھەربىي خىزمەتكە چاقىرىلىشى ئۇنىڭ سەنئىتىمىزدە دادىل بېسىپ كېلىۋاتقان قەدىمىنى توختىتىپ قويدى. م. باقىيېۋنىڭ بۇ ساھادىكى خىزمىتى تۈركمەنىستاننىڭ چارجۇۋ شەھىرىدە كىچىك كوماندىرلارنى تەييارلاش كۇرسىدا ئوقۇشىدىن باشلىنىپ، توپۇسى شەھىرىدە بولۇم كوماندىرى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇشى بىلەن داۋاملاشتۇرۇلدى. ئارىدىن بىر يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتكىنىدە قانچە مىللىونلىغان كىشىلەر ھاياتىنى قىيىپ كەتكەن دەھشەتلىك ۋەتەن ئۇرۇشى باشلىنىپ، ئۇ خىزمەت قىلىۋاتقان تۈركىستان ھەربىي ئوكروگىنىڭ يۈزىنچى ئارتېللىرىيە پولكى توپۇسى شەھىرىنى دۈشمەندىن قوغداش جەڭلىرىگە قاتناشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋزۋود كوماندىرى لاۋازىمىدا نوۋوروسسىيسك شەھىرى يېنىدا ئۆلۈم ئوتىنى چېچىۋاتقان دۈشمەن ئارتېللىرىيەسىنىڭ جايلاشقان ئورنىنى ئېنىقلاش ئوپېراتسىيەسىدە كۆرسەتكەن جاسارىتى ئۈچۈن «1-دەرىجىلىك شۆھرەت ئوردېنى» بىلەن تەقدىرلەندى. لېكىن ئۇ پۇتىدىن ئېغىر يارىلانغانلىقى ئۈچۈن سوچىدا ھەربىي گوسپىتالدا يېتىپ داۋالىنىپ، ئاخىرقى ھەربىي كومىسسىيە قارارى بىلەن ئالدىنقى سەپكە يارامسىز دەپ تېپىلىپ، مەيداندىن قايتۇرۇلدى.

1943-يىلى ئالمۇتىغا قايتىپ كەلگەن م. باقىيېۋ جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ ۋاقىتلىق چېلەككە كۆچۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۆز كۆڭۈل خائىشى بىلەن تاللاپ ئالغان سويۇملۇك كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇش مەخسىتىدە تېخى ياربىدار پۇتى تولۇق ساقىيىپ كەتمىگەنلىكىگە قارىماي ئۇ يەرگە ئاتلىنىدۇ. شۇندا سەنئەت پەرۋازىغا ئۇچۇم قىلغان قۇتلۇق دەرگاھى ۋە قەدىناس كوللېكتىۋى ئۇنى قۇچاق يېيىپ قىزغىن قارشى ئالدىدە، يەنىلا ئۇ بىردىن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. ھالبۇكى، ئۇرۇش زەرداۋى بىلەن بۇ يىللاردا تىياتىر ھاياتى بىر تەرەپتىن ماددىي جەھەتتىن ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە چۈشۈپ قالغان بولسا، ئىككىنچى تەرەپتىن ئالدىنقى قاتارلىق ئەر ئارتىستلىرىنىڭ جەڭ مەيدانىغا ئاتلىنىپ كېتىشى ئۇنىڭ پائالىيىتىنى سۇسلاشتۇرۇپ قويغان ئىدى. ئەينە شۇ ئەمەلىي ئەھۋاللارغا باغلىنىشلىق تىياتىرنى ساقلاپ قېلىش، ياكى قالالماسلىق مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ھەر تۈرلۈك پىكىرلەر ئېيتىلىپ ژۈرەتتى. شۇڭلاشقا م. باقىيېۋنىڭ ئۆز سېپىگە كېلىپ قوشۇلۇشى ئىجابىي رول ئاتقۇرۇپ، ئۇ بوشلۇقنىڭ ئورنىنى قىسمەن تولتۇرغاندەك بىلىندى. شۇ مەزگىللەردىلا نامى جۇمھۇرىيەت مىقياسىدا تونۇلۇشقا باشلىغان ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ زىل ئاۋاز ناخشىچىسى روشەنگۈل ئىلاخۇنوۋا بىلەن ئائىلە قۇرغان مەخپىر باقىيېۋقا تا ھازىرغىچە تىياتىر ئىككىنچى ئۆيى بولۇپ قالدى.

— ئۇ يىللىرى تىياتىرىمىزدا ئاساسى جەھەتتىن ئايال ئارتىستلىرىمىزنىڭلا قالغانلىقى بىزنى كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلتۈردى، — دەپ ئەسلەيدۇ پىشقەدەم سەنئەتكار ئۇ يىللار خاتىرىلىرىنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ، — ئىلاجىمىزنىڭ يوقىدىن تەييارلىغان سەھنە ئەسەرلىرىمىزدىكى ئەرلەرنىڭ روللىرىغا ئاياللارنى چىقىراتتۇق. شۇنداقلا ئۆزىمىز يېرىم توق، يېرىم ئاچ بولساقمۇ گاسترولۇق سەپەرلەرگە پۇتىمىزدا چورۇق، ژۈك-تاقىمىزنى مۈرىمىزگە ئارتىپ، پىيادە يولغا چىقاتتۇق. شۇ ھالەتتە چېلەك ناھىيەسى تەۋەسىنىلا ئەمەس، ژىراق ئۇيغۇر ناھىيەسى مەھەللىرىنىمۇ ئارىلاپ ژۈرۈپ ئۇرۇش زەرداۋىدىن ھالى مۈشكۈللىككە چۈشۈپ قالغان خەلقىمىزنىڭ سۇنۇق كۆڭلىگە قىسمەن بولسىمۇ ئارام بېرىش ئۈچۈن كونسېرت قويۇپ، سەھنە ئەسەرلىرىنى كۆرسىتەتتۇق. شۇ يىللاردىن باشلاپ ھازىرغىچە كۆڭلۈمدە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان بىر پىكىر — مۇلاھىزىم خەلقىمىزنىڭ ئەجايىپ سەنئەتخۇمار خەلق ئېكەنلىكىدۇر. شۇم ئۇرۇش كاساپىتىدىن ھەر بىر ئۆيدە دېگۈدەك بىرىسى ئاتىدىن، بىرىسى بالىسى، قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلىش جۇدالىقلىرىنى باشتىن كەچۈرۈپ، بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش بولۇپ ژۈرسىمۇ ئۇلار بىزنىڭ كۆرسەتكەن سەھنە ئەسەرلىرىمىزنى، كونسېرتلىرىمىزنى كۆرۈشكە خۇمار ئىدى.

ئوتتۇزىنچى يىللارنىڭ بېشىدىن تارتىپ كەسپىي تىياتىرىمىز ئاساسچىلىرىنىڭ بىرى م. باقىيېۋ ھۆرمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىچە سەنئىتىمىز گۈلشىنىدە پەرۋاز قىلىپ، ئۇمۇمىي خەلقىمىزنىڭ سويۇملۇك ئاكتيورىغا ئايلاندى. ئۇ سەھنىمىز ھاياتىدا كىچىك-چوڭ يۈزلىگەن ئوبرۇزلار گالېرىيەسىنى ياراتتى. ئاتمىش يىل مابەينىدا تىياتىرىمىز سەھنىسىدە كۆپلىگەن باش روللارنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ئوينىپ، تاماشىبىنلار قەلبىدە ئۆچمەس ئىز قالدۇردى. ئۇنىڭ ماھارىتىنىڭ ئالاھىدە تەكىتلەشكە ئەرزىيدىغان ئەۋزەللىكى شۇكى، ئۇ ھەر بىر ئوبرازنى يارىتىشتا ئۆزىگە خاسلىقنى، تەكرارلانماسلىقنى ئاساس تۇتقا قىلىدۇ.

كلاسسىك سەھنە ئەسىرىمىز «ئانارخان» دراممىسىدا م. باقىيېۋ بىردە ھەمرا، بىردە لوزۇڭ بەگ لاۋازىماسايىت ئوبرازلىرىنى ياراتقىنىدا ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى خاراكتېرىغا ماسلاشقان ھالدا ئىجرا قىلىدىغانلىقى بىلەن تاماشىبىنلارنى ئۆزىگە قايىل قىلىدۇ. «غېرىپ-سەنەمدە» غېرىپ، «پەرھات-شېرىندا» پەرھات، «سادىر پالۋاندا» سادىر، «تاھىر-زۆھرادا» تاھىر، «ئائىلە» ۋە «ئۈچىنچى پاتېتكىلىق قىسسە»، لېنىن ۋە باشقىمۇ كۆپلىگەن ئوبرازلار م. باقىيېۋنىڭ ئورۇنلىشىدا سەھنە سەنئىتىمىزدە ئۆزىنىڭ ئەينەن ئىپادىسىنى تاپقان. بولۇپمۇ ئۇ لېنىن ئوبرازىنى ماھارەت بىلەن ئورۇنلىغىنى ئۈچۈن 1971-يىلى «قازاقستان خەلق ئارتىستى» نامىنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدى. شۇنداقلا ئۇنىڭ قازاقستان تىياتىر سەنئىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتە قوشقان ئەمگىكى مۇناسىپ باھالىنىپ، بەش قېتىم قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پەخرىي يارلىقلىرى، مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ دىپلوم، گراموتىلىرى بىلەن تەقدىرلەندى.

م. باقىيېۋنىڭ 60 يىللىق تىياتىر سەھنىسىدىكى ھاياتىدا تەربىيەلەپ يېتىلدۈرگەن شاگىرتلىرى ئۇنىڭ نامىنى پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئالىدۇ. ھازىر ئۇلارنىڭ ھەر بىرى تىياتىرىمىزنىڭ يېتەكچى ئارتىستلىرىغا ئايلانغان.

ھاياتىنىڭ سەكسەن باسقۇچىغا قەدەم قويغانلىقىغا قارىماي ھېلىمۇ ئاتاقلىق سەنئەتكار رەپىقىسى روشەنگۈل ئىلاخۇنوۋا بىلەن تىياتىر ئىشىدىن پۈتۈنلەي قول ئۈزۈپ كەتمەي، ئۇنىڭ تەقدىرىگە جان كۆيدۈرۈپ، پايدىلىق مەسلىھەت-پىكىرلەرنى بېرىپ كېلىۋاتىدۇ. چۈنكى تىياتىر ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئاجرالماس بىر بۆلۈكى، ئىككىنچى ئۆيىگە ئايلىنىپ قالغان.

س. ئىسكەندەرىي.

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

مۇئاۋىن مۇھەررىر:
ت. توختەموۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
م. ئوبۇلقاسىموۋ

تېلېفونلار: قوبۇلخانا — 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ — 06-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى — 81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى — 27-86-33، ئىختىسات بۆلۈمى — 50-86-33.

تىراژى 4440

«Жеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 488, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дауір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات
ЖАҢА ӨМІР

1995
يىل
29-ئىيۇل
№29
شەنبە
(3986)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970-يىلى 1-يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھەسىنى مۇھاكىمە قىلىمىز

چەك ئايرىلدى

ياش مۇستەقىل قازاقستان دۆلىتىنىڭ جەمئىيەت ھاياتىنى دېموكراتىك ئاساستا ئىزچىل ئىسلاھات قىلىش ئۈچۈن ئۇنى شۇ دەرىجىدىكى ھوقۇق بازىسى بىلەن تەمىنلەشنى تەلەپ قىلىدۇ. مەن قازاق جۇمھۇرىيىتى ئاساسىي قانۇنى بىلەن تونۇشۇپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئەينە شۇ جەمئىيەت ھاياتىنى ئىسلاھات قىلىش تەلەپلىرىگە ئاساسىي جەھەتتىن جاۋاپ بېرىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا لايىھىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىش يۆنىلىشىدە تۈزۈلگەنلىكىنى بايقىدىم. ئاساسىي قانۇن لايىھىسىدە ئىدېئولوگىيە ۋە سىياسىي خىلمۇ-خىللىق ئېتىراپ قىلىنغان بولۇپ، ھېچ بىر ئىدېئولوگىيە دۆلەت ئىدېئولوگىيەسى ياكى مەجبۇرىي ئىدېئولوگىيە سۈپىتىدە بەلگۈلەنمەيدىغانلىقى، جەمئىيەت ۋە دۆلەت تەشكىلاتلىرىنىڭ قوشۇلۇپ كېتىشىگە، دۆلەت ئورگانلىرىدا پارتىيە ۋە كەسپىي ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا يول قويۇلمايدىغانلىقى ئالاھىدە تەكىتلەنگەن.

ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈم ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋىردە مەجبۇرىي ھالدا بىر ئىدېئولوگىيە- كوممۇنىستىك ئىدېئولوگىيە ئېڭىلىپ، ئۇ دۆلەت ئىدېئولوگىيەسى بولۇپ، باشقا مەسلەكتىكى ئادەملەر تەقىپلەندى، خورلاندى. ئەندى ھەر بىر ئىدارە-جەمئىيەت، كارخانىلاردا كومپارتىيە ۋە كەسپىي ئىتتىپاق ئورگانلىرى بولۇپ، ئۇلار ھەممە ئىشلارغا ئارىلىشىپ، پەقەت شۇ ھۆكۈمران پارتىيەنىڭ خاھىشى بىلەن بارلىق ئىشلار بىر تەرەپ قىلىنىدىغانلىقى ھېچ كىمگە سىر ئەمەس ئىدى. ئاساسىي قانۇن لايىھىسىدە ئەينە موشۇ ئەھۋاللارغا توغرا يانداشقان دەپ ھېساپلايمەن. چۈنكى دېموكراتىك دۆلەتتە ئاساسىي قانۇن بىر مەسلەكتىكى ئايرىم شەخسلەر ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى بارلىق خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى كېرەك.

ج. يۇسۇپوۋ،
ئالمۇتا شەھەرلىك 2-ئىسسىقلىق مەركىزىنىڭ چوڭ ماستېرى.

ئىنچام ۋە ئېنىق، ھەممىگە چۈشىنىشلىك بولۇشى كېرەك

ھەر قانداق دۆلەتنىڭ ئاساسىي قانۇنى مۇمكىنچە بولغاندا ئىنچام، كونكرېت ۋە ئېنىق، ئاھالىنىڭ بارلىق قاتلاملىرىغا چۈشىنىشلىك بولۇشى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولسا كېرەك. كەڭ خەلق مۇھاكىمىسىگە قويۇلۇۋاتقان قازاق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنىنىڭ لايىھىسى مۇھاكىمە جەريانىدا بېرىلگەن تۈزىتىش-تەكلىپلەردىن كېيىن ئەينە شۇنداق بولۇشى كېرەك.

شەخسەن مەن مەزكۇر لايىھەنى ئوقۇپ چىقىپ ئۇنىڭ ئالىملار تىلى بىلەن يېزىلغانلىقىنى، بەزى ماددىلاردىكى جۈملىلەر ئېنىق ئەمەسلىكىنى ۋە شۇنداقلا تەكرار جايلار ئۇچرايدىغانلىقىنى بايقىدىم.

ئەندى قازاقستان كەڭ دائىرىدە دېموكراتىيەگە، ئىنسان ھوقۇقلىرىغا ئەمەل قىلغان ھالدا ئالغا ئىلگىرلەشنى ئاساسىي مەخسەت قىلىۋاتقانلىقتىن، ئۇنى تەمىنلەيدىغان ھوقۇق ھۇلى بولۇشى كېرەك. ئەينە شۇ ھوقۇق ئاساسىدا ھېچ كىمنىڭ قەدىر-قىممىتىگە قەست قىلىنماسلىقى، ئادەم بىرىنچى ئورۇندا تۇرۇشى، ئادەم ھوقۇقىغا خىلاپلىق قىلغۇچىلار جازالىنىشى كېرەكلىگى مەزكۇر ھۆججەتتە ئېنىق قەيت قىلىنىشى لازىم دەپ ھېساپلايمەن. چۈنكى بەزى ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرى، ئېنىغراغى ۋىجدانسىز مىلىتسىيە خادىملىرى جىنايەت قىلغانلىقىدا گۇمانلىنىپ تۇتۇلغانلارنى ئىقرار بولۇشقا مەجبۇرلاپ ئۇلارنى ئۇرۇپ-قىيناپ، ئىنسانىي قەدىر-قىممىتىنى ئاياق ئاستى قىلىدۇ. ئەينە موشۇ ئەھۋاللار ھەققىدە ئاساسىي قانۇن لايىھىسىدە: «ئادەمنىڭ قەدىر-قىممىتى دەخلىسىز، ھېچ كىم قىيىن-قىستاققا، زورلۇققا، ئادەمنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ھاقارەتلەيدىغان رەھىمسىزلىك مۇئاسىۋەت قىلىنىشقا دۇچار بولۇشى مۇمكىن ئەمەس»، دەپ تەكىتلەنگەن. ئەينە شۇنىڭدىن كېيىن: «بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغان ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرى قانۇن بويىچە جاۋاپقا تارتىلىدۇ»،- دەپ قوشۇمچە قىلىنسا تېخىمۇ ئېنىق بولغان بولار ئىدى.

ش. ئەخمەدۇللايېۋ.
ئالمۇتا ۋىلايىتى.

مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە مەسىلە

مەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتى يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ لايىھىسىنى ئومۇم خەلق مۇھاكىمىسى ئۈچۈن ئېلان قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئۆتكۈزگەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى تېلېۋىزور ئارقىلىق كۆرۈپ، مەزكۇر كونستىتۇتسىيە لايىھىسى، ئۇنىڭ ھەر بىر ماددىسى ئۈستىدە جىددىي ئىش ئېلىپ بېرىلغانلىقى توغرىلىق خەۋەر تاپتىم. «لايىھىنى تەييارلاشقا،- دېگەن ئىدى پرېزىدېنت،- بىز ئۆتكەن يىلى دېكابىردا كىرىشكەن ئىدۇق، بۇ چاغدا سابىق پارلامېنتتا رېيتىنگلىق ئاۋاز بېرىش نەتىجىسىدە دۆلەتنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ ھاياتىي مۇھىم مەسىلىلىرى قوللاپ-قۇۋۋەتلەشكە ئىگە بولمىغان ئىدى. ئېكسپېرت-كونسۇلتاتىۋ گۇرۇپپىسىغا ئاتاقلىق ئالىملار، يۇرىستلار، ئىختىساسچىلار كىردى، ئۇلارغا بىر قاتار چەت ئەللەرنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى خېلە سېزىلەرلىك ياردەم بەردى... لېكىن مەزكۇر ھۆججەتنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ چېكى يوق ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن قازاقستان خەلقى تەرىپىدىن لايىھىنىڭ پائال مۇھاكىمە قىلىنىشىغا ئۈمۈت قىلىمىز»،- دەپ تەكىتلىگەن ئىدى.

ئەلۋەتتە، پرېزىدېنت تەكىتلىگەندەك، مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ چېكى يوق، مەزكۇر ھۆججەت ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى، رادىو-تېلېۋىدېنىيە ئارقىلىق كۆپلىگەن پىكىر-تەكلىپلەر ئېيتىلماقتا، مەنمۇ ئۆز پىكىرىمنى ئوتتۇرىغا قويۇشنى لايىق كۆردۈم. لايىھەدىكى 7-ماددىنىڭ 3-پۇنكتىدا «دۆلەت قازاقستان خەلقىنىڭ بارلىق تىللىرىنىڭ قوللىنىش دائىرىسىنى ساقلاپ قېلىشنى كاپالەتلەندۈرىدۇ، ئۇلارنى ئۆگىنىش ۋە تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۈچۈن شارائىت يارىتىش توغرىلىق غەمخورلۇق قىلىدۇ» دېگەن سۆزلەردىن كېيىن: **«ۋە بۇنى مالىيە بىلەن تەمىنلەيدۇ»** دەپ ئېنىق تەكىتلىگەن توغرا بولغان بولار ئىدى. چۈنكى ھازىرقى بازار ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلىرىگە كۆچۈش دەۋرىدىكى ئېغىر شارائىتتا ھەممە نەرسە مالىيەگە باغلىق بولماقتا. ئەگەر ھەر قانداق ياخشى، ئىزگۈ نىيەت مالىيە بىلەن تەمىنلەنمىسە ئۇ قەغەز بېتىدىكى قۇرۇق سۆز بولۇپ قالىدۇ، خالاس.

س. ئارزىيېۋ، پېنسىيونېر.
ئالمۇتا.

بىرىنچى بولۇپ كۈچ قوللىنىشتىن ۋاز كېچىدۇ

يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسىدە خەلق ئارا مەسىلىلەرگە توختالغاندا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدا ھەمكارلىق ۋە ياخشى خوشنىدارچىلىق مۇناسىۋەتلىرى سىياسىتى، خەلق ئارا تالاش-تارتىشلارنى تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىش سىياسىتى ئەقىلگە مۇۋاپىق.

بىرىنچى بولۇپ قوراللىق كۈچ قوللىنىشتىن ۋاز كېچىدىغانلىقى، بىتەرەپ سىياسەت يۈرگۈزۈشكە ئىنتىلىدىغانلىقى تەكىتلەنگەن. بۇ ئاھالىيىتى توغرا تاشقى سىياسەتتۇر. يېڭى كونستىتۇتسىيە لايىھىسى بويىچە گراژدانىنىڭ قايسى مىللەتكە، پارتىيەگە ۋە دىنغا تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىش مەجبۇرىي ئەمەسلىكىمۇ ئورۇنلۇق بولغان.

ئو. بىلالوۋ،
ئىنژېنېر.

«ئازىيا دائۇسى-95»

مەدەنىيەتنىڭ ئالتۇن كۆرۈكى

قازاقستاننىڭ پايتەختى ئالمۇتىدا 25-ئىيۇل كۈنى تەنتەنىلىك تۈردە ئېچىلغان خەلق ئارا ناخشا-ساز كونكۇرسى دۇنيادىكى نۇرغۇنلىغان ئەللەرنىڭ مۇزىكا مەدەنىيىتىنى بىرىكتۈرگەن تىنچلىق، بىلەن دوستلۇقنىڭ سەنئەتتىكى ئالتۇن كۆرۈكى دەپ ئاتالدى. قازاق يېرىدە دۇنياغا كەلگەن مۇشۇنداق سالتەنەتلىك سەنئەت كۆرۈكىنىڭ 6-قېتىم ئېچىلىشىنى توغرىلىق ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ھاكىمى شالباي قۇلماخانوۋ پايتەختتىكى مەركىزىي كونسېرت زالىدا تەنتەنىلىك تۈردە جاكالىدى. ئۇ پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ كونكۇرس قاتناشقۇچىلىرىغا، مېھمانلار بىلەن ئادىل قازىلارغا يوللىغان تەبرىكىنى ئوقۇپ بەردى.

بىيىلقى ناخشا-ساز مەرىكىسىنىڭ ئالاھىدىلىگى ئۇنىڭ قازاق خەلقىنىڭ ئۇلۇغ شائىرى، مۇتەپەككۇرى ئاباي تەۋەللۇدىنىڭ 150 يىللىق تويىغا ماس كەلگەنلىگىدە بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ «ئازىيە دائۇسى» كونكۇرسىنىڭ بىر كۈنى ئابايغا بېغىشلىنىپ، شۇ كۈنى سەييارىمىزنىڭ ھەر قايسى ئەللىرىدىن كەلگەن سەنئەتكارلار ئۆز تىلىدا ئابايىنىڭ مەڭگۈ ئۆلمەس ناخشىلىرىنى ئېيتىشىدۇ.

مەزكۇر سەنئەت كۆرۈكى ئۆتكەنكى قېتىمقى كونكۇرسىنىڭ غالىبى بولغارىيەلىك مېھمان ئېۋېلىنا بالچېۋانىڭ قولاققا يېقىملىق ناخشىسى بىلەن باشلاندى. بۇ ئېستافېتانى بىزنىڭ ئېسترادا يۇلتۇزىمىز روزا رىمبايېۋا، ماقپال ژۇنسوۋالار داۋاملاشتۇردى. بالىلار كونكۇرسىنىڭ غالىبى ئەنېل مۇسابالىنانى كونكۇرس قاتناشقۇچىلىرى ئىللىق قارشى ئالدى.

«ئازىيە دائۇسى» تارىخىدا قېلىش ئۈچۈن 24 سەنئەتكار ئۆز ماھارىتىنى نامايىش قىلىپ، تەلىيىنى سىنىشىدۇ. دەسلەپ موڭغۇلىيەلىك ناخشىچى مىشىل باتتۇلغىن سەھنىگە چىقتى.

ھۆرمەتلىك مېھمانلار ئارىسىدا ئاللا پۇگاچېۋا، توتو كۇتۇنو، فىلىپ كىركوروۋ، ۋلادىمىر پرېسنەكوۋ، كرىستىنا ئورباكايتى، دژىممى سومېرۋىل، ۋلاد ستاشېۋسكىي، «كارمېن» ۋە باشقا تونۇلغان سەنئەتكارلار بار.

ساز بىلەن ناخشىنىڭ ئالمۇتىدىكى مەرىكىسى ئالتە كۈن داۋاملىشىدۇ. «ئازىيە دائۇسىنىڭ» غالىپلىرىغا ئۇنىڭ ئەجايىپ سوغىلار تەييارلىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ تالانتلىق سەنئەتكارلارنى 10000 دوللارلىق مۇكاپات كۈتمەكتە.

ئې. بېكبولاتوۋا،
قاز تاگنىڭ مۇخبىرى.

تۈرك ياشلىرىنىڭ خەلق ئارالىق كونفېرېنسىيەسى بولىدۇ

بىيىل 1-ئاۋغۇستتىن 10-ئاۋغۇستقىچە قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدە تۈرك ياشلىرىنىڭ خەلق ئارالىق كۈنى ئۆتكۈزۈلىدۇ. قىرغىزستاننىڭ ئەجايىپ بىر گۈزەل مەنزىرىلىك ئىسسىق كۆلدە ئۆتكەنگە قاتنىشىشقا يېقىن ۋە يىراق چەت ئەللەردىن كەلگەن ياش ئالىملار باش قوشىدۇ.

مەزكۇر كونفېرېنسىيەگە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىن تۆت ئادەم قاتنىشىدۇ. دېلېگاتسىيە تەركىۋىدە قازاقستان دۆلەت يۇرىدىك ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي كاتىۋى، يۇرىدىك پەنلىرىنىڭ نامزاتى ئەنۋەر ھاجىيېۋ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتلىرى ئالىمجان ھەمرايېۋ، رۇسلان ئارزىيېۋ، دىلشات رەيخانوۋ ۋە باشقا ساھالاردا ئىشلەۋاتقان ياش ئالىم ۋە مۇتەخەسسىسلەر بار.

تۈرك ياشلىرىنىڭ خەلق ئارالىق ئىسسىق كۆلدە ئۆتكۈزۈلىدىغان كونفېرېنسىيەسىدە ئاساسەن: ئېكولوگىيە، ئارال، لوبنۇر پروبلېمىلىرى، ئىختىسات، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت، مەرىپەت، مەتبۇئات، سەنئەت ۋە سپورت ساھالىرى بويىچە مەسىلىلەر قارىلىدۇ.

مەزكۇر تۈرك ياشلىرى خەلق ئارالىق كۈنىنى تاتارستان ئازاتلىق جەمئىيىتى ۋە تۈرك ئوچاقلىرى ئۇيۇشتۇرۇۋاتىدۇ. ئۆز نۆۋىتىدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىن بارىدىغان بىر توپ ئۇيغۇر ياشلىرى دېلېگاتسىيەسىگە چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەيمىز.

ھ. يۇنۇسوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

قۇرغاقچىلىق يۈز بەرسىمۇ

ئوز ۋاقتىدا دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق ساھاسىدا جۇمھۇرىيەت بويىچە داڭقى چىققان ياركەنت تەۋەسىدە كېيىنكى ئىككى-ئۈچ ژىل ئىچىدە ئېرىغلىق مەيدانلار قىسقىراپ، مال تۇياقلىرى ئازايماقتا. سەۋەپ-جۇمھۇرىيەتتە يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار بارلىق ساھالارغا ئوخشاش دېھقانچىلىق ساھاسىمۇ ئوز تەسىرىنى كۆرسەتمەكتە.

شۇنىڭ ئۈزىدىمۇ بېيىل ياركەنت تەۋەسىدە 1269 گېكتار مەيدانغا دان ئۈچۈن كوممۇقوناق، 318 گېكتارغا سىلوس ئۈچۈن كوممۇقوناق ئوستۇرۇلۇۋاتىدۇ. بۇ كورسەتكۈچ ئوتكەن ژىللاردىكىدىن 60 پروتسېنتقا كوممۇقوناق مەيدانى ئازايدى دېمەكتۇر. ئەندى بېيىل خەلق ئېھتىياجىغا كېرەك ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇلاتلىرىنىڭ مەيدانى كوپەيدى. ئاتاپ ئېيتقاندا، ناھىيە بويىچە 666 گېكتارغا قەنت قىزىلچىسى، 1233 گېكتارغا ئاپتاپپەرەز، 1725 گېكتارغا ياڭيۇ، 68گېكتارغا قوغۇن-تاۋۇز، 69 گېكتار ساخلوغ ۋە باشقىمۇ زىرائەتلەر ئوستۇرۇلدى.

ھازىر ناھىيە ئېگىلىكلىرىدە تېرىلگەن زىرائەتلەرنى پەرۋىش قىلىش قىزغىن ژۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ. بىراق ئوتكەن ژىلنىڭ ئاخىرقى كۈزلىرىگىچە داۋاملاشقان قۇرغاقچىلىق دېھقانلارنى كوپ قىيىنچىلىقلارغا دۇچار قىلدى. ھەممىنچە يامغۇر-بېشىن ناھىيە تېررىتورىيەسىدە يوق. كۆلنىڭ قاتتىق ئىسسىقىدىن، تاغدىكى قار-مۇزلار ئېرىپ، سۇ خېلىلا كوپەيدى. شۇڭدىن كېيىنلا ئېرىغلىق زۇرقالارنى سۇغىرىش ئىشلىرى بىر قەدەر ياخشىلاندى. ھازىر ناھىيە بويىچە 2137 گېكتار يەردىكى كومۇقوناقتا بىرىنچى سۇ قويۇلسا، 97 گېكتار يەردىكى كومۇقوناق ئىككىنچى قېتىم سۇغىرىلىپ بولدى. ئاشلىق سۇغىرىش ئىشلىرى ي. بىلالوۋ، ئە. قاسىمبېيوۋ نامىدىكى، «ئايدارلى»، «سارىبەل»، «ئۈچارال»، «كوكتال» ئېگىلىكلىرىدە قىزغىن ژۈرگۈزۈلمەكتە.

ناھىيەدە ھازىر مال ئوزۇقىنى تەييارلاش تەشكىللىك ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. ئوتكەن ئاينىڭ ئاخىرىغىچە4744 گېكتار مەيداندىكى كوپ ژىللىق چوپنىڭ بىرىنچى ئورۇمى ئاياقلىشىپ، 150 گېكتارى ئىككىنچى قېتىم ئورۇلۇپ بولدى. بۇنىڭغا قوشۇمچە 650 گېكتار مەيداندىكى تەبىئى چوپ ئورۇلۇپ، ئىسراپسىز ژىغىشتۇرۇلۇپ بولدى. ئومۇمەن، 5544 گېكتار مەيداننىڭ چوپى ئورۇلۇپ، 4467 توننا مال ئوزۇقى، 720 تونندىن ئوشۇق سېناژ تەييارلاندى.

ي. سەمەدىي،
پانفىلوۋ ناھىيەسى.

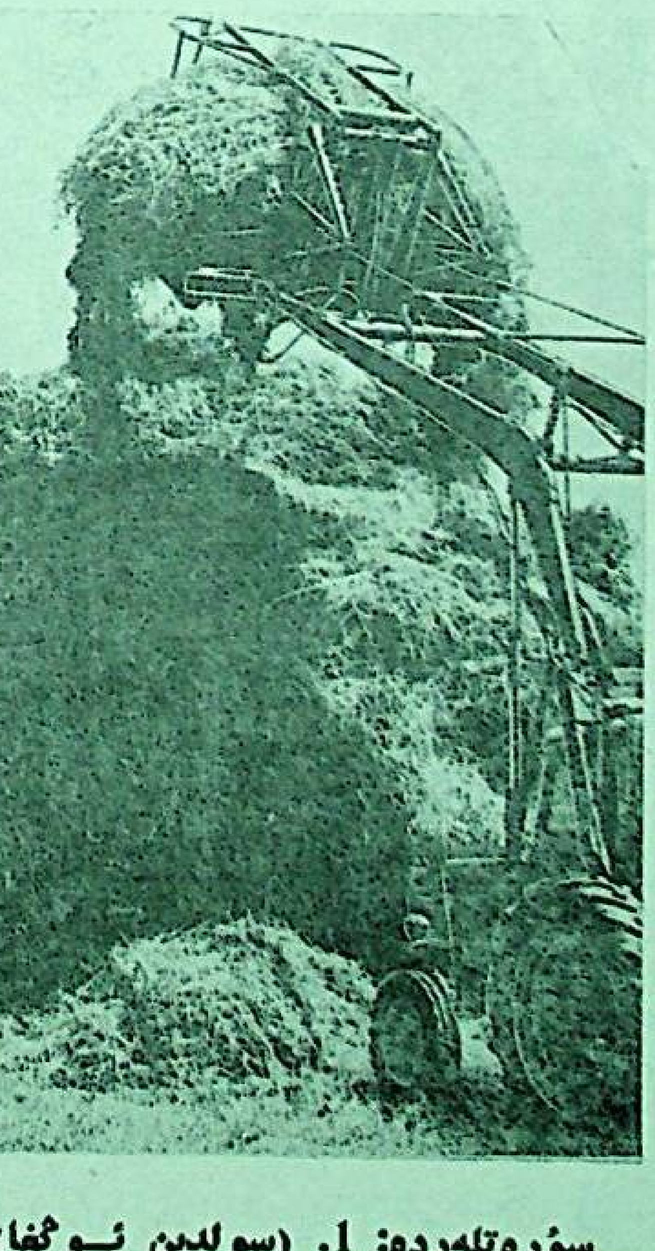

ئالمۇتا ۋىلايىتى. ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ «يۇلچى»، كولخوزىدا يەمچوپ تەييارلاش ئىشلىرى قىزغىن ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. مېخانىزاتورلار بىلەن يېچەنچىلەر ھەر خىل قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، مال ئۈچۈن يېتەرلىك ئوت-چوپ تەييارلاشقا تىرىشماقتا.

سۈرەتلەردە: 1. (سولدىن ئوڭغا) برىگادىر مىجىت غازىيېۋ يېچەنچىلەر ئالىك جومارووۋ ۋە ماخمۇت غازىيېۋلار بىلەن.

2. مېخانىزاتور بەختجان ئازىنباقىيېۋ.

3. چوپ دوگىلاشتىن كورۇنۇش.

ر. يۈسۈپوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

پەن-تېخنىكا ئادەملىرى

«ماسساگېت» تا بىر ئايال بار

گۈلنىسا 1966-ژىلى تالغىر رايونىغا قاراشلىق كالىنىن نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن دەسلەپ ئالمۇتىدىكى ئوزۇق-تۈلۈك دۇكىنىدا سېتىقچى بولۇپ ئىشلىدى. لېكىن بۇ يەردە ئىشلەپ ژۈرگەندە ئۇنىڭ قەلبىنى تاكسىت بولۇش ئارزۇسى ئېگىلەۋالدى. ئۇ شۇ ئارزۇ بىلەن بىر چەتتىن ئىشلەپ، يەنە بىر چەتتىن تاكسىلارنى تەييارلاش كەچكى كۇرسىغا ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنى 1971- ژىلى ئۇتۇقلۇق تاماملىدى. قولىغا شوفىيورلۇق گۇۋاھنامىسىنى ئالغان گ. سادىروۋا ئەندى ئوز كەسپى بويىچە ئىشلەش مەخسىتىدە ئالمۇتا 1-تاكسوموتور پاركى دىرېكتورىنىڭ ئالدىغا كىرىپ باردى.

- خوش كەپسىز- دېدى دىرېكتور قىزنى ئولتىرىشقا تەكلىپ قىلىپ.

-مەن سىلەردە تاكسىت بولۇپ ئىشلەشنى خالايمەن- دېدى گۈلنىسا ھوججەتلىرىنى دىرېكتورغا سۇنۇپ.

دىرېكتور بىر دەقىقە تىكىرقىپ قالدى. ئۇنىڭغا سىناش نەزىرى بىلەن تىكىلدى ۋە قىزدىكى ژىگىتلەرچە جۈرئەت ۋە ئىرادىنى سەزدىدە:

- بىزگە شۇ كەمگىچە بىرمۇ قىزياكى ئايال تاكسىت بولۇپ ئىشلەيمەن دەپ كەلمىگەن. ئىشىمىز ئاسان ئەمەس. كېچىلىرى ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر سىز بۇ ئىشقا قەتئىي بەل باغلىغان بولسىڭىز، مەن قارشى ئەمەس- دېدى دىرېكتور رازىلىقىنى بىلدۈرۈپ.

شۇنداق قىلىپ گ. سادىروۋا1971-ژىلدىن 1973-ژىلغىچە تاكسىت بولۇپ ئىشلەپ، ئايلىق، مەۋسۇملۇق پىلانلىرىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلاش ئارقىلىق كوللېكتىۋتا ھورمەت قازىنىشقا باشلىدى. لېكىن شۇ ۋاقىتتا گۈلنىسا بىلەن ئەركىن دانىياروۋنىڭ يولتۇزى جۈپ كېلىپ، ئائىلە قۇرغان ۋە تۇنجا پەرزەندى دۇنياغا كەلگەن ئىدى. بالىلىق ئانىغا ئەندى تاكسىت بولۇپ ئىشلەش ھەقىقەتەنمۇ قىيىن بولۇشقا باشلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن گ. دانىياروۋا ئالمۇتا تووەن ۋولتلۇق ئاپپاراتۇرىلار زاۋۇدىغا ئىشقا كىردى. ئۇ بۇ يەردە ئىشلىگەندىمۇ ئوزىنىڭ تىرىشچانلىقى، جەمىيەت ئىشلىرىدىكى پائالىيتى بىلەن زاۋۇد مەمۇرىيىتىنىڭ پەخرىي گراموتىلىرى بىلەن تەغدىرلەندى. 1976-ژىلنىڭ ئاخىرىدا گۈلنىسا يولدىشى ۋە ئانىسى ئىشلەۋاتقان «پورشېن» زاۋۇدىغا يوتكىلىپ، پورشېن سېخىدا توكار، يېرىم ئاۋتوماتچى بولۇپ ئىشلەشكە باشلىدى. ئۇ كوپ ئوتمەي بۇ يەردىمۇ ئوزىگىلىك ئەمگىكى بىلەن كوللېكتىۋ ئىشەنچىگە سازاۋەر بولدى. 1979-ژىلى زاۋود مەمۇرىيىتى تاپشۇرغان ھەر قانداق ۋەزىپىنى بېجاندىل ئورۇنلايدىغان گ. دانىياروۋالى ئىش تەخسىم قىلغۇچى ۋەزىپىسىگە بەكىتتى. ئۇ 1981-ژىلغىچە ئىشچىلارغا ئىش بولۇپ بېرىش ۋە سېخىدىن كېيىن تەييار بولغان مەھسۇلاتنى قوبۇل قىلىش بويىچە ئىشلىدى. گۈلنىسا بۇ يەردە بىر نەچچە ژىل ئىشلەش ئەتىجىسىدە ئوقۇپ بىلىم ئېلىپ، بىرەر مۇتەخەسسىسلىكنى ئېگىلەش قەتئىي قارارىغا كەلدى. گ. دانىياروۋانىڭ كېلەچىگىگە چوڭ ئىشەنچ بىلدۈرگەن زاۋود مەمۇرىيىتى ۋە كەسپىي ئىتتىپاق كومىتېتى ئۇنىڭ خاھىشىنى قىزغىن قوللاپ-قۇۋۋەتلىدى. شۇنىڭ بىلەن گۈلنىسا 1981-ژىلى زاۋودنىڭ مەخسۇس يوللانمىسى بىلەن لېنىن نامىدىكى ئالمۇتا پولىتېخنىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ماشىناسازلىق فاكۇلتېتىغا ئىمتىھان تاپشۇرۇپ، ئوقۇشقا چۈشتى. ئىككى پەرزەندى بولۇشىغا قارىماي، بىلىم ئىشقىدا پەرۋانە بولۇپ، كېچىلەرنى ئۇيقىدىن بىدار ئوتكۈزدى، كىتاپ ئوقۇدى، چېرتيوژلارنى سىزدى. ھەر ژىلقى ئەمەلىي پراكتىكىلىرىنى ئوز زاۋودىدا ئىشلەپ ئوتكۈزدى. بەش ژىل تىرىشىپ ئوگىنىش، بىلىمگە ئىنتىلىش نەتىجىسىدە 1986-ژىلى ئىنستىتۇتنى ئەلا باھادا تاماملاپ، ئىنژېنېر-تېخنولوگ دىپلومىنى ئالدى ۋە قەدىردان زاۋودىغا ئىشقا كەلدى. ئەندى ئۇ بۇ يەردە پورشېن سېخىدىكى ژىگىرمىگە يېقىن ئوپېراتسىيە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان تېخنولوگىيەلىك جەريانلارغا يېتەكچىلىك قىلىشقا باشلىدى. پورشېن بۇ يەرگە قۇيۇش سېخىدىن خام ئەشيا سۈپىتىدە كەلتۈرۈلىدۇ. مەخسۇس ستانوكلاردا ئۇلارنىڭ تېگىشلىك ئورنى تېشىلىپ ۋە قىرىلىپ تەييار مەھسۇلاتقا ئايلىنىدۇ. ئەگەر مەھسۇلاتتا براكقا يول قويۇلسا، ئۇنىڭغا ئىشچى، ستانوك ئەيىپلىكمۇ ياكى ئولچەشتە خاتاغا يول قويۇلدىمۇ، بۇنى ئېنىقلاش، براكقا يول قويماسلىق، سۈپەتنى ياخشىلاش، ۋەزىپىنى ئورۇنلاش گۈلنىسانىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئىدى. پورشېن سېخىدا ئۈچ يۈزدىن كوپىرەك ئىشچى بولۇپ، ئۇلار توكار، يېرىم ئاۋتوماتچى، سلېسارلار، ئالدىچىلار برىگادىلىرىغا بىرلەشكەن. سېخ كوللېكتىۋى پىلان بويىچە ژىلىغا ئىككى ملليون دانە پورشېن ئىشلەپ چىقىرىشى كېرەك. بۇ مەھسۇلاتقا پەقەت كېڭەش ئىتتىپاقى جۇمھۇرىيەتلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيانىڭ ئونلىغان مەملىكەتلىرىدە تەلەپ كۈچلۈك ئىدى. سېخ كوللېكتىۋىنىڭ بۇ ۋەزىپە ھوددىسىدىن ئابروي بىلەن چىقىشىغا گ. دانىياروۋا مۇناسىپ تۆھپە قوشتى.

1991-ژىلى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى پارچىلىنىپ، ئۇنىڭ ئورنىدا مۇستەقىل دولەتلەرنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى ۋە جۇمھۇرىيەتلەر ئارا قىلىپلاشقان ئالاقىلارنىڭ ئۈزۈلۈشى بارلىق جۇمھۇرىيەتلەرنى، جۈملىدىن قازاقستاننى ئېغىر ئىختىسادىي بوھرانغا گىرىپتار قىلدى. بۇ ئەھۋال «پورشېن» زاۋۇدىغىمۇ ئوزىنىڭ سەلبىي تەسىرىنى يەتكۈزمەي قويمىدى. زاۋود مەھسۇلاتىنى ساتالمايدىغان، ساتقان تەغدىردىمۇ ئاخچىسىنى ئالالمايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. سېخلار مەجبۇرى يېپىلىپ، ئىشچى، مۇتەخەسسىسلەر قىسقارتىلىشقا باشلىندى. ئەينە شۇنداق بىر پەيتتە مۇتەخەسسىس گۈلنىسا دانىياروۋانى «ماسساگېت» زاۋودىغا ئىشقا تەكلىپ قىلىشتى. ئىلگەركى تاغ-كان مېتاللورگىيە ماشىنىلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان «كازىشۋېتمېتماش» زاۋودى «ماسساگېت»تامى بىلەن ئاكسىونېرلىق جەمىيەتكە ئوزگەرتىلگەن ئىدى ۋە ئۇ يۈز بېرىۋاتقان قىيىنچىلىقلارنى داددىللىق بىلەن يېڭىپ، مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشنى بىر دەقىقىمۇ توختاتمىغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەزكۇر زاۋودقا گۈلنىسا دانىياروۋادەك كەسپىي مۇتەخەسسىس ئىنژېنېر-مېخانىكلار كېرەك ئىدى.

«ماسساگېت» زاۋودىدا ئاساسەن يەر ئاستى كانلىرىدا، تونېللار ۋە مېترو قۇرۇلۇشلىرىدا ئىشلەيدىغان قېزىش ،بۇرغىلاش، تۇۋرۇك قويۇش، تام ۋە تورۇسلارنى بېتونلاش، ژۈك بېسىش ماشىنىلىرى، ھەر خىل كرانلار، پارتلىتىش ماددىلىرىنى كونتېينېرلار بىلەن توشۇيدىغان ترانسپورت ۋاستىلىرى ھەم ھەر خىل يەر ئاستى ئىشلىرىنى ئورۇنلاشقا بەلگۈلەنگەنمۇرەككەپ ماشىنىلار، شۇنداقلا قىسمەن يەر ئۈستىدە ئىشلەيدىغان ماشىنىلار ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. مەزكۇر يەر ئاستى ماشىنىلىرىنىڭ شوسسى-ئومۇرتقا قىسمى روسسىيەنىڭ مۇناسىۋەتلىك كارخانىلىرىدىن سېتىۋېلىنىپ، ئۇنىڭدىن باشقا بارلىق ئاساسلىق قىسمىلىرى «ماسساگېت»تا تەييارلىنىپ، قۇراشتۇرۇلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ يەردە مېتالل قويۇش سېخى، تەييارلاش سېخى، مېخانىكا سېخى، تېرمىكلىق سېخ، گولۋانىكا-قىسىملارغا پولات قاپلاش سېخى، ئەسۋاپ-ئۈسكۈنىلەر سېخى، قۇراشتۇرۇش سېخى كەبى ئونلىغان سېخلار بولۇپ، ئۇلاردا يۈزلىگەن تەجرىبىلىك مېخانىكلار، توكارلار، سلېسارلار ۋە باشقىمۇ ئوز كەسپىنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى ئىشلەيدۇ. ئىنژېنېر-مېخانىك گۈلنىسا دانىياروۋاغا بولسا ئىنتايىن جاۋاپكەرلىك ۋەزىپە- ماشىنىلارنىڭ يۈزلىگەن چوڭ-كىچىك قىسىملىرىنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئېنىق ئولچىمى قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئالدى بىلەن قانداق ئوپېراتسىيەلەردىن ئوتۇشى لازىملىقىنى چېرتيوژلار بىلەن بەلگۈلەپ بېرىش ۋەزىپىسى ژۈكلەنگەن. بۇ يەردە قىلچىلىك خاتاغا يول قويۇش مۇمكىن ئەمەس. زەررىچە خاتا قۇراشتۇرۇلغان ماشىنىلارنىڭ ئۈنۈملۈك، بېخەتەر ئىشلىشىگە دەخىل يەتكۈزىدۇ.

- ھازىر،- دەيدۇ ئىنژېنېر گ. دانىياروۋا بىز بىلەن بولغان سوھبەتتە،- زاۋودىمىزدا ئىشلەپ چىقىرىلىۋاتقان يەر ئاستى ماشىنىلىرىنىڭ كوپچىلىكى رەڭلىك مېتالل ئىشلەپ چىقىرىدىغان جېزقازغان كانلىرىغا ئەۋەتىلمەكتە. ماشىنىلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى ئالمۇتا مېترو قۇرۇلۇشىدىمۇ ئۈنۈملۈك ئىشلەۋاتىدۇ. زاۋودىمىزغا ئوزبەكستان ۋە باشقا دولەتلەردىنمۇ بۇيرۇتمىلار كېلىشكە باشلىدى.

بىز ئىستىقبالى چوڭ «ماسساگېت»تا ئۈنۈملۈك ئىشلەۋاتقان ئۇيغۇر قىزى گۈلنىسا دانىياروۋاغا پەن-تېخنىكا ساھاسىدىكى جاۋاپكەرلىك ئىشىدا تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇقلار تىلەيمىز.

م. سادىروۋ.

رەخىمجان قاسىموۋ: «تومۇرلىرىمغا سىڭگەن ئېقىدە»

«ياخشىنىڭ ياخشىلىغىنى ئېيت قەدرى ئاشسۇن» دېمەكچى، رەخىمجان ئاكا قاسىموۋنىڭ ھايات كىتاۋىنى ۋاراقلىسىڭىز، بۇ كىشىنىڭ خەلقىم ئۈچۈن خىزمەت قىلسام،دېگەن ئىزگۈ ئارمانلارنىڭ باللىق چاغلىرىدىلا ياش قەلبىدە جوش ئۇرغانلىغىنىڭ ۋە بۇ مەخسەتلىرىگە يېتىش يولىدا كۆپلىگەن خەيرلىك ئىشلارنى قىلغانلىغىنىڭ ۋە ھېلىمۇ قىلىۋاتقانلىغىنىڭ شاھىدى بولۇسىز.

رەخىمجان قاسىموۋنىڭ باللىق دەۋرلىرى ئۇرۇش ژىللىرىغا توغرا كەلگەنلىكتىن ئۇ ئېغىر ئەمگەكنىڭ، ئاچارچىلىقنىڭ، ئۇرۇشنىڭ نەقەدەر دەھشەتلىگىنى ئۆز كوزى بىلەن كۆرۈپ ئۆستى. 1928-ژىلى ئالمۇتا شەھىرىدە تۇغۇلغان رەخىمجاننىڭ ئاتىسى چىكىست مەخپىر روزى ھاجى ئۇ 7 ياشلارغا كىرگەندە ۋاپات بولۇپ، ئانىسى بۇۋىخان بەش بالا بىلەن قالدى. 7-سىنىپقىچە سولتانقورغاندىكى مەكتەپنى ئەلا ئوقۇغان رەخىمجانغا ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا مۇمكىن بولمىدى. سەۋەۋى شۇ ژىلى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى باشلىنىپ، ھەممە مەيدانغا ئاتلاندى، ئارقا سەپتىكى ئىشلار ئاياللار بىلەن باللارغا ۋە قېرى-چۆرىلەرگە قالدى.

1942-ژىلى فېۋرال ئېيىدا بۇۋىخان ئانا تورت بالىسىنى يېتىلەپ، چوڭ ئوغلى قۇرۋانجاننى مەيدانغا ئۇزۇتۇشقا چىقتى.

— ئوغلۇم، سالامەت بېرىپ ئامان قايت!— ئانا ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ، پېشانىسىدىن سۆيدى ۋە كۆزلىرىدىن ئېقىپ چۈشكەن مونجاقتەك ياش تامچىلىرى توكۈلۈپ كەتتى.

— ئاپا، جېنىم ئاپا، يىغلىماڭ، نېمىشكە يىغلايسىز؟ ئاخىر ئۇرۇشقا كېتىۋاتقان يالغۇز مەنلا ئەمەسقۇ.— قۇرۋانجاننىڭ ئاۋازى تىترەپ ئارىلاش چىقتى.— ئاپا، ئوزىڭىزنى ئوبدان ئاسراڭ. مېنى كۈتۈڭلار، مەن چوقۇم غالىبىيەت بىلەن قايتىمەن!...— دېگەنچە ئوخشاش سوزلەر بىلەن ئۇ ئانىسىغا تەسەللى بەرگەندەك بولاتتى. ئاندىن ئانىسىنى ئۇزاقتىن-ئۇزاق ھىدلاپ سۆيدى. كېيىن ئۇكىلىرىنى سۆيۈپ خوشلاشتى. بۇ ئۇنىڭ ئەڭ كىچىك ئانىسىنى ئاخىرقى قېتىم ھەملىشى، تورت قېرىنداشى-ئۇكىلىرىنى باغرىغا بېسىپ، سويگىنى ئېكەن. كېيىن ئۇلى ئىيۇل ئېيىدا بۇۋىخان ئانىغا قارا خەت كەلدى. بۇۋىخان ئانىنىڭ ئوينىدە ھازا ئېچىلدى.

ئۇرۇش باشلانغان ژىلى رەخىمجان پويېزد ۋوكزالىغا سلسار-رېمونتچى بولۇپ ئىشقا كىرگەن ئېدى. ياش بالىلارغا مەسۇپ بولمىغان ئېغىر ئىشلار، ئۇ قانچە قىيىنالسىمۇ، چىداپ ئىشلىدى. ساددىلىك كېتەي، ئانا دېگەن سەزىمەي قالسۇنمۇ؟ بۇۋىخان ئانا ئوغلىما بۇ ئىشنىڭ ئېغىر كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، ئىچ-ئىچىدىن كويۇنۇشكە باشلىدى. ئاخىر ئانا بىر كۈنى ئوغلىغا شۇنداق دېدى:

— رەخىمجان بالام، بۇ تومۇر-تەسەكنىڭ ئىچىدە ئۆزۈپ قىينىلىپ قېلىۋاتقانلىقىڭنى كورۈپ تۇرۇپ چىدىمايمەن. ئۇنىڭدىن كورە ماڭا ھەمرا بولغاچ يېنىمدا، كولخوزدا ئىشلىسەڭ دەيمەن!...

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئېشتىرلىقتا چىقىپ كەتتى. ئانىسى بىلەن يەر ھەيدىدى، سۇ تۇتتى، ئوما ئورىدى دېگەندەك، قايسى ئىش توغرا كەلسە، ئەشۇنى قىلدى.

بىر كۈنى كولخوز رەئىسى ماموت ئاسە-قوۋ ئۇنى يېنىغا چاقىرىۋېلىپ: «رەخىمجان، سەن مەكتەپتە ياخشى ئوقۇغانلىغىڭنى ئوبدان بىلىمەن. ھېساپ-كىتاپ ئىشلىرىنى ئەپلەپ كېتىشىڭگە ئىشىنىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ تەكلىۋىم-سەن كولخوزنىڭ ئامبىرىنى

(سكلادىنى) ئوتكۈزۈپ ئالغىنىدا، شۇ يەردە ئىشلىگىن؟»— دېگەن گەپنى قىلدى.

رەخىمجان قاسىموۋ 1944-ژىلغىچە شۇ چاغدىكى «پارىژسكي كوممۇنا» كولخوزىنىڭ ئامبىرىنى باشقۇردى. ئاندىن ياشلىغىغا قارىماي چوڭ ئىشلارنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان بۇ ژىگىت يېزا سوۋېتىنىڭ رەئىسى بولۇپ سايلاندى. بۇ ئىشتا بىرەر ژىل ئىشلىگەندىن كېيىن، ئۇنى ناھىيەلىك مالىيە بولۇمىگە ئىشقا يوتكىدى. بۇ خىزمەت ئۇنىڭ بۇخگالتېرلىق كەسپىنى مۇكەممەل ئېگىلىشىگە سەۋەپ بولۇپ، ئۇ مالىيە-كرېدىت تېخنىكۇمىغا سىرتتىن ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنى ئۇتۇقلۇق تاماملىدى. ر. قاسىموۋ 1948-1951-ژىللىرى ھەربىي خىزمەتنى تاماملاپ كەلگەندىن كېيىن، ئوزىنىڭ ئىلگەركى ئىش-ئورنى-خىزمىتىدە ئىشلىدى.

— 1955-ژىلدىن باشلاپ شەرقىي تۈركستاندىن قېرىنداشلىرىمىز كېڭەش ئېلىگە چىقىشقا باشلىدى،— دەپ سوھبەتنى داۋاملاشتۇردى رەخىمجان ئاكا.— ھەر خىل سەۋەپلەر بىلەن ئانا ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، باش پانا ئىزدەپ چىققان قېرىنداشلىرىمىز ھەدېگەندە ئوي-ماكانسىز خېلە قىينالدى. دەسلەپكى قېتىمدا ۋەتەندىن موشۇ بىزنىڭ سوۋتانقورغانغا ئەللىك ئائىلە كەلدى. شۇ ژىللىرى يېزا سوۋېتىنىڭ رەئىسى ھەجەر جاپپاروۋا بىلەن يەر بولۇمىنىڭ باشلىغى ئىمىجان مەمەدەلىيېۋ ئېدى. بىز ئۇلار بىلەن ۋەتەنداشلىرىمىزغا كولخوزنىڭ تېرىلغۇ ئۇچاستكىلىرىدىن ئوي سېلىۋېلىشقا يەرلەرنى بولۇپ بېرىپ، ئۇلارنى سىرتقا چىقارماي ئوز قويىنىمىزغا ئالدۇق.

رەخىمجان قاسىموۋ 1956-ژىلى موسكۋا سودا ئىنىستىتۇتىنىڭ ئالمۇتىدىكى فىلىئالىنىڭ كەچكى بولۇمىگە ئوقۇشقا كىردى. ئىنىستىتۇتنىڭ ئىككىنچى كۇرسىنى تاماملىغاندىن كېيىن، 22-ئېگىلىك ھېساۋىدىكى بىرلەشمىگە دىرېكتور بولۇپ خىزمەتكە يوتكەلدى. مەزكۇر بىرلەشمىگە 20-25 ماگازىن قاراتتى، ئۇلاردا 500-600 ئادەم ئىشلەتتى. ئوزىگە ۋە ئوزگىلەرگە ئاھايىتى تەلەپچان، ئىش بەلەرمەن، ئادەملەرگە دايىم غەمخورچى رەخىمجان قاسىموۋ بۇ يەردىمۇ ئوزىنىڭ ھەقىقىي رەھبەرلىك سالاھىيىتى بىلەن كوزگە كورۇنۇشكە باشلىدى. ئۇ، ئوزى ئېيتقىنىدەك، خەلقىگە بولغان مۇھەببىتى تومۇرلىرىدىكى قانلىرىغا سىڭىپ كەتكەنلىكتىن، ئۇ ئوز مىللىتىنىڭ ئېغىرىنى يېنىك قىلىشنى، قولىدىن كېلىشىچە ياردەم-ياخشىلىق كورسىتىشنى ئوزىنىڭ پەرىزى ھەم قەرىزى دەپ ھېساپلاپ كەلگەن. شۇنىڭدىن بولسا كېرەك، رەخىمجان ئاكىنى ئەشۇ ژىللىرى ئانا ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، ياقا يۇرتلارغا كېلىپ، ئۇ زۇگرەك ئىشلارغا ئورۇنلىشالماي، ئويسىز-ماكانسىز، سەرسان بولۇپ ژۈرگەن ۋەتەنداشلىرىنىڭ تەغدىر-قىسمىتى بەك ئېچىندۇراتتى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئوز ۋەتىنىدە خېلە چوڭ خىزمەتلەردە ئىشلىگەن، لېكىن بۇ يەردە ئوز كەسپلىرى بويىچە ئىشلەش ئىمكانىيىتى بولمىغان يۇزگە يېقىن كىشىلەر ئىشلەيتتى. رەخىمجان قاسىموۋ ئەشۇ ۋەتەنداشلىرىنىڭ قەددىنى تىكلەپ، تۇرمۇشىنى بىر ئاز بولسىمۇ خاتىرجەم قىلىۋېلىشى ئۈچۈن قولىدىن كەلگەن ھەممە ياخشىلىق-ياردەملىرىنى ئايىغىنى يوق.

ر. قاسىموۋ مەزكۇر بىرلەشمىدە ئون ژىلغا يېقىن ۋاقىت ئىشلىدى. ئاندىن 1967-ژىلدىن 1971-ژىلغىچە قازاقستان س.س.ر يېنىك ئېگىلىگى مىنىسترلىگىنىڭ ماتېرىياللىق-تېخنىكىلىق بازىسىدا دىرېكتور بولۇپ خىزمەت قىلدى. شۇنىڭدىن 1988-ژىلغىچە يول-سۇ تېرېستىنىڭ ماتېرىياللىق-تېخنىكىلىق باشقارمىسىنىڭ باشلىغى لاۋازىمىدا ئىشلەپ، ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقتى.

رەخىمجان قاسىموۋ پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىنمۇ، ئۇنىڭ خەلقىگە بولغان چەكسىز مۇھەببىتى، خەلقىم ئۈچۈن خىزمەت قىلاي، دەپ يېنىۋاتقان ژۈرىگى ئۇنى ئويىدە تىنىچ ئولتۇرۇشقا قويمىدى. ئۇ 1989-ژىلىنىڭ ئىيۇل ئېيىدىن باشلاپ شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىدە ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. دەسلەپتە مەركەز رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى بولغان ئۇ ھازىر ئەشۇ مەركەزنىڭ رەئىسى.

— مەن ئوزەمنىڭ ئۇيغۇر بولغانلىغىم بىلەن پەخىرلىنىمەن. سەۋەۋى، مېنىڭ ئەژداتلىرىم قېدىمىي تارىخقا، باي مەدەنىيەت بىلەن سەنئەتكە ئېگە خەلقتۇر،— دەيدۇ رەخىمجان ئاكا ھاياجان بىلەن.— شۇڭا يەنە تەكرارلايمەنكى، مېنىڭ ژۈرىگىم خەلقىمنىڭ ئىشقىدا يانىدۇ، مېنىڭ مەدەنىيەت مەركىزىگە ئىشقا كېلىشىمنىڭ ئەڭ بىر سەۋەۋىمۇ، يەنىلا شۇ خەلقىم ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتۇر. بۇ يولدا ئازدۇ-تولا ئىشلارنى قىلىۋاتقىنىمدىن ئوزەمنى بەختلىك ھىس قىلىمەن...

ھە، بۇ رەخىمجان ئاكىنىڭ ئېغىزىدىلا ئېيتىپ قويغان گەپ ئەمەس، ھەقىقىي ژۈرەك سوزلىرىدۇر. 1990-ژىلى ئالمۇتا شەھىرىدىكى مەركىزى ئىستىراھەت بېغىدا ئوتكۈزۈلگەن ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنى ھەر كىمنىڭ ئېسىدا بولسا كېرەك. ئۇ كۈن ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنى ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر دولىتىنىڭ بايرىمى نىشانلانغاندەك تەسىر قالدۇرغان ئېدى كىشىلەردە. ئەشۇ ئۇلۇق ئىشلارنى ئۇيۇشتۇرۇشتا ر. قاسىموۋ شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ۋە ئۇنىڭ بيۇرو ئەزالىرى قاتارىدا كوپ كۈچ چىقاردى.

بۇ ئورۇندا شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتۇشكە ئەرزىيدۇكى، ر. قاسىموۋنىڭ ئالمۇتا شەھىرىدە ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنى، سىنىپلىرىنى ۋە باللار باغچىلىرىنى ئېچىشتىكى ئەجىر-ئەقىدىلىرى كوپچىلىككە ئۇلگە-ئىبرەت بولسا كېرەك؟

رەخىمجان قاسىموۋنىڭ تەشەببۇسى ۋە بىۋاستە رەھبەرلىكى بىلەن 1991-ژىلى ئۇيغۇر تىياترى بىناسىدا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ۋېتېرانلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى ئوتكۈزۈلدى. ئۇچرىشىشقا ئىككى يۈز ئەللىكتىن ئوشۇق ئادەم ئىشتىراك قىلدى. بىر قىرىق يېرى، موشۇ ئالمۇتىدا ياشاپ، 20-30 ژىل كورۇشمىگەن قەدىردانلار ئۇچرىشىپ، دىدارلىشىپ-مۇھەببەتلەشتى.

ئوتكەن ژىلى شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى يەنە بىر خەيرلىك، سوۋاپلىق ئىش قىلدى. نىكولايېۋكا يېزىسىغا قاراشلىق جانارلىق دېگەن مەھەللىنىڭ ژۇقۇرىسىدا 1938-ژىلى «خەلق دۇشمەنلىرى» دېگەن باھانە بىلەن ھەر مىللەتنىڭ مۇنەۋۋەر 480 پەرزەنتىنى ئاتقان ئېكەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىزنىڭ ئۇيغۇرلاردىن ئابدۇللا روزىباقىيېۋ، ئىسمايىل تايىروۋ، ئازىنباقىيېۋ، ئىسەيېۋ قاتارلىق ئون ئىككى كىشى بولغان ئېكەن، مەدەنىيەت مەركىزى ۋەتىنىم،خەلقىم دەپ ناھەق قۇربان بولغان ئەشۇ مەرھۇملارنىڭ قەبرى ئۇستىدە ماتەم مىتىنگىلىرىنى ئوتكۈزۈپ، خەتمە قۇرئان قىلدى.

بىيىل 7-ماي كۈنى ئۇلۇق غالىبىيەتنىڭ ۋە شەرقىي تۈركستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ 50 ژىللىغىنى خاتىرىلەش سولتانقورغان مەھەللىسىدىكى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانى مەسۇم ياقۇپوۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە تەنتەنىلىك ئوتكۈزۈلدى. بۇ خاتىرە كۈننى ئوتكۈزۈش ئۈچۈن رەخىمجان ئاكا كېچە-كۈندۈز دېمەي ماڭدى. شەھەر ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان يېزا-مەھەللىلەرگە بېرىپ، ژىگىت باشلىرى، ئاكتىۋىستلار بىلەن بىرمۇ-بىر ئۇچرىشىپ-سوھبەتلىشىپ، ئۇلارنى بۇ ئۇلۇق، سوۋاپلىق ئىشقا سەپەرۋەرلىككە كەلتۇردى. بىر نەچچە مىڭ ئادەم قاتناشقان بۇ تەنتەنىگە ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى بىلەن شەرقىي تۈركستان مىللىي ئىنقىلاۋىنىڭ بارلىق ئىشتىراكچىلىرى تەكلىپ قىلىندى. خاتىرە ژىغىنىدىن كېيىن، ھەر بىر مەھەللە ئوز ئالدىغا قازان ئېسىپ، قۇربان بولغانلار خاتىرىسىگە خەتمە قۇرئان قىلىندى. ئۇيغۇر تىياترى كوللېكتىۋى تەييارلاشتۇرۇلغان پروگراممىلارنى كورسەتتى. شۇندا كوپچىلىك ئادەملەر: «ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق زاماندا مۇنداق ئىشنى ئۇيۇشتۇرۇش ئاسان ئەمەس. بۇ ئۇلۇق ئىشنى قىلىۋاتقان شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىگە، ئۇنىڭ رەئىسى رەخىمجان قاسىموۋقا بارىكاللا!» دېگەنگە ئوخشاش تەشەككۇرلارنى ئىزھار قىلىشتى. ھە، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش دېگەن ئەينە شۇ ئەمەسمۇ؟!

— رەخىمجان ئاكا، سىزنى ئۇلۇق ئابايىنىڭ 100 ژىللىق تويىغا ئىشتىراك قىلغان ئېكەن، دەپ ئاڭلىدۇق. شۇ ھەقتە قىسقىچە ئېيتىپ بەرسىڭىز؟— دەپ سورىدىم مەن.

— 1945- ژىلى ئاۋغۇست ئېيىدا ئۇلۇق ئابايىنىڭ 100 ژىللىق تويى ئالغىر ناھىيەسىگە قاراشلىق «قىزىل تۇغ» كولخوزىنىڭ 3- برىگادىسىدا ئوتكۈزۈلگەن. ئۇنىڭغا قازاقستاننىڭ بارلىق ۋىلايەتلىرىدىن ۋەكىللەر كېلىشكەن. توي ئۇچ كېچە-كۈندۈز بولدى. ئات بەيگىسى ئۇيۇشتۇرۇلغان. بەيگىگە قىرىق ئات چۈشتى. بىزنىڭ «پارىژسكي كوممۇنا» كولخوزىدىن بەيگىگە جىرەن ژۇگرۇك بىلەن قاشقا ژۇگرۇكنى قاتناشتۇردۇق.مەن جىرەن ژۇگرۇك بىلەن بەيگىگە قاتنىشىپ، ئىككىنچى ئورۇننى ئالغان ئېدىم...

سوھبىتىمىزنىڭ ئاخىرىسىدا رەخىمجان ئاكا ژۇرەك سوزلىرىنى تۆۋەندىكىچە ئىزھار قىلدى:

—ماختانغىنىم ئەمەس، مەن ئوزەمنى خەلقىمگە خىزمەت قىلىشقا بېغىشلىغان ئادەممەن. خۇداغا شۈكرى، ھازىر تېنىم ساق، مېڭىپلا ژۇرىدىكەنمەن، خەلقىم ئۈچۈن ئىشلەيمەن. بۇ مېنىڭ تومۇرلىرىمدىكى قانلىرىمغا سىڭگەن ئېقىدە!...

ئالىمجان باۋدىنوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

خەلپەم هەزرەت

هاياتتا هەيران قالغىدەك بىر ھەقىقەتكە — كۆپتىن بېرى گۇۋا بولۇپ ژۈرىمەن. خەلق ئاجايىپ ئادىل تارازىۋەن. ئۇ ياخشى-يامانلىقنى تارازىغا سېلىپ، ئۆلچەپ ژۈرىدۇ. ۋاقتى-سائىتى توشمىغىچە سۈكۈت ساقلاپ، ئاخىر بىر كۈنى ئادىل هوكمىنى ئوقۇيدۇ. شۇ هوكۈمنىڭ ئىجراسى بىلەن بەزىلەرنىڭ ئالەمدىن ئۆتۈپلا، ئىسمى كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كېتىدۇ، بەزىلەرنىڭ بولسا ئايلار-ژىللار ئۆتۈپ، ھەتتا جىسمى تۇپراققا ئايلىنىپ كەتسىمۇ، ئامما ئىسمى كىشىلەر قەلبىدە يادلىنىپ ياشاۋېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ هاياتتا تىرىك-ئۆلۈك بولۇپ كۆن كەچۈرۈشتىن خۇدا ساقلىسۇن!

هېچ كىشىگۇ دۇنياغا تۇۋرۇك بولمايدۇ، ئامما ئەلگە كوۋرۇك بولغانلار خەلق دىلىدا يادلىنىپ، ئۆزىگە مەڭگۈلۈك ئاتا قىلىدۇ. ئەينە شۇنداق تېخى تىرىك چېغىدىلا كىشىلەر قەلبىدە ئۆزىنىڭ هەيكىلىنى ئورنىتالىغان موتىۋەر زاتنىڭ ئۇلۇغ سىماسى ئارىدىن 35 ژىل ئۆتكەن چاغدا ئىختىيارسىز مېنىڭ يادىمغا كەلدى. مەن ئۇنىڭ روهى خاتىرىسىگە قۇرئان تىلاۋەت قىلدىم، ئۇنى ئەۋلادلارغا تونۇشتۇرۇشنى ئۆزەمگە بورچ دەپ هىس قىلدىم...

پەدەرىي بۇزرۇكۋارىم — دادام تەرەققىيپەرۋەر دىنىي زات خەلپەم هەزرەتنىڭ (ئەسلى ئىسمى شەرىپى ئابدۇمۇتائالى كامالىي بولۇپ، خەلق ئۇنىڭغا سىغىنىپ، خەلپەم هەزرەت دەيدىغان) سادىق مۇرىتلىرىنىڭ بىرى ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىزنىڭ غۇلجا ئوردامەهەللىسىدىكى پاكا، غېرىبانە ئۆيۈمىزدە ئۇ موتىۋەر زاتنىڭ تەرىپى كوپ ئېيتىلىدىغان. دادام كېچىلىرى تۈن يېرىمىغىچە تۈماق تىكىپ ئولتىرىپ، ئۇنىڭ پارچە-پۇرات ئىشلىرىغا قارىشىپ بېرىۋاتقان ئاكام ئابدۇراخمان بىلەن مېنىڭ ئۆگدەپ قېلىپ، قولىمىزغا ژىڭنە سانچىۋالماسلىغىمىز ئۈچۈن، خەلپەم هەزرەت توغرىلىق ئۆزىنىڭ بىلگەنلىرىنى ئېيتىپ بېرىدىغان. پۈتۈن ئومرىنى مەرىپەت ئىشلىرىغا سەرىپ قىلغان، بىر قولىدا ئۇسۇلي قەدىم (كونىچە)، بىر قولىدا ئۇسۇلي جەدىد (يېڭىچە) ئوقۇش ئورۇغىنى ئىلى تەۋەسىگە سەپكەن بۇ موتىۋەر زاتنىڭ هايات يولىغا قىزىقىپ قالدىم. ئۆزەممۇ 60-ژىللارنىڭ بېشىدا غۇلجا قارادۆڭ ئوتتۇرا مەكتىۋىدە مۇئەللىم بولۇپ، مەرىپەت ئىشى بىلەن شۇغۇللانغاچقا، خەلپەم هەزرەتنى ئۆزەمگە ئۈلگە-نەدىز قىلىپ، ئۇنىڭدەك بولۇشقا ئىنتىلغان ئىدىم. ئاۋۋەلەن دادامدىن، ئاندىن قالسا يۇرت موتىۋەرلىرىدىن خەلپەم هەزرەتنىڭ هاياتى، پائالىيىتى توغرىلىق سۈر-سۈر قىلىپ، ئۇنىڭ توغرىلىق بەزى مەلۇماتلارنى توپلىدىم.

دادامنىڭ ئېيتىشىچە: تەرەققىيپەرۋەر دىنىي زات ئابدۇمۇتائالى كامالى (خەلپەم هەزرەت) 1867-ژىلى هازىرقى قورغاس ناهيەسىنىڭ قورغاس مازار يېزىسىدا دىنىي ئۆلىما ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتا-بوۋىلىرى كامالدىن هاجى، ئىبراهىم شەيخ ئۆز زامانىسىنىڭ تەقۋادار ئۆلىما ئادەملىرى ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئابدۇمۇتائالى ئائىلىسىدە ساۋادىنى چىقىرىدۇ. بالىسىنىڭ ئوقۇشقا بولغان خۇشتارلىغىنى كورگەن ئاتا ئۇنىڭ قولىنى يېتىلەپ، غۇلجا تاشكوۋرۈك مەهەللىسىدىكى هېزىماخۇن مولىمغا ئوقۇشقا بەردى. ئامما 1881-ژىلى ئىلى سۇلتانلىغىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغان رۇس ئىمپېرىيەسى بىلەن چىن باسقۇنچىلىرىنىڭ كاساپىتىدىن ئىلى خەلقى كىندىك قېنى توكۈلگەن ئاتا يۇرتىنى تاشلاپ، هەر تامانغا سەرسان بولۇپ چېچىلىپ كەتتى. كوپچىلىك پۇخرالار يەتتىسۇ تەۋەسىگە ئىلاجىسىز كوچۇپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى. شۇلارنىڭ قاتارىدا خەلپەم هەزرەتمۇ ئاتا-ئانىسى بىلەن بىللە ياركەنتكە كوچۈپ چىقىپ، يار بويىغا كەنت قورۇشقا قاتناشتى. ئابدۇمۇتائالى شۇ دەۋرنىڭ مەشهۇر شائىرى نىزامىدىن ئاخۇندىن تەلىم ئېلىپ ژۈردى. كېيىنرەك ئابدۇراخمان داموللا ئاچقان مەكتەپ بوسۇغىسىنى ئاتلىدى. شۇ چاغدا داموللام، «سەن تولىمۇ زېهنلىك ئىكەنسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن يېڭىچە ئوقۇشتا ئوقۇپ، پەننىي بىلىم ئېگەللە! كېيىن ئۆگەنگەن بىلىمىڭنى ساۋاتسىز خەلقىڭگە ئۆگەتسەڭ، ئۇنىڭ ساۋابىغا هېچ نەرسە يەتمەيدۇ» دەپ، پەننىي ئوقۇش سىنىپىغا قوبۇل قىلدى. 1895-ژىلى ئابدۇراخمان داموللا بىر قانچە شاگىرتلىرىنى غۇلجىغا باشلاپ بېرىپ، ئەلاباي مەسچىتىنىڭ قوراسىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى ياركەنتكە كېتىدۇ. ئابدۇمۇتائالى خەلپەت مەسچىت يېنىدا 40 بالىنى كونىچە ۋە يېڭىچە ئوقۇش ئۇسۇلىدا ئوقۇتۇپ، ياز كۈنلى يۇرت چوڭلىرىنى تەكلىپ قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا شاگىرتلىرىدىن ئىمتىهان ئالىدۇ. يۇرت موتىۋەرلىرى ياش ئۇسمىلەرنىڭ هەم دىنىي، هەم پەننىي بىلىم ئۆزلەشتۈرگەنلىگىگە گۇۋاه بولۇشۇپ، ئۇلارنىڭ قىسقا مۇددەتتە ئالغان بىلىمىگە قايىل بولۇشتى. بۇنى كورگەن غۇلجا شەهەر ئاقساقالى ئابدۇقادىر ئۆزىنىڭ ئوغۇل-قىزلىرىنى يېتىلەپ كېلىپ، ئابدۇمۇتائالى خەلپەتكە ئوقۇشقا بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن مەكتەپكە بالىلار سىغماي قالدى. ئۆزى ئوغۇللارنى ئوقۇتسا، ئايالى قىزلارغا تەلىم بەردى. ئارىدىن ئاز ۋاقىت ئۆتۈپلا ئابدۇقادىر ئاقساقالنىڭ باشلامچىلىغىدا تۆرت كوۋرۈكتە باشلانغۇچ مەكتەپ ئېچىلدى. بۇ مەكتەپ «تائالىيە» مەكتىۋى دەپ ئاتالدى. ئابدۇمۇتائالى خەلپەت شۇ چاغدىكى بىلىملىك ئادەملەردىن تېيىپزات خەلپەت، سەيدۇللا خەلپەت، ئەمرۇللا خەلپەت، هاسان خەلپەت، يۈسۈپ خەلپەتلەرنى مەكتەپكە مۇئەللىملىككە تەكلىپ قىلىپ، ياش ئۇسمىلەرگە دىنىي ئوقۇشتىن تاشقىرى، ئانا تىلى، هېساپ، جۇغراپىيە، تارىخ پەنلىرىدىن دەرىس ئوتكۈزدى. ئابدۇمۇتائالى خەلپەت ئۆز بىلىمىنىڭ كاملىغىنى هىس قىلىپ ئىشتىن بوش ۋاقىتلىرىدا مىسىردا ئوقۇپ كەلگەن مەرىپەتپەرۋەر ئالىم ئەسۇها داموللامدىن ئىلىم ئۆگەندى. ئۇنىڭ كوز قارىشىچە «ئىلىدا مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرسا، ئادەملەرنىڭ كوزى ئېچىلىپ، ئاڭ-سەۋىيەسى ئاشىدۇ» دەپ ئويلاپ، غۇلجىدا پەننىي ئوقۇشنى تەرغىپ قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن خەلق ئاممىسى ئارىسىدا يېڭىلىققا ئىنتىلىش ئۇۋج ئالدى. ئۇ شۇ ژىللاردا مۇتەئەسسىپلەرنىڭ قارشىلىغىغا ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئۆز مەسلىگىدىن هەرگىزمۇ يانمىدى. ئەكسىنچە ئىلىم-پەننىڭ ئەۋلادلىرىمىز ئۈچۈن سۇدەك زۆرۈرلىگىچە تەكىتلەپ، پەن-مەدەنىيەتنىڭ روناق تېپىشىغا يېتەكچىلىك قىلدى.

ژىللار ئۆتتۈۋەردى، ئۇنىڭ قولىدا ئوقۇغانلار ئىلىنىڭ هەر قايسى جايلىرىغا بېرىپ، ياش ئۇسمىلەر قەلبىگە پەننىي بىلىم ئورۇغىنى سەپتى. ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنىڭ ئەل ئارىسىدا ئابرويى ئېشىپ، ئۇنى خەلق خەلپەم هەزرەت دەپ هورمەت قىلىپ، ئۇنىڭغا سىغىنىشتى. ناهايىتى ۋىجدانلىق، خرۇستالدەك تازا بولغان بۇ موتىۋەر زات ئۆزىگە بولغان ئەلنىڭ ئىشەنچىنى ئاقلاش ئۈچۈن پۈتكۈل ئومرىنى، هەتتا مال-مۈلكىنى بالا ئوقۇتۇشقا سەرىپ قىلدى.

مىللەتنىڭ قەدىر-قىممىتى شۇ مىللەتنىڭ دۇنيا مەدەنىيەت خەزىنىسىگە قوشقان بىباها تۆهپىسىنىڭ سالمىغىغا قاراپ باهالىنىدىغانلىغى هەممىگە مەلۇم. «قۇتادغۇ بىلىك»، «تۈركىي تىللار دىۋانى» قاتارلىق بىباها ئەسەرلەرگە تونۇشنى مىراسخور دەپ هېساپلىغان خەلپەم هەزرەت ئەجداتلاردىن قالغان مەدەنىي مىراسلارنى كوز قارچۇغىدەك ساقلاتتى. ئۇ ئوتكەن ئەسىردە ئىلىدا ئوتكەن مەشهۇر كلاسسىك شائىر موللا بىلال بىننى يۈسۈپ نازىمىي بىلەن قويۇق هەمسوهبەتتە بولغان ۋە ئۇنىڭ دىلرابا غەزەللىرىنى ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلاپ، هوزۇرلەنگەن ئىدى. بىلال نازىمنىڭ پەم-پاراستى، نەزم ساهاسىدىكى تەڭداشسىز ئىقتىدارى خەلپەم هەزرەتنىڭ قەلبىدە ئۆزىگە نىسبەتەن چوڭقۇر هورمەت تۇيغۇسىنى ئويغاتقان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ شائىر غېرىپ-مۇساپىرلىقتا تولا ژىغلاپ ژۈرۈپ، ئاخىر كوزىدىن ئايرىلىپ، ياركەنتتە ۋاپات بولغانلىغىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ روهىغا قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، هازا تۇتقان ئىدى. خەلپەم هەزرەت ئۇستازىنىڭ روهىنى خۇرسەن قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەل ئىچىگە تاراپ كەتكەن ئەسەرلىرىنى ژىغىش ۋە رەتلەش ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئېلىپ، كېچە-كۈندۈز ئىزدەنگەن. ئۇزۇن ژىللىق جاپالىق ئىزدىنىشتىن كېيىن ئۇ بىلال نازىمنىڭ «كىتاب غازات دەر مۈلكى چىن»، «نوزۇگۇم» قاتارلىق داستانلىرىنى، «غەزەلىياتنىڭ» قولىيازمىسىنى تېپىپ، ئۇلارغا مەشهۇر شائىرنىڭ تەرجىمە هالىنى يېزىپ چىقىپ، ئۇلارنى ئەڭ قىممەتلىك مۈلكى سۈپىتىدە ساقلىغان. ئۇنىڭ يازغان تەرجىمهالىغا قارىغاندا بىلال نازىمىي 1823-ژىلى غۇلجا شەهىرىنىڭ قازانچى مەهەللىسىدە موللا يۈسۈپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. تۇرمۇشى ناهايىتى يوقسۇزچىلىقتا ئوتكەن. ئۇ ئانا-ئانىسى بىلەن 1882-ژىلى ياركەنتكە كوچۈپ كېتىپ، ۋەتەندىن ئايرىلغان جۇدالىق دەردىدە تولا ژىغلاپ، 1900-ژىلى 77 يېشىدا ياركەنتتە ئالەمدىن ئوتكەن. بىلال نازىمى «غەزەلىيات» (غەزەللەر توپلىمىنى) 27 يېشىدا يېزىپ تاماملاپ، رەتلەپ، توپلەپ-بىر كىتاب قىلىپ، ئۇنى بىر تاۋار جىلتىغا سېلىپ، مەشۇقى ساهىپجامالغا تەغدىم قىلغان. ساهىپجامال ئۇنى ئەڭ قىممەتلىك بۇيۇم سۈپىتىدە ساندۇقتا ساقلىغان. ئۇ ئالەمدىن ئوتكەندىن كېيىن بۇ قول يازما ئۇنىڭ ئوغلى هاشىر مەخسۇمغا مىراس بولۇپ قالغان. شۇ چاغلاردا بۇ قول يازمىنىڭ هاشىر مەخسۇمدا ئىكەنلىگىنى سۈرۈشتە قىلىپ بىلگەن خەلپەم هەزرەت ئۇنى شاگىرتى تېيىپزات خەلپەتكە كوچەرگۈزۈپ، ئەسلى نۇسخىسىنى ئىگىلىرىگە بېرىۋەتكەن. چىن مۇهەببەت، ۋاپادارلىق ۋە يۇرتىنى كۈيلىگەن بۇ غەزەللەر مەجمۇئەسى بىزنىڭ قولىمىزغا ساق-سالامەت تېگىشىدە ئۇنى كوز قارچۇغىدەك ئاسراپ ساقلىغان خەلپەم هەزرەتنىڭ كاتتا ئۈلۈشى بار، ئەلۋەتتە. ئەجداتلاردىن قالغان مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈشتەك ئىزگۈ ئىشى ئۈچۈن ئەل ئۇنى مەڭگۈ يادلىسا ئەرزىيدۇ.

هەقىقەتەنمۇ خەلقى ئۇنىڭ نامىنى دىلىدا ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ. ئىلى ئوبلۇسلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، دىنىي زات لۇتپۇللا قارىهاجىم بوۋىسىنى ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ:

— بوۋام خەلپەم هەزرەت ئۆزىنىڭ شەخسىي كۇتۇپخانىسىدا بەش يۈز دانە كىتاب ۋە كونا قول يازمىلارنى ساقلاپ پايدىلانغان. ئۇنىڭ كۇتۇپخانىسىدا ئەرەب تىل-يېزىغىدا يېزىلغان «هىدايە»، (توغرا يولغا باشلاش)، «شەرهى ۋاقائىيە»- (كىشىلەرنى ياماللىقتىن ساقلاش) ۋە مەدەنىي مىراسلىرىمىز «تارىخى ئەمنىيە»، «تارىخى رەشىدىيە» قاتارلىق كونا كىتاپ-قولىيازمىلار بار ئىدى. بوۋام ئۇرغۇللىغان ئىسلامغا ئائىت كىتاپلارنى ئوقۇپ، تەتقىق قىلىپ، ئاخىرى «ئىسلامغا ئائىت 106 پەرز»لى يېزىپ قالدۇرغان. شۇنداقلا «قۇرئاننىڭ تەپسىرىنى» يېزىپ چىقىپ، ئۇلى ئەۋلاتلىرىغا مىراس قالدۇرغان، ئەپسۇسكى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» تەتۈر قۇيۇنى چىققان ژىللاردا ئۇنىڭ كىتاپلىرى، قول يازمىلىرى كويدۇرۇلگەن، كۈلى كوككە سورۇلغان.

غۇلجا بەيتۇللا مەدرىسىنىڭ كونا تالىپلىرىنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە: خەلپەم هەزرەت 1930-ژىلى مەككىگە بېرىپ كەلگەندىن كېيىن چەتئەللەردىكى مەدەنىي-مائارىپ تەرەققىياتىنى ئۆزىنىڭ كىندىك قېنى تامغان ئىلى تەۋەسىگە سىڭدۈرۈش ئۈچۈن مەسچىت-مەدرىسەلەرگە ژىغىلغان ئۇشرە-زاكاتلارنى بىر تۇتاش باشقۇرۇپ، يېڭىچە مەكتەپلەرنى ئېچىش، كونىلىرىنى رېمونتلاش، مۇئەللىملەرگە هەق تولەش، يېتىم-يېسىرلارنى يىمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك بىلەن هەقسىز تەمىنلەپ ئوقۇتۇشقا سەرىپ قىلىش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. هەتتا ئۇ باشلامچىلىق قىلىپ، قورا-جايىنى «تائالىيە» مەكتىپىنىڭ يېڭى ئوقۇش بىناسىنى سېلىش ئۈچۈن هەدىيە قىلدى. بالىلار سانى 800دىن ئېشىپ كېتىپ، سىنىپلار يېتىشمىگەندە هەمرابايدىن 40 مىڭ تەڭگىگە يەر سېتىۋېلىپ، مەكتەپكە قوشقان. هەتتا «تائالىيە» مەكتىۋى هوكۈمەت باشقۇرۇشىغا ئوتكىچە 50-60 بالىنىڭ ژىللىق تەمىناتىنى خەلپەم هەزرەت ئۆزى بېرىپ كەلگەن. ئۇ هەر خىل مۇراسىملەردە كىشىلەر قويغان «كونۋېرتنى» يېتىم-يېسىرلارغا بېرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭ ئاتىدارچىلىغىدا ئوسكەن ئەۋلاتلار تىلىدا، دىلىدا ئۇ موتىۋەر زاتنىڭ تەۋەرۈك ئىسمى مەڭگۈ يادلىنىدۇ.

— ئىلى بىلىم يۇرتى يېقىنقى ۋاقىتلارغىچە ئىلى تەۋەسىنىڭ ئىلىم-پەن ئوچىغى ئايلانغانلىغى، ئۇنى تاماملىغانلارنىڭ جاي-جايلاردا ياش ئۇسمىلەر قەلبىگە پەننىي بىلىم ئورۇغىنى سەپكەنلىگى هەممىگە مەلۇم. ئەينە شۇ بىلىم ئورنىنى بەرپا قىلىشتا ئەڭ چوڭ رول ئوينىغان كىشى خەلپەم هەزرەت بولغان ئىكەن، — دەيدۇ شۇ بىلىم يۇرتىنىڭ تۇنجا قالغاچلىرىنىڭ بىرى، پېشقەدەم مۇئەللىم ئابدۇراخمان، — ئىلى بىلىم يۇرتى 1936-ژىلى خەلقنىڭ مەبلىغى بىلەن سېلىنغان. ئۇنى سېلىش ئۈچۈن خەلپەم هەزرەت خەلقنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرگەن. ئۇ قولىدا بارىنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ، ئىئانە توپلاش، ئۇشرە-زاكات ژىغىش، ۋەخپىلەرنىڭ كىرىمىنى پايدىلىنىش ئارقىلىق ئىلى گىمنازىيەسىنى تىكلىگەن ئىدى. كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە «ئۈقاق» كلۇبىنى سېلىشتىمۇ خەلپەم هەزرەت باشتىن-ئاخىر قاتناشقانلىغىغا هەممە گۇۋا.

1944-ژىلى شەرقىي تۈركىستان جۇمهۇرىيىتى قۇرۇلغاندا مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا پائال قاتناشقان ۋە ئۇنى جان-دىلى بىلەن هىمايە قىلغان بۇ ۋەتەنپەرۋەر زات دىنىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىغىغا بەلگۈلەندى ۋە شۇنداقلا مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا سىڭدۈرگەن ئەمگىگى ئۈچۈن «ئازاتلىق» ئالتۇن ئوردېنىغا سازاۋەر بولغان ئىدى.

خەلپەم هەزرەتنىڭ يېتىم بالىلارنى بېقىپ، ئوقۇتۇپ، هەتتا ئۆيلەپ قاتارغا قوشقانلىغى هەققىدە خەلق ئىچىدە گەپ كوپ. غۇلجىلىق ئابلېتىپ قارىهاجى بالا ۋاقتىدا بەزگەك كېسىلىگە دۇچ كەلگەندە خەلپەم هەزرەت ئاتاقلىق دوختۇر هاكىم جاپپارۇۋنى چاقىرتىپ، داۋالىنىش هەققىنى يېنىدىن تولەپ داۋالاتقىنىنى ئاغزىدىن چۈشەرمەي ئېيتىپ ژۈرسە، 85 ياشلىق ئىبراهىم بوۋاي: خەلپەم هەزرەت چوڭ ئۆلىمالا بولۇپ قالماي، توغرا سوزلۈك، ئەمگەكسوير باغۋەن كىشى ئىدى، دەپ ئەسلەيدۇ. خەلپەم هەزرەت ئىلى دەرياسى بويىدا، چولۇقاي يېزىسىدا، مازار يېزىسىدا كاتتا باغلارنى بەرپا قىلغاندى. شۇنىڭدەك تار بىلەن سۈپتاي ئارىسىدىكى بىر بۇلاقنى تورت ژىل ئەجرە قىلىپ ئېچىپ، شۇ ئەتراپتىكى دوڭگە سۇ چىقىرىپ، باغ بەرپا قىلىپ، كىشىلەرنىڭ دەم ئېلىشى، پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئاتاۋەتكەندى. ئۇ باغلار كېيىنرەك پاشالىق باغ ئاتىلىپ، خەلقنىڭ دەم ئېلىش سەيلگاهىغا ئايلاندى.

1960-ژىلى خەلپەم هەزرەت 93 يېشىدا ئالەمدىن ئوتتى. ئۇنىڭ جىنازا نامىزىغا كەلگەن خەلق غۇلجىنىڭ كوچىلىرىغا پاتماي قالدى. كىچىك-چوڭنىڭ هەممىسى هازىدار ئىدى. ئۇلار «ۋاي، ئاتام!» دەپلا ژىغلاتتى. دەرهەقىقەت ئۇ تەۋەرۈك زات پۈتۈن بىر خەلقنىڭ ئاتىسىغا ئايلىنىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ بىر ئەسىرگە تەڭداش ئومرىدە غۇرۇرىنى يوقاتماي، سالاپەتلىك ئوتتى. غەپلەت ئۇيقىسىدا ياتقان خەلقىمىزنى ئويغىتىپ، ئۇنىڭ قاراڭغۇ كوڭلىگە ئىلىم-پەندىن چىراق يېقىپ، ئاتىلىقتا يارىغان ئىدى.

ئا. قۇتلۇق.

غۇلجا — ئالمۇتا.

مەدەنىي مىراسلىرىمىزدىن

«كىروران گۈزىلى» توغرىسىدا

1980-يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيى بىلەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق مۇزېينىڭ 20دىن ئارتۇق قەبرە تەكشۈرۈش ئارخېئولوگىيە ئەترىتى لوبنۇر خارابىسىغا كېلىپ 100دىن ئارتۇق قەبرىنى ئېچىپ، قەدىمىي مەدەنىي يادىكارلىقلارنى قازدى. قېزىش جەريانىدا بىر ئايالنىڭ جەسىتى بايقالغان بولۇپ، ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزاسى تولۇق، خۇددى ھايات ئايالنىڭ بەدىنىگە ئوخشايدۇ. پەقەت ئۇنىڭ تېنىدىكى سۇ تەركىۋى پارغا ئايلىنىپ چىقىپ كېتىپ، سەل كىچىكلەپ قالغان.

لوبنۇر خارابىسىدىن تېپىلغان بۇ جەسەت يۇڭدىن توقۇلغان باش كىيىم، يۇڭ پايپاق، تېرىدىن تىكىلگەن ئۆتۈك، ئۇچىسىغا يۇڭدىن توقۇلغان كىيىم، قوي تېرىسىدىن ئىشلەنگەن جۇگا كىيگەن بولۇپ، كەڭلىكى 1،8، ئۇزۇنلۇقى 2،2 مېتر كېلىدىغان ئىنتايىن سىپتا توقۇلغان گىلەمگە ئورالغان. گىلەم خېلى بىجىرىم ساقلانغان بولۇپ، تەتقىقاتچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، دۇنيادا تېخى ھېچ بىر ئەل گىلەم توقۇشنى بىلمىگەن چاغدا چىرايلىق توقۇلغان گىلەم ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى. بۇ ئايالنىڭ جەسىتى بىلەن يەنە چىغدىن زىچ قىلىپ توقۇلغان سېۋەت، تېرىدىن ئىشلەنگەن خالتا، تانا، پىچاق، 100 تالچە بۇغداي دانلىرى، زىبۇ-زىننەت بۇيۇملىرى، (ئۇلار قاش تېشى ۋە ئۇستىخاندىن ياسالغان) تېپىلدى. جەسەتنى ئانالىز قىلغاندا، ئۇنىڭ 40-45 ياشلار چامىسىدىكى ئايال ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغان. ئاناتومىيەلىك كۆزىتىشتىن قارىغاندا ئايالنىڭ قان تىپى 0 بولۇپ، ئۇ ئاق تەنلىك ئىكەن. ئۇنىڭ ھەممە ئەزاسى تولۇق، پەقەت قۇرۇپ، كىچىكلەپ قالغان. ئايالنىڭ بېشىغا قويۇلغان ياستۇقى كىچىككىنە بولۇپ، بىر تەرىپى سەل ئۆڭۈپ ئاقىرىپ قالغان. ئۇنىڭ بۇرنى قاڭشالىق، قاش-كۆزى جايىدا، قويۇق چېچى دولىسىغا چۈشۈپ تۇرىدۇ. ئۇ ئوتتۇرا ياشلىق ئۇخلاپ ياتقان گۈزەل چوكانلارنى ئەسكە سالىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇ جەسەت بولسىمۇ، ئۇيقىدىكى جاناندەك كۆرۈنگەچكە، ئۇنىڭغا «كىروران گۈزىلى» دەپ نام بېرىلگەن.

شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش لازىمكى، قېزىش جەريانىدا تېپىلغان قەدىمىي بۇيۇملاردىن ئەۋرىشكە ئېلىپ، يەنى ياغاچ، يۇڭ، تېرە، رەختلەر تەركىۋىنى تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە بۇ ئايالنىڭ بۇنىڭدىن 4 مىڭ يىل ئىلگىرى ياشىغانلىقى ئىسپاتلانغان (بەزى چەتئەل ئالىملىرىنىڭ پىكرىچە 6 مىڭ يىل).

بۇ قەدىمىي جەسەت تېپىلغان قەبرىنىڭ ياسىلىشى مۇنداق: تۇپراق 1،5 مېتر چوڭقۇرلۇقتا كولانغان بولۇپ، كەڭلىكى 1،5 ۋە ئۇزۇنلۇقى 2،2 مېتر قېزىلغان. قەبرە ئىچىگە 9 تال ياغاچ تۈۋرۈك ئورنىتىلغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ياغاچلار ئورنىتىلىپ، شاخ-شۇمبىلار سېلىنغان، ئاندىن 30سم قېلىنلىقتا توپا تاشلىنىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېسەكلەر تىزىلغان.

ئۇ ئايال ياشىغان كىروران پادىشالىقىنىڭ نامى مىلادىدىن بۇرۇنقى 176-يىلدا يېزىلغان تارىخىي خاتىرىلەردە تىلغا ئېلىنىدۇ. بۇ دۆلەت بۇنىڭدىن 1500 يىل بۇرۇن قۇم ئاستىدا قېلىپ يوقالغان. كىروران پادىشالىغى تەكلىماكان چۆلىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا، لوبنۇر كۆلىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، شۇ چاغدىكى قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ دۆلەت قۇدرىتى كۈچلۈك، يېرى ناھايىتى كەڭ زېمىننى تەشكىل قىلغان بولۇپ، ئاسىيا قىتئەسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىپەك يولى ئۈستىدىكى بۇ دۆلەت رىم، پارس، ھىندىستان، سۈرىيە قاتارلىق ئەللەر بىلەن سودا ئىشلىرىنى قويۇق يۈرگۈزگەن. بىر دەۋرلەردە ئۇ سودا مەركىزىگە ئايلانغان.

بۇنىڭدىن 15 ئەسىر ئىلگىرى بۈيۈك كىروران دۆلىتىدە توختىماستىن تەخت ۋە زېمىن تالىشىش جەڭ-جېدەللىرىنىڭ بولۇشى سەۋەبىدىن دۆلەت كۈچى ئاجىزلىشىپ كېتىدۇ. شۇنداق بىر پەيتتە تارىم دەرياسى بىلەن كونچى دەرياسىنىڭ سۇ يولىنى ئۆزگەرتىشى ئارقىسىدا بۇ تەۋەدە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىدۇ. دەل-دەرەق، زىرائەتلەر قۇرۇپ، ھايۋانلار، چارۋا ماللار قىرىلىپ كېتىدۇ. ئادەملەر ياقا يۇرتلارغا سەرسان-سەرگەردان بولىشىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەكلىماكان چۆلىنىڭ قاتتىق قۇم بورىنى چىقىپ، كىروران شەھىرىنى كۆمۈپ تاشلىغان.

موشۇ ئەسىرنىڭ دەسلەپكى يىللىرى يەنى 1904-يىلى شۋېتسىيەلىك جۇغراپىيە ئالىمى سىۋېن ھېدىن لوبنۇر كۆلى رايونىدا ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىۋاتقاندا تەسادىپىي كىروران شەھىرىنىڭ قالدۇقلىرىغا دۇچ كېلىپ قالغان. شۇندىن كېيىن ئۇ كىروران شەھىرىنىڭ سىرلىق قىياپىتىنى ئېچىشقا بەل باغلىغان. سىۋېن ھېدىن ۋەتىنىگە بارغاندىن كېيىن كىروران خارابە شەھىرىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇنى دۇنياغا تونۇتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ياپونىيە، روسىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە ئارخېئولوگىيە ئالىملىرى بۇ يەرگە كېلىپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئوغرىلىغان بىباھا مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى ئۆز يۇرتلىرىغا ئېلىپ چىقىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ جاي پۈتۈن دۇنيانىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىدۇ.

بىيىل 15-ئاپرېلدىن باشلاپ قەشقەر ئاپپاق غوجام مازىرىدا قەشقەر ۋىلايەتلىك مۇزېيى بىلەن بايىنغولىن موڭغۇل ئوبلاستلىق مۇزېيى بىرلىشىپ ئاچقان «كىروران مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە كىروران گۈزىلى» كۆرگەزمىسى قەدىمىي ئەجدادلىرىمىزنىڭ-تارىم ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى جاھانغا كەڭ يايدى. 1993-يىلى ياپونىيەدە مەزكۇر كۆرگەزمە ئېچىلغاندا، دۇنيادا ناھايىتى چوڭ تەسىرات قوزغىغان ئىدى. موشۇ كۈنلەردە 4 مىڭ يىللىق «كىروران گۈزىلى» بىلەن 3 مىڭ يىللىق گىلەملەر ۋە 70تىن ئارتۇق قىممەتلىك مەدەنىي يادىكارلىقلار نەزىرانە قەشقەردە ئۆز ئەۋلادلىرىنىڭ كۆز ئالدىدا كەڭ نامايىش قىلىنماقتا. مەزكۇر كۆرگەزمە 30-نويابىرغىچە قەشقەردە داۋام قىلىدۇ.

ئابلىمىت،
ئەخمەت ھەسەن.
قەشقەر - ئالمۇتا.

سۈرەتتە: ئاپپاق غوجام مازىرىدا كۆرگەزمىگە قويۇلغان «كىروران گۈزىلى»نى زىيارەت قىلىش ۋاقتى.

بۈگۈنكى ھايات كۆرۈنۈشلىرى

ئاھالىغا كېرەكلىك بازارلار

ئەگەر ئېسىڭىزدە بولسا، بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل ئىلگىرى شەھەر ماگازىنلىرىنىڭ پوكەيلىرىدە ئوزۇق - تۈلۈك تاۋارلىرىنىڭ تۈرلىرى ناھايىتى ئاز بولۇپ، پۇلىڭىز بولسىمۇ ئالىدىغان نەرسىڭىز تېپىلماتتى، ياكى بىر نەچچە ھەسسە قىممىتىگە «ئارقا» ئىشىكتىن بەزى نەرسىلەرنى ئېلىشقا مەجبۇر بولاتتىڭىز. مانا ھازىر بازار ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرى ئەھۋالنى بىردىن ئۆزگەرتىۋەتتى. شەھەرنىڭ بارلىق كوچىلىرىدا ھەرا بىر قەدەمدە ھەر خىل ناملار بىلەن ئاتىلىدىغان كومېرتسىيەلىك دۇكانلار پەيدا بولدى، ئۇلاردا چەت ئەللەرنىڭ خىلمۇ-خىل ھاراق-شاراپلىرى، ئىلگىرى كۆرۈپ باقمىغان ھەر خىل تاتلىق-تۈرۈم، يېمەكلىكلىرى، غەربىي ئەللەرنىڭ داڭلىق تاماكىلىرى، سېغىزلار، ئۇپا-ئەڭلىكلەر ۋە ھاكازىلار... قىسقىسى «پۇلۇڭ بولسا چاڭگالدا شورۋا» دېگەن زامان كەلگەندەك.

لېكىن، ئەق ئەينە شۇ پۇل مەسىلىسى قىيىن بولىۋاتىدۇ! ئاخچا يوق، ياكى ئېنىقراقى ئۇ داۋاملىق يېتىشمەي كېلىۋاتىدۇ...

ئاما كومېرتسىيەلىك دۇكانلاردىن تاشقىرى بىر نەچچە ئوروندا دۆڭ سېتىش بازارلىرى پەيدا بولۇپ، شەھەر ئاھالىسىغا خىزمەت قىلماقتا. دۆڭ سېتىش بازارلىرىدا مال باھالىرى كومېرتسىيەلىك دۇكانلاردىكىگە قارىغاندا خېلىلا ئەرزەن بولغانلىقتىن، كۆپلىگەن شەھەرلىكلەر كېرەكلىك نەرسىلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئەينە شۇ دۆڭ سېتىش بازارلىرىدىن سېتىۋېلىشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ.

ھازىر ئالمۇتىدا مۇنداق دۆڭ سېتىش بازارلىرىدىن تۆرتى بار. بىز يېقىندا ئەينە شۇ گەۋجۇم سودا نۇقتىلىرىنىڭ بىرى-رائىمبېك ۋە روزىباقىيېۋ كوچىلىرى قايچىلاشقان جايدىكى دۆڭ سودا بازىرىنى زىيارەت قىلدۇق. بۇ سودا ئورنىنىڭ ئېچىلغىنىغا تېخى كۆپ ۋاقىت بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ كەڭ دائىرىدە ئاممىباپلىققا ئىگە بولۇپ، ئادەم كۆپ بولىدىغان گەۋجۇم بازارلارنىڭ بىرىگە ئايلانغان.

ئەلدى بازاردىكى سېتىقچىلار ۋە خېرىدارلارنىڭ پىكىرلىرىنى تىڭشاپ كۆرەيلى:

سابىر تۇرسۇنوۋ، سېتىقچى: مەن ئىلگىرى دۆلەت ماگازىنلىرىنىڭ بىرىدە خېلە ئۇزاق مۇددەت ئىشلىگەن ئىدىم. ئاخىرقى ئىقتىسادىي قالايمىقانچىلىق يىللىرى بىزنىڭ دۇكان چەتئەل بىلەن بىرلىشىپ ئىشلەيدىغان تىجارەتچىلەرگە ئىجارىگە بېرىۋېتىلگەندىن كېيىن باشقا تىرىكچىلىك قىلىشقا توغرا كەلدى. خېلە قىيىنچىلىقلار بىلەن بىر ئاز دەسمى توپلىغاندىن كېيىن موشۇ دۆڭ سودا بازىرىدا تىجارەت قىلىشقا باشلىدىم. خۇداغا شۈكرى، ئەلدى مەن ئائىلەمنى خېلە باياشات تەمىنلەپ بېقىۋاتىمەن. مالنى دۆڭ ئالغانلارغا خېلە ئەرزەن ساتىمىز، ئەلدى پارچىلاپ سېتىش باھالىرى سەل ئۆستۈرەك. قىسقىسى، مىڭ ئاڭلىغاندىن، بىر كۆرگەن ئەۋزەل، دېگەندەك، مەرھەمەت، كېلىپ، كۆڭلىڭىزگە ياققان نەرسىلەرنى سېتىۋېلىڭ.

مۇرات ھېزىمقۇلوۋ، خېرىدار: مەن كېيىنكى بىر ئىككى يىلدىن بېرى بەزى نەرسىلەرنى موشۇ دۆڭ سودا بازارلىرىدىن سېتىپ ئېلىۋاتىمەن. چۈنكى مۇنداق بازارلاردا ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنىڭ كۆپچىلىكى تېپىلىدۇ ۋە ئەڭ مۇھىمى، دۆلەت ماگازىنلىرىدىكىدىن باھالار تۆۋەن. بىر نەچچە خىل نەرسە سېتىۋالساڭ، ئۆيگە كېلىپ، ھەساپلاپ چىققاندىن كېيىن خېلىلا ئاخچىنى ئىختىسات قىلغانلىقىڭنى بايقايسەن. دۆڭ سېتىش بازارلىرىدا چەت ئەللەرنىڭ ۋە مەھەللىرىمىزنىڭ خىلمۇ-خىل يېمەكلىكلىرى، ھەر تۈرلۈك ئىچىملىكلەر، ئۇسسۇزلۇق قاندۇرۇش ئۈچۈن تەييارلىنىدىغان ئىچىملىك پوروشوكلىرى، ھاراق-شاراپلار، ئەجايىپ خۇش پۇراق ئەتىر سۇۋۇنلار، كىر يۇيۇش پوروشوكلىرى، ئۇپا-ئەڭلىكلەر، تۈرلۈك سېغىزلار، دەپتەر-قېرىنداشلار، قىسقىسى ئىزدىگەن نەرسىلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك تاپىسىز. مەن ماگازىنلارنى ئارىلاپ، زېرىكەرلىك نۆۋەتلەردە تۇرۇپ ئاۋارە بولمايمەن، ھېچ كىمگە يالۋۇرۇپ ئارتۇق پۇل تۆلەپ يەسلەشمەيمەن، بازارغا كېلىپ، ئالىدىغىنىمنى تالاپ ئېلىپ يولۇمغا راۋان بولىمەن.

بىنەلى ئەلىيېۋ، پېنسىئونېر: مەن پېنسىيەگە چىققاندىن بۇيان ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىمەن، چۈنكى ئالىدىغان پېنسىيەرىم 950 تەڭگە، ناھايىتى ئاز، يەتمەيدۇ. مەن ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم موشۇ دۆڭ سودا بازىرىغا كېلىپ تاماكا، سەرەڭگە، سېغىز، كەمپۈت، بەزىدە پىۋو ئېلىپ كېتىمەن. مەن بۇ نەرسىلەرنى چوڭ يولدا (ئۆيىمىز چوڭ يول ئۈستىدە) سېتىپ ئولتۇرىمەن. بەزىدە مىلتسىيە قوغلايدۇ. ھەر ھالدا موشۇ تىجارىتىم ئائىلەمنى ھازىرقى ئېغىرچىلىق زاماندا قىسىلماي ياشىشىغا چوڭ ياردەم بەرمەكتە. مۇنداق دۆڭ سودا بازارلىرىنىڭ بولغىنى بىزگە ئوخشاش پېنسىئونېرلارغا ياخشى، ئۇنىڭدىن مەن پەقەت مەنپەئەتدار بولۇپ، شەھەر ھاكىمىنىڭ مۇنداق بازارلارنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە، رىۋاجلاندۇرۇشقا ھەسسە قوشىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. چۈنكى مۇنداق بازارلاردىن شەھەر مەمۇرىيىتىنىڭ غەزىنىسىگىمۇ خېلە ئورغۇن مەبلەغ چۈشىدىغانلىقى سىر ئەمەس.

— بازار ئىقتىسادى مۇناسىۋەتلىرىنىڭ مەھسۇلى بولغان دۆڭ سودا بازارلىرى ھازىرقى قىيىن-قىستاق زاماندا ھاياتىمىزنى ئازىراق بولسىمۇ يېنىكلەشتۈرىدىغان ئامىللارنىڭ بىرى بولسا كېرەك، — دېدى سۆزىنىڭ ئاخىرىدا سۆھبەتدىشىم بىنەلى ئەلىيېۋ.

ي. سابىتى.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئەبىجان تۇرسۇن

سۇنماس زۇلفىقار

(تارىخىي قىسسىدىن پارچە)

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

كۈچلۈك بوۋاينىڭ سالقىنقانلىق بىلەن ئېيتقان ئاخىرقى سۆزىدىن ئەلدىكىپ كەتتى. ئۇ شالاڭ ساقىلىنى سىلاپ قويۇپ، ئۇنىڭغا تىكىلدى. بۇ ئىككى يات دىندىكى كىشىنىڭ ئوتلۇق نىگاھلىرى بىر-بىرىگە قادالدى. بوۋاينىڭ مەغرۇر قىياپىتىدىن غەزەپلەنگەن كۈچلۈك تاتىرائىغۇ چىرايىغا يالغان كۈلكە ژۈگەرتىپ دېدى:

— ئەلاۋىدىن مۇھەممەت خوتەنىي، سەن ئۇلۇما ئادەم، پىقىرغا مۇنداق مۇئامىلە قىلساڭ، ياخشى ئاقىۋەت كۆرمەيدىغانلىقىڭنى بىلەمسەن؟

— بىلىمەن. كۈچلۈكخان، سېنىڭ رەزىل قىلمىشلىرىڭ، ھەتتا مەرتلىكىڭگىچە بىلىمەن، — دېدى مۇھەممەت خوتەنىي كىنايە قىلىپ، — سەن ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ رەزىل رەقىبى. سېنىڭدىن زارلانمايدىغان، سېنى قاغىمايدىغان مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ يوقلۇغىنى ياخشى بىلىسەنغۇ دەيمەن؟! سەن تېخى ئۆزەڭدىن پەخىرلىنىدىغان ئوخشىمامسەن! مافۇل، مەن ئەندى ساڭا جاۋاپ بېرەي. مانا، بۇ سەن دەسسەپ، چەيلەپ، خارابىغا ئايلاندۇرغان مۇقەددەس زېمىننى، ئاق كۆڭۈللىكى بەدىلىگە ئۆزىنىڭ شان-شەۋكىتىنى يوقاتقان بۇ ئەل خەلقىنىڭ ئەسلى تېگى-تەكتىنى بىلەمسەن؟ سەن شۇنى بىلىپ قويغىنكى، بۇ ئەل-بۈيۈك مەدەنىيەت ئوچىغى، بۇ ئەل-سېنىڭ ئاتاڭغا، ساڭا يېزىق بەرگەن، سېنى ئادەملەر قاتارىغا قوشقان ئەلدۇر. ھالا، بۈگۈنكى كۈندە سەن شۇ ئەرسلەرنىڭ بەدەل-ئەجرىگە نېمىلەرنى بەردىڭ؟! ۋەيرانلىق، زۇلمۇ-سىتەم، خورلۇق بەردىڭ! بۇ ئەلنىڭ ئەركىنى دەپسەندە قىلدىڭ! ئەندىلىكتە، پۈتۈن بىر ئەلنى پۈتۈنلەي يوق قىلماقچى بولۇۋاتىسەن. بىلىپ قويغىنكى، بۇ ئەل خەلقى، بۇ زېمىن سەن بىلەن ئاخىرلاشمايدۇ! تۇزكور، نامەرت، ھىيلىگەر، ياۋۇز باسقۇنچىلار ئاخىرى، بىر كۈن ئۆزلىرىنى مەھكۇملۇقتا كۆرىدۇ!

بوۋاينىڭ سۆزىگە بەرداشلىق بېرەلمىگەن كۈچلۈك لەت بولغىنىغا تەن بەرمەي، دەرھال ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتتى.

— قېرىپ، مۈڭچەيگىنىڭ بىلەن خېلىلا گېپىڭ بار نەرسە ئىكەنسەنغۇ! سۆزلىگىن. ئالدىڭدا سەن مۇسۇلمانلارنىڭ پەيغەمبىرى كۈچلۈك ئولتۇرۇپتۇ، — دېدى زەھەرخەندىلىك بىلەن ھېجىيىپ.

— تارت تىلىڭنى، ئىبلىس! قاغىش تەككۈر، ئاغزىڭغا قارا توپراق تولسۇن! — دېدى مۇھەممەت خوتەنىي دەرغەزەپ بىلەن ۋاقىراپ. بوۋاينىڭ دەھشەتلىك ئاۋازىدىن ئەلدىكىپ كەتكەن كۈچلۈك چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ۋاقىرىدى:

— بۇ جاھىل قېرىنى دارغا مىخلاڭلار! سۆزلەپ باقسۇنچۇ، قېنى؟! — تۆرت جاللات ژۈگرەپ كېلىپ، بوۋاينى سۆرىگىنىچە دارنىڭ تۈۋىگە ئېلىپ كەلدى ۋە دار ياغاچقا چەمبەرچەس باغلىدى. مۇھەممەت خوتەنىي بار ئاۋازى بىلەن ئۈن قاتتى:

— ئەزىز قېرىنداشلار، ئەھلى مۇسۇلمانلار! دىنى ئىسلامدىن ھەرگىز ۋاز كەچمەڭلار! ئاللا دىنىمىزدە بۇ دۇنيانىڭ ئازاپ-ئوقۇبەتلىرىدىن قورقماڭلار، ئاللا ئەۋەتكەن پەيغەمبەر مۇھەممەتكە سادىق بولۇڭلار! پاك غۇرۇرىڭلارنى ساقلاڭلار، ئەجدادلار شان-شەرىپىنى قىلىچ بىلەن ئاقلاڭلار!..

شۇنداق قىلىپ، مەشھۇر ئالىم ھەزرىتى ئىمام ئەلاۋىدىن مۇھەممەت خوتەنىي كۈچلۈكنىڭ پەرمانى بىلەن مىخلاپ ئۆلتۈرۈلدى. ئارقىدىنلا يەنە ئۇنىڭ ئۈچ مىڭدىن ئارتۇق تالىپلىرى ۋە مەسلەكداش ئۆلىمالار تۈرلۈك ئۇسۇللار بىلەن قەتل قىلىندى. مۇھەممەت خوتەنىي بۇنيات قىلدۇرغان مەدرىسىلەر، خانىقاھ — قىرائەتخانىلار، كۆرغۇللىغان كىتاپلار كۆيدۈرۈپ تاشلاندى. بۇ ئىسلام، جۇملىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى تارىخىدىكى ئەڭ پاجىەلىك ۋاقىەلەرنىڭ، قاللىق پاجىەلەرنىڭ بىرى ئىدى.

مەدەنىيەت دۈشمىنى كۈچلۈك ئەنە شۇنداق قاللىق قىسمەتلەرنى ئەل بېشىغا سالغان كۈنلى جەبە ۋە ئىسمايىللار زۇلفىقارلىرىنى ئويناتىپ، خوتەن ئۈستىگە باستۇرۇپ كېلىپ، قاللىق ئېلىشىشنى باشلىۋەتتى.

موڭغۇل قوشۇنلىرىنىڭ بۇنداق تېز پەيدا بولۇشىنى چۈشىدىمۇ كۆرمىگەن كۈچلۈك ئەس-ھۇشىنى يوقىتىپ قويدى. تېخى بىر ھەپتىنىڭ ئالدىدىلا قەشقەردىن قېچىپ كەلگەن لەشكەرلىرى «موڭغۇللارنىڭ قەشقەرگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلغانلىغىنى، ئۇلار قەشقەر خەلقىگە ھېچ قانداق زىيان-زەخمەت يەتكۈزمەيدىغانلىغى، دىنى ئەركىنلىگىنى ئۆز قولىغا بېرىدىغانلىغىنى جاكالىغاندا، قەشقەر ئىچىدىكى خەلق ئۆزلىگىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ، قوۋۇقنى (شەھەر سېپىلىنىڭ دەرۋازىسىنى) ئېچىۋەتكەنلىگىنى، ئەتىجىدە موڭغۇللارنىڭ شەھەرنى ئاسانلا ئىشغال قىلىۋالغانلىغىنى» ئۇنىڭغا يەتكۈزۈشكەن ئىدى. كۈچلۈك موڭغۇللار كام دېگەندە يەنە بىر ھەپتىدىن كېيىن خوتەنگە كېلەلەيدۇ دەپ مولچەرلەپ، ھېچ قانداق تەييارلىق كۆرمىگەن ئىدى. لېكىن ئۇ، ئۆزىنىڭ ئۆلۈم سائەتلىرىنىڭ بارغانچە يېقىنلىشىۋاتقانلىغىنى پات-پات ئېسىگە ئالاتتى-دە، تەنلىرى شۈر كىنىپ كېتەتتى. راست! دېمىسىمۇ ئۇ، ئۆزىنىڭ چۈشتەك بۇ ھاياتىنىڭ ئاخىرلىشىدىن قانداقمۇ قورقمىسۇن! ئۇ ئەيشى-ئىشرەت بىلەن ئۆتكۈزگەن سانسىز كۈنلەر ۋە تۈنلەرنى ئەسلىگەندە، قانداقتۇر بىر ئىلاھىي كۈچ ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىپ، گويا ئۇنىڭغا يېڭى بىر يول ئېچىپ، بېرىدىغاندەك ئۆز-ئۆزىدىن ئۈمۈتلىنىپ كېتەتتى. دەرھەقىقەت، نامى پۈتۈن ئىسلام دۇنياسىغا پۇركەنگەن، ھەر بىر ئىسلام دىنى مۇخلىسلىرىنىڭ يۈرەك-باغرىدا ژىركىنىچ، غەزەپ-نەپرەت پەيدا قىلغۇچى كۈچلۈك خان تولىمۇ ئۈمۈتۋار ئىدى. ئۇنىڭ قەلبىدىكى چىڭگىزخانغا بولغان چوڭقۇر نەپرەت ۋە قىساس ئوتى ئۇنى ھىيلە-نەيرەڭ ئىشلىتىش، ئىككى يۈزلىمىچىلىككە ماھىر شەخس قىلىپ يېتىشتۈرگەن ئىدى. ئۇنىڭ مانا بۇ ئالاھىدە خىسلىتى ئۇنى ھەر قانداق ئېغىر غايىپ بالا-قازادىن قۇتقۇزالايدىغانلىغىغا ئىشىنەتتى...

* * *

مانا، ياۋ لەشكەرلىرىمۇ كېلىپ قالدى، جەڭ مەيدانى ئۇنى چاقىرىۋاتقان ئىدى. ئۇ لەشكەرلىرىنى توپلاپ، ئوپۇل-توپۇللا ئاتلىنىپ چىقتى. ئەپسۇسكى، شەھەر ئاللىقاچان قاتمۇ-قات قورشاۋدا قالغان، شەھەر ئىچىمۇ يالقۇنغا ئايلانغان ئىدى. غەزەپ-نەپرىتى قايناپ تاشقان خوتەن خەلقى ئۆزلىگىدىن قوزغىلىپ، ئايمان چېرىكلىرىگە ئېتىلدى. قاللىق جەڭلەردىن كېيىن قوۋۇق ئېچىلىپ، تاشقىرىدىكى جەبە نويان ۋە ئىسمايىل باشلامچىلىغىدىكى لەشكەرلەرمۇ شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ، كۈچلۈكنىڭ چېرىكلىرىنى دەھشەتلىك قىرغىن قىلدى. ئوت-يالقۇن ئىچىدە قالغان كۈچلۈكخان بىر قىسىم ئادەملىرىنى باشلاپ، تەرەپ-تەرەپكە ئوزىنى ئۇرۇپ، قېچىش يولىنى ئىزدەيتتى. ئاخىرى ئۇ، شەھەرنىڭ قەشقەر قوۋۇقىدىن (دەرۋازىسىدىن) بوسۇپ چىقىپ، غەرپكە قاراپ قاچتى. ئۇ كېچە-كۈندۈز قېچىپ، ئاخىرى بەدەخشان تاغلىرىغا كېلىپ قالدى. ئۇ مالىق، گىرەلەشكەن جىلغا-سايلارنى ئارىلاپ ژۈرۈپ، ۋاخان جىلغىسىغا كىرىپ قالغانلىغىنى سەزمەي قالدى. چوقچىيىپ چىققان خەرسەڭ-تاشلار، تىك قىيالار، تاغ بۈركۈتلىرىنىڭ چاڭقىلداشلىرى بۇ بىر توپ قاچقۇنلارغا ۋەھىمە سالاتتى.

كۈچلۈكخان قورقۇنۇشلۇق خىياللار ئىچىدە ئادەملىرىنى باشلاپ، ئوزىنى ھەريان ئۇراتتى. ئاخىرى ئۇلار بىر كىچىككىنە تەكشى سايلىققا يېتىپ كەلدى. ئۇ ئەتراپى تىك قىيالار بىلەن قورشالغان «سېرىق چوپان» دېگەن بۇ خەتەرلىك جىلغىنىڭ ئوزىنىڭ ئۆلۈم مەيدانى ئىكەنلىگىنى ئېسىگىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدى، بولغاي!

كۈچلۈك ئوز كۆڭلىدە خاتىرجەملىك ھىس قىلدى، ئەتىمالىم، ئادەملىرىگە موشۇ يەردە ئاتتىن چۈشۈپ، دەم ئېلىشنى بۇيرىدى. بىراق ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا ژىراقتىن باستۇرۇپ كېلىۋاتقان موڭغۇل لەشكەرلىرىنى كۆردى-دە، ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولاشتى. ئۇ ئەندى قېچىشقا ئۈلگۈرەلمەيدىغانلىغىنى سېزىپ، ئەسكەرلىرىگە دەرھال ئاتقا مىنىپ، تەخمۇ-تەخت تۇرۇش بۇيرۇغىنى بەردى-دە، ئۆزۈن بىسلىق قىلىچىنى قىنىدىن چىقىرىپ، غەزەپ بىلەن موڭغۇللارنىڭ كېلىشىنى كۈتتى. ئۇلارمۇ ئاخىرى يېتىپ كېلىپ، كۈچلۈكتىن يۈز قەدەمچە نېرىدا توختىدى. بۇ ئاۋانغار قىسىم ئىسمايىل باشچىلىغىدىكى ئۇيغۇر لەشكەرلىرى ئىدى. كۈچلۈك بىر قاراشتىلا ئىسمايىلنى تونۇدى-دە، تېنى شۈركىنىپ كەتتى. ئۇ ئېتىنى دېۋىتىپ، سەپنىڭ ئالدىغا چىقتى:

— ھەي، ئىسمايىل، مېنى قوغلاپ نېمە قىلىسەن؟ كونا ئاداۋىتىڭنى سۈرۈشتۈرمەكچى بولۇۋاتامسەن، نېمە؟ — دېدى ۋاقىراپ.

— كۈچلۈك، مەن سەندىن كونا ۋە يېڭى ئىنتىقاملارنى ئالماقچى. كەل، ئەر بولساڭ ئېلىشايلى! — دېدى ئىسمايىلمۇ قەھرلىك ئۈن بىلەن.

— سۆزۈڭنى چۈشىنەلمەيۋاتىمەن، سېنىڭ مەندىن ئالىدىغان يېڭى ئىنتىقاملىرىڭمۇ بارمۇ، تېخى؟!

— بار، ئەلۋەتتە، بار! خوتەن مۇسۇلمانلىرى ئۈچۈن، ئەلاۋىدىن مۇھەممەت خوتەنىي ئۈچۈن، پۈتكۈل خورلانغان، دەپسەندە قىلىنغان، ئەركىسىز ئۇيغۇر ئۈچۈن ئېلىنىدىغان ئىنتىقاملار-يېڭى ئىنتىقام! چۈشەندىڭمۇ، بەدبەخ؟!

ئىسمايىل گېپىنى تۈگىتىپلا، كۈچلۈككە قارشى ئات سالدى. كۈچلۈكمۇ قىلىچىنى ئويىنىتىپ، ئالغا ئېتىلدى. ئىككى تەرەپ لەشكەرلىرىنىڭ قىقاس-سۈرەنلىرى ئىچىدە بۇ ئىككى قەيسەر رەقىپ بىر-بىرسى بىلەن كەسكىن قىلىچۋازلىق قىلدى. ئىككىسىنىڭ ئاستىدىكى ئاتلىرىمۇ ۋەھىملىك كىشنىشىپ، بىر-بىرىگە پۈت ئېتىشقان ھالدا گىرەلىشىپ كېتىشەتتى. ئالاھەزەل، ئوتتۇز مەيداندىن كۆپرەك ئېلىشقاندىن كېيىن ئىسمايىل كۈچلۈكنىڭ زەرب بىلەن ئۇرغان قىلىچىنى سول قولىدىكى قالقىنى بىلەن توسۇۋېلىپ، ئوڭ قولىدىكى قىلىچىنى ئۇنىڭ ژۈرىگىگە چەنلەپ سانچىدى. ئەپسۇسكى، كۈچلۈك كىيىۋالغان ساۋۇتنىڭ كوكرەك قىسمى ناھايىتى پۇختا بولغاچقا قىلىچ ئۆتمەي، تېيىلىپ كەتتى. لېكىن ئىسمايىل چەبدەسلىك بىلەن قالقىنى كۈچلۈكنىڭ يۈزىگە ئۇردى. ئارقا-ئارقىدىن كەلگەن زەربىگە تاقابىل تۇرالمىغان كۈچلۈك ئاتتىن ئۇچۇپ چۈشتى-دە، ئىسمايىل توسۇن ئارغىمىقىنى بىر ئايلاندۇرۇپ كەلگىچە، ئوزىنى ئوڭشىۋېلىپ، ئۇنىڭغا يۈزمۇ-يۈز قادىلىپ تۇردى. ۋۇجۇدى مەردانىلىق بىلەن سۇغۇرۇلغان ئىسمايىل ئېتىدىن سەكرەپ چۈشتى-دە، رەقىبىگە يولۋاستەك ئېتىلدى. ئۇلار يەنە بىر مەيدان قىلىچۋازلىق قىلىشقاچ، ئىسمايىلنىڭ يېرىم پىقىراپ كېلىپ ئۇرغان تىغى زەربىسىدىن كۈچلۈكنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا بولدى. سەردەرنىڭ غالىپ كەلگەنلىگىنى كۆرگەن لەشكەرلەر قىقاس-ئۇرانلار بىلەن ھۇجۇمغا ئوتتى. بىر مەيدان شىددەتلىك جەڭدىن كېيىن ئاخىرى، كۈچلۈككە ئەگىشىپ، بەدەخشانغا قاچقان بەش يۈزدىن ئارتۇق ئايمان چېرىكلىرى پۈتۈنلەي قىرىپ تاشلاندى.

ئىسمايىل كۈچلۈكنىڭ بېشىنى ئاق لاتىغا ئوراپ، گىلەم خورجۇنغا سالدى-دە، ئادەملىرىنى باشلاپ خوتەنگە يۈزلەندى.

*

ئىسمايىلنىڭ كوزلىرى غەلىبە شاتلىغىدىن چىققان ياش بىلەن نەملەندى. ئەندىلا ئوتتۇز بەش ياشقا كىرگەن بۇ ئەقىللىق باتۇر ئۇرۇن چوڭ-كىچىك جەڭلەردە سانسىزلىغان ئەرلەرنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىپ، دۈشمەنلىرىگە غەزەپ، دوستلىرىغا ھىممەت كۆرسەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ھېچ قاچان بۈگۈنكىدەك مۇنداق ياش ئاققۇزمىغان ئىدى. بەلكى ۋەتىنىنىڭ مۇستەقىللىغى، ئۆز خەلقىنىڭ ئەركىنلىگى ئۈچۈن قان توكۈشكە رازى بولغان باتۇر ئوغلانلارلا، مانا، موشۇنداق غالىپ دەقىقىلەردە خاسىيەتلىك ياش توكسە كېرەك.

«ئالەمنى غورۇرى كۈچلۈك، ئوم-ئىتتىپاق خەلقلا سورايدۇ، — دەپ ئويلاتتى ئىسمايىل، — ئەپسانىيەتچى، ئالانىيەت خەلق ھەر قانچە قىلسىمۇ باش كوتۈرەلمەيدۇ. ئۇ زىنى قوغدىيالمايدۇ. پەقەت ئىتتىپاقلاشقان، زۇلفىقارنى ئۆز قولىدا چىڭ تۇتقان، تىز پۈكمەس خەلقلا خورلۇق ۋە قۇللۇق تامغىسىنى ئوز دۈشمەنلىرىگە مەڭگۈ باسىدۇ!..»

ئىسمايىل قاشتېشىدەك قارا تۇلپارىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، يېڭى نىشانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئالغا قاراپ چېپىپ كەتتى.

يادنامە

شائىرنى ئەسلىگەندە...

(زىيادىن قاھاروۋ تەۋەللۇدىنىڭ 70 يىللىقى)

شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ 30 – 40-يىللار تارىخى ۋە شۇ دەۋردە مەيدانغا كەلگەن ئەدەبىيات ۋەكىللىرى مەتبۇئاتىمىزدا تېخى تولۇق يورۇتۇلغىنى يوق. ئۇ ئەدەبىيات مۈشكۈل ۋە مۇرەككەپ يولنى بېسىپ ئۆتتى. بۇ دەۋردە كۆپلىگەن يازغۇچى، شائىرلار ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى يارىتىشتا جاپالىق كۈرەش قىلدى. ئەنە شۇلارنىڭ بىرى شائىر زىيادىن راخمان ئوغلى قاھاروۋتۇر.

زىيادىن 1925-يىلى ئالمۇتا ۋىلايىتى چېلەك ناھىيەسىدە خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 30-يىللارنىڭ باشلىرىدا ئائىلىسى بىلەن غۇلجا شەھىرىگە كۆچۈپ كەتكەن. ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن غۇلجىدىكى «روشەن» مەكتىۋىدە ئوقۇپ، يەنە بىلىم ئېلىش ئارزۇسى بىلەن ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيەسىگە كىرىپ، ئۇنى تاماملاپ، 1944-يىلغىچە ئىلى مەكتىۋىدە مۇئەللىم بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇندىن كېيىن تا 1955-يىلغىچە غۇلجا شەھىرى، توققۇزتارا، ئىلقا ناھىيەلىرىدە تۈرلۈك خىزمەتلەردە بولغان.

زىيادىن ياشلىق ۋە ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىدىن تارتىپ ئەدەبىيات ۋە مەتبۇئات ساھالىرىغا قىزىقىپ، مۇشۇ يولدىن ئۆزىگە نىشان ئىزدەپ، كەلگۈسىگە ئۈمۈت باغلىغان. خۇسۇسەن، ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتى تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلاپ، ئۇلارنى ژىغىپ رەتلىگەن. ئۇيغۇر يازغۇچى-شائىرلىرى ئا. مۇھەممەدىي، ھېزىم ئىسكەندەروۋ، لۇر ئىسرائىلوۋ ۋە باشقىلارنىڭ شېئىرلىرىنى يادقا ئېلىپ، ئۇلاردىن ئۆگەنگەن. شۇنىڭدەك ئۆزبەك ۋە تاتار ئەدەبىياتىنىڭ يۈكسەك نەمۇنىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىنىڭ ئەدەبىيات ساھاسىدىكى بىلىمىنى ئاشۇرۇپ بارغان. 40-يىللىرى ئۇ تاشكەنت ۋە ئالمۇتا شەھەرلىرىدىن غۇلجا شەھىرىگە كىرىپ بارغان «شەرقىي ھەقىقىتى»، «قازاق ئېلى» ژۇرناللىرىنى ئوقۇپ ئىلھاملانغان ئىدى.

زىيادىننىڭ دەسلەپكى شېئىرلىرى غۇلجا شەھىرىدە نەشر قىلىنغان «كۈرەش»، «ئىتتىپاق» ژۇرناللىرىدا، 50-يىللاردىن كېيىن ئۈرۈمچىدە نەشر قىلىنغان «شىنجاڭ ئەدەبىيات-سەنئىتى»، «تارىم» ۋە باشقا گېزىت ژۇرناللاردا، 1955-يىلى ئۈرۈمچىدىكى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «كۈرەش ناخشىلىرى» ئومۇمىي شېئىرىي توپلامدا بېسىلغان. شائىرنىڭ بۇ شېئىرلىرىدا گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ چەت ئەل باسقۇنچىلىرى ئۈستىدىن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى قەلەمگە ئېلىنغان.

شائىر زىيادىن 1956-يىلى ئائىلىسى بىلەن كېڭەش ئېلىگە كۆچۈپ چىقتى. ئۇ، بۇ دىيارغا كۆچۈپ چىقىشى بىلەن تەڭ ئۆزىنىڭ ئىجادىي مەشغۇلاتىدىن قول ئۈزمىدى. ئۇزاقنى كۆرەلىگەن شائىر ئىلىم-پەن چوققىسىغا چىقىشنى ئۆزىگە بىردىن-بىر نىشان قىلدى. ئۇ 1956-يىلى ئالمۇتىدىكى ئاباي نامىدىكى قازاق دۆلەت پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ تارىخ-فىلولوگىيە فاكۇلتېتىغا كىرىپ ئۇنى ئۇتۇقلۇق تاماملىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى تىلشۇناسلىق ئىنستىتۇتى ئۇيغۇرشۇناسلىق بۆلۈمىدە تىل ساھاسى بويىچە ئىشلىدى.

ئەلدى شائىر زىيادىننىڭ پىكىر دائىرىسى تېخىمۇ كەڭىيىپ، ئۆز ئىجادى ئۈستىدە كۆپرەك ئىزدىنىش، چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىش لازىملىقىنى سەزدى. ئۇ شېئىرلىرىنى قايتا-قايتا تەكرار ئىشلەش بىلەن تەڭ باشقىلاردىن ئۆگەندى. شائىر 1962-يىلى **«ئەمگەك ئادەملىرى»**، 1969-يىلى **«تاغ چېچەكلىرى»**، 1972-يىلى **«نۇرلۇق يۇلتۇزلار»** ۋە 1977-يىلى يەنى ۋاپاتىدىن كېيىن **«تاللانما شېئىرلار»** توپلاملىرى نەشر قىلىندى. شائىر «نۇرلۇق يۇلتۇزلار» ناملىق پۈتۈن بىر توپلىمىنى بالىلار ھاياتىغا بېغىشلىغان. ئۇيغۇر شائىرلىرى ئىچىدە بالىلىرىمىزغا بېغىشلاپ شېئىر يېزىۋاتقانلار قول بىلەن سانىغىدەكلا. بۇ شائىرنىڭ يەنە بىر ئىجادىي مېۋىسىدۇر.

شائىر زىيادىن ۋەتەن ماۋزۇسىغا ئەجايىپ زوقلىنىش بىلەن مۇراجىئەت قىلىدۇ:

سۆيگۈ دەپ ئىزدىسەم خەلقى ئالەمدىن،
ئاخىرى تاپتىم مەن گۈزەل جانانىدىن.
كۈنمۇ-كۈن ئاشىقتا سۆيگۈ قەلبىمدىن،
ھەر قاچان ئەزىز سەن ژۈرىگىم-جانىدىن.
(«ۋەتەن»).

شۇنىڭدەك شائىر يەنە ئەمگەك ئادەملىرىنىڭ پائالىيىتى، ئىجتىمائىي ھايات سەرگۈزەشتىلىرى، خەلق ھاياتىنىڭ مەخسەت-مەزمۇنلىرى، تەبىئەت مەنزىرىلىرى ۋە ئۇنىڭ خىسلەتلىرى ھەققىدە زور ئىلھاملىنىش بىلەن كۈيلەيدۇ:

تاغ چوققۇسىدا مەڭگۈ قار تۇرسا،
ئېتىكتۇ يېشىل رەڭ ئېتەكلىرى.
سازچى يىگىتتەك سەلكىن ئوينىسا،
ئوسۇلغا چۈشەر تاغ چېچەكلىرى.
(«تاغ چېچەكلىرى»).

شائىر زىيادىن قىسقا ھاياتىدا ئۈنۈملۈك ئەمگەك قىلدى. ئۇ ئارانلا 47 باھارنى كۆرۈپ، ئالەمدىن ئۆتتى.

بۈگۈن شائىرنى ئەسلەپ، ئۇنىڭ 70 يىللىق تەۋەللۇدىنى ئۇنىڭغا مۇناسىپ خاتىرىلەيمىز، ئەلۋەتتە.

ە. قاھھارىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

شۈكرى ئابدۇللا

خائىنغا ئۆلۈم

(ۋاقىە - ھېكايە)

غاڭزىسىنى يوقاتقان جاڭگودەك ئوز گۆشىنى ئۆزى يەپ، تۈكسىز قاپاقلىرىنى تۈرۈپ، تومشۇغىنى ئىشقىرىپ چىققان ھېڭگاق چىشلىرىنى يوشۇرۇشقا ئاجىزلىق قىلغان، دورداي كالپۇكلىرىنى پۈرۈپ، دومسۇيۇپ ئولتارغان جاڭنىڭ يېنىغا روزى ۋىت-ۋىت كىرىپ كەلدى.

روزىنىڭ ئىككى پۈكۈلۈپ تازىم قىلىشىمۇ يارىتىماي تەرىنى تۈرگەن جاڭ، توخۇ چوقۇپ تەشكەن توشۇكتەك جىتتاق كوزىنى ئالايتتى. غوجايىنىنىڭ بورە تېرىسىنى كىيىپ، قەبىھ قىياپەتتە ئولتىرىشىدىن قورققان روزى ۋىت-ۋىت بېشىنى تېخىمۇ تۆۋەن ئېگىپ، موللا موشۇكتەك تۇراتتى. جاڭ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، بولۇم ئىچىدە قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ئۇيان-بۇيان ماڭدى. روزىنىڭ ئالدىغا خۇددى چايناپ تاشلىۋەتكىدەك دېۋەيلەپ كەلدىدە:

— ھوي، شۇملۇقتىن بىخەۋەر چەنتۇ، نەلەردە ژۈرۈسەن، تاپىنىڭ ئاستىدا بىزگە قارشى غۇلغۇلا ھەرىكەت بولىۋاتسا، ناھىيەدە ئون كۈندىن بېرى دېخانلار ئىشقا چىقمايۋاتىدۇ. ئىشچى-خىزمەتچىلەر كوچىدا نامايىش قىلماقتا. بىزگە قارشى شۇئار تولاپ، «يوقالسۇن كەلگىندىلەر، خىتايلار كۈلىسىغا كەتسۇن!» دەپ ۋاقىراشماقتا. بۇلار ھەممىسى مىللىي ياشلار- سېنىڭ چەنتۇلىرىڭ. ئەنە شۇلارنى ئىنقىلاپ تولۇق خەۋىرىنى بېرىسەن، ئاۋالقى خەۋەر قىلغانلىرىڭ- جىمىقتۇرغانلىرىمىز تېخى ئاز. بار شۇلارنى قانداق قىلىپ بولمىسۇن تاپ، كالۋا بولاقنىڭ سۆيىنى ئىچكەن،- دېدىدە جاڭ قولىنى بېگىز قىلىپ روزىنى ھاقارەتلەشكە باشلىدى. بىر چاغدا باش ئېگىپ جىم تۇرغان روزىغا:

— يوقال كوزۈمدىن، مەن ئېيتقانلارنى ئورۇنلىماي، كوزۈمگە كورۈنگۈچى بولما،- دېدى.

جاڭلارنىڭ مۇنداق پۈتى كويگەن توخۇدەك تېپىرلاپ قىلىشىدا سەۋەپ بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ ناھىيە ياشلىرى بىلەن دېخانلار ئۇزلۇكسىز نامايىش قىلماقتا. ئۇلارنىڭ ھاياتى شۇئارلىرى- «ئەركىنلىك، تېچلىقتا ياشاۋاتىمىز دېگىنى يالغان، قۇيرۇقنى كورسىتىپ، ئوپكە بىلەن خەلقنى ئالداش داۋام قىلماقتا، يەر ئاستى بايلىقلىرىمىزنى كۆلىغا توشۇش توختىتىلسۇن»، دېگەنگە ئوخشاش بولۇپ خىتايلارنىڭ مەيدىسىگە ئوق بولۇپ قادىلاتتى...

روزى جاڭنىڭ بولۇمدىن چىقىپ، توپ-توغرا ياشلار توپلانغان كوچىغا كىرىپ، ئاستا ئۇلارغا يېقىنلاشتى. توپلانغانلار روزىنىڭ كېلىشىنى ئىللىق قارشى ئالغاندەك بولدى. روزىنىڭ ئايغاقچى خائىن ئېكەنلىكىنى ئاللىقاچان بىلىۋالغان ياشلارنىڭ مەخسىتى باشقا ئىدى. ياشلار ئىچىدىن قامىتى يولۋاسلاردەك، كوزلىرىدىن ئوت يېنىپ تۇرغان، قارا-قۇمچاق يىگىت:

—دوستلار، بۈگۈن تۈگمەن بېشىدا يىغىن ئاچىمىز، شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ياشلارنى خەۋەردار قىلىشىمىز كېرەك،- دېدى. ئۇنىڭغا جاۋابەن:

— ھەممىگە خەۋەر بېرىلگەن، روزا خۇنمۇ كېپ قاپتۇ، بۇمۇ ياشلارنىڭ بىرىغۇ، بىزگە قوشۇلسا كېرەك،- دېدى. يەنە بىر يىگىت قوشۇمچە سوز قىلدى. بۇنى ئاڭلىغان روزى ۋىت-ۋىت جالىلىنىپ، ئىچىدە «ھە، پەيت كەلدى، بۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي» دەپ ئويلىدى ۋە:

— ئەلۋەتتە، سىلەرلا ماقۇل كورسەڭلار، مەنمۇ بار،- دېدى. ياشلار روزىغا بىلىندۇرمەي، ئىما-ئىشارىلەر قىلىشتى.

تۈگمەن بېشىغا كەلگەندە، گۇگۇم چۈشۈپ قالغان ئىدى. روزى ۋىت-ۋىت قەدىمىنى ئاستىلاتتى:

— يىغىننى شۇ يەردىلا ئاچساق بولىدىغۇ،- دېدى ئۇ كوڭلى ئەنسىرىگەندەك قىلىپ.

— ياق،- دېدى ھېلىقى بەقۇۋۋەت، چىرايى ئىللىق يىگىت،- كەچتە ھەممە شۇ چۈشۈگە بېشىغا يىغىلىدۇ، يەنە بىر ئاز ماڭايلى!- قەتئىي ئېيتىلدى بۇ سوز.

روزى ئىككىلەنگەن بولسىمۇ، ئامالسىز يەنە ئۇلار بىلەن ماڭدى. قاراڭغۇ چۈشمەكتە. بۇك تاللىق ئىچىدە چوڭ سەينا بار ئىكەن. روزى بۇ يەرنى كورۇپ ھەيران قالدى «بۇنى جاڭغا يەتكۈزۈپ، باشقا سىرلارنىمۇ بىلىپ، چوڭ مۇكاپات ئالىمەن» دەتتى ئىچىدە، سەيناغا ئون بەشچە ياش يىغىلدى. ھېلىقى قارا-قۇمچاق يىگىت «يىغىننى ئاچۇق» دەپ ئېلان قىلدى. دېمەك، ئامايىشچىلارنىڭ يېتەكچىسى شۇ ئىكەندە.

— بىزنىڭ بۇ يىغىنىمىز ۋەتەن، مىللەت خائىنى، ساتقۇن، خىتاينىڭ غالچىسى روزى ۋىت-ۋىت ئۈستىدە بولىدىغان سوت يىغىنى بولىدۇ،- دېدى ئۇ. روزى ۋاقىرىماقچى بولۇۋىدى، يېنىدىكى ئىككى ياش ئۇنىڭ ئاغزىنى بېكىتىپ، پۇت-قولىنى باغلىۋەتتى. يىگىت سوزىنى داۋام قىلىپ:

— بۇ ساتقۇننىڭ كاساپىتىدىن شىرزات، سادىرجان، ئىپارگۈللەر قاماقتا ئازاپ چەكمەكتە. شاكىرجان، ئىسراپىللار جاڭ قولىدا بىۋاق قۇربان بولدى. يەنە قىلىپ ژۈرگەن جىنايەتلىرى كوپ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ خائىنغا قانداق جازا بېرىش كېرەك؟ ئېيتىڭلار، يولداشلار!

— ئۆلۈم جازاسىنى بېرىش كېرەك! ئەڭ ھەققانىي جازا شۇ. كوپچىلىكنىڭ ئاغزىدىن چىققان ياڭراق سادا شۇ بولدى. دېمەك، ياشلار روزى ۋىت-ۋىتقا ئۆلۈم جازاسىنى ھوكۇم قىلدى.

ئەتىسى جاڭ ئوز قۇيرۇغىنى ئۆزى ئالغان ئىشتەك، بولۇم ئىچىدە ئۇياقتىن-بۇ ياققا ماڭماقتا، روزى ۋىت-ۋىتنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتمەكتە ئىدى. ئۇ كۈتۈۋاتقان مىللەت خائىنى بولسا ئاللىقاچان ئۆزى كولىغان ئورىغا چۈشۈپ، جەھەننەمگە سەپەر قىلغان ئىدى.

ھېسامدۇن قىزىقچىنىڭ چاقچاقلىرى

بىرسى مەندىن:- سىز سۇدا ئۈزۈشنى بىلەمسىز،- دەيدۇ.

—بىلىمەن،- دېدىم.

— قايسى دەرىيادا ئۈزدىڭىز؟

— ئىلى دەرياسىدا. بىر قېتىم ئۈزۈپ كېتىپ باراتتىم، بىر يوغان بېلىق مېنى ژۇتۇۋەتتى.

— قانداق ساق قالدىڭىز؟ قوسىقىدا ئۆلۈپ قالمامسىز؟

— قوسىقىدا ئولۇپ قالاتتىم، بىراق چىرايىمغا قاراپ قەيت قىلىۋەتتى ئەمەسمۇ.

* * *

— ھېسامكا، سودىگەرلەر قانداقجان باقىدۇ؟

— قانداق جان باقاتتى، چۈشكىچە خەقنى ئالدايدۇ، چۈشتىن كېيىن بىر-بىرىنى.

* * *

بىر كۈنى بىرسى ماڭا: — ھېسامكا، سىزنىڭ چاقچاقلىرىڭىز ئاھايىتى ئىلمىي ئوخشايدۇ، سىز ئوقۇغانمۇ،- دەيدۇ.

— ئوقۇغان،- دېدىم.

— نەچچە يىل ئوقۇدىڭىز؟

— بىر سىنىپتا يەتتە يىل ئوقۇغان.

— دەرسلەردىن قايسىنى ياخشى كورەتتىڭىز؟

— تەنەپپۇسنى.

— پوچېركىڭىز قانداقتى؟

— ئاق بور بىلەن ئاق قەغەزگە خەت يازاتتىم.

* * *

بىر يەكشەنبە كۈنى ئېشەك- ھارۋۇنى بازارغا ئېلىپ چىقتىم. ھارۋۇنى بىر خېرىدار كورۇپ سېتىۋالماقچى بولدى.

ئۇ كىشى ئۇياقتىن-بۇياقتىن كورۇپ:

— ھارۋۇلى چۈگۈپ كورسەم بولامدۇ؟- دەيدۇ.

— ئۇستام باھاسىغا چىقىشساق، ئېشەكنىمۇ چۈگۈپ كورسىتىمەن،- دېدىم.

* * *

— ھاراق ئىچسە، ئومۇرنى قىسقارتىدۇ، ئىچمىسە- ئۇزارتىدۇ، دېگەنگە ئەندى ئىشەندىم.

— قانداقلارچە؟

— بىر ھەپتە ھاراق ئىچمۇۋىدىم،بىر يىلدەك بىلىنىپ كەتتى.

* * *

بىر ئولتىرىشتا بىر ياش بالا ماڭا قارىتىپ ئۇزۇندىن-ئۇزۇن، مەنىسى يوق چاقچاق قىلىشقا باشلىدى. بىر ۋاقىتتا ئۇ:

— ھېسامكا، مېنىڭ چاقچاقلىرىم قانداقكەن؟- دەيدۇ.

— ئۇكا،- دېدىم مەن،- سېنىڭ مۇنداق چاقچاقلىرىڭغا بىزنىڭ مەلىدە ئاياللار كىر يايىدۇ.

* * *

— ھېسامكا، سىز ياش ۋاقتىڭىزدا بىرەر قىز بىلەن ژۈرگەنمۇ؟

— ژۈرگەن.

— قانداق ژۈرگەن؟

— بىزنىڭ ئىشىك ئالدىدىن قاساپنىڭ دوكىنىغىچە بىللە ژۈرگەن.

* * *

بىر كۈنى ئاغىنەم:

— ھوي ھېسام، سەن داۋاملىق ھاراق ئىچسەن، ئاشقازىنىڭ ئاغرىمامدۇ؟- دەيدۇ.

— كىم بىلىدۇ دەيسەن، ئاداش، ھېسسىم مەس ژۈرسەك، قايسى ۋاقىتتا ئاغرىپ، قايسى ۋاقىتتا توختاپ قالىدىغىنىنى ئۇتتۇپ قالىدىكەنسەن ئەمەسمۇ؟

* * *

بىرسى ماڭا:- ھېسامكا، ھاراق ئىچسەڭ قانداق كەيپە بولىسەن؟- دەيدۇ.

— ئوزەمنىڭ پۇلىغا ئىچسەم ئوسال كەيپە بولىمەن، خەقنىڭكىگە ئىچسەم خوشال كەيپە بولىمەن،- دېدىم.

* * *

بىر تونۇشۇم:

—ھېسام، جازانخور دوزاققا كىرەمدۇ، يە بېھىشقىمۇ؟- دەيدۇ.

— ئەگەر پايدا بولسا ئۇ دوزاققىمۇ كىرىدۇ،- دېدىم.

ئىنسانىي بورچ

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، بۇنىڭدىن ئەل
لىك يىل ئىلگىرى ياپونىيەنىڭ خىرو
سىما شەھىرىدە تۇنجا قېتىم ئاتوم بوم
بىسى يېرىلىپ، مىڭلىغان ئادەمنى ئە
جىلىدىن بۇرۇن ھالاك قىلغان، مىڭلى
غان ئادەملەر ھەر خىل كېسەللەرگە
مۇپتىلا بولۇپ، مەيىپ بولغان ئىدى.
ئىنسانىيەت مۇنداق دەھشەتلىك پا
جەنىڭ 50 يىللىقىنى قايغۇ-ھەس
رەت ئىچرە قارشى ئېلىپ، ئاتوم
سىناقلىرىغا قارشى تۇرۇشتا قولىدىن
كەلگەن نۇرغۇن ئىشلارنى ئەمەلگە ئا
شۇرىۋاتىدۇ.

ئەينە شۇنداق دۇنياۋى مىقياستى
كى مۇھىم مۇئەممالارغا ئۇيغۇر ئايال
لىرىدىن ھۇرقىز ئېلىيېۋانىڭ قوشۇۋات
قان ھەسسىسى ناھايىتى چوڭ. بىيىل
5-8- ئاۋغۇست كۈنلىرىدە خەلق
ئارا ئېكولوگىيە ئىتتىپاقى شەرىق ئا
ياللىرى كېڭىشىنىڭ خادىملىرى خەلق
ئارا سالامەتلىكنى ساقلاش تەشكىلاتى
ۋە ئىۋادا- شەمەي يادرو سىناقلىرىغا
قارشى ھەرىكىتى بىلەن ھەمكارلىقتا
يادرو سىناقلىرىغا قارشى خەلق ئارا
سىمپوزىيۇم ئۆتكۈزدى.

يادرو سىناقلىرىغا قارشى خەلق ئا
را سىمپوزىيۇم ئالمۇتىدا ئاممىۋى
خەلق قاتنىشىشى بىلەن ئېچىلىپ، ئۇ
نىڭدا ئالىملار، مۇتەخەسسىسلەر سۆز
گە چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئالمۇ
تا-ئىشكىتە- چېلەك- چونجا-يار
كەنت-قورغاس مارشرۇتلىرى بويىچە
تېچلىق يۈرۈشى بولۇپ ئۆتتى. ئۇ
نىڭغا نۇرغۇنلىغان ئەللەردىن ۋەكىل
لەر كېلىپ قاتناشتى. مانا مۇنداق
خەلق ئارالىق چوڭ ئىشلاردا ھۇر-
قىز ئېلىيېۋاغا ماددىي ۋە مەنىۋىي يار
دەم كېرەك! بۇنداق ئومۇمىي ئىنسا
نىيەت ۋە بىزنىڭ مەھكۇم مىللىتىمىز
تەغدىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىزگۈ ئىش
ئۈچۈن ۋەتەنپەرۋەر تىجارەتچى ئو
غۇل-قىزلىرىمىز ياردەم قولىنى سۇ
نىدۇ دەپ ئىشىنىمىز. چۈنكى كىمنىڭ
ساغلام بولغۇسى، ئېنى تازا، ئەقىل-
ئىدرەكلىك پەرزەنت تەربىيەلىگۈسى
كەلمەيدۇ؟ كىمنىڭ ئانىسىنىڭ كۆز
يېشىنى كۆرگۈسى كېلىدۇ؟! شۇنىڭ
ئۈچۈن 20-ئەسىرنىڭ ۋاباسى بولغان
ئاتوم يادرو پارتلىتىشتەك قەبىھ جىنا
يەتكە قارشى كۆرەشكە يەڭ تۈرۈپ
چىققان ھۆرقىزغا پاك، ۋىژدانلىق، سې
خى قەلب كىشىلىرىمىزنىڭ ماددىي
ياردەم بېرىشىنى سورايمىز. ئۇنىڭ
ئىنسانىيەت بەختى-سائادىتى ئۈ
چۈن، لوبنۇر سىناق مەيدانى چۆرى
سىدە ياشاۋاتقان خەلقىمىزنىڭ ئاتوم
سىنىقىنىڭ قۇربانى بولۇپ يوقاپ كە
تمەسلىكى ئۈچۈن قىلىۋاتقان بۇ خالى
سانە قۇتلۇق ئىشىنى قوللاپ-قۇۋۋەت
لىشىمىز، بىر كىشىلىك ئۈن قېتىشى
مىز، تېچلىق مارشىغا قېتىلىشىمىز ئىن
سانىي بورچىمىزدۇر.

نۇرنىساخان نۇۋەروۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

ياردىمىڭلارغا مۇھتاج بولۇۋاتىدۇ

كىشىلەرنىڭ مىللەت تەغدىرى ئۈ
چۈن كويۇنۇش، مىللىي مەنپىيەتىنى
ھىمايە قىلىش تۇيغۇسىنى يېتىلدۈرۈش
تە ئۇلارنىڭ ئۆز خەلقىنىڭ كىملىگى
نى تونۇشىنىڭ ئەھمىيىتى زور. شۇڭ
لاشقا ھازىرقى ئەۋلاتلىرىمىزنى مىللىي
روھتا تەربىيەلەشتە خەلقىمىزنىڭ
كۆپ ئەسىرلىك شانلىق كۆرەش تا
رىخىنى ئۇلارنىڭ بويىغا سىڭدۈرۈش
بىزنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىمىزنىڭ بى
رىدۇر.

مەلۇمكى، ھاكىم مۇتلەق تۈزۈم زەر
داۋىدىن سابىق كېڭەش ئېلىدە پەر
زەنتلىرىنى ئۇ مۇمكىنچىلىكتىن مەھ
رۇم بولۇپ كەلدى. قازاقىستان ئۆز
مۇستەقىللىقىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن
خەلقىمىزنىڭ مىللىي مەنپىيەتىگە دائىر
قىسمەن ھەل قىلىنىۋاتقان مۇئەمما
لىرىمىز قاتارىدا يېقىندا قازاقىستان بى
لىم مىنىسترلىگى ئۇيغۇر مەكتەپلى
رىدە ئوقۇغۇچىلارغا ئۇيغۇر تارىخى
كۇرسىنى ئوقۇتۇشى تەلەۋىمىزنى
تەستىقلىدى. ھەقىقەتىنى ئېيتقاندا
بۇ خەيرىلىك ئىش ئوڭايلىق بىلەن
قولغا كەلمىدى. شۇنىڭغا مۇناسىۋەت
لىك تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى داۋۇت
ئىسسىيېۋ 5-8-سىنىپلار ئۈچۈن ئو
قۇش قۇرالى رىتىدە ئۇيغۇر تارى
خى دەرسلىكىنى يېزىپ چىققان ئې
دى. ئۇنىڭ پروگراممىسى تۈزۈلۈپ،
دەرس سائاتلىرى بولۇنگەن. لېكىن
ئۇنى بىيىلقى ئوقۇش يىلىغا ئۈلگەر
تىپ نەشىردىن چىقىرىش ئىشىدا خە
راجەتنىڭ بولمايۋاتقانلىقى بىزنى
تەشۋىشلەندۈرۈۋاتىدۇ. دۆلەت ئېگى
دارچىلىقىدا چىقىرىش ئىككى- ئۈچ
يىلغا سوزۇلۇپ كېتىدىغانلىقى مە
لۇم بولۇۋاتىدۇ. شۇ سەۋەپلەردىن
ئەگەر بىيىل بۇ ئوقۇش قۇرالى چىق
ماي قالسا سۆزسىز يار بېرىۋاتقان
مۇمكىنچىلىكتىن پايدىلىنالماي، بارمى
قىمىزنى چىشلەپ قالىدىغان بولىمىز.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئىختىيارسىز خەلقى
مىزگە، مىللەتپەرۋەر تىجارەتچى ياش
لىرىمىزغا بۇ ئىزگۈ ئىشتا ياردەم قو
لىنى سۇنار دېگەن ئۈمۈت بىلەن مۇ
راجەت قىلىۋاتىمىز. ھەتتا ئۇنى كې
لىشىم بىلەن قەرىز ھېساۋىدا بېرىپ
تۇرۇشقىمۇ بولىدۇ. دەرسلىكنى سې
تىپ ئالىدىغانلىقىغا ھازىر ئۇيغۇر مە
كتەپلىرى بۇيرۇتمىلارنى بېرىۋاتىدۇ.
شۇڭلاشقا ئۇلار كىتاپنى سېتىپ ئال
غىنىدىن كېيىن قەرىز بېرىپ تۇرغۇ
چىغا قايتۇرۇلىدۇ. خەلقىمىز ئارىسى
دىن بۇ تەلەۋىمىزنى ئورۇنلايدىغان
لار چىقىدۇ دەپ ئىشىنىمىز.

مەرھەمەت،خالىغۇچىلار ئۇيغۇرشۇ
ناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ خادىمى، تا
رىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى داۋۇت ئى
سىيېۋقا مۇراجەت قىلىڭ. ئالاقە قى
لىش تېلېفونى :46-12-20.

ب. ئەلاخۇنوۋا،
ر. قاسىموۋ،
م. ئېرىزىن.

سەنئەتكار تەۋەللۇدىغا بېغىشلاندى

م. ئەۋېزوۋ نامىدىكى قازاق دراما
تىياتىرىدا مىللىي كەسپىي تىياتىرىمىز ئا
ساسچىلىرىنىڭ بىرى، ئىستىداتلىق ئاك
تىيور مەخپىر باقىيېۋنىڭ 80 يىللىق
تەۋەللۇدى تەنتەنىلىك نىشانلاندى.

ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەترا
پىدىكى مەھەللىلەر جاھانەتچىلىگى،
زىيالىلار، قازاقىستان سەنئىتىنىڭ كۆ
رنەكلىك ئەرباپلىرى، ئۇيغۇر، پان
فىلوۋ ناھىيەلىرى مەمۇرىيەتلىرىنىڭ،
قىرغىزستاندا تەشكىل قىلىنغان ياش
تىجارەتچىلەر بىرلەشمىسى ۋەكىللى
رىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن قىزغىن كە
يپىياتتا ئۆتكەن بۇ مەراسىمدا قازاق
ستان جۇمھۇرىيىتى مەدەنىيەت مىنىس
ترىنىڭ ئورۇنباسارى ئېرمۇقان ئۇبا
يېۋ سۆزگە چىقىپ، پىشقەدەم سەن
ئەتكارنىڭ ھايات پائالىيىتى، ئۇنىڭ
ئۇيغۇر شۇنداقلا قازاقىستان تىياتر سەن
ئىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە مۇنا
سىپ ھەسسە قوشقانلىقىنى تەكىت
لىدى.

پىشقەدەم ئۇستازنى تەبرىكلەپ
تىياتر ئارتىستلىرىنىڭ مەخسۇس تۈز
گەن كونسېرت نومۇرلىرى بىلەن ئې
لىپ بېرىلغان يىغىن تەنتەنىسىدە ئۇ
نىڭدىن كېيىن سۆز ئالغان تىياترنىڭ
سابىق رېژىسسيورى س. باشويان،
«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇم
چىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى باش
مۇھەررىرىنىڭ ئورۇنباسارى م. ئابدۇ
راخمانوۋ، ياركەنت شەھىرى ھاكىمى
رىزايىدىن ئەيسايېۋ، ئۇيغۇر ناھىيە
سى مەمۇرىيىتىنىڭ مەسئۇل خادىمى
م. باتتالوۋ، قىرغىزستانلىق ياش تىجا
رەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى
دەنىك ئابباسوۋ ۋە باشقىلار سەنئەت
كارنى تەۋەللۇدى بىلەن قىزغىن تەب
رىكلەپ، ئۇنىڭغا سوغىلار تاپشۇردى.

مەراسىم ئاخىرىدا قازاقىستان خەلق
ئارتىستى م. باقىيېۋ ئۆز نامىغا بې
تىلغان سەممىي پىكىرلەرگە تەشەك
كۈر بىلدۈرۈپ، يېشىنىڭ ئۇلغىيىپ
قالغانلىقىغا قارىماي خەلق ناخشى
لىرىدىن بىر نەچچىسىنى ئورۇنلاپ،
ھېلىمۇ سەنئەت ئىشتىياقى بىلەن يا
شاۋاتقانلىقىنى نامايان قىلدى.

ئۆز مۇخبىرىمىز.
ئالمۇتا شەھىرى.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىت
لىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ بىشكېك شە
ھىرىدىكى ئاكتىۋىستى نازىم قەمبىرىگە ئانىسى

رازىيەخانۇمنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە
بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىدىكى «فارمېن» كافېسىنىڭ دىرېكتورى ماگېلان شە
رېۋوۋ ۋە ئۇنىڭ كوللېكتىۋى بىشكېك شەھىرىدىكى بۇرادىرى نازىم
قەمبىرىگە ئانىسى

رازىيەخانۇمنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە
بىلدۈرىدۇ.

ئالغىر ناھىيەسى كالىنىن يېزىسىنىڭ يۇرت جامائىتى ئالمۇتا شە
ھەرلىك ئىچكى ئىشلار باشقارمىسى كۆزەت قىلىش بولۇمى باشلىغى
نىڭ مۇئاۋىنى رېھىمجان توقايېۋقا ئانىسى

ئامىنەمنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە
بىلدۈرىدۇ.

يېڭى ۋەزىپىلەر بەلگۈلەندى

يېقىندا قازاقىستان يازغۇچىلار
ئىتتىپاقى ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ
بىرلەشمىسىدە نۆۋەتتىكى مەجلىس
بولۇپ ئۆتتى. بىرلەشمە رەئىسى
س. مەمەتقۇلوۋ ئۆتكەن ۋاقىت ئىچى
دە ئاتقۇرۇلغان ئىشلار ھەققىدە ھې
ساۋات بەردى.

بىرلەشمە قۇرۇلغاندىن بېرى ئە
دەبىي ھاياتتا خېلە جانلىنىش يۈز بەر
گەنلىكى ئەمەلىيەتتە كۆرۈلمەكتە.
ئاتاپ ئېيتقاندا، قازاقىستان خەلق يا
زغۇچىسى زىيا سەمەدىي، يازغۇچى
م. زۇلفىقاروۋ، شائىرلار ئى. جەلى
لوۋ، ج. روزاخۇنوۋلارنىڭ كىتاپخا
نىلار بىلەن ئۇچرىشىشلىرى ئۆتكۈزۈ
لۈپ، ھېساۋىتى تىڭشالدى. ئالتاغ
ناھىيەلىك مەدەنىيەت مەركىزى بىلەن
ھەمكارلىقتا ئۇلۇق ئاباي تەۋەللۇدىنى
ڭ 150 يىللىقىغا بېغىشلانغان ئەدە
بىي كەچ ئۆتكۈزۈلدى. شەرقىي تۈر
كىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ قۇرۇل
غىنىغا 50 يىل تولۇشى مۇناسىۋىتى
بىلەن تەنتەنىلىك مەراسىمغا ئۇيغۇر
يازغۇچىلىرى جەلىپ قىلىندى. ياش
ئىجادكارلارنى ئىتتىپاققا ئۆتكۈزۈش
ئۇلارنىڭ ئىجادىنى كۆپكە تونۇشتۇ
رۇش-مەتبۇئات، رادىو ۋە تېلېۋىدې
يې ۋاستىلىرى ئارقىلىق تەرغىپ قى
لىش بويىچىمۇ ئېنىق پىلانلار تۈزۈل
دى.

بىرلەشمىنىڭ ئالدىكى ۋەزىپىلە
رى بەلگۈلىنىپ، نۆۋەتتىكى ئىشلار
پىلانلاندى؛ بىيىل ئاتاقلىق ئەدىپ مەر
ھۇم ھېزمەت ئابدۇللىنىڭ، زىيايىد
ىن قاھاروۋ، م. زۇلفىقاروۋ، ر. رو
زىيېۋ ۋە ئا. ھېزىموۋنىڭ تەۋەللۇد
نى نىشانلاشنى ئۆتكۈزۈشكە مەس
ئۇل كىشىلەر بەلگۈلەندى.

شائىر ئابايىنىڭ يۇبىلېيىغا بېغىش
لانغان ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ كىتاپ
خانلار بىلەن ئۇچرىشىشنى ئۆتكۈز
ۈش قارار قىلىندى.

مەجلىستە باشقىمۇ مەسىلىلەر
قارالدى.

ئى. جەلىلوۋ،
ئالمۇتا شەھىرى.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
يا. سابىتىي

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33،باش
مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33،
مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي -
سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى-81-86-
33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى- 27-
86-33، ئىختىسات بۆلۈمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуiр», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.